

**PROBLEMY
WSPÓŁCZESNEJ
KRYMINALISTYKI**

Redakcja naukowa

prof. dr hab. Tadeusz Tomaszewski
prof. dr hab. Ewa Gruza
dr hab. Mieczysław Goc, prof. UR

Redaktor naczelny

prof. dr hab. Tadeusz Tomaszewski

Redaktorzy tematyczni

dr Piotr Lewulis
dr Magdalena Tomaszewska-Michalak
dr hab. Paweł Waszkiewicz

Redaktor statystyczny

mgr inż. Krystyn Łuszczuk

Redaktor językowy

Rafał Starosielec

Sekretarz redakcji

mgr Kacper Choromański

Opracowanie redakcyjne

Anna Kaniewska

Recenzenci w 2020 roku

(tom XXIV PWK)

Karol Bajda
Wacław Brzęk
Sylwia Gwoździewicz
Waldemar Krawczyk
Vidmantas Egidijus Kurapka
Snieguolė Matulienė
Dorota Semków
Artur Steckiewicz

POLSKIE TOWARZYSTWO KRYMINALISTYCZNE

UNIwersytet warszawski
Wydział Prawa i Administracji
Katedra Kryminalistyki

**PROBLEMY
WSPÓŁCZESNEJ
KRYMINALISTYKI**

TOM XXV

pod redakcją
Tadeusza Tomaszewskiego
Ewy Gruzy
Mieczysława Goca

WARSZAWA 2021

Rada naukowa

- prof. dr Rolf Ackermann
(Deutschen Gesellschaft für Kriminalistik / Germany)
- prof. dr Peter Bilous
(Professor & Director of Forensic Science Program at Eastern Washington University / USA)
- prof. dr hab. Piotr Girdwoyń
(Faculty of Law and Administration, University of Warsaw / Poland)
ID SCOPUS ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6341-3978>
- prof. Jose Gonzalez-Rodriguez
(Faculty of Chemistry, University of Lincoln: Lincoln, Lincolnshire, GB)
ID SCOPUS ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2059-3571>
- dr Philip Joris
(Katholieke Universiteit Leuven / Belgium)
- prof. dr hab. Jerzy Kasprzak
(Faculty of Law, University of Warmia and Mazury in Olsztyn / Poland)
ID SCOPUS ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8634-7088>
- dr Grażyna Kędzierska
(Faculty of Law, University of Warmia and Mazury in Olsztyn / Poland)
ID SCOPUS ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8825-9644>
- prof. Henry C. Lee
(University of New Haven: West Haven, CT / USA)
ID SCOPUS ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9449-4774>
- dr Sangyoon Lee
(SungKyunKwan University / South Korea)
ID SCOPUS ORCID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57218619046>
- dr hab. Marek Leśniak, prof. UŚ
(Faculty of Law and Administration, University of Silesia / Poland)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1204-0988>
- prof. dr Shengbin Li
(Xi'an Jiaotong University, Xi'an / China)
- prof. dr Henryk Malewski (Litwa)
(Faculty of Law, Mykolo Romerio Universitetas / Lithuania)
ID SCOPUS ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0124-2242>
- dr hab. Bronisław Młodziejowski, prof. WSiP
(Bielsko-Biala School of Finance and Law / Poland)
SCOPUS ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1725-4659>
- prof. dr hab. Valery Shepitko (Ukraina)
(National University Yaroslav the Wise Law Academy of Ukraine: Kharkiv, Ukraine)
ID SCOPUS ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0719-2151>
- dr hab. Maciej Szostak, prof. UWrocław
(Faculty of Law, Administration and Economics, University of Wrocław / Poland)
ID SCOPUS ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9880-0529>
- prof. dr hab. Józef Wójcikiewicz
(Department of Criminalistics, Jagiellonian University / Poland)
ID SCOPUS ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7291-2074>
- dr hab. Dorota Zienkiewicz
(Faculty of Law and Administration, University of Silesia / Poland)
ID SCOPUS ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7955-8896>

SPIS TREŚCI

Tadeusz Tomaszewski

Wstęp 7

Barys Asayonak

Криміналістична оцінка ситуації інформаційної невизначеності 9

Kryminalistyczna ocena sytuacji niepewności informacji

Criminalistic assessment of the situation of information uncertainty

Tomasz Góra

Przestępstwa cudzoziemców 19

Crimes by foreigners

Emilia Jasińska

Kontrowersje dotyczące klauzuli sumienia w kontekście przerywania ciąży – studium przypadku 59

Controversies regarding the conscience clause in the context of termination of pregnancy – a case study

Maciej Małachowski

Czy anonim powinien stanowić podstawę do wszczęcia postępowania przygotowawczego? 75

Whether an anonymous letter should be the basis for initiating preparatory proceedings?

Monika Małoszuk, Michał Dorosz, Paulina Głowala, Karolina Wójciuk, Tomasz Matulewicz

Próbki lakierów samochodowych badane metodą neutronowej analizy aktywacyjnej 85

Samples of car varnish analyzed by neutron activation analysis

Paweł Olber, Piotr Lewulis

Modus operandi sprawców oszustw z wykorzystaniem internetowych portali sprzedażowych w kontekście wykryczym i dowodowym 97

Modus operandi of the perpetrators of frauds using internet sales portals in the context of detection and evidence

Piotr Słowiński

NotPetya – analiza z perspektywy kryminalistyki i polskiego prawa karnego	117
<i>NotPetya – forensics and Polish criminal law perspective analysis</i>	

Franciszek Trzebski

Kryminalistyczne aspekty <i>modus operandi</i> kradzieży z włamaniem w muzeach w Polsce	143
<i>Forensic aspects of the modus operandi of burglary in museums in Poland</i>	

Paulina Wiecha

Opinia biegłego w sprawach o błąd medyczny jako podstawa odpowiedzialności karnej	159
<i>Expert opinion in criminal prosecution for medical malpractice case</i>	

Ewelina Wójcik

Ryzyko zachowań suicydalnych i homicydalnych u chorych na schizofrenię	175
<i>The risk of suicidal and homicidal behaviors in patients with schizophrenia</i>	

Komunikaty

Regulamin przyznawania nagród Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego w Konkursie im. Prof. Tadeusza Hanauska na Pracę Roku z Dziedziny Kryminalistyki	185
Regulamin publikowania prac w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki”	189
Szablon struktury artykułu zgłoszonego do publikacji w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki”	191
Procedura recenzowania prac w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki”	193
Wzór oświadczenia autora/autorów artykułu publikowanego w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki”	195
Informacja o firmie JAS Technologie sp. z o.o. – członku wspierającym Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego	197
Zakres Badań Laboratorium Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego	199

WSTĘP

Na wstępie chcę się podzielić radosną i długo oczekiwaną wiadomością – czasopismo „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” znalazło się w wykazie czasopism naukowych i materiałów konferencji międzynarodowych Ministerstwa Edukacji i Nauki. Oznacza to, że każdej publikacji opublikowanej w „Problemach” zostaną przypisane punkty, które będą zaliczone do dorobku naukowego jej autorki lub autora i w ten sposób mogą wpływać na lepszą ewaluację macierzystej jednostki naukowej lub dydaktycznej tych osób. Trzeba przyznać, że osiągnięcie takiej pozycji czasopisma nie było łatwe i zostało poprzedzone kilkuletnimi staraniami oraz wytrwałą pracą redaktorów i osób wspomagających, którym teraz bardzo za to dziękujemy. Między innymi konieczne było wprowadzenie danych dotyczących naszych publikacji i wykorzystanych źródeł bibliograficznych do baz danych oraz stworzenie cyfrowej wersji każdego numeru naszego periodyku. Dzięki temu jest on traktowany jako czasopismo Open Access oraz indeksowany we wszystkich najważniejszych bazach referencyjnych: ERIH PLUS, Index Copernicus International, BazHum i CEJSH. Ponadto poszerzono skład Rady Naukowej czasopisma o znakomitych przedstawicieli światowej i polskiej kryminalistyki, jak również wprowadzono obowiązkowe recenzowanie wszystkich publikacji.

Jednocześnie uważamy, że umieszczenie „Problemów Współczesnej Kryminalistyki” na punktowanej liście ministerialnej stanowi wyraz uznania dla poziomu naukowego „Problemów” oraz przede wszystkim samych publikacji, które wydano w dotychczasowych numerach. Jest to więc wspólny sukces, zarówno nasz, wydawców czasopisma – Katedry Kryminalistyki Uniwersytetu Warszawskiego oraz Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego, jak również Wasz, drodzy Autorzy, dzięki którym możemy publikować coraz ciekawsze i stojące na wysokim poziomie merytorycznym artykuły i sprawozdania naukowe. Cieszymy się, że docenienie periodyku „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” zbiegło się z wydaniem obecnego, jubileuszowego XXV numeru. Pierwszy jego numer został wydany w 1996 roku i od tego czasu nieprzerwanie co roku oddajemy do rąk naszych Czytelników kolejne numery tego czasopisma. Mamy zarazem nadzieję, że następne numery będą podstawą do ubiegania się o podwyższenie liczby przyznanych obecnie punktów (20), gdyż „Problemy” są jednym z nielicznych na polskim rynku wydawniczym periodyków poświęconych zagadnieniom związanym z kryminalistyką, psychologią sądową, prawem dowodowym i innymi dyscyplinami pokrewnymi.

Również numer jubileuszowy jest zróżnicowany tematycznie i zawiera wiele artykułów, które powinny zainteresować nie tylko kryminalistów, ale także prawników i studentów kilku przynajmniej kierunków. Publikujemy w nim bowiem pozycje ściśle kryminalistyczne, ale też prace dotyczące problematyki kryminologicznej, procesowej i prawnokarnej. Warto zwłaszcza wspomnieć o publikacjach przygotowanych wspólnie przez autorów reprezentujących różne dziedziny nauki, bo jest to ściśle związane z wyjątkowo silną interdyscyplinarnością kryminalistyki; przykładem może być praca o badaniach lakierów samochodowych metodą neutronowej analizy aktywacyjnej (napisana przez przedstawicieli Centrum Nauk Sądowych UW, Narodowego Centrum Badań Jądrowych oraz Wydziału Fizyki UW) bądź artykuł o oszustwach internetowych (napisany przez wykładowców z Wydziału Prawa i Administracji UW i Instytutu Służby Kryminalnej WSP w Szczytnie). Ciekawy wydaje się także dwugłos na temat *modus operandi* używanego zarówno w dokonywaniu tradycyjnych przestępstw (kradzieży z włamaniem), jak też stosowanego w nowych, znacznie bardziej wyrafinowanych technicznie kategoriach przestępstw (oszustwach z wykorzystaniem internetowych portali sprzedażowych). Warto też wskazać, że wspomniana wcześniej różnorodność publikowanych w obecnym numerze prac wynika zarazem z odmiennego – praktycznego lub teoretycznego – podejścia do omawianych zagadnień, jak również ze zróżnicowanego miejsca pracy i specjalności reprezentowanych przez ich autorów: od Prokuratury i Prokuraturii Generalnej, poprzez NASK i wyższe uczelnie, a skończywszy na gościu z Republiki Białorusi, którego artykuł warty jest oddzielnego polecenia, gdyż o tamtejszej praktyce kryminalistycznej mało jeszcze w naszym kraju wiemy.

Tradycyjnie więc życzymy wszystkim interesującej lektury.

Redaktor Naczelny
Prof. dr hab. Tadeusz Tomaszewski

Barys Asayonak

Department of Criminal Law Disciplines of the Law Faculty of the International University «MITSO» (Minsk, Republic of Belarus)

ORCID: 0000-0002-4490-7646

КРЫМІНАЛІСТЫЧНАЯ АЦЭНКА СІТУАЦЫІ ІНФАРМАЦЫЙНАЙ НЯВЫЗНАЧАНАСЦІ

Kryminalistyczna ocena sytuacji niepewności informacji
Criminalistic assessment of the situation of information uncertainty

Уводзіны

У дадзеным артыкуле хацелася б звярнуцца да крыміналістычнаму аналізу сітуацыі, якая складваецца ў выпадках нявызначанасці прававой кваліфікацыі здзейснага супрацьпраўнага дзеі. Як бачыцца, менавіта крыміналістычны аналіз дазваляе зрабіць важныя арыентаваныя на практыку рэкамендацыі, якія дазваляюць знізіць страты ад няправільнай прававой ацэнкі першапачатковай сітуацыі выяўлення і спынення супрацьпраўнага дзеі.

Вучэнне аб крыміналістычных сітуацыях з'яўляецца адным з самых традыцыйных і распрацаваных у крыміналістычнай метадыцы. Маецца вялікі колькасць работ, прысвечаных гэтай праблематыцы¹. Сярод відаў сітуацый, акрамя следчай, апошнія таксама называюць аператыўную, аператыўна-следчую (або правапрымяняльную)². Д. В. Кім дзеліць крыміналістычныя сітуацыі на: што ўзнікаюць у сферы крымінальнай дзейнасці; што ўзнікаюць у сферы аператыўна-вышуковай і крымінальна-працэсуальнай дзейнасці і што ўзнікаюць у сферы навуковай крыміналістычнай дзейнасці³.

¹ Т.С. Волчечкая, *Учение о криминалистических ситуациях: генезис, современное состояние и перспективы развития*, „Союз Криминалистов и Криминологов” 2019, № 2, с. 59–64; В.А. Карлеба, *О понятии «следственная ситуация»: теоретические и практические аспекты*, „Общество и Право” 2020, № 2(72), с. 78–81; Д.В. Ким, *Криминалистические ситуации и их разрешение в уголовном судопроизводстве*, Издательство Алтайского Государственного Университета, Барнаул 2006; В.Б. Стукалин, Н.Ю. Лебедев, *Криминалистические и следственные ситуации*, в: А.М. Баршанов и др., *Правовые проблемы укрепления российской государственности*, Издательство Томского Университета, Томск 2013, с. 163–164.

² Карлеба В. А. О понятии «следственная ситуация»: теоретические и практические аспекты, «Общество и право» 2020. № 2(72), с. 79.

³ Д.В. Ким, *Криминалистические ситуации...*, с. 71.

Гаворачы аб сутнасці паняцця «следчая сітуацыя», асобныя аўтары паказваюць яе крымінальна-працэсуальны характар⁴, не звяртаючы ўвагу на тое, што навука крымінальнага працэсу не зацікавілася следчымі сітуацыямі настолькі, каб стварыць асобнае вучэнне. І тое, што следчая сітуацыя выкарыстоўваецца ў крымінальна-працэсуальных рэаліях, не змяняе яе крыміналістычнага характару. Як не змяняе гэтага характару магчымасць выкарыстання крыміналістычных сітуацый у адміністрацыйным працэсе.

Асноўная частка

Тэрмін «сітуацыя інфармацыйнай нявызначанасці» не з'яўляецца нечым новым у крыміналістыцы. Так, да прыкладу, вызначаюць складаную сітуацыю з нявызначанасцю зыходных дадзеных Л. Я. Драпкін і А. Е. Шуклін⁵, Д. А. Соладаў⁶.

Разам з тым, пытанне аб крыміналістычных сітуацыях у дачыненні да крыміналістычнаму забеспячэння адміністрацыйнага працэсу і дазнання ў крыміналістычнай навуцы ў належнай меры не падымаўся. У крыміналістычнай методыцы, трансфармуемай да патрэб адміністрацыйнага працэсу, адным з найбольш складаных і цікавых пытанняў з'яўляецца пытанне аб крыміналістычных сітуацыях на момант выяўлення прыкмет адміністрацыйнага правапарушэння. Складанасць дадзенага пытання ў тым, што ў многіх выпадках на момант выяўлення той ці іншай супрацьпраўнай з'явы мае месца сітуацыя інфармацыйнай нявызначанасці калі:

- маецца інфармацыя аб магчымым здзяйсненні ў мінулым якога-небудзь парушэння заканадаўства, аднясенне якога да адміністрацыйнай або крымінальнай сферы не усталявана;
- маецца інфармацыя аб магчымым здзяйсненні ў будучыні супрацьпраўнай дзеі з неўсталяванай галіновай кваліфікацыяй;
- усталяваны факт парушэння заканадаўства, але невырашаным застаецца пытанне аб аднясенні парушэння да злачынства або адміністрацыйнага правапарушэння;

⁴ В.А. Карлеба, *О понятии «следственная ситуация»...*, с. 80.

⁵ Л.Я. Драпкин, А.Е. Шуклин, *Понятие оперативно-розыскных и следственных решений в ситуациях информационной неопределенности, конфликта и риска*, „Российский Юридический Журнал” 2006, № 3(51), с. 98.

⁶ Д.А. Солодов, *Принципы принятия решений следователем в ситуациях конфликта и информационной неопределенности*, „Вестник Воронежского Государственного Университета. Серия «Право»” 2009, № 1(6), с. 374–380.

- парушэнне заканадаўства выяўляецца службовай асобай ці органам, што аб'ектыўна не валодаюць дастатковай кампетэнцыяй для кваліфікацыі супрацьпраўнага дзеяння, і ў некаторых іншых выпадках.

Пры выяўленні падобных супрацьпраўных дзей органаў адміністрацыйнай або крымінальнай юрысдыкцыі ацэнка крыміналістычнай сітуацыі будзе сур'ёзна адрознівацца. З улікам гэтага наступнае разгляд сітуацыі інфармацыйнай нявызначанасці будзе праводзіцца ў суб'ектным кантэксце:

- у дачыненні да органа адміністрацыйнай юрысдыкцыі, які не мае паўнамоцтваў у сферы крымінальнай юрысдыкцыі (орган, які вядзе толькі адміністрацыйны працэс);
- у дачыненні да органа крымінальнай юрысдыкцыі, які не мае шырокай адміністрацыйнай юрысдыкцыі (следчы);
- у дачыненні да органа, які валодае ў роўнай меры і адміністрацыйнай, і крымінальнай юрысдыкцыяй.

Орган, упаўнаважаны заканадаўствам весці адміністрацыйны працэс, і які не мае паўнамоцтваў у сферы крымінальнага працэсу, абмяжоўваецца канстатацыяй ў выяўленай дзеі прыкмет адміністрацыйнага правапарушэння. Яго меркаванне адносна прыкмет злачынства не мае характару прававой кваліфікацыі і будзе разглядацца органам крымінальнага пераследу ў якасці падставы да узбуджэння крымінальнай справы. Разам з тым, яго арганізацыйна-тактычнае і кіраўніцкае ўздзеянне на такую сітуацыю можа ўтрымліваць крыміналістычныя аспекты.

Спецыфіка адміністрацыйнай юрысдыкцыі ў сферы адміністрацыйнага працэсу заключаецца ў вузкай спецыялізацыі дзяржаўных органаў. Гэта значыць, што ў абсалютнай большасці выпадкаў орган, які вядзе адміністрацыйны працэс, упаўнаважаны выяўляць і спыняць толькі пэўную групу адміністрацыйных правапарушэнняў. Крыміналістычная ацэнка, якая ўзнікае пры ўсталяванні такім органам сітуацыі парушэння заканадаўства, уключае наступныя аспекты: 1) якая крыніца атрымання інфармацыі аб адміністрацыйным правапарушэнні (нагода да пачатку адміністрацыйнага працэсу), ці мае ён самастойнае даказальнае значэнне; 2) відавочныя прыкметы адміністрацыйнага правапарушэння або неабходныя спецыяльныя меры для ўстанаўлення гэтых прыкмет; 3) ці ёсць неабходнасць ва ўжыванні адмысловых кампетэнцый і якога характару, ці неабходна прыцягненне спецыяліста і прызначэнне экспертыз; 4) якія дзеянні адміністрацыйна-юрысдыкцыйнага характару можна правесці для збірання даказальнай інфармацыі; 5) ці ёсць неабходнасць у правядзенні працэсуальных дзеянняў і якіх.

Пры ўсталяванні органам адміністрацыйнай юрысдыкцыі прыкмет адміністрацыйнага правапарушэння, па якім вядзенне адміністрацыйнага працэсу ставіцца да паўнамоцтваў іншага органа, паведамленне аб выяўленні адміністрацыйнага правапарушэння накіроўваецца ў дадзены орган. Але і тут крыміналістычная ацэнка сітуацыі не выключана. Яна тычыцца правядзення адміністрацыйна-юрысдыкцыйных дзеянняў для замацавання першаснай інфармацыі аб адміністрацыйным правапарушэнні ў тых выпадках, калі такая інфармацыя па розных прычынах можа быць знішчана або зменена. У гэтым выпадку значныя вынікі такіх дзеянняў могуць далучацца да паведамлення, што накіроўваецца ў адпавядальны орган.

Крыміналістычная ацэнка сітуацыі выяўлення правапарушэнні ў залежнасці ад ступені спрыяльнасці можа насіць наступны характар:

- 1) маюцца прыкметы правапарушэння, ўстаноўлена вінаватая асоба і маюцца доказы яе дачынення да здзяйснення правапарушэння;
- 2) маюцца прыкметы правапарушэння (спадарожная ім следовая карціна) і звесткі, якія спрыяюць усталяванню вінаватой асобы;
- 3) маюцца прыкметы правапарушэння са спадарожнай ім следавой карцінай, а звесткі, якія спрыяюць усталяванню вінаватой асобы, адсутнічаюць або нязначныя.

Асобна, як сітуацыі з вялікім узроўнем інфармацыйнай нявызначанасці варта вызначыць сітуацыі, калі: а) маюцца прыкметы парушэння заканадаўства, аднак наяўная следовая карціна не дазваляе ў поўнай меры даць кваліфікацыю правапарушэння; б) маюцца звесткі аб магчымым здзяйсненні супрацьпраўнага дзеяння ў будучыні пэўнай або неўсталяванай асобай.

Сітуацыяй з інфармацыйнай нявызначанасцю будзе і сітуацыя, калі распачаты адміністрацыйны працэс пры наяўнасці прыкмет адміністрацыйнага правапарушэння, аднак паслядадаткова былі ўсталяваныя цяжкія наступствы, спадарожныя дадзеным правапарушэнням прыкметы злачынства і да г.д. У гэтых выпадках пры пачатым адміністрацыйным працэсе можа паралельна праводзіцца праверка ў парадку, які прадугледжаны крымінальна-працэсуальным заканадаўствам.

Сітуацыя інфармацыйнай нявызначанасці можа мець месца практычна на кожным з этапаў адміністрацыйнага працэсу, які мае на ўвазе прыняцце пэўнага працэсуальнага рашэння па справе аб адміністрацыйным правапарушэнні. Такая сітуацыя атрымлівае свой выраз у дачыненні да ч. 1 арт. 6.15 Працэсуальна-выканаўчага кодэкса Рэспублікі Беларусь аб адміністрацыйных правапарушэннях (далей – ПВКаАП), дзе

гаворыцца аб ацэнцы дастатковасці доказаў для прыняцця рашэння па справе аб адміністрацыйным правапарушэнні. Відавочна, што ўхіленне недастатковасці доказаў (інфармацыйнай нявызначанасці для прыняцця рашэння па справе) не толькі працэсуальны пытанне. Гэта патрабуе комплекснай, у шэрагу выпадкаў крыміналістычнай ацэнкі прадпрынятых мерапрыемстваў, магчымасцяў да пашырэння доказнай базы і інш.

У дыдактычных плане не варта лічыць мэтазгодным адлюстраванне названых рэкамендацый у якіх-небудзь самастойных навучальных выданнях крыміналістычнага характару. Такія крыміналістычны рэкамендацыі могуць эфектыўна працаваць толькі ў сферы ведамаснай праватворчасці і (або) даводзіцца пры ажыццяўленні прафесійнай падрыхтоўкі адпаведных супрацоўнікаў, а таксама ў працэсе спецыялізаваных курсаў павышэння кваліфікацыі для іх. Пры гэтым не варта залішне абцяжарваць названыя рэкамендацыі спецыяльнай лексікай, а максімальна адаптаваць іх да ўмоў вядзення адміністрацыйнага працэсу.

Такім чынам, ацэнка сітуацыі інфармацыйнай нявызначанасці ў органе, які валодае толькі адміністрацыйнай юрысдыкцыяй, мае сваё вырашэнне у кантэксце ўстанаўлення кампетэнцыі па вядзенні адміністрацыйнага працэсу. Часткай такой ацэнкі з'яўляецца ўсталяванне магчымасці збору доказнай інфармацыі.

У органе папярэдняга следства аб сітуацыі інфармацыйнай нявызначанасці варта казаць ў дачыненні да пытанняў дастатковасці інфармацыі, якая дазваляе прыняць працэсуальнае рашэнне. Інфармацыйная нявызначанасць пераадольваецца следчым з выкарыстаннем шырокага пераліку сродкаў і метадаў: крымінальна-працэсуальных, крыміналістычных і апэратыўна-вышуковых. У сілу сваёй асноўнай функцыі следчым сітуацыя інфармацыйнай нявызначанасці на першапачатковым этапе выяўлення супрацьпраўнага дзеяння разглядаецца пераважна ў крымінальна-працэсуальным аспекце. Гэта звязана з тым, што яго асноўная функцыя накіравана на раскрыццё і расследаванне менавіта злачынстваў. Пры выяўленні следчым прыкмет адміністрацыйных правапарушэнняў ПВКаАП дае яму абмежаваны варыянт дзеянняў - накіраваць паведамленне аб правапарушэнні ў парадку арт. 9.3 ПВКоАП. Выключэннем з'яўляецца магчымасць вядзення адміністрацыйнага працэсу па адміністрацыйных правапарушэннях супраць парадку дзейнасці органаў крымінальнай юрысдыкцыі, якія аднесены да падведанасці следчага і органа дазнання. Апошняе паўнамоцтва прадугледжвае магчымасць рэагавання на паводзіны адпаведных удзельнікаў крымінальнага працэсу у залежнасці ад ацэнкі сітуацыі. Так, сітуацыя процідзеяння расследаванню, можа быць

пераадоленая як крымінальна-працэсуальнымі і крыміналістычнымі мерамі, так і мерамі адміністрацыйнага прымусу.

Для органа дазнання, які мае функцыю вядзення адміністрацыйнага працэсу, бачыцца лагічным вырашаць сітуацыю інфармацыйнай нявызначанасці ў дачыненні да факта выяўленага супрацьпраўнага дзеяння пераважна ў рамках крымінальна-працэсуальнага заканадаўства. Гаворка ідзе аб правядзенні даследчай праверкі ў парадку крымінальна-працэсуальнага заканадаўства. Такі падыход з'яўляецца пераважным ў сувязі з тым, што атрыманыя ў крымінальным працэсе доказы без дапрацоўкі могуць быць ужытыя ў якасці доказаў у адміністрацыйным працэсе. Доказы ж, атрыманыя ў адміністрацыйным працэсе, з вялікай цяжкасцю набываюць статус доказаў у працэсе крымінальным. Гэта добра ілюструецца на прыкладзе заключэння эксперта. Так, па факце супрацьпраўнага дзеяння першапачаткова праводзілася праверка ў парадку крымінальна-працэсуальнага заканадаўства, была прызначана і праведзена судовая экспертыза. Па выніках праверкі ж было ўстаноўлена, што прыкметы злачынства адсутнічаюць, але ёсць пры гэтым прыкметы адміністрацыйнага правапарушэння. Пасля рашэння аб адмове ва ўзбуджэнні крымінальнай справы матэрыялы праверкі далучаюцца да матэрыялаў справы аб адміністрацыйным правапарушэнні і лічацца паўнаважнымі крыніцамі доказаў (у парадку арт. 6.11 ПВКаАП). Гэта ж адносіцца і да заключэння эксперта. Нягледзячы на тое, што гэтая экспертыза была праведзена не ў рамках адміністрацыйнага працэсу, значнасць заключэння эксперта не ставіцца пад сумнеў па крытэры дапушчальнасці і не назначаецца судовая экспертыза ў адміністрацыйным працэсе, каб пацвердзіць яе вынікі.

Зусім іншая сітуацыя будзе мець месца, калі ў ходзе адміністрацыйнага працэсу будзе ўстаноўлена, што дзеянне варта кваліфікаваць ня як адміністрацыйнае правапарушэнне, а як злачынства. Калі назначалася і праводзілася судовая экспертыза, то яе вынікі будуць ацэньвацца ў якасці пісьмовага доказа, а не заключэнне эксперта. Пры наяўнасці магчымасці па тым жа прадмеце будзе прызначаная і праведзеная судовая экспертыза ў крымінальным працэсе. Справа ў тым, што ў адным выпадку эксперт папярэджаўся аб адказнасці за дачу заведама фальшывага заключэння па адміністрацыйным заканадаўстве, а ў іншым – па крымінальным. Падобная сітуацыя датычыцца і іншых адміністрацыйна-працэсуальных доказаў. Таму пры наяўнасці нават мінімальнага магчымасцяў кваліфікацыі дзеі ў якасці злачынства калізія ў выбары прымянення заканадаўства вырашаецца на карысць крымінальна-працэсуальнага закона.

Такое становішча нельга лічыць правільным па шэрагу прычын. Па-першае, магчымасць выкарыстання працэсуальнага інструментару адміністрацыйнага і крымінальнага працэсаў ляжыць у плоскасці правільнай кваліфікацыі дзеі. Праблема наяўнасці сумежных складаў адміністрацыйных правапарушэнняў і злачынстваў і калізіі ў дадзеным кантэксце адміністрацыйна- і крымінальна-працэсуальных нормаў вядомыя ў юрыдычнай навуцы⁷.

Усталяванне сутнасці матэрыяльна-прававых адносін, якія існуюць, з непазбежнасцю павінна спараджаць ўсталяванне адэкватных працэсуальных праваадносін. Прыярытэтнае прымяненне крымінальна-працэсуальных мер для ўстанаўлення абставінаў супрацьпраўнага дзеяння ва ўмовах інфармацыйнай нявызначанасці правакуе абвінаваўчы ўхіл і робіць пераважнай у правапрымяненні версію аб наяўнасці злачынства, а не адміністрацыйнага правапарушэння. Меры крымінальна-працэсуальнага прымусу канцэнтруюць у сабе большы аб'ём дзяржаўнага прымусу, чым меры адміністрацыйна-працэсуальнага прымусу. А далей, няправільная кваліфікацыя, спалучаная з інэртцай працэсуальнай дзейнасці, памножаныя на магчымы абвінаваўчы ўхіл, з большай верагоднасцю могуць даць незаконнае прыцягненне да больш суровага віда юрыдычнай адказнасці. Таму ўсе доказы факты будуць групавацца каля меркавана памылковай версіі пра тое, што мае месца злачынства, а не адміністрацыйнае правапарушэнне.

Па-другое, што адміністрацыйны працэс, што крымінальны з'яўляюцца ўсталяванай законам працэдурай, якая мае стабільную працэсуальную форму, што забяспечвае якасць збіраных доказаў. Доказы ў крымінальным працэсе не з'яўляюцца больш дакладнымі, чым у доказы ў адміністрацыйным працэсе толькі на той падставе, што атрыманне некаторых з іх (паказанні сведак і пацярпелых, заключэнне эксперта) забяспечана наяўнасцю крымінальна-прававых санкцый, і наадварот.

Адным з важных аргументаў на карысць значнасці доказаў павінна быць вызначэнне іх сапраўднасці. І тут няма больш важнага саюзніка, чым крыміналістыка. Адпаведнасць працэсу збірання і праверкі доказаў крыміналістычным рэкамендацыям – вось што з'яўляецца перадумовай атрымання аб'ектыўнага і заканамернага выніку ў працэсе даказвання. І ўжо другасна – крымінальная то справа ці справа аб адміністрацыйным правапарушэнні. Калі шлях да ўсталявання сутнасці супрацьпраўнага

⁷ А.А. Затолокин, *О соотношении норм административно-процессуального и уголовного-процессуального права*, „Общество и Право” 2020, № 2(72), с. 105–108.

дзеяння ажыццяўляецца з выкарыстаннем адзінай крыміналістычнай метадалогіяй, то і вынікі такой пазнавальнай дзейнасці дакладныя нават пры розных працэсуальных формах.

Да таго ж варта сказаць і пра прынцып працэсуальнай эканоміі. Калі доказы з'яўляюцца адноснымі, гэта значыць даказваюць адзін і той жа факт супрацьпраўнай дзеі, што ў адміністрацыйным працэсе, што ў крымінальным, а іх характарыстыка дазваляе прыняць законнае і абгрунтаванае рашэнне па адпаведнай справе, то такія доказы, атрыманыя згодна з законнай працэдуры, павінны лічыцца роўнымі па сіле ў любым кшталце працэса.

Сказанае не з'яўляецца абвінавачваннем органаў дазнання ў некаваліфікаванасці або жаданні злоўжываць сваімі паўнамоцтвамі. Але толькі правільны шлях вядзе да правільнага выніку. І калі, маючы на тое магчымасць для даказвання супрацьпраўнай дзеі, орган дазнання грэбуе паўнамоцтвамі органа, які вядзе адміністрацыйны працэс, то вынікам гэтага будуць парушэнні правоў грамадзян, прынцыпу законнасці і працэсуальнай формы.

У сітуацыі інфармацыйнай нявызначанасці, выкарыстоўваючы сродкі і метады крыміналістыкі, орган дазнання павінен, у першую чаргу, вырашыць больш шырокі шэраг пытанняў - пытанні аб дастасавальнасці заканадаўства: і матэрыяльна-прававога, і працэсуальнага. Шмат у чым тут мы згодныя з А. А. Заталокіным, які ў дачыненні да расійскага заканадаўства кажа аб наяўнасці тактычных праблем ва взаемапераходзе адміністрацыйнага і крымінальнага працэсаў пры наяўнасці пытанняў сумежнай кваліфікацыі дзеі⁸.

З улікам гэтага ў дыдактычных плане для супрацоўнікаў органаў папярэдняга расследавання навучанне крыміналістыкі і крымінальнага працэсу не з'яўляецца ў поўнай меры дастатковым. Важным таксама з'яўляецца раскрыццё крыміналістычнага патэнцыялу адміністрацыйнага працэсу.

Заклучэнне

Вынікі праведзенага даследавання кажуць аб неабходнасці наступных мер для вырашэння сітуацый інфармацыйнай нявызначанасці на першапачатковым этапе выяўлення супрацьпраўных дзеі і ў далейшым іх даказванні:

- 1) заканадаўча аформленая ва ўсіх працэсуальных кодэксах роўнасць збіраных доказаў па юрыдычнай сіле;

⁸ Там жа, с. 106.

- 2) адзінства крыміналістычнай метадалогіі, якая ўжываецца ў зборы і праверцы доказаў у розных відах юрыдычнага працэсу (перш за ўсё, крымінальнага і адміністрацыйнага); па-за крыміналістычнай метадалогіі вырашэнне пытанняў аб адзінстве вынікаў працэсу даказвання – беззмястоўнае і прывядзе толькі да спрэчак аб працэсуальнай форме доказаў;
- 3) пераход ад фармальнай ацэнкі доказаў да іх крыміналістычнага аналізу, калі навукова абгрунтаваны метады і сродкі цягнуць атрыманне заканамернага выніку ў працэсе даказвання; гэта дазволіць пазбегнуць дублявання доказаў не толькі ў розных відах юрыдычнага працэсу, але і правільна ацаніць даказальную моц іншых юрыдычна значных відаў дзейнасці;
- 4) узаемапрапранікненне крымінальнага і адміністрацыйнага працэсаў павінен знаходзіць адлюстраванне ў крыміналістычнай дыдактыцы; супрацоўнікі органаў папярэдняга расследавання павінны ведаць аб крыміналістычных магчымасцях ўзаемнага пераходу крыніц даказальнай інфармацыі з аднаго віду працэсу ў іншы;
- 5) названыя меры будуць спрыяць захаванню прынцыпа законнасці і забеспячэнню належнага захавання правоў і законных інтарэсаў грамадзян.

Streszczenie

W artykule omówiono zagadnienia kryminalistycznej oceny sytuacji niepewności informacji w odniesieniu do działalności organów sądownictwa administracyjnego i karnego. Na podstawie analizy tej sytuacji formułowane są zalecenia o charakterze kryminalistycznym, a także propozycje szerokiego ogólnego prawnego podejścia do oceny dowodów w postępowaniu administracyjnym i karnym na gruncie ustawodawstwa Republiki Białorusi.

Słowa kluczowe: sytuacja niepewności informacyjnej, jurysdykcja administracyjna, jurysdykcja kryminalna, ocena kryminalistyczna

Резюмэ

У дадзеным артыкуле разгледжаны пытанні крыміналістычнай ацэнкі сітуацыі інфармацыйнай нявызначанасці ў дачыненні да дзейнасці органаў адміністрацыйнай і крымінальнай юрысдыкцыі. На аснове аналізу такой сітуацыі фармулююцца рэкамендацыі крыміналістычнага характару, а таксама прапановы па шырокім агульнаправавым падыходзе да ацэнкі доказаў у адміністрацыйным і крымінальным працэсах па заканадаўству Рэспублікі Беларусь.

Ключавыя словы: сітуацыя інфармацыйнай нявызначанасці, адміністрацыйная юрысдыкцыя, крымінальная юрысдыкцыя, крыміналістычная ацэнка

Summary

This article discusses the issues of criminalistic assessment of the situation of information uncertainty in relation to the activities of bodies of administrative and criminal jurisdiction. Based on the analysis of this situation, recommendations of a criminalistic nature are formulated, as well as proposals for a broad general legal approach to the assessment of evidence in administrative and criminal proceedings under the legislation of the Republic of Belarus.

Keywords: situation of information uncertainty, administrative jurisdiction, criminal jurisdiction, criminalistic assessment

Бібліяграфія

Літаратура

- Волчецкая Т.С., *Учение о криминалистических ситуациях: генезис, современное состояние и перспективы развития*, „Союз Криминалистов и Криминологов” 2019, № 2.
- Драпкин Л. Я., Шуклин А. Е., *Понятие оперативно-розыскных и следственных решений в ситуациях информационной неопределенности, конфликта и риска*, „Российский Юридический Журнал” 2006, № 3 (51).
- Затолокин А.А., *О соотношении норм административно-процессуального и уголовно-процессуального права*, „Общество и Право” 2020, № 2(72).
- Карлеба В.А., *О понятии «следственная ситуация»: теоретические и практические аспекты*, „Общество и Право” 2020, № 2 (72).
- Ким Д.В., *Криминалистические ситуации и их разрешение в уголовном судопроизводстве*, Издательство Алтайского Государственного Университета, Барнаул 2006.
- Солодов Д.А., *Принципы принятия решений следователем в ситуациях конфликта и информационной неопределенности*, „Вестник Воронежского Государственного Университета. Серия «Право»” 2009, № 1(6).
- Стукалин В.Б., Лебедев Н.Ю., *Криминалистические и следственные ситуации*, в: А.М. Баршанов и др., *Правовые проблемы укрепления российской государственности*, Издательство Томского Университета, Томск 2013.

Крыніцы

- Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб адміністрацыйных правапарушэннях. Працэсуальна-выканаўчы кодэкс Рэспублікі Беларусь аб адміністрацыйных правапарушэннях*, уводзяцца ў дзеянне з 1 сакавіка 2021 г., Мінск 2021.

dr Tomasz Góra

Wyższa Szkoła Kształcenia Zawodowego w Przemysłu

ORCID: 0000-0002-5637-2060

PRZESTĘPSTWA CUDZOZIEMCÓW

Crimes by foreigners

Zagadnienia wstępne

W artykule, poświęconym analizie przestępstw cudzoziemców w Polsce, zostaną omówione następujące zagadnienia: pojęcie cudzoziemca, przestępstwa popełniane przez cudzoziemców, ich klasyfikacja uzupełniona statystykami właściwych organów i służb oraz przeciwdziałanie przestępstwom.

Kryminologia (*gr. crimen* – przestępstwo, zbrodnia + *gr. logos* – nauka) to nauka społeczna zajmująca się badaniem i gromadzeniem całościowej wiedzy na temat:

- przestępstwa jako pewnej szczególnej formy zachowania dewiacyjnego;
- przestępczości jako pewnego zjawiska społecznego;
- sprawcy przestępstwa;
- ofiary przestępstwa;
- instytucji kontroli społecznej i mechanizmów kontrolnych, jakie tworzą społeczeństwa w celu zapobiegania przestępczości i jej zwalczania.

Kryminologia jest nauką, której nie można jednoznacznie zakwalifikować do konkretnego gatunku. Ma ona cechy, które pozwalają ją przyporządkować do różnych dziedzin życia. Po raz pierwszy termin „kryminologia” został użyty około 1879 r., a wśród twórców tej dziedziny prawa wymieniani są: P. Topinard, R. Garofalo, C. Lombroso, A. Quetelet, M.-A. Guerry. Kryminologia jest dyscypliną o charakterze interdyscyplinarnym. Nie ma własnej metodologii badawczej, jest więc zmuszona do posiłkowania się metodami wykształconymi przez takie nauki, jak m.in.: antropologia, biologia, medycyna, psychiatria, psychologia, socjologia, statystyka, ekonomia, historia, prawo karne itp.¹

Wstęp uczyniony powyżej ma znaczenie dla lepszego i dokładniejszego zrozumienia nauki, jaką jest kryminologia, oraz służy przyswojeniu dalszych rozważań.

¹ K. Bułat, P. Czarniak, A. Gorzelak, K. Grabowski, M. Grzyb, M. Iwański, P. Jakubek, J. Jodłowski, M. Małek, S. Młodawska-Mąsior, A. Papierz, M. Stożek, *Kryminologia. Repeytorium*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 15.

Pojęcie cudzoziemca

Pojęcie „cudzoziemiec” jest kluczowe dla dalszych rozważań, zostanie ono zatem poddane analizie semantycznej, opartej zarówno na obowiązujących przepisach prawa, jak i dorobku nauki prawa. Przez cudzoziemca możemy rozumieć przede wszystkim osobę fizyczną, jak również *a contrario* osobę niebędącą osobą fizyczną. Rozważania wokół tego terminu będą oparte na przepisach prawa administracyjnego – za względu na jego najbardziej wyraźne określenie w definicji legalnej – oraz na płaszczyźnie prawa karnego.

Na płaszczyźnie prawa administracyjnego

W pierwszej kolejności rozważymy pojęcie cudzoziemca na płaszczyźnie prawa administracyjnego. Wybór prawa administracyjnego jako płaszczyzny właściwej dla przedstawienia uprawnień i obowiązków charakteryzujących cudzoziemców pociąga za sobą konieczność wskazania właściwego dla tego celu narzędzia. Na gruncie prawa administracyjnego uprawnienia i obowiązki jednostki wynikają z regulacji prawa przedmiotowego, a czasami wymagają konkretyzacji, której dokonać może wyłącznie organ administracji publicznej. W nauce prawa administracyjnego już wiele miejsca poświęcono rozważaniom na temat relacji między administracją publiczną a podmiotami zewnętrznymi. Do opisanie tych relacji różni autorzy korzystali zazwyczaj z pojęć stosunku administracyjnoprawnego oraz publicznych praw podmiotowych. Należy jednak zwrócić uwagę, iż niezwykle interesująca jest możliwość badania uprawnień i obowiązków jednostki za pomocą pojęć o charakterze obiektywistycznym, takich jak sytuacja administracyjnoprawna, a w szczególności status administracyjnoprawny².

Dla określenia istoty pojęcia „cudzoziemiec” w Polsce podstawowe znaczenie miały i mają nadal regulacje konstytucyjne. Należy wyraźnie zaznaczyć, że żadna z konstytucji obowiązujących od 1921 r. nie definiowała tego pojęcia. Przegląd regulacji ustaw zasadniczych pozwoli jednak zarysować kształt wolności, uprawnień i obowiązków, które są uznawane w stosunku do wszystkich ludzi lub tylko do obywateli. Analiza przepisów konstytucji z dnia 17 marca 1921 r. prowadzi do wniosku, iż cudzoziemcem była osoba, której Rzeczpospolita Polska zapewniała na swym obszarze równe z obywatelami polskimi prawa i obowiązki, ale tylko pod warunkiem wzajemności i o ile ustawy nie wymagały wyrażnie obywatelstwa polskiego. Konstytucja dopuszczała zatem równe traktowanie cudzoziemca i obywatela, jednocześnie jednak usprawiedliwiała wprowadzanie

² M. Kumela-Romańska, *Administracyjnoprawny status cudzoziemca w Polsce*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 61.

istotnych różnic do statusu cudzoziemca, uzasadnionych brakiem polskiego obywatelstwa lub brakiem wzajemności w traktowaniu polskich obywateli³.

Analizując ogólne zasady konstytucyjne, wyznaczające status jednostki, należy stwierdzić, że cudzoziemcowi przysługują wspólne i podstawowe dla każdego człowieka wartości, takie jak: godność, wolność, równość wobec prawa, obejmująca zakaz dyskryminacji w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny oraz równość pomiędzy kobietami i mężczyznami. Spośród wymienionych wartości szczególne miejsce zajmuje godność człowieka, która została uznana za źródło wolności i praw człowieka i obywatela. W literaturze podkreśla się jednak, że nie stanowi ona źródła samoistnych praw podmiotowych. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego godność w rozumieniu konstytucji należy traktować jako aksjologiczną podstawę gwarantowanych w ustawie zasadniczej praw i wolności. Warunek poszanowania i ochrony godności człowieka ma szczególne zastosowanie do parlamentu, który ma kompetencję do ograniczania w drodze ustawy zakresu korzystania z konstytucyjnych wolności i praw. W doktrynie wyrażany jest także pogląd, zgodnie z którym pojęcie „godności” jest zbyt szerokie, aby można było stworzyć jednolite określenie, odnoszące się do wszystkich ludzi. Dlatego konieczne jest każdorazowe wiązanie tej gwarancji z indywidualnym przypadkiem⁴.

W związku z faktem, iż Konstytucja RP nie rozróżnia cudzoziemców – obywateli Unii oraz cudzoziemców – obywateli państw niebędących członkami Unii, trzeba przypomnieć o wynikającym z regulacji Traktatu o Unii Europejskiej oraz Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej zakazie różnicowania statusu obywatela i cudzoziemca – obywatela Unii, noszącym znamiona dyskryminacji ze względu na przynależność państwową. Także i w tym przypadku za dyskryminujące musi zostać uznane wprowadzanie różnic między obywatelami a cudzoziemcami – obywatelami Unii, które opierałyby się wyłącznie na braku obywatelstwa polskiego⁵.

Zgodnie z art. 3 pkt 2 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach⁶ przez pojęcie cudzoziemca rozumie się każdego, kto nie posiada obywatelstwa polskiego. Ta definicja legalna wyznacza zakres rozumienia powyższego przepisu na gruncie u.c. oraz z zasadny na gruncie prawa administracyjnego. Ma ona charakter ogólny i bardzo nieprecyzyjny, ponadto została oparta na kryterium negatywnym, tj. nieposiadaniu obywatelstwa polskiego.

³ Ibidem, s. 101.

⁴ Ibidem, s. 105–106.

⁵ Ibidem, s. 108.

⁶ Dz. U. z 2020 r., poz. 35, zwanej dalej: „u.c.”.

Dla zrozumienia definicji legalnej cudzoziemca kluczowe jest pojęcie obywatelstwa polskiego. Zgodnie z art. 34 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.⁷ obywatelstwo polskie nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi. Inne przypadki nabycia obywatelstwa polskiego określają ustawy: z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim⁸ oraz z dnia 9 listopada 2000 r. o repatriacji⁹.

Według P. Tulei na współczesny kształt obywatelstwa istotny wpływ wywarł rozwój koncepcji suwerenności narodu. Wcześniej relacje między suwerenem a poddanym miały charakter osobisty. Uznanie, że suwerenem jest naród tworzący wspólnotę polityczną składającą się ze wszystkich jej członków, wymagało stworzenia nowych kryteriów określających przynależność do wspólnoty. Obywatelstwo polega na trwałej więzi prawnej łączącej osobę fizyczną z państwem. Osoba, przynależąc do państwa, jest podmiotem wielu praw i obowiązków składających się na tę więź. Istota obywatelstwa sprowadza się do tego, że osoba będąca częścią wspólnoty politycznej, jaką jest naród, uczestniczy w kształtowaniu jego woli. Korzystając z wolności i praw oraz realizując prawne obowiązki, obywatel otoczony jest opieką państwa. Prawa i obowiązki związane z obywatelstwem mają nie tylko aspekt wewnętrzny, ale i zewnętrzny. Z tym ostatnim związane jest prawo do opieki dyplomatycznej nad obywatelami polskimi przebywającymi za granicą. Uprawnienia związane z obywatelstwem wynikają też z prawa międzynarodowego (TK – Kp 5/09). W myśl art. 34 ust. 1 Konstytucji RP obywatelstwo nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi (zasada prawa krwi, *ius sanguinis*). Zdanie drugie art. 34 ust. 1 przewiduje inne przypadki nabycia obywatelstwa, które określa ustawa. Przepis ten nie zawiera jednak żadnych materialnych wskazań, którymi powinien się kierować ustawodawca. Nabycie obywatelstwa, o którym mowa w art. 34 ust. 1, stanowi odmienny sposób uzyskania statusu obywatela od nadania obywatelstwa przez prezydenta na podstawie art. 137 Konstytucji RP. W pierwszym przypadku ustawa powinna w sposób jednoznaczny określić kryteria i procedurę nabywania obywatelstwa. W drugim mamy do czynienia z nadzwyczajnym sposobem uzyskania statusu obywatela na podstawie dyskrecjonalnej decyzji prezydenta. Ustawa nie może ograniczyć dyskrecjonalności prezydenta. Nadając obywatelstwo, powinien się on kierować zasadami wskazanymi w art. 126 Konstytucji RP. Każdy ze sposobów uzyskania obywatelstwa – nabycie na mocy ustawy oraz nadanie przez prezydenta – wywołuje takie same skutki prawne. Na podstawie art.

⁷ Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm., zwanej dalej: „Konstytucją RP”.

⁸ Dz. U. z 2018 r. poz. 1829 ze zm., zwana dalej: „u.o.”.

⁹ Dz. U. z 2019 r., poz. 1472 ze zm., zwana dalej: „u.r.”.

34 ust. 1 zdanie drugie Konstytucji RP polski ustawodawca przyjął, że nabycie obywatelstwa następuje w decyzji wojewody, wydanej na wniosek cudzoziemca, w przypadkach enumeratywnie wskazanych w ustawie (obszerna charakterystyka nabycia obywatelstwa oraz jego relacja do nadania obywatelstwa przez prezydenta por. TK – Kp 5/09)¹⁰.

Z kolei według L. Garlickiego i M. Zubika istotą obywatelstwa jest istnienie szczególnej więzi między jednostką a państwem¹¹. Pojęcie „obywatelstwa” (obywatela) wykształciło się w okresie Wielkiej Rewolucji Francuskiej i stanowiło przeciwstawienie pojęcia „poddania” (poddanego), wskazując nie tylko na obowiązki, ale i na prawa jednostki wobec państwa. Trzeba jednak zauważyć, że nie uformowano dotąd jednolitego pojęcia obywatelstwa, a w doktrynie istnieją znaczne rozbieżności poglądów co do istoty tej instytucji. „Dotyczą one: 1) międzynarodowego czy wewnątrzpaństwowego pojęcia obywatelstwa; 2) prawnej natury obywatelstwa, czy to jako stosunku prawnego między jednostką a państwem, czy jako stanu prawnego (statusu) jednostki lub jako jednego z elementów tego statusu; 3) treści obywatelstwa”¹². Nie ma też jednolicie określonego pojęcia obywatelstwa w prawie międzynarodowym. Oznacza to, że regulacja tych kwestii należy przede wszystkim do poszczególnych państw i stanowi jeden z elementów realizacji ich suwerenności. Dała temu wyraz już konwencja haska z 1930 r., wskazując, że „każde państwo władne jest określić w swoim ustawodawstwie, kto jest jego obywatelem. Ustawodawstwo to powinno być przyjęte przez inne państwa, byleby było zgodne z umowami międzynarodowymi, zwyczajem międzynarodowym i zasadami prawnymi ogólnie uznanymi w przedmiocie obywatelstwa”. Rzecz jednak w tym, że nadal nie ma jednolitego standardu międzynarodowego, obowiązującego poszczególne państwa. Powszechna deklaracja praw człowieka mówi wprawdzie o prawie każdego człowieka do posiadania obywatelstwa oraz zakazuje samowolnego pozbawiania obywatelstwa lub odmawiania prawa do jego zmiany, nie ma ona jednak waloru obowiązującego prawa. Natomiast pakt prawa człowieka zajęły stanowisko znacznie ostrożniej-

¹⁰ P. Tuleja, *Komentarz do art. 34 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, System Informacji Prawnej LEX (dostęp 14.01.2020).

¹¹ Zob. B. Banaszak, *Prawo konstytucyjne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2008, s. 436 i n.; W. Czapliński, A. Wyrozumski, *Prawo międzynarodowe publiczne: zagadnienia systemowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1999, s. 165; M. Banaś, A. Krzywonos, *Prawo do obywatelstwa*, w: B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2002, s. 158 i n.; D. Pudzianowska, *Obywatelstwo w procesie zmian*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013, s. 21 i n.

¹² W. Ramus, *Instytucje prawa o obywatelstwie polskim*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980, s. 10.

sze, mianowicie – w Międzynarodowym pakcie praw obywatelskich i politycznych (dalej: „MPPOiP”) (art. 24 ust. 3) – gwarantują jedynie prawo dziecka do nabycia obywatelstwa¹³. Równie wąski charakter ma konwencja nowojorska z 1957 r. o obywatelstwie kobiet zamężnych. Sprawy obywatelstwa zostały też pominięte w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka (dalej: „EKPC”). Próba nowego, szerokiego ujęcia spraw obywatelstwa stała się dopiero Europejska konwencja o obywatelstwie z 1997 r., podpisana, lecz od kilkunastu lat nieratyfikowana przez Polskę¹⁴. Pozostawia to na razie daleko idącą swobodę regulacyjną prawodawcy polskiemu, nie można jednak zapominać, że w historii naszego kraju dwukrotnie prawo międzynarodowe odegrało zasadniczą rolę w wyznaczaniu zakresu obywatelstwa. Po I wojnie światowej wiązało się to z odrodzeniem niepodległego bytu państwa, po II wojnie – z poważnymi przesunięciami terytorialnymi i ludnościowymi¹⁵.

Wynika z tego, że pojęcie obywatelstwa, w tym obywatelstwa polskiego, rozumiane jest dość podobnie w doktrynie prawa konstytucyjnego¹⁶ – jako szczególna więź łącząca obywatela (jednostkę) z państwem. Poza regulacją konstytucyjną nabywania obywatelstwa polskiego, jak już wyżej wspomniano, istnieją regulacje ustawowe. I tak zgodnie z art. 4 u.o. obywatelstwo polskie nabywa się: 1) z mocy prawa; 2) przez nadanie; 3) przez uznanie za obywatela polskiego; 4) przez przywrócenie obywatelstwa polskiego.

Powyższy przepis zawiera wskazanie sposobów nabycia obywatelstwa polskiego, choć ogranicza się przy tym do ich wyliczenia, konkretne normatywne ujęcie tych sposobów pozostawiając zaś dalszym przepisom ustawy. Tym samym może się wydawać, że walor tego uregulowania ma jedynie charakter porządkujący i objaśniający. Tymczasem należy zauważyć, iż przepis ten ma też w sobie

¹³ Zob. szerzej H. Suchocka, *Prawo do posiadania obywatelstwa*, w: R. Wieruszewski (red.), *Prawa człowieka. Model prawny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991, s. 272 i n.; R. Wieruszewski, *Obywatele RP – przyszli obywatele UE*, w: E. Popławska (red.), *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000, s. 249 i n.

¹⁴ Zob. M. Zdanowicz, *Europejska konwencja o obywatelstwie*, w: E. Popławska (red.), op. cit., s. 271 i n.; A. Bodnar, *Obywatelstwo wielopoziomowe. Status jednostki w europejskiej przestrzeni konstytucyjnej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008, s. 23 i n.

¹⁵ L. Garlicki, M. Zubik, *Komentarz do art. 34 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, System Informacji Prawnej LEX (dostęp 14.01.2020); zob. W. Ramus, op. cit., s. 51 i n.

¹⁶ Tak również: M. Haczkowska, *Komentarz do art. 34 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, LexisNexis, Warszawa 2014; W. Skrzydło, *Komentarz do art. 34 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*; Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013; M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. 1: *Komentarz do art. 1–86*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016; B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012.

treści i znaczenie normatywne (kształtujące), które polegają na rozstrzygnięciu – acz w sposób wstępny, ogólny – o możliwościach uzyskania polskiego obywatelstwa. Ustalenia co do sposobów jego nabycia są określone w omawianym artykule wyczerpująco, to znaczy, że obywatelstwa polskiego nie można nabyć inaczej niż tylko w sposób przewidziany w tym artykule ustawy, przy zastrzeżeniu, że konkretyzacja wymienionych sposobów nabycia obywatelstwa jest ujmowana w dalszych partiach regulacji ustawowej. Oczywiście wspomniane znaczenie porządkujące (także objaśniające) komentowanego przepisu jest tu też ewidentne. Oto bowiem ustawodawca już na samym wstępie do unormowania kluczowej materii nabywania obywatelstwa polskiego stwierdza, że nabywanie to może następować na określone sposoby, precyzowane dalej w ustalonych prawnie formach. Takie podejście czyni prawną regulację problematyki nabycia obywatelstwa polskiego bardziej klarowną, usystematyzowaną i przez to służącą łatwiejszemu odczytywaniu. Nie przeceniając znaczenia omawianego przepisu wyliczającego sposoby nabycia obywatelstwa polskiego, można odnieść się do niego z aprobatą i uznać, że jest on przydatnym zabiegiem legislacyjnym w zakresie przejrzystego kształtowania prawa o obywatelstwie polskim¹⁷.

Z kolei zgodnie z art. 30 u.o. za obywatela polskiego uznaje się (ust. 1): „1) cudzoziemca przebywającego nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej od 3 lat na podstawie zezwolenia na pobyt stały, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej lub prawa stałego pobytu, który posiada w Rzeczypospolitej Polskiej stabilne i regularne źródło dochodu oraz tytuł prawny do zajmowania lokalu mieszkalnego; 2) cudzoziemca przebywającego nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej od 2 lat na podstawie zezwolenia na pobyt stały, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej lub prawa stałego pobytu, który: a) pozostaje co najmniej od 3 lat w związku małżeńskim zawartym z obywatelem polskim lub b) nie posiada żadnego obywatelstwa; 3) cudzoziemca przebywającego nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej od 2 lat na podstawie zezwolenia na pobyt stały, które uzyskał w związku z posiadaniem statusu uchodźcy nadanego w Rzeczypospolitej Polskiej; 4) małoletniego cudzoziemca przebywającego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie zezwolenia na pobyt stały, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej lub prawa stałego pobytu, którego jedno z rodziców jest obywatelem polskim, a drugie z rodziców, nieposiadające obywatelstwa polskiego, wyraziło zgodę na to uznanie; 5) małoletniego cudzoziemca przebywającego na terytorium

¹⁷ J. Jagielski, *Obywatelstwo polskie. Komentarz do art. 4 ustawy*, System Informacji Prawnej LEX (dostęp 26.01.2020).

Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie zezwolenia na pobyt stały, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej lub prawa stałego pobytu, którego co najmniej jednemu z rodziców zostało przywrócone obywatelstwo polskie, a drugie z rodziców, nieposiadające obywatelstwa polskiego, wyraziło zgodę na to uznanie; 6) cudzoziemca przebywającego nieprzerwanie i legalnie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej od 10 lat, który spełnia łącznie następujące warunki: a) posiada zezwolenie na pobyt stały, zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej lub prawo stałego pobytu, b) posiada w Rzeczypospolitej Polskiej stabilne i regularne źródło dochodu oraz tytuł prawny do zajmowania lokalu mieszkalnego; 7) cudzoziemca przebywającego nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej co najmniej od roku na podstawie zezwolenia na pobyt stały, które uzyskał w związku z polskim pochodzeniem lub posiadaną Kartą Polaka.

Ust. 2. Cudzoziemiec ubiegający się o uznanie za obywatela polskiego, z wyłączeniem cudzoziemca, o którym mowa w ust. 1 pkt 4 i 5, jest obowiązany posiadać znajomość języka polskiego potwierdzoną urzędowym poświadczeniem, o którym mowa w art. 11a ustawy z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim (Dz. U. z 2018 r., poz. 931 i 1669), na poziomie biegłości językowej co najmniej B1, świadectwem ukończenia szkoły w Rzeczypospolitej Polskiej lub świadectwem ukończenia szkoły za granicą z wykładowym językiem polskim.

Ust. 3. Do ustalenia, czy cudzoziemiec przebywa nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, stosuje się przepis art. 195 ust. 4 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz. U. z 2017 r., poz. 2206 i 2282 oraz z 2018 r., poz. 107, 138, 771 i 1669)”.
Zgodnie z tytułem rozdziału 4 zawarta w nim regulacja odnosi się do drugiej – poza nadaniem obywatelstwa – istotnej instytucji uzyskiwania przez cudzoziemca obywatelstwa polskiego w drodze aktu uprawnionej władzy publicznej, tj. do uznania za obywatela polskiego. Poza tą wspólną cechą nadania obywatelstwa i uznania za obywatela, polegającą na tym, że uzyskanie przez cudzoziemca obywatelstwa polskiego jest w obu przypadkach efektem jednostronnego rozstrzygnięcia określonego podmiotu władzy publicznej (prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, wojewody), obie te instytucje zdecydowanie różnią się od siebie. Widać to wyraźnie, kiedy porównujemy konstrukcje normatywne nadania obywatelstwa i uznania za obywatela, jak również gdy sięgamy do założeń wyjściowych (przesłania i celów) ukształtowania tych instytucji. Instytucja nadania obywatelstwa miała u swych podstaw dążenie do stworzenia sposobu włączania do wspólnoty państwowej cudzoziemca, którego z tą wspólnotą nie łączyły jakieś szczególne więzi, zwłaszcza w sferze pochodzenia, przynależności etnicznej itd., ale który to cudzoziemiec dla spraw tej wspólnoty zasłużył się w znaczący sposób. Natomiast

instytucja uznania za obywatela wyrasta z przesłanki istnienia trwałych, rzeczywistych związków cudzoziemca z państwem i społeczeństwem, przejawiających się na różnych płaszczyznach, m.in. stałego zamieszkania w danym państwie, wykonywania pracy legalnej czy prowadzenia własnej działalności gospodarczej, posiadania specjalnego statusu w państwie (np. statusu uchodźcy) itd., a generalnie rzecz ujmując – odzwierciedlających się w sytuacji cudzoziemca polegającej na skoncentrowaniu swojego życia w tym państwie i bezkonfliktowym funkcjonowaniu w ramach relacji społecznych. Istnienie tej właśnie ukształtowanej, trwałej, faktycznej więzi między cudzoziemcem a wspólnotą państwową uzasadnia przyjęcie go do tej wspólnoty, a służyć temu przyjęciu ma prawna forma uznania za obywatela. Istota uznania za obywatela polskiego zasadza się więc na potwierdzeniu spełnienia przez cudzoziemca warunków istnienia jego więzi (zintegrowania) ze wspólnotą państwową w takim stopniu, który uzasadnia potraktowanie tego cudzoziemca jako członka owej wspólnoty, co jest dokonywane odpowiednim aktem właściwego organu władzy publicznej¹⁸.

Przesłanki uznania za obywatela polskiego, określone w omawianym przepisie art. 30 ust. 1 u.o., są samoistne w tym znaczeniu, że każda z nich (w ramach ustalonego w przepisie katalogu) z osobna stanowić może podstawę rozstrzygnięcia (decyzji) w sprawie. Tę podstawę powinien, co prawda, wskazywać wnioskodawca, ale pełne jej rozpoznanie i ustalenie należy do wojewody jako organu właściwego w sprawie. Organ ten powinien na podstawie materiału zgromadzonego w sprawie, w tym zwłaszcza informacji i poświadczeń przedłożonych przez zainteresowanego, zbadać, która z przewidzianych w art. 30 ust. 1 u.o. przesłanek wchodzi w rachubę na tle przedstawionego stanu faktycznego. Jeśli zatem wnioskodawca odwołał się w podstawie wystąpienia o uznanie za obywatela polskiego do przesłanki, która jednak nie ma w konkretnych okolicznościach potwierdzenia, natomiast z okoliczności sprawy wynika, że mogą wystąpić tu inne przesłanki uzasadniające uznanie za obywatela, to w takiej sytuacji wojewoda ma obowiązek rozpoznania całokształtu okoliczności przedstawionych przez zainteresowanego pod kątem spełnienia któregoś z warunków determinujących uznanie za obywatela. W przypadku stwierdzenia, że w rozpatrywanej sprawie dochowany jest któryś z wymogów uznania za obywatela, ale nie został on wskazany przez wnioskodawcę, organ wydający decyzję powinien to uwzględnić jako spełnienie przesłanki (określonej) przewidzianej jako determinanta uznania za obywatela polskiego¹⁹.

¹⁸ J. Jagielski, *Obywatelstwo polskie. Komentarz do art. 30 ustawy*, System Informacji Prawnej LEX (dostęp 26.01.2020).

¹⁹ Ibidem.

Inną możliwość nabycia obywatelstwa polskiego stwarza u.r. Co prawda nabywanie obywatelstwa na podstawie u.r. nie jest *stricte* nabywaniem obywatelstwa przez cudzoziemców, ponieważ kandydat na repatrianta to osoba polskiego pochodzenia, wobec której konsul wydał decyzję o zakwalifikowaniu do wydania wizy krajowej w celu repatriacji albo – w przypadku osoby, która złożyła wniosek o wydanie wizy krajowej w celu repatriacji przed dniem 1 maja 2017 r. – decyzję o przyrzeczeniu wydania takiej wizy. Jednakże osoby takie faktycznie nie przebywają na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej mimo polskiego pochodzenia. W tym znaczeniu należy traktować je jak cudzoziemców.

Zgodnie z art. 4 u.r. osoba przybywająca do Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie wizy krajowej w celu repatriacji nabywa obywatelstwo polskie z mocy prawa z dniem przekroczenia granicy Rzeczypospolitej Polskiej. Z kolei zgodnie z art. 16c u.r. osoba, o której mowa w art. 16 ust. 1, 2 lub 2a²⁰, będąca cudzoziemcem w dniu wydania decyzji o uznaniu za repatrianta nabywa obywatelstwo polskie z dniem wydania decyzji o uznaniu za repatrianta, jeżeli ta decyzja stała się ostateczna.

Podsumowując, administracyjnoprawne pojęcie cudzoziemca można sformułować następująco: jest to osoba (każdy), która nie posiada obywatelstwa polskiego nabytego na podstawie art. 34 ust. 1 Konstytucji RP oraz nadanego na podstawie u.o. oraz u.r.

²⁰ „1. Za repatrianta może być uznana osoba, która spełnia łącznie następujące warunki: 1) jest polskiego pochodzenia; 2) przed dniem wejścia w życie ustawy zamieszkiwała na stałe na terytorium, o którym mowa w art. 9 ust. 1 pkt 3; 3) nie zachodzą wobec niej okoliczności, o których mowa w art. 10a; 4) przebywała na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie zezwolenia, o którym mowa w art. 144 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, lub przysługującego jej w związku z odbywaniem studiów prawa pobytu, o którym mowa w art. 16 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (Dz. U. z 2019 r., poz. 293); 5) złoży wniosek do wojewody w terminie 12 miesięcy od dnia ukończenia szkoły wyższej.

2. Za repatrianta może być także uznana osoba, która spełnia łącznie następujące warunki: 1) jest polskiego pochodzenia; 2) przed dniem wejścia w życie ustawy zamieszkiwała na stałe na terytorium, o którym mowa w art. 9 ust. 1 pkt 3; 3) nie zachodzą wobec niej okoliczności, o których mowa w art. 10a; 4) przebywała na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie zezwolenia na pobyt stały lub zezwolenia na osiedlenie się, lub prawa stałego pobytu; 5) posiada w Rzeczypospolitej Polskiej źródło utrzymania oraz tytuł prawny do zajmowania lokalu mieszkalnego.

2a. Za repatrianta może być uznana również osoba, która spełnia łącznie następujące warunki: 1) uzyskała zezwolenie na pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jako małżonek repatrianta; 2) nie zachodzą wobec niej okoliczności, o których mowa w art. 10a; 3) posiada w Rzeczypospolitej Polskiej źródło utrzymania oraz tytuł prawny do zajmowania lokalu mieszkalnego”.

Zgodnie z art. 2 u.c. ustawy nie stosuje się do: 1) członków misji dyplomatycznych i urzędów konsularnych państw obcych oraz innych osób zrównanych z nimi na podstawie ustaw, umów lub powszechnie ustalonych zwyczajów międzynarodowych pod warunkiem wzajemności i posiadania przez te osoby dokumentów potwierdzających pełnienie przez nie funkcji uprawniających do wjazdu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i pobytu na tym terytorium, z wyjątkiem art. 23, art. 32, art. 58, art. 60–63, art. 66 ust. 4 i 5, art. 67–74, art. 78 ust. 1, art. 79 ust. 1 i 2, art. 80, art. 90–92 oraz art. 96 i art. 97; 2) obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej, państw członkowskich Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym lub Konfederacji Szwajcarskiej oraz członków ich rodzin, którzy do nich dołączają lub z nimi przebywają.

Wyłączenie spod stosowania przepisów u.c. ma istotne znaczenie z punktu widzenia określenia pojęcia cudzoziemca i jego dalszej kwalifikacji jako podmiotu podlegającego odpowiedzialności karnej.

Na płaszczyźnie prawa karnego

Poszukiwania definicji cudzoziemca na płaszczyźnie prawa karnego należy rozpocząć od aktu normatywnego podstawowego dla tej gałęzi prawa, tj. ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny²¹. Na podstawie analizy części ogólnej k.k. nie uzyskujemy odpowiedzi na pytanie, czy ustawa ta definiuje pojęcie cudzoziemca. W art. 115 k.k., w którym ustawodawca definiuje pojęcia i wyrażenia ustawowe, brak jest definicji pojęcia „cudzoziemiec”. Analizując k.k. w zakresie występowania tego pojęcia, należy odnotować, że ustawodawca posługuje się nim w art. 110, 112, 113 oraz 142. Przyjrzymy się tym przepisom.

W art. 110 czytamy: „§ 1. Ustawę karną polską stosuje się do cudzoziemca, który popełnił za granicą czyn zabroniony skierowany przeciwko interesom Rzeczypospolitej Polskiej, obywatela polskiego, polskiej osoby prawnej lub polskiej jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej oraz do cudzoziemca, który popełnił za granicą przestępstwo o charakterze terrorystycznym.

§ 2. Ustawę karną polską stosuje się w razie popełnienia przez cudzoziemca za granicą czynu zabronionego innego niż wymieniony w § 1, jeżeli czyn zabroniony jest w ustawie karnej polskiej zagrożony karą przekraczającą 2 lata pozbawienia wolności, a sprawca przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i nie postanowiono go wydać”.

Przepis art. 110 § 1 k.k. tworzy zasadę ochronną zwykłą. Stanowi ona, że ustawę karną polską stosuje się do cudzoziemca w razie popełnienia przez nie-

²¹ Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 ze zm., zwanej dalej „k.k.”

go za granicą przestępstwa skierowanego przeciwko interesom Rzeczypospolitej Polskiej, obywatela polskiego, polskiej osoby prawnej lub polskiej jednostki organizacyjnej niemającej osobowości prawnej oraz do cudzoziemca, który popełnił za granicą przestępstwo o charakterze terrorystycznym. Cudzoziemcem jest osoba, która nie ma polskiego obywatelstwa (art. 3 pkt 2 ustawy z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, Dz. U. z 2018 r., poz. 2094 ze zm.), niezależnie od tego, czy ma jakiegokolwiek inne obywatelstwo. Oznacza to, że cudzoziemcami są także bezpaństwowcy. Wobec przestępstw podlegających działaniu zasady ochronnej zwykłej znajduje zastosowanie reguła podwójnej karalności, określona w art. 111 § 1 k.k., z wyjątkiem wskazanym w § 3, dotyczącym popełnienia czynu na terytorium niepodlegającym żadnej władzy państwowej. Artykuł 110 § 2 k.k. ustanawia zasadę odpowiedzialności zastępczej. Dotyczy ona cudzoziemców (czyli osób niemających polskiego obywatelstwa), którzy popełnili za granicą przestępstwo zagrożone w ustawie karnej polskiej karą o górnej granicy ustawowego zagrożenia przekraczającej 2 lata pozbawienia wolności. Kolejnym warunkiem karalności jest to, aby czyn był uznany za przestępstwo również w miejscu jego popełnienia (art. 111 § 1 k.k.), chyba że został on popełniony na terytorium niepodlegającym żadnej władzy państwowej (art. 111 § 3 k.k.). Konieczne jest wreszcie, aby sprawca przebywał na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i nie postanowiono go wydać²².

W art. 112 czytamy: „Niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego, ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca w razie popełnienia: 1) przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej Polskiej; 2) przestępstwa przeciwko polskim urządům lub funkcjonariuszom publicznym oraz przestępstwa wyłudzenia poświadczenia nieprawdy od polskiego funkcjonariusza publicznego lub innej osoby uprawnionej na podstawie prawa polskiego do wystawienia dokumentu, 3) przestępstwa przeciwko istotnym polskim interesom gospodarczym; 4) przestępstwa fałszywych zeznań, złożenia fałszywego oświadczenia, opinii lub tłumaczenia, posłużenia się dokumentem stwierdzającym tożsamość innej osoby, poświadczającym nieprawdę lub fałszywym – wobec urzędu polskiego, 5) przestępstwa, z którego została osiągnięta, chociażby pośrednio, korzyść majątkowa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”.

Przepis art. 112 k.k. reguluje zasadę ochronną nieograniczoną (inaczej określaną zasadą przedmiotową nieograniczoną). *Ratio legis* tej zasady sprowadza się do zapewnienia ochrony istotnych interesów państwa poza jego granicami, nie-

²² M. Kulik, *Komentarz do art. 110 k.k.*, w: M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 9, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 368–369.

zależnie od przynależności państwowej sprawcy oraz przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa (*lex loci*). Nieobjęcie analizowanej zasady warunkiem podwójnej przestępczości czynu jest oczywiste, ponieważ w naturze przestępstw określonych w art. 112 pkt 1, 2, 3 i 5 k.k. leży to, że czyny te nie są z reguły uznawane za granicą za przestępstwa. Z zasady naruszenie dóbr, które zostały wskazane w tym przepisie, może nastąpić legalnie²³.

Katalog poszczególnych grup przestępstw daleki jest od precyzji, z wyjątkiem przypadku określonego w pkt 4. Wynika to z faktu, że ustawodawca nie posłużył się nazewnictwem odpowiadającym poszczególnym rozdziałom. I tak oto sformułowania „przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej Polskiej” (art. 112 pkt 1) nie można zawęzić tylko do przestępstw zawartych w rozdziałach XVII („Przestępstwa przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej”) oraz XVIII („Przestępstwa przeciwko obronności”), choć w zasadniczej części wypełnią one powyższą kategorię, o ile ich istota pozwala na popełnienie za granicą²⁴.

Katalog ten tworzą przestępstwa przeciwko: polskiemu urzędowi, funkcjonariuszom publicznym oraz przestępstwa wyłudzenia poświadczenia nieprawdy od polskiego funkcjonariusza publicznego lub innej osoby uprawnionej na podstawie prawa polskiego do wystawienia dokumentu. Dwie pierwsze grupy przestępstw obejmują przede wszystkim czyny zabronione stypizowane w rozdziałach XXIX („Przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych oraz samorządu terytorialnego”), XXX („Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości”) oraz XXXI („Przestępstwa przeciwko wyborom i referendum”) Kodeksu karnego²⁵. Przez pojęcie polskiego urzędu należy rozumieć ambasadę lub konsul²⁶.

Z kolei art. 113 stanowi: „Niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa, ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca, którego nie postanowiono wydać, w razie popełnienia przez niego za granicą przestępstwa, do którego ścigania Rzeczpospolita Polska jest zobowiązana na mocy umowy międzynarodowej, lub przestępstwa określo-

²³ M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, wyd. 4, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017; por. A. Marek, *Kodeks karny*, Wolter Kluwer, Warszawa 2012, s. 245; A. Wąsek, *Zakres*, s. 36; L. Gardocki, *Zarys prawa karnego międzynarodowego*, Wydawnictwo PWN, 1985 r., s. 142.

²⁴ Por. A. Wąsek, w: O. Górniok i in., *Kodeks karny*, s. 786; J. Raglewski, w: W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny*, s. 897.

²⁵ M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), op. cit.

²⁶ Por. A. Wąsek, w: O. Górniok i in., *Kodeks karny*, s. 786; J. Raglewski, w: W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny*, s. 897.

nego w Rzymskim Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego, sporządzonym w Rzymie dnia 17 lipca 1998 r. (Dz. U. z 2003 r. poz. 708 oraz z 2018 r. poz. 1753)”.

Wyrażona w art. 113 k.k. zasada represji wszechświatowej (uniwersalna) nakazuje stosowanie polskich przepisów karnych do obywatela polskiego oraz do cudzoziemca, którego nie postanowiono wydać, w razie popełnienia przez niego przestępstwa, do którego ścigania Polska jest zobowiązana na mocy umowy międzynarodowej, a także przestępstwa określonego w Rzymskim Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego. Zasada ta opiera się na założeniu, że cała społeczność międzynarodowa powinna przejawiać zainteresowanie zwalczaniem najpoważniejszych przestępstw, a efektywne ściganie ich sprawców wymaga solidarnej współpracy pomiędzy państwami. Na mocy ratyfikowanych umów międzynarodowych Polska jest zobowiązana do ścigania grupy przestępstw określanych zbiorczo jako *delicta iuris gentium*. Zalicza się do nich m.in.: ludobójstwo, zbrodnie wojenne, stosowanie tortur lub innego niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania, handel ludźmi, handel narkotykami, fałszowanie pieniędzy, udział w zorganizowanych strukturach przestępczych, pranie pieniędzy, korupcję czy seksualne wykorzystywanie małoletnich²⁷.

W doktrynie prawa karnego pojęcie „cudzoziemiec” definiowane jest w świetle przepisów i doktryny prawa administracyjnego, w tym przede wszystkim definicji zawartej w u.c. Zatem w dalszych rozważaniach będzie ono rozumiane w znaczeniu nadanym mu przez prawo administracyjne wobec braku innej definicji, szczególnie wobec jej braku w prawie karnym.

Przestępczość

W ujęciu historycznym

W okresie istnienia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej i Układu Warszawskiego, którego Polska była państwem sygnatariuszem, granice zewnętrzne kraju były szczelnie zamknięte. W tym czasie do Polski przyjeżdżali głównie w niewielkiej liczbie studenci, turyści – w większości z państw bloku socjalistycznego – i biznesmeni²⁸. Przestępczość cudzoziemców w Polsce pojawiła się w sposób dający się zauważyć dopiero po roku 1990, po okresie przemian ustrojowych,

²⁷ A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 6, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019, Legalis (dostęp 05.02.2020).

²⁸ I. Rzeplińska, *Przestępczość cudzoziemców w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000, s. 85.

kiedy to zaczęli przybywać migranci ekonomiczni z republik byłego ZSRR w związku z niestabilnością polityczną, gospodarczą i społeczną. W okresie komunistycznym, gdy granice były szczelnie zamknięte, liczba przestępstw popełnianych przez cudzoziemców nie przekraczała 1% w stosunku do przestępstw ogółem. Milicyjne dane statystyczne z czasów Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nie uwzględniały przestępczości wśród obcokrajowców. Przestępczość cudzoziemców w Polsce zaczęto rejestrować dopiero w połowie lat 80. XX w. Liczba podejrzanych cudzoziemców wynosiła 0,1% podejrzanych ogółem w roku 1984. Na początku lat 90., po przemianach systemowych w Europie Środkowej i Wschodniej, wzrosła liczba rejestrowanych przestępstw wśród obcokrajowców do 1,6% w ogóle przestępstw; daje to ok. 6000–7000 osób rocznie. Liczba przestępstw rejestrowanych jest zapewne tylko częścią zdarzeń popełnionych przez cudzoziemców, którzy niejednokrotnie stają się ofiarami swoich rodaków i z różnych powodów nie zgłaszają tego organom ścigania. Innym powodem wzrostu liczby cudzoziemców w latach 90. w Polsce był krwawy rozpad Jugosławii zapoczątkowany w 1991 r. Działania zbrojne w tym regionie trwały kilka lat, co przyczyniło się do ucieczek milionów ludzi, którzy następnie starali się o nadanie statusu uchodźcy w różnych państwach, w tym w Polsce, lecz znaczna większość osób, które trafiły do Polski, traktowała pobyt na terytorium RP jako przejściowy i próbowała się dostać do Niemiec czy Skandynawii. W latach 90. do najczęstszych przestępstw popełnianych przez cudzoziemców zaliczyć można te wynikające z ustawy o oznaczeniu wyrobów znakami skarbowymi akcyzy z 1993 r. (43,7% przestępstw popełnianych przez cudzoziemców ogółem w roku 1998), drugim najliczniejszym typem były przestępstwa drogowe (12,9% przestępstw ogółem popełnianych przez cudzoziemców w roku 1998), następnie przestępstwa przeciwko mieniu (11% w roku 1998), tj.: kradzież z włamaniem, kradzież mienia prywatnego, wymuszenia rozbójnicze, paserstwo²⁹.

Wejście Polski do Unii Europejskiej przyniosło zmiany w podejściu do przestępczości transgranicznej. Polska granica stała się wspólną granicą całej UE, przez co Straż Graniczna RP jest odpowiedzialna za bezpieczeństwo wschodniej granicy Unii. W obecnym czasie jednym z największych zagrożeń bezpieczeństwa społecznego są przestępstwa powiązane z przemytem i handlem bronią, narkotykami i ludźmi oraz nielegalne migracje ludności. Działania te w dzisiejszej Europie przybrały charakter międzynarodowy. Przestępcy trudniący się tym

²⁹ K. Ignaszak, *Przestępczość wśród cudzoziemców w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2013, nr 2 (Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych imienia Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu), wersja elektroniczna http://rsawl.awl.edu.pl/images/Archiwum/2013/nr_2/karol_ignaszak.pdf (dostęp 26.01.2020).

procederem współpracują z osobami z innych państw, w efekcie tworzy się przestępczość transgraniczna połączona szlakami umożliwiającymi przemyt broni, narkotyków, nielegalnych migrantów czy ofiar handlu ludźmi. Walka z tym typem przestępczości wymaga współpracy nie tylko służb policyjnych w krajach UE i sąsiedzkich, ale także służb granicznych. Paneuropejski korytarz transportowy, który został wyznaczony podczas II Paneuropejskiej Konferencji Transportowej na Krecie w 1994 r. i III Paneuropejskiej Konferencji Transportowej w Helsinkach w 1997 r., definiuje wszystkie główne drogi kołowe, wodne oraz linie kolejowe w Europie Środkowej i Wschodniej. Szlaki te wymagały modernizacji i inwestycji w ciągu najbliższych 10–15 lat. Przez Polskę przebiegają cztery z dziesięciu wytyczonych wówczas szlaków, korzystają z nich także przestępcy w celu przemytu broni i narkotyków, czerpiąc z tego zyski. Szlaki transportowe są też używane przez handlarzy żywym towarem i przestępców czerpiących korzyści z przerzutu osób, które chcą nielegalnie przekroczyć polską granicę. W latach 90. przez terytorium Polski przebiegały dwa szlaki transportowe służące do nielegalnego przekraczania granicy. Przez pierwszy, tzw. wschodni, cudzoziemcy z państw Azji Południowej, Środkowej i Dalekiego Wschodu starali się dostać do państw Europy Zachodniej, traktując Polskę jako kraj tranzytowy. Drugi, tzw. bałkański, służył obywatelom krajów z Bliskiego Wschodu oraz państw afrykańskich, którzy usiłowali dotrzeć również na zachód Europy³⁰.

W 1998 r. na 11 127 zatrzymań osób nielegalnie przekraczających polską granicę aż 7023 stanowili cudzoziemcy. Na wschodniej granicy RP zatrzymano 810 osób, natomiast na południowej 1160. Ponad połowę cudzoziemców zatrzymano na granicy polsko-niemieckiej. Te dane świadczą nie tylko o liczbie popełnianych przestępstw z art. 264 k.k., ale także informują o korytarzach migracyjnych, do których należy zaliczyć szlaki zorganizowanych grup przestępczych zajmujących się nielegalnym przerzutem zarówno ludzi z Dalekiego Wschodu czy Afryki, jak i narkotyków oraz broni³¹. Owe zorganizowane grupy przestępcze złożone są z obywateli państwa pochodzenia, państwa docelowego oraz państwa, przez który dany towar czy człowiek ma zostać przewieziony. Tworzy to dogodne warunki dla rozwoju transgranicznych zorganizowanych grup przestępczych, czerpiących korzyści z prostytucji, handlu narkotykami i bronią. Wzrastająca liczba cudzoziemców w Polsce, którzy nielegalnie przebywają w RP i jednocześnie dość często tworzą szarą strefę gospodarki, jest wyzwaniem nie tylko dla polskiej Policji i Straży Granicznej, ale też dla polityki społecznej, której

³⁰ Ibidem.

³¹ A. Wawrzusiszyn, *Wybrane problemy transgranicznego bezpieczeństwa Polski*, Difin, Warszawa 2012, s. 146.

zadaniem jest zwiększenie asymilacji cudzoziemców. Hermetyzacja obcokrajowców żyjących w kraju przyczynia się bowiem do wzrostu przestępczości wśród nich. Dodatkowo dość częstym zjawiskiem jest niezgłaszanie przestępstwa przez cudzoziemców, którzy są poszkodowani, bądź odwoływanie zeznań, jeśli przestępstwo zostało zgłoszone lub wykryte. Ostatnimi czasy wzrosła w Polsce liczba cudzoziemców pochodzenia wietnamskiego. Diaspora Wietnamczyków w Polsce jest stosunkowo nowa i dość liczna, koncentruje się głównie w większych miastach wojewódzkich. O ile różnice kulturowe pomiędzy Polakami a cudzoziemcami pochodzącymi z Białorusi, Ukrainy czy Rosji nie są tak bardzo widoczne, o tyle w przypadku Wietnamczyków są ogromne i przyczyniają się do hermetyzacji kulturowej i społecznej diaspory wietnamskiej. Komunikacja pomiędzy Polakami a Wietnamczykami jest ograniczona przez istniejące stereotypy i uprzedzenia. To właśnie na płaszczyźnie komunikacji międzykulturowej należy częściowo doszukiwać się przyczyny przestępczości wśród tej grupy społecznej. Wśród cudzoziemców pochodzących z byłych republik radzieckich dość często zdarzają się przypadki, gdy przybywają oni na terytorium RP z zamiarem popełnienia przestępstwa, np. kradzieży, a następnie powrotu do kraju pochodzenia bądź też ucieczki dalej na Zachód, natomiast wśród Wietnamczyków zjawisko to jest niezwykle rzadkie. Dodatkowo dla Wietnamczyków język Polski jest stosunkowo obcy, czego nie można powiedzieć o cudzoziemcach zza wschodniej granicy. Różnice językowe stanowią poważną barierę asymilacyjną między Polakami a Wietnamczykami. Bariery kulturowe, odległość do kraju pochodzenia, a także nieznamość polskiego prawa sprawiają, że diaspora wietnamska jest najbardziej zagadkową ze wszystkich grup społecznych cudzoziemców w Polsce i choć wiedza o niej się powiększa i jej członkowie częściej niż w przeszłości chcą się asymilować z Polakami, to minie jeszcze wiele lat, zanim ich dobrze poznamy³².

Problem przestępstw popełnianych przez cudzoziemców pojawił się w Polsce w związku z transformacją ustrojową, której towarzyszyło otwarcie granic oraz zmiana systemu gospodarczego. Lata 90. charakteryzuje w związku z tym, poza ogólnym wzrostem przestępczości, także wzrost liczby cudzoziemców podejrzanych o popełnienie przestępstw w naszym kraju. O ile w roku 1989 czy 1990 wynosiła ona ok. 1000 osób rocznie, o tyle w 1997 r. wzrosła ośmiokrotnie, przekraczając 8 tys.³³ Ciekawie wyglądała struktura czynów rejestrowanych wówczas przez Policję – połowa dotyczyła przestępstw akcyzowych, drugą dużą grupę stanowiły przestępstwa przeciwko mieniu, których udział w końcu lat 90.

³² K. Ignaszak, op. cit.

³³ A. Siemaszko, *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 69.

stopniowo jednak malał, a na kolejnym miejscu znajdowały się przestępstwa drogowe. W około 2–3% przypadków obcokrajowcy podejrzani byli o dokonanie przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, w tym także zabójstw³⁴. Wśród ogółu sprawców dominowali obywatele państw sąsiadujących z Polską – Ukrainy, Białorusi, Rosji i Litwy, którzy łącznie stanowili ponad 80% podejrzanych³⁵.

Przeprowadzone przez Irenę Rzeplińską badania kryminologiczne akt spraw sądowych cudzoziemców skazanych w 1995 r. wskazują na dominację przestępstw akcyzowych (prawie 40% przypadków) – głównie sprowadzanie, gromadzenie i sprzedaż alkoholu, papierosów czy płyt kompaktowych (choć tych ostatnich zaledwie w kilku przypadkach). Ich sprawcami byli drobni handlarze, o czym świadczy niewielka wartość towarów, będących przedmiotem przestępstwa. Dużą grupę stanowiły czyny przeciwko życiu i zdrowiu lub popełnione z użyciem przemocy (w tym pięć zabójstw). Przeciętnie co piąte przestępstwo z tej grupy stanowił rozbój lub wymuszenie rozbójnicze (w tym napady na autokary). Średnio co dziesiąty sprawca obcokrajowiec chciał przewieźć przez granicę skradziony samochód lub był sprawcą kradzieży, często kieszonkowych, dokonywanych głównie w środkach komunikacji miejskiej lub na targowiskach. Początek XXI w. charakteryzuje zmiana w obrazie przestępczości cudzoziemców. Według danych policyjnych od 2001 r. liczba obcokrajowców podejrzanych o popełnienie przestępstwa spada, i to w sposób zdecydowany – z ponad 7 tys. w 2001 r. do niewielu ponad 2100 przypadków w 2008 r. Trend ten jest trudny do wytłumaczenia. Możliwą przyczyną jest uszczelnianie granic naszego państwa, które zaczęło się od końca lat 90. zeszłego stulecia i było związane z przygotowaniem do wejścia Polski do Unii Europejskiej, a następnie do strefy Schengen³⁶.

Przyglądając się charakterystyce czynów oraz ich sprawcom w tym okresie, można dostrzec utrzymującą się cały czas dominację obywateli państw sąsiadujących z Polską – szczególnie Ukrainy (prawie 40% ogółu podejrzanych obcokrajowców), ale także Białorusi, Niemiec, Rosji i Litwy. Stosunkowo znaczną grupę stanowią także Ormianie (trzecią pod względem wielkości). W 2008 r. wzrósł też udział obywateli Bułgarii (5%) i Rumunii (8%) wśród ogółu sprawców – prawdopodobnie jest to konsekwencja akcesji tych państw w 2007 r. do Unii

³⁴ A.J. Szwarz, J. Piskorski, *Przestępczość cudzoziemców w Polsce*, w: A.J. Szwarz (red.), *Przestępczość przygraniczna. Postępowanie karne przeciwko cudzoziemcom w Polsce*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2000, s. 13.

³⁵ W. Klaus, *Integracja, marginalizacja, kryminalizacja czyli o przestępczości cudzoziemców w Polsce*, wersja elektroniczna: <https://pbn.nauka.gov.pl/polindex-webapp/browse/article/article-6190de23-1b20-48d4-96e2-d41fbb136c48> (dostęp 26.01.2020); I. Rzeplińska, op. cit., s. 18–21.

³⁶ I. Rzeplińska, op. cit., s. 43–49.

Europejskiej i związana z nią swoboda poruszania się po terenie Wspólnoty. Jeśli spojrzymy na dane dotyczące populacji poszczególnych grup cudzoziemców przebywających w Polsce w ostatnich latach, to w przypadku legalnego pobytu okazuje się, że największą grupę stanowią Ukraińcy (prawie 30%), a następnie Rosjanie, Wietnamczycy, Białorusini i Ormianie³⁷. Spośród migrantów nielegalnych dominują także Ukraińcy, a następnie Rosjanie i Białorusini, Wietnamczycy oraz Ormianie. Niestety nie sposób podać tu nawet szacunkowych liczb dotyczących liczebności tych grup. W świetle tych danych nie dziwi więc, że wśród osób podejrzanych największe grupy stanowią obywatele wymienionych powyżej państw. Jedyńm zaskoczeniem jest stosunkowo niski odsetek Wietnamczyków w statystykach policyjnych. Wynika on zapewne z ogromnej hermetyczności środowiska i unikania przez jego przedstawicieli kontaktów z polską Policją, a także prowadzonej przez tę grupę polityki rozwiązywania wielu problemów wewnątrz samej społeczności. Analizując rodzaje czynów popełnianych przez cudzoziemców w latach 2000–2008, należy zauważyć, że podobnie jak w latach 90., przestępstwa drogowe (średnio w tych latach 21,9%), przestępstwa akcyzowe, celne i podatkowe (14,7%) oraz fałszerstwa (7,4%) stanowią znaczną ich część – łącznie 44%. Inne rodzaje czynów jednostkowo nie przekraczają 5% ogółu przestępstw. Jednak zmiana ulega częstotliwość przejawiania tych zachowań w poszczególnych latach. W początkach XXI w. przestępstwa drogowe stanowiły ok. 20%, a pod koniec omawianego okresu ich liczba wzrosła do ok. 1/3. Z kolei wyraźny spadek dotyczy przestępstw skarbowych – z niecałych 20% do około 3%. W ich przypadku wyraźną cezurę stanowi rok 2004 – czyli wstąpienie Polski do Unii i zamknięcie granic. Sprawcami tych czynów byli bowiem prawie wyłącznie Ukraińcy, Białorusini i Rosjanie. Przechodząc do analizy najpoważniejszych przestępstw popełnianych przez cudzoziemców w ostatnich latach, warto zwrócić uwagę na zabójstwa. Także w ich przypadku rok 2004 jest pewną cezurą. W 2000 r. podejrzanych o popełnienie tego przestępstwa było aż 33 obcokrajowców. W kolejnych latach liczba ta powoli spadała (22–27 przypadków), a w 2004 r. wyniosła 14 osób. Od roku 2005 są to już jednak pojedyncze przypadki – 2–4 (z wyjątkiem 2008 r. – 7). Może także w odniesieniu do tego przestępstwa zamknięcie granic ograniczyło częstotliwość jego popełniania przez cudzoziemców. Podobnie jest w przypadku rozboju – choć występują duże wahania pomiędzy poszczególnymi latami w początkach XXI w., to trend jest zdecydowanie spadkowy (od około 300 przypadków rocznie w 2000 r. do 30–40 w ostatnich latach). Co ciekawe, występowanie innych poważnych przestępstw,

³⁷ A. Kosowicz, *Imigranci w polskim społeczeństwie*, w: T. Halik, A. Kosowicz, A. Marek, *Imigranci w polskim społeczeństwie*, Stowarzyszenie Vox Humana, Warszawa 2009, s. 12.

takich jak zgwałcenie, uszczerbek na zdrowiu czy udział w bójce lub pobiciu, przez cały ten okres statystycznie utrzymuje się na podobnym poziomie i wynosi ok. 2–3%, choć widać znaczny ich spadek w liczbach bezwzględnych, z około 120 do 50 przypadków rocznie³⁸.

Podsumowując, warto zauważyć niezwykle interesujący fakt, że wejście Polski do strefy Schengen (21 grudnia 2007 r.) w ogóle nie odbiło się na kształcie przestępczości obcokrajowców. Świadczy to zapewne o tym, że zaostrzona polityka wizowa i znaczne zamknięcie granicy dla wschodnich sąsiadów Polski nastąpiło w 2004 r. wraz z akcesją do Unii. Otwarcie granic ze strony zachodniej nie spowodowało natomiast napływu cudzoziemców z innych państw Wspólnoty (z wyjątkiem niewielkiego wzrostu przestępczości Bułgarów i Rumunów po 2007 r.).

W ujęciu współczesnym

Liczba cudzoziemców przybywających do Polski i tu przebywających z roku na rok rośnie. Przekłada się to również negatywnie na liczbę popełnianych przestępstw. Rośnie także liczba osób poszukiwanych, w tym listami gończymi. Zdecydowana większość poszukiwanych jest nieuchwytna dla polskich służb, ponieważ ucieka za wschodnią granicę. Tam nie mogą być zatrzymani, ponieważ ani Ukraina, ani Białoruś, ani Rosja nie należą do Unii Europejskiej i nie obowiązują tam przepisy wspólnotowe, a aparat państwa nie jest zobowiązany do zatrzymania i aresztowania podejrzanych i przekazania ich polskim organom ścigania.

Z oficjalnych danych statystycznych podawanych przez Komendę Główną Straży Granicznej wynika, że w 2018 r. największą liczbę osób przekraczających granicę z Polską stanowili obywatele Ukrainy (9 963 604), następnie Białorusini (3 480 408), Rosjanie (1 436 146), Izraelczycy (252 481), obywatele Stanów Zjednoczonych Ameryki (181 003), Mołdawii (76 115), Chin (60 808), Kanady (49 308), Korei Południowej (49 166) oraz Turcji (39 877). Łącznie w 2018 r. granicę przekroczyło 15 942 854 obywatele państw trzecich. Dla porównania wszystkich obywateli UE/EOG w tym samym roku wjechało 2 106 264. Największą grupę stanowili obywatele: Wielkiej Brytanii (898 171), Niemiec (241 021) oraz Irlandii (166 265)³⁹.

Wjazd na terytorium Polski najczęściej odmówiono obywatelom Ukrainy, Rosji i Białorusi, odpowiednio: obywatelom Ukrainy (46 735), Rosji (20 203) i Białorusi (5555). Najczęstszymi przyczynami odmowy były: brak odpowied-

³⁸ W. Klaus, op. cit.

³⁹ <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html>, wersja elektroniczna, stan na dzień 26.01.2020.

niej dokumentacji uzasadniającej cel i warunki pobytu oraz brak wystarczających środków utrzymania w odniesieniu do okresu i formy pobytu lub środków na powrót do państwa pochodzenia lub tranzytu. Cudzoziemcami, którzy wbrew przepisom prawa przekraczali granicę lub usiłowali przekroczyć granicę byli również głównie obywatele Ukrainy (odpowiednio 2730 przekroczeń lub usiłowań), Rosji (461) i Białorusi (332). W porównaniu z 2017 r. oznacza to spadek, albowiem wówczas zatrzymano bądź ujawniono 3909 obywateli Ukrainy, 678 obywateli Rosji i 251 obywateli Białorusi. Trudno powiedzieć, jaka jest przyczyna takiego stanu rzeczy, czy zmniejszyła się liczba obywateli ww. państw, którzy próbują przekroczyć nielegalnie granicę, czy też wykrywalność przekroczeń granicy spadła. Za nielegalny pobyt zatrzymano lub ujawniono w 2018 r. 19 664 obywatele Ukrainy, 1703 obywatele Białorusi oraz 1516 obywateli Rosji. Sytuacja ta w 2017 r. miała się trochę inaczej, ponieważ zatrzymano bądź ujawniono: 15 877 obywateli Ukrainy, 2204 obywateli Rosji oraz 1425 obywateli Białorusi. Z powyższego wynika, że w 2018 r. znacząco wzrosła liczba obywateli Ukrainy dopuszczających się tych czynów, nieznacznie zwiększyła się liczba obywateli Białorusi, a zmalała – obywateli Rosji⁴⁰.

Z kolei w 2018 r. w odniesieniu do 2017 r. zmalała liczba obywateli Ukrainy nielegalnie wykonujących pracę na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, z 11 052 do 10 613. Z kolei wzrosła, co zaskakujące, liczba obywateli Mołdawii – z 142 w 2017 r. do 400 w 2018 r., choć i tak jest ona nieznaczna w porównaniu z obywatelami Ukrainy. Jednak warto odnotować, że obywatele Mołdawii znaleźli się zaraz na drugim miejscu po obywatelach Ukrainy pod względem liczby osób nielegalnie wykonujących pracę, wyprzedzając tym samym obywateli Białorusi i Rosji. Ciekawe dane obrazuje także zestawienie cudzoziemców wyjeżdżających z Polski na podstawie decyzji administracyjnych obligujących ich do opuszczenia terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz innych umów i porozumień. W 2018 r. wyjechało: 21 338 obywateli Ukrainy, 1689 obywateli Białorusi, 1286 Rosji oraz 1141 Mołdawii. Liczba ta również jest większa niż w 2017 r.

Według dostępnych w chwili obecnej statystyk Komendy Głównej Straży Granicznej za okres od stycznia do września 2019 r. wynika, że największą liczbę osób przekraczających granicę z Polską stanowią obywatele Ukrainy (7 876 632, podobnie jak w 2018 r.), następnie Białorusini (2 513 941), Rosjanie (1 115 756), Izraelczycy (171 551), obywatele Stanów Zjednoczonych Ameryki (161 155), Mołdawii (48 786), Chin (46 824), Kanady (44 123), Korei Południowej (42 944) oraz Gruzji (36 542). Łącznie w 2019 r. (styczeń–wrzesień) granicę przekroczyło granicę 12 365 697 obywateli państw trzecich. Dla porównania wszystkich

⁴⁰ Ibidem.

obywateli UE/EOG w tym samym roku wjechało 1 680 222. Największą grupę stanowili: obywatele: Wielkiej Brytanii (740 110), Niemiec (185 966) oraz Irlandii (127 280).

Z powyższych danych zarówno za rok 2018, jak i za trzy kwartały 2019 r. wynika, że pokrywa się liczba obywateli tych samych państw, którzy znajdują się w czołówce przekraczających granicę z Polską. Dotyczy to zarówno obywateli tzw. państw trzecich, jak i obywateli UE/EOG. Ta tendencja utrzymuje się od dawna. Według danych prezentowanych na stronach internetowych Komendy Głównej Straży Granicznej od 2003 r. do chwili obecnej najwięcej osób przekraczających granicę stanowili obywatele: Ukrainy, Białorusi i Rosji. Na przestrzeni lat nieznacznie ulegała zmianie liczba przyjezdnych ze wskazanych państw. Tendencja ta wskazuje również, w jakiej grupie można się spodziewać największej przestępczości wśród cudzoziemców.

Liczba obywateli poszczególnych państw przekraczających granicę z Polską przekłada się również na liczbę podejrzanych o popełnienie przestępstw cudzoziemców. Według danych prezentowanych przez organy Policji w czołówce cudzoziemców podejrzanych znajdują się obywatele Ukrainy i Białorusi⁴¹.

Przestępczość cudzoziemców należąca do zbioru tzw. przestępczości granicznej jest rejestrowana w zbiorze danych statystycznych Komendy Głównej Straży Granicznej⁴².

Cudzoziemcy zarejestrowani jako podejrzani w policyjnej statystyce przestępczości w latach 2013–2016 są obywatelami 109 państw, położonych na wszystkich kontynentach – od Europy, poprzez Azję i Afrykę, obie Ameryki, a na Australii kończąc. Najliczniejszą grupę podejrzanych stanowią, łącznie za cały okres 2013–2016, obywatele Ukrainy – 37% wszystkich podejrzanych cudzoziemców (15 103 osoby) w analizowanym ww. okresie. Następnie kolejno liczni to ci, którzy występują jako podejrzani powyżej 200 razy: obywatele Białorusi, Bułgarii, Rumunii, Niemiec, Rosji, Litwy, Czech, Armenii, Słowacji, Gruzji, Łotwy oraz Włoch. W ciągu tych czterech lat po jednym podejrzanym odnotowano

⁴¹ <http://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przestepczosc-cudzozie/50867,Cudzoziemcy-przestepczosc.html>, stan na dzień 26.01.2020 godz. 20.52.

⁴² M. Perkowska zdefiniowała pojęcie „przestępczości granicznej” następująco: „[...] czyny zabronione, które są związane z przemieszczaniem podmiotów i przedmiotów przez granicę państwową, bez względu na to, przeciwko jakiemu dobru prawem chronionemu (interes państwa czy interes jednostki) jest skierowany czyn” (M. Perkowska, *Dynamika i struktura przestępczości granicznej cudzoziemców w Polsce na podstawie danych statystycznych Komendy Głównej Straży Granicznej* [w:] *Przestępczość graniczna cudzoziemców*, s. 119, za: I. Rzeplińska, J. Włodarczyk-Madejska, *Przestępczość cudzoziemców w Polsce na podstawie danych policyjnej statystyki przestępczości za lata 2013–2016*, „Studia Prawnicze” 2018, nr 4 (216), s. 137–163, <https://doi.org/10.5281/zenodo.2605300>).

wśród obywateli państw takich jak: Brytyjskie Terytorium Oceanu Indyjskiego, Cypr, Czarnogóra, Gwinea Równikowa, Madagaskar, Mali, Sri Lanka, Tajlandia, Tanzania, Togo, Wybrzeże Kości Słoniowej, Zimbabwe. Podejrzani o popełnienie przestępstw w Polsce w latach 2013–2016 obywatele państw Unii Europejskiej łącznie stanowią ponad 1/3 wszystkich podejrzanych cudzoziemców w tym czasie. Podejrzani obywatele państw spoza Unii Europejskiej, łącznie obywatele państw europejskich i spoza Europy – to 63% wszystkich podejrzanych cudzoziemców w tymże okresie⁴³.

Zdecydowanie dominują w tej grupie obywatele państw europejskich (stanowią 88%): Ukrainy, Białorusi, Rosji. Znacznie mniej liczni to obywatele: Armenii, Gruzji, Mołdawii, Turcji. Pozostali to obywatele Albanii, Bośni i Hercegowiny, Serbii i Czarnogóry, Kosowa, Macedonii, Norwegii, Serbii, Szwajcarii, Islandii. Wśród podejrzanych, w analizowanym okresie wyraźnie przeważają, stanowiąc 93% wszystkich odnotowanych podejrzanych cudzoziemców, obywatele państw Europy. Obywatele państw spoza Europy to 7% w stosunku do cudzoziemców podejrzanych ogółem, w tym ponad połowę stanowią obywatele państw Azji. Obywatele państw zaliczających się do grupy określanej jako kraje arabskie to 18%, a obywatele państw Afryki – 10%. Podejrzani o popełnienie przestępstwa w Polsce, ale mniej liczni niż wymienieni, są obywatele Ameryki Północnej, Kanady, Ameryki Południowej, Australii i Nowej Zelandii (dwóch)⁴⁴.

W latach 2013–2016 w statystykach policyjnych zostało zarejestrowanych 15 103 obywateli 109 państw (a zatem dwukrotnie więcej niż w latach 2004–2012) podejrzanych o popełnienie 10 292 przestępstw na terenie Polski. Mimo że liczba podejrzanych cudzoziemców w czteroletnim okresie wyniosła ponad 15 tys., to stanowi ona znikomy odsetek ogółu podejrzanych zarejestrowanych w tym czasie w statystyce policyjnej (czyli 1 432 423) – 1,05% w całym analizowanym okresie. Odsetek ten systematycznie wzrastał z roku na rok. Był on również wyższy od tego zanotowanego dla danych z lat 2004–2012 (wahającego się dla skrajnych lat w przedziałach od 0,67% do 0,43%). Na zmiany w tym zakresie niewątpliwie wpływ miał odmienny sposób rejestracji tego typu zdarzeń⁴⁵.

Czyny popełniane przez podejrzanych cudzoziemców w większości (85% – analogicznie do okresu 2004–2017) były kwalifikowane z k.k. Z uwagi na tak znaczny odsetek ten rodzaj przestępczości omawiamy bardziej wnikliwie. Najczęstszym powodem rejestracji cudzoziemców w statystykach policyjnych były trzy grupy przestępstw – skierowanych przeciwko bezpieczeństwu w komunika-

⁴³ I. Rzeplińska, J. Włodarczyk-Madejska, op. cit., s. 137–163.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

cji (39%), przeciwko mieniu (30%) oraz przeciwko wiarygodności dokumentów (12%) – stanowiące łącznie 81% ogółu czynów zakwalifikowanych z k.k. Najczęstszym rodzajem przestępstw wpisujących się w ogólną kategorię skierowanych przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji było prowadzenie pojazdu pod wpływem alkoholu lub w stanie odurzenia (łącznie 2944 przypadki). W przestępczości przeciwko mieniu dominują kradzieże oraz oszustwa (odpowiednio 1150 i 381 przypadków). Z kolei przestępstwa skierowane przeciwko wiarygodności dokumentów to przede wszystkim te zakwalifikowane z art. 270 k.k., czyli podrabianie, przerabianie dokumentu i używanie go jako autentycznego. Pięć procent stanowiły czyny przeciwko działalności instytucji państwowych i samorządu terytorialnego – najczęściej naruszenie nietykalności cielesnej funkcjonariusza oraz przekupstwo (odpowiednio 104 i 124 przypadki). Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu to 3% ogółu popełnionych (3,6% zakwalifikowanych z k.k.), przy czym ponad połowę z nich stanowią bójki i pobicia. W analizowanym okresie cudzoziemcy byli podejrzani o dokonanie 15 zabójstw, w tym 3 ze szczególnym okrucieństwem. Podobny udział miały przestępstwa przeciwko wolności. Pozostałe kategorie wymienione w k.k. stanowiły nie więcej niż 2% ogółu. Najrzadziej cudzoziemcy byli podejrzani o popełnienie przestępstw przeciwko obrotowi pieniędzmi i papierami wartościowymi, przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz przeciwko obrotowi gospodarczemu (każda z wymienionych kategorii stanowiła mniej niż 1%)⁴⁶.

Cudzoziemcy podejrzani o popełnienie przestępstw na terenie Polski są specyficzną grupą podejrzanych. Po pierwsze, stanowią znikomy odsetek ogółu (nieco ponad 1%). Podobnego wniosku z całą pewnością nie można wysnuć w odniesieniu do innych państw Unii Europejskiej, np. w 2010 r. w Niemczech cudzoziemcy stanowili 21,9% wszystkich podejrzanych, w Austrii – 23,5%, w Belgii – 30,6%, we Włoszech – 31,9%, w Hiszpanii – 34%. Po drugie, czyny, o których popełnienie w Polsce byli podejrzani obywatele innych państw, również miały specyficzny charakter, zasadniczo bowiem dokonywali oni przestępstw z k.k. (blisko 90%). Wśród nich przeważały te skierowane przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji, w tym przede wszystkim prowadzenie pojazdu w stanie nietrzeźwości. Równie często byli oni podejrzani o przestępstwa przeciwko mieniu (głównie kradzieże i oszustwa) oraz przeciwko wiarygodności dokumentów (zwłaszcza podrabianie dokumentu i używanie go jako autentycznego)⁴⁷.

Jedną z ważnych przyczyn znacznego napływu cudzoziemców do Polski w ostatnich latach, a tym samym wzrostu przestępczości, jest migracja, która

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

stała się poważnym problemem politycznym, społecznym i gospodarczym⁴⁸. Konflikty zbrojne w wielu państwach, m.in. w Syrii, są przyczyną szturmowania granic Unii Europejskich przez tysiące uchodźców. Migracje z krajów ubogiego Południa do państw bogatej Północy objęły 34% wszystkich potoków migracyjnych w 2015 r. Przemieszczanie się ludności między poszczególnymi krajami Południa było bardziej intensywne i wyniosło 38%. W 2015 r. całkowita liczba imigrantów na świecie osiągnęła poziom ok. 250 mln osób. Znaczny udział w zwiększeniu tej liczby miał masowy napływ uchodźców do krajów Unii Europejskiej. Szacuje się, że w 2013 r. z państw nieczłonkowskich do UE-28 imigrowało około 1,7 mln osób. Ponadto 1,7 mln osób uprzednio mieszkających w jednym z państw członkowskich UE przeniosło się do innego państwa członkowskiego. W dniu 1 stycznia 2014 r. w państwach członkowskich UE mieszkało 33,5 mln osób urodzonych poza UE-28 oraz 17,9 mln osób, które urodziły się w innym państwie członkowskim UE niż aktualne państwo zamieszkania. Europa jest kontynentem, który wielu osobom na świecie jawi się jako raj. Kraje europejskie ogólnie ocenia się jako bogate, co przyciąga mieszkańców państw mniej rozwiniętych. Co więcej, wiele krajów Europy podpisało konwencję genewską, która nakłada obowiązek udzielenia schronienia osobom starającym się o nadanie statusu uchodźcy. Dlatego do Europy przybywa wielu uchodźców – osób, które uciekają ze swojego rodzinnego kraju przed wojną lub prześladowaniami. Tylko w jednym dniu 8 września 2016 r. do Włoch przyplęnęło 2300 imigrantów z Afryki Północnej, a od początku 2016 r. dotarło tu ponad 125 tys. osób. W stałych ośrodkach i tymczasowych strukturach w całym kraju przebywa nienotowana dotąd liczba 153 tys. osób. Rośnie też liczba imigrantów w Grecji. Dziennie przybywa tam z Turcji ponad 70 osób.

Do krajów Europy Środkowej przybywają osoby głównie z Europy Wschodniej lub Azji, poszukujące pracy lub starające się o nadanie statusu uchodźcy. Do krajów Europy Zachodniej trafiają osoby również z Europy Wschodniej, Azji i Afryki. Przykładowe szlaki migracyjne to: mieszkańcy Indii i Pakistanu migrujący przez Iran, Turcję, Grecję, Włochy i dalej do Francji lub Wielkiej Brytanii; mieszkańcy Afryki Północnej, Środkowej i Zachodniej wędrujący przez Maroko do Hiszpanii i Francji; mieszkańcy Czeczenii wędrujący przez Federację Rosyjską, Ukrainę lub Białoruś do Polski⁴⁹.

Zjawisko migracji do Polski jest stosunkowo nowe, dopiero po 1989 r. zaczęli ją bowiem masowo odwiedzać cudzoziemcy. Rozmiary ich napływu do naszego

⁴⁸ A. Dudziak, *Imigranci: palący problem Europy*, „Poradnik Bibliograficzno-Metodyczny” 2016, nr 1, s. 31–35.

⁴⁹ B. Hołyst, *Kryminologia*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016, s. 836–837.

kraju pozostają jednak na stosunkowo niskim poziomie. Polska jest w dalszym ciągu mniej atrakcyjnym krajem docelowym niż kraje tzw. Europy Zachodniej, choć liczba cudzoziemców przyjeżdżających do Polski od kilkunastu lat ulega dużym zmianom. Przed rokiem 1989 ich liczba powoli zwiększała się w latach 1985–1989, nie przekraczała jednak 1 mln osób rocznie. Od 1990 r. natomiast rozpoczął się gwałtowny wzrost liczby wyjazdów cudzoziemców do Polski, który trwał do 1996 r., gdy do Polski wjechało ponad 87 mln cudzoziemców. Przez kolejne lata liczba przyjeżdżających nadal wzrastała – był to jednak przyrost powolny, a maksymalną liczbę odnotowano w 1999 r. (87 mln). W 2000 r. liczba wjeżdżających cudzoziemców zaczęła maleć, osiągając w 2002 r. 50 mln osób. Po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej oraz na skutek zmian gospodarczych tylko w 2007 r. zanotowano ponad 130 mln przekroczeń granic RP przez cudzoziemców oraz 93 mln przez samych Polaków, z tego blisko 52 mln stanowiły przekroczenia zewnętrznych granic Unii Europejskiej⁵⁰.

Obcokrajowcy stanowią niewielki odsetek ogólnej liczby mieszkańców Polski. Najważniejszą kategorią imigrantów legalnych w sensie ilościowym są cudzoziemcy, którzy otrzymali pozwolenie na pobyt czasowy. Głównymi krajami, z których rekrutują się imigranci w Polsce, są państwa byłego ZSRR, a przede wszystkim Ukraina, Białoruś i Rosja. Stosunkowo liczną grupę imigrancką w Polsce stanowią obywatele państw wysoko rozwiniętych: USA, Niemiec, Francji, a także Wietnamu. Co trzeci obcokrajowiec mieszkający w Polsce pochodzi z krajów bezpośrednio z nią sąsiadujących.

Przez Polskę biegnie kilka kanałów przerzutowych do Europy Zachodniej (głównie Niemiec), Skandynawii i Ameryki. Przez nasz kraj wiedzie tzw. Ostkanal – szlak azjatycki (z krajów azjatyckich przez Moskwę, Petersburg, Mińsk, Wilno i Kijów) oraz odnoga trasy bałkańskiej, tzw. Balkanroute (z Rumunii przez Węgry, Rosję, Mołdawię, Ukrainę). Ze wschodniego szlaku korzystają obywatele państw Azji, Afryki – Bangladeszu, Afganistanu, Sri Lanki, Pakistanu, Sudanu, Etiopii i Somalii, oraz dawnego ZSRR. Po uszczelnieniu granicy (unijnej) z Ukrainą i Białorusią coraz więcej imigrantów próbuje się dostać do Polski przez Litwę, obwód kaliningradzki, a szczególnie przez Słowację i Czechy. W przerzucie ludzi przez Polskę specjalizują się dobrze zorganizowane grupy w Rosji, Gruzji, Armenii, a nawet krajach Dalekiego Wschodu. Jak szacuje niemiecki wywiad (BND), na przerzut z Polski czeka ponad 400 tys. obcokrajowców. Od kilku lat Polska stała się także krajem docelowym, głównie dla imigrantów z Wietnamu, Armenii i Czeczenii. Najpierw pojawili się tu Rumuni. Wjeżdżali legalnie, najczęściej przez przejścia na granicy południowej lub przez Medykę. Pociągami

⁵⁰ Ibidem, s. 838.

i autobusami docierali w okolice Zgorzelca, by tam spróbować skoku przez „zieloną granicę”. Gdy się okazało, że nie jest to takie łatwe, zmienili trasę, pojawiając się w Szczecinie. Liczyli, że w dużym mieście łatwiej wyczekać na stosowny do przerzutu moment, a lądowa granica wydawała się lżejsza do pokonania niż forsowanie Nysy. W połowie 1992 r. na zachodnim odcinku nie było już żadnego spokojnego rejonu. Fala imigrantów rozlała się wzdłuż całej granicy. W grupach liczących często powyżej stu osób szli mężczyźni i kobiety, starcy oraz dzieci niesione przez matki. Próbowali przepłynąć się przez rzekę, przedostać po mostach, przedzierać przez przejścia graniczne, ukrywać w wagonach kolejowych. Szczyt fali nastąpił w 1992 r., gdy Straż Graniczna zatrzymała 23 401 obywateli Rumunii. Ten rok był w ogóle rekordowy pod względem liczby zatrzymanych nielegalnych imigrantów (33 581 osób). Bułgarów i Rumunów zatrzymywano głównie na zachodniej granicy, którą próbowali przekraczać, by dostać się do Niemiec. W tamtych latach odjeżdżały z Polski pociągi pełne deportowanych nielegalnych imigrantów. W 1993 r. liczba zatrzymanych Rumunów zmniejszyła się do 6989 (przy łącznej liczbie 18 298 osób usiłujących przekroczyć granicę). Tak zwany szlak bałkański nielegalnej migracji, którym wędrowali też Bułgarzy, Turcy i obywatele byłej Jugosławii, zaczął wysychać. Przyczyn było kilka, a najważniejsze to zaostrzenie prawa azylowego w Niemczech i coraz lepsza współpraca służb obu państw. Od 1993 r. nielegalnego przejścia przez Zachód coraz częściej zaczęli próbować obywatele krajów dawniej wchodzących w skład ZSRR. Tuż za nimi nadciągnęli przybysze z Azji i Afryki. Wśród zatrzymywanych za przekraczanie granicy najliczniejsi są Afgańczycy, Czeczeni, Chińczycy, Wietnamczycy⁵¹.

Z obserwacji wynika, że przestępcze grupy przerzutowe organizują nielegalne przekraczanie granic głównie przez tzw. zieloną granicę, czyli w miejscach niedozwolonych. Grupy składają się z organizatorów mających międzynarodowe kontakty w głównych centrach, do których najczęściej kierują się uchodźcy; z osób rekrutujących chętnych do emigracji oraz przewodników i osób zajmujących się ułatwianiem przekraczania granicy; osób, które organizują hotele, kwatery itp. Przewodnicy uprzednio dokonują rozpoznania punktów granicznych, ustalają szlak przerzutowy z określonych regionów danego kraju do punktów granicznych i dalej na terytorium państwa sąsiedniego. Organizacja nielegalnego przekraczania granic obejmuje ponadto instruktaż dotyczący zachowania w razie zatrzymania na granicy, zachowania się w sytuacjach niebezpiecznych dla powodzenia całej akcji oraz określenia stałych punktów (miejsc) ukrycia na trasach migracyjnych. Obserwuje się również służby ochrony granicznej, trasy migracyj-

⁵¹ Ibidem, s. 839–840.

ne i miejsca najbardziej niebezpieczne. Często w organizacji nielegalnego przekraczania granic uczestniczy ludność lokalna⁵².

Z informacji, jakie podaje Urząd do spraw Cudzoziemców (UdSC), wynika, że na początku 2020 r. ważne zezwolenia na pobyt w Polsce miało prawie 423 tys. cudzoziemców; to o ponad 50 tys. osób więcej niż rok wcześniej; wzrost ten zanotowano głównie za sprawą obywateli Ukrainy. Coraz liczniej osiedlają się w Polsce również Białorusini i Gruzini. Jak zaznacza UdSC, z 423 tys. cudzoziemców, którzy 1 stycznia 2020 r. mieli ważne dokumenty pobytowe, największe grupy stanowili obywatele Ukrainy – 214,7 tys. osób, Białorusi – 25,6 tys. osób, Niemiec – 21,3 tys. osób, oraz Rosji – 12,5 tys. i Wietnamu – 12,1 tys. W dalszej kolejności są obywatele Indii – 9,9 tys., Włoch – 8,5 tys. osób, Chin – 8,5 tys. osób, oraz Wielkiej Brytanii – 6,3 tys. i Hiszpanii – 5,9 tys. osób. W ubiegłym roku największy wzrost wśród obcokrajowców osiedlających się w Polsce dotyczył obywateli Ukrainy (o 35,6 tys. osób), Białorusi (o 5,5 tys. osób), Gruzji (o 2,7 tys. osób, do 5,5 tys.), Indii (o 1,1 tys.) i Mołdawii (o 1,1 tys. osób, do 2,4 tys.). „Na uwagę zasługuje także rekordowa liczba Brytyjczyków, którzy zarejestrowali swój pobyt lub uzyskali potwierdzenie prawa stałego pobytu. W ubiegłym roku było to prawie 1,4 tys. osób – o 120 proc. więcej niż w 2018 r.” – zaznacza rzecznik prasowy UdSC Jakub Dudziak. Zwraca również uwagę, że miało to związek z niepewną sytuacją odnośnie do warunków wyjścia Wielkiej Brytanii z Unii Europejskiej. Z danych UdSC wynika również, że w dalszym ciągu najwięcej cudzoziemców ma zezwolenia na pobyt czasowy – maksymalnie do 3 lat. W ubiegłym roku liczba osób z dokumentami tego typu wzrosła z 202,7 tys. do 241,6 tys. Grupa obcokrajowców uprawnionych do pobytu stałego zwiększyła się natomiast z 69,3 tys. do 78,4 tys. osób. „Okolo 57 proc. cudzoziemców posiadających ważne zezwolenia na pobyt w Polsce to osoby w przedziale wiekowym 20–39 lat, prawie 26 proc. w przedziale 40–59 lat, a 12 proc. poniżej 20. roku życia” – informuje UdSC. Cudzoziemcy osiedlający się w Polsce wybierają zwykle województwa: mazowieckie – 117 tys. osób, małopolskie – 45 tys., dolnośląskie – 34 tys. oraz wielkopolskie – 33,5 tys. Powyższe dane nie uwzględniają jednak osób przebywających w Polsce tymczasowo w ramach ruchu bezwizowego lub na podstawie wiz⁵³.

⁵² Ibidem, s. 841.

⁵³ PAP, M. Chomiuk na podstawie informacji od rzecznika prasowego Urzędu do spraw Cudzoziemców, wersja elektroniczna, <https://www.wnp.pl/parlamentarny/spoleczenstwo/udsc-w-ubieglym-roku-liczba-cudzoziemcow-wzrosla-o-ponad-50-tys-osob,50420.html> (dostęp 16.01.2020).

Przeciwdziałanie przestępczości

Problematyka zapobiegania przestępczości jest od wielu lat przedmiotem zainteresowania rządów wielu państw (niezależnie od ich ustroju) i szerokich kręgów społecznych. Jest ona także tematem debat publicystycznych i naukowych w kraju i za granicą. Specyfika czasów, w jakich żyjemy, to przyspieszone tempo przemian, nie zawsze harmonijnych. Gdyby porównać strukturę kultur ustabilizowanych, dziś nazywanych historycznymi, do czasów współczesnych, trzeba by przede wszystkim stwierdzić, że ta tradycyjna struktura charakteryzowała się pewną trwałością form stosunków społecznych, co czyniło prawodawstwo dziedziną regulacji, jeżeli nie zawsze sprawiedliwej, to w każdym razie odpowiadającej idei naczelnej danego systemu. Nie można tego powiedzieć o czasach współczesnych i oczywiście dotyczy to nie tylko Polski, lecz w zasadzie wszystkich krajów, a w szczególności tych, które są na drodze wprowadzania zmian jakościowych w systemach społeczno-gospodarczych. Mamy do czynienia z trudnymi do pogodzenia dwiema prawdami. Pierwsza z nich odnosi się do powstających nieomal na co dzień nowych norm współżycia społecznego. Druga mówi o tym, że norma prawna, która ma być odzwierciedleniem stosunków społecznych, byłaby bezwartościowa, gdyby nie miała gwarancji na tyle trwałych w czasie, aby możliwa była w pełni świadoma społeczna percepcja jej treści. Zbyt częste zmiany przepisów prawnych powodują – jak każda zbyt częsta zmiana – iż jednostka przyzwyczaja się raczej do względności prawa, co nie służy jego przestrzeganiu. Dodatkowym utrudnieniem jest w tej sytuacji fakt, że kultura prawna społeczeństwa polskiego, jak wykazują liczne badania, jeszcze nie osiągnęła należytego poziomu⁵⁴.

Zapobieganie przestępczości należy rozwijać na podstawie teorii kryminologicznych, naukowych dowodów oraz dokładnej analizy tego zjawiska, ponieważ wiele obecnie istniejących programów prewencyjnych jest nieefektywnych, a nawet kryminogennych. Dlatego też należy dokładnie zbadać, czy dany program prewencyjny będzie skuteczny. Kryminalne programy prewencyjne muszą zwalczać przyczyny przestępstw. W celu zbadania praktycznej przydatności programów prewencyjnych należy ocenić je pod kątem dokładności metod badawczych. Ocena skuteczności jest przeprowadzana w pięciu dziedzinach według skali metod naukowych Maryland:

- 1) korelacja między programem prewencyjnym a rozmiarem przestępczości w określonym czasie;
- 2) rozmiar przestępczości przed zastosowaniem programu i po nim (bez uwzględnienia porównywalnych warunków kontrolnych);

⁵⁴ B. Hołyst, op. cit., s. 961–962.

- 3) rozmiar przestępczości przed zastosowaniem programu i po nim (z uwzględnieniem eksperymentalnych i porównywalnych warunków kontrolnych);
- 4) rozmiar przestępczości przed zastosowaniem programu i po nim na różnych eksperymentalnych płaszczyznach kontrolujących inne czynniki wpływające na przestępczość;
- 5) rola przypadku w programach i warunkach kontrolnych⁵⁵.

Przeciwnicy eksperymentalnej oceny skuteczności podkreślają, że nie uwzględnia ona przyczyn i sposobu zmian oraz jest mało przejrzysta. Skuteczność badań mierzy się tylko ich sukcesem lub klęską, natomiast nie bada się przyczyn sukcesu lub niepowodzenia. Nie powinno się ograniczać badań tylko do eksperymentalnej ewaluacji, należy skupić się na realnej ewaluacji, która zajmuje się teoriami dotyczącymi realiów popełnienia przestępstw. Testy potwierdzają teorię, ale jej nie udowadniają. Można wskazać na kilka form zapobiegania przestępczości:

- zapobieganie konfrontatywne⁵⁶,
- projekt „Strach wymuszający uczciwość”⁵⁷,
- projekt „Paramilitarne obozy reedukacyjne”⁵⁸,
- sytuacyjne zapobieganie przestępczości⁵⁹.

⁵⁵ Ibidem, s. 963.

⁵⁶ Ta metoda wychodzi z założenia, że osoby łamiące prawo są całkowicie wolne i same podejmują świadomą decyzję o integracji ze społeczeństwem lub o rezygnacji złączenia się z nim. Racjonalna teoria wyboru stanowiąca podstawę tej formy prewencji nie sprawdziła się zbyt w praktyce. W dalszym ciągu najrzadziej stosowane są dwa popularne programy zapobiegawcze: „Strach wymuszający uczciwość” (*Scared Straight*) i „Paramilitarne obozy reedukacyjne” (*Boot Camps*).

⁵⁷ W tym projekcie poprzez wizyty w zakładach karnych i rozmowy z więźniami konfrontuje się młodocianych przestępców z przerażającymi realiami życia w więzieniu. Dorośli więźniowie opisują panujące tam niehumanitarne warunki, które degenerują, a czasami zagrażają życiu. Opisują bójki, mordy, homoseksualne gwałty, niejadalne posiłki, pobyt w pojedynczej celi. Te rozmowy mają uzmysłowić młodocianym przestępcom ostateczne konsekwencje ich niezgodnego z prawem zachowania.

⁵⁸ Ten projekt jest również bardzo popularny, chociaż liczne badania ewaluacyjne udowadniają jego szkodliwość. Pierwszy obóz tego typu powstał w 1983 r. Są one przeznaczone dla młodych ludzi poniżej 30. roku życia, którzy byli tylko raz karani (ale nie za delikty z użyciem przemocy). Pobyt w obozie trwa od 90 do 120 dni i jest dobrowolny. W obozie stosuje się wojskowy dryl, codzienną ciężką fizyczną pracę i ćwiczenia fizyczne. Uczestnicy mają nauczyć się samodyscypliny i przyzwyczać do pracy. Czasem udziela się na tych obozach porad z dziedziny zwalczania narkomanii, organizuje się kursy z zakresu szkoły podstawowej lub zawodowe.

⁵⁹ Ta metoda koncentruje się na uniemożliwianiu popełnienia czynów karalnych przez wykluczenie sytuacji kryminogennych. Wspiera się ona na teorii zakładającej, że mechanizmy wa-

Zapobieganie przestępczości, jak wynika z powyższego, jest pojęciem złożonym, obejmującym szeroką problematykę społeczno-polityczną oraz zagadnienia z zakresu polityki karnej, prawa karnego i kryminalistyki. Jeżeli uwzględnia się różnice poziomu rozwoju społeczeństw, ich ustrojów politycznych, warunków społecznych, stanu oświaty i inne, to nie ma wątpliwości, że poglądy co do środków i metod zapobiegania przestępstwom nie tylko w skali światowej czy poszczególnych regionów świata, lecz niekiedy nawet w granicach jednego kraju, są różne. Z punktu widzenia strategii praworządności należy położyć nacisk na równoczesne precyzyjne operowanie trzema elementami, które stanowią o równowadze systemu zaspokojenia potrzeb społecznych. Elementami tymi są potrzeby społeczeństwa, jego normy czy wzory, wedle których potrzeby te chce ono zaspokajać, i dostępne możliwości (od biologicznych i psychicznych po społeczne i ekonomiczne). Budowa systemu prawnego czy jego nowelizacja nie może być wyabstrahowana od tej podstawowej diagnozy. Opowiadamy się za agregatywnym systemem penalnym, to znaczy takim, który – uwzględniając stan zaspokojenia potrzeb społeczeństwa, jego dążenia zarówno pozytywne, jak i negatywne – obejmuje obszarem zainteresowania wszystkie elementy tego systemu na drodze regulacji wykraczającej poza jedną dyscyplinę naukową. Specyfika poszczególnych gałęzi naukowego poznania i poszczególnych gałęzi działania praktycznego nie pozwala na ujęcie całości problematyki ujawnianej w diagnozach i przewidywaniach. Mamy tu jednak na myśli takie działania na rzecz porządkowania zjawisk społecznych, które zawierają ściśle, systemowe powiązania między poszczególnymi dyscyplinami. Cechą tych powiązań jest to, że kontrola nie omija żadnego elementu systemu, w którym może się pojawić jakikolwiek rodzaj zagrożenia ładu społecznego. Środki są różne, od edukacyjnych po represyjne, lecz muszą być logiczne i funkcjonalnie ze sobą powiązane⁶⁰.

W tej sytuacji pilnym zadaniem jest doprowadzenie do ujednoczenia metodologii strategii w polityce społeczno-gospodarczej i politycznej. Nie wydaje się efektywne nawet bardzo cenne odkrycie naukowe w jakiejś dziedzinie, jeżeli nie znajdzie natychmiastowego odzwierciedlenia w innych dziedzinach w taki sposób, aby logiczna i konsekwentna była droga od poznania do stosowania. W związku z tym konieczne jest, aby przepływ informacji między wszystkimi dziedzinami poznania był maksymalnie operatywny. Chodzi tu zarówno o stronę lingwistyczną przekazu informacji, jak i o stronę merytoryczną. Ogromny zalew

runkujące powstawanie przestępczości są kształtowane przez otoczenie. Ponadto uwzględnia teorię aktywności rutynowej, która podkreśla znaczenie trzech elementów zaistnienia przestępstwa: sprawca–czyn–ofiara. Wyliczenie i omówienie na podstawie: B. Hołyst, op. cit., s. 964–965.

⁶⁰ Ibidem, s. 965–966.

informacji jest nie do skonsumowania wówczas, gdy nie jesteśmy w stanie operować ujednocionym bankiem informacji, określonych co do stopnia wiarygodności i zakresu stosowalności⁶¹.

Z dotychczasowych rozważań dotyczących profilaktyki społecznej jako dyscypliny naukowej można wysnuć następujące wnioski:

- 1) istnieje konieczność rozwoju tej dyscypliny ze względu na niewystarczającą skuteczność systemów resocjalizacyjnych oraz znaczne nasilenie zjawisk patologii społecznej, obejmujących wszystkie dziedziny życia społecznego;
- 2) profilaktyka społeczna stwarza możliwość kompleksowego podejścia do problemów patologii społecznej, a co za tym idzie – zwiększenia skuteczności oddziaływań profilaktycznych;
- 3) inter- i multidyscyplinarny charakter tej dziedziny oraz szeroko pojmowana funkcja integracyjna nadają profilaktyce społecznej rangę nowoczesnej dyscypliny badawczej;
- 4) dziedzina ta, wyrosła z różnorodnych nurtów teoretycznych wielu dyscyplin naukowych, zmierza do ścisłego zespolenia nauki z praktyką społeczną⁶².

Refleksem obecności cudzoziemców w RP (legalnej oraz nielegalnej) jest także ich przestępczość. Jest jednym z tych zjawisk, które od lat 90. towarzyszą procesowi zmiany społecznej w krajach Europy Centralnej i Wschodniej. Z punktu widzenia teorii kryminologicznych przestępczość cudzoziemców (migrantów) aktualnie wyjaśniana jest głównie przez teorię anomii R. Mertona i teorię konfliktu kultur T. Sellina. W literaturze kryminologicznej możemy znaleźć ponadto odniesienia do teorii naznaczenia (stygmatyzacji, labellingu) oraz teorii gorszego statusu. Teoria anomii w połączeniu z teorią konfliktu kultur pozwala na założenie, że przestępczość cudzoziemców jest efektem nieakceptowania przez nich norm społecznych i prawnych w państwie przyjmującym. Wynika to z różnic prawnych między państwem pochodzenia i państwem przyjmującym. Szczególnie założenia tych teorii służą do wyjaśnienia zjawiska przestępczości, tzw. drugiego pokolenia migrantów. Teorie te zakładają, że osoby z drugiego i dalszego pokolenia nie identyfikują się z normami państwa wysyłającego, gdyż go nie znają (nie pamiętają). Jednak wychowywane zazwyczaj w domu w jego kulturze i tradycji, mają problem z akceptacją norm państwa przyjmującego⁶³.

⁶¹ Ibidem, s. 967.

⁶² Ibidem, s. 971.

⁶³ M. Perkowska, *Przestępczość cudzoziemców*, w: E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Glińska, E. Jurgielewicz-Delegacz, M. Perkow-

Teoria naznaczenia zakłada, że kontrola społeczna może rodzić dewiację, szczególnie dewiację wtórną. Ta ostatnia jest wynikiem reakcji jednostki na społeczną reakcję wobec jej zachowania, w tym przypadku zachowania przestępczego. W analizowanym przypadku pojawia się kwestia dyskryminującego podejścia organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, a także samego społeczeństwa do cudzoziemców, co może prowadzić do przestępczości.

Odnosząc się jednak do fenomenu przestępczości cudzoziemców w Polsce po roku 1990, należy wskazać, że w przypadku przestępczości popełnianej wewnątrz kraju przyczyny jej występowania nie odbiegają od ogólnych przyczyn tego zjawiska. Wiele z nich wynika z funkcjonowania cudzoziemców w szarej strefie, szczególnie pod względem zatrudnienia czy prowadzenia nielegalnej działalności gospodarczej, co już samo w sobie jest czynem zabronionym, a także generuje inne formy przestępczości. Niemniej jednak przestępczość cudzoziemców w Polsce to głównie przestępczość graniczna polegająca przede wszystkim na nielegalnym przekroczeniu granicy (związanej z nielegalną migracją) oraz przemytem – głównie towarów akcyzowych. Przestępczość graniczną warunkują: geopolityczne usytuowanie naszego kraju, tranzytowy charakter korytarzy wiodących przez terytorium Polski (wschód–zachód, północ–południe), stabilność polityczna i stopniowy rozwój gospodarczy kraju. Długi lądowy odcinek granicy państwowej RP z Rosją (obwód kaliningradzki), Białorusią oraz Ukrainą przy jednoczesnym braku skutecznego zabezpieczenia granic rosyjsko-białoruskiej, rosyjsko-ukraińskiej oraz ukraińsko-białoruskiej ułatwia organizację procederów szlakami wiodącymi z państw ościennych, a nawet Azji przez Moskwę (m.in. z dalekowschodniej Rosji). Wykazane powyżej czynniki o charakterze politycznym, takie jak wejście w życie umów o małym ruchu granicznym z Ukrainą i Rosją czy abolicja dla nielegalnie przebywających cudzoziemców, wpływają może nie tyle na pojawienie się zjawiska, ile na jego nasilenie. Przestępczość przemytnicza uwarunkowana jest różnicami w cenach towarów handlowych (głównie akcyzowych) między UE a państwami trzecimi, jak również popytem głównie na skradzione w UE pojazdy mechaniczne różnego rodzaju w państwach trzecich. Migracja ludności sprzyja tworzeniu infrastruktury społecznej i gospodarczej (organizowanie legalnych i nielegalnych firm, kanałów przerzutowych itp.) dla międzynarodowej przestępczości zorganizowanej⁶⁴.

Warto podkreślić, że elementem przeciwdziałania przestępczości, w tym także cudzoziemców, jest penalizacja czynów. Celem ustawodawcy jest nie tylko

ska, *Kryminologia: stan i perspektywy rozwoju z uwzględnieniem założeń Agendy ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 379–380.

⁶⁴ Ibidem, s. 380–381.

umożliwienie pociągnięcia do odpowiedzialności, lecz także tzw. odstraszenie od popełnienia czynu zabronionego przez groźbę kary. Z uwagi na to, że głównym obszarem działalności przestępczej cudzoziemców w Polsce jest przestępczość graniczna, można wskazać podstawowe elementy zwalczania tego procederu:

- działania kontrolne na granicy państwowej nastawione przede wszystkim na wykrywanie drobnej przestępczości organizowanej przez pojedyncze osoby lub niewielkie grupy przestępcze, działające w oderwaniu od pozostałej części świata przestępczego;
- działania operacyjne nakierowane na zwalczanie przestępczości zorganizowanej do szczebla koordynatora rejonowego bądź krajowego, których głównym celem byłoby ułatwienie działalności służb granicznych w wykrywaniu większych partii przemytu i zorganizowanego przemytu ludzi;
- działania strategiczne nakierowane na ujawnienie i niszczenie zaplecza ekonomicznego działalności przestępczej, realizowane w ramach projektów międzynarodowych.

Istotną rolę w zwalczaniu przestępczości cudzoziemców, przede wszystkim przestępczości granicznej, odgrywa w Polsce Straż Graniczna. Do jej zadań w analizowanym zakresie zgodnie z art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej⁶⁵ należą przede wszystkim:

- 1) ochrona granicy państwowej na lądzie i morzu;
- 2) organizowanie i dokonywanie kontroli ruchu granicznego;
- 3) zapobieganie i przeciwdziałanie nielegalnej migracji;
- 4) wydawanie zezwoleń na przekraczanie granicy państwowej, w tym wiz;
- 5) rozpoznawanie i wykrywanie przestępstw i wykroczeń, ściganie ich sprawców w ramach właściwości formacji oraz zapobieganie przestępstwom i wykroczeniom;
- 6) zapewnienie bezpieczeństwa w komunikacji międzynarodowej i porządku publicznego w zasięgu terytorialnym przejścia granicznego, a w ramach właściwości Straży Granicznej – także w strefie nadgranicznej;
- 7) przeprowadzanie kontroli bezpieczeństwa;
- 8) współdziałanie z innymi organami i służbami w zakresie rozpoznawania zagrożeń terroryzmem i przeciwdziałania tym zagrożeniom;
- 9) zapobieganie przemieszczaniu, bez zezwolenia wymaganego w myśl odrębnych przepisów, przez granicę państwową środków odurzających i substancji psychotropowych oraz broni, amunicji, materiałów

⁶⁵ Dz. U. z 2019 r., poz. 147 ze zm., zwanej dalej: „u.s.g.”.

wybuchowych i prekursorów materiałów wybuchowych podlegających ograniczeniu;

- 10) przeprowadzanie kontroli legalności wykonywania prac przez cudzoziemców, prowadzenia działalności gospodarczej przez cudzoziemców, powierzania im wykonywania pracy;
- 11) wykonywanie zadań określonych w innych ustawach.

Ustawodawca wyodrębnił trzy zasadnicze zadania (funkcje) Straży Granicznej, wyznaczające płaszczyzny działania tej formacji. Są one następujące: ochrona granicy państwowej, kontrola ruchu granicznego oraz zapobieganie i przeciwdziałanie nielegalnej migracji. Wokół tych płaszczyzn (określonych przez ustawodawcę mianem zadań) zostały zbudowane kolejne zadania tej formacji mundurowej, wyliczone w dalszej części art. 1 u.s.g.⁶⁶ Zadania Straży Granicznej należy uznać za wystarczające i adekwatne do stawianych tej formacji oczekiwań.

W zakresie zwalczania przestępczości istotna jest także współpraca służb. Na płaszczyźnie urzędy celno-skarbowe – Straż Graniczna przykładowo realizowane są takie działania, jak:

- 1) podejmowanie współpracy zmierzającej do zapewnienia sprawnego funkcjonowania przejść granicznych przez dostosowanie organizacji kontroli granicznej i odpraw celnych do ich infrastruktury;
- 2) wprowadzanie nowych technologii i rozwiązań sprzyjających usprawnieniu kontroli granicznej i celnej;
- 3) podejmowanie wspólnych interwencji u służb granicznych państw sąsiednich w celu zapewnienia płynności ruchu granicznego w przejściach granicznych;
- 4) współpraca przy ujawnianiu osób pochodzących z krajów „wysokiego ryzyka”;
- 5) organizowanie wspólnych patroli;
- 6) ukierunkowane na zwalczanie korupcji;
- 7) zapobieganie wprowadzaniu na polski obszar celny towarów objętych zakazem;
- 8) kontrola miejsc magazynowania, dystrybucji i obrotu nielegalnymi wyrobami akcyzowymi wewnątrz kraju;
- 9) przeciwdziałanie zagrożeniom związanym z terroryzmem;
- 10) wzajemne przekazywanie informacji związanych z oceną funkcjonowania obu służb i danych statystycznych.

⁶⁶ B. Opaliński, M. Rogalski, P. Szustakiewicz, *Ustawa o Straży Granicznej. Komentarz*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019, Legalis (dostęp 04.02.2020).

Istotnym aspektem przeciwdziałania i zwalczania przestępczości jest także współpraca Policji i Straży Granicznej. W zakresie bezpośredniej ochrony granicy państwowej obejmuje ona działania prewencyjne polegające na wspólnym patrolowaniu dróg prowadzących do granicy państwa, a także udziale funkcjonariuszy Policji w działaniach granicznych zmierzających do zatrzymania sprawców przekroczeń granicy wbrew przepisom. Ponadto podejmowane są działania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa publicznego w bezpośrednim sąsiedztwie przejść granicznych. W celu przeciwdziałania nielegalnej migracji obie służby prowadzą wspólne działania polegające na przeszukiwaniu posesji, targowisk, dworców kolejowych i autobusowych, hoteli oraz kontroli pojazdów i osób wjeżdżających do Polski⁶⁷.

Podsumowanie

Pojęcie obywatelstwa, w tym obywatelstwa polskiego, rozumiane jest dość podobnie w doktrynie prawa konstytucyjnego⁶⁸. Rozumiane ono jest jako szczególna więź łącząca obywatela (jednostkę) z państwem. Poza regulacją konstytucyjną nabywania obywatelstwa polskiego istnieją regulacje ustawowe, np. zgodnie z art. 4 u.o. obywatelstwo polskie nabywa się: 1) z mocy prawa; 2) przez nadanie; 3) przez uznanie za obywatela polskiego; 4) przez przywrócenie obywatelstwa polskiego.

Zgodnie z art. 3 pkt 2 u.c. przez pojęcie „cudzoziemca” rozumie się każdego, kto nie posiada obywatelstwa polskiego. Powyższa definicja legalna wyznacza zakres rozumienia tego przepisu na gruncie u.c. oraz z zasady na gruncie prawa administracyjnego. Ma ona charakter ogólny i bardzo nieprecyzyjny, ponadto została oparta na kryterium negatywnym, tj. nieposiadaniu obywatelstwa polskiego.

Administracyjnoprawne pojęcie cudzoziemca można sformułować następująco: jest to osoba (każdy), która nie posiada obywatelstwa polskiego nabytego na podstawie art. 34 ust. 1 Konstytucji RP oraz nadanego na podstawie u.o. i u.r.

W doktrynie prawa karnego pojęcie „cudzoziemiec” definiowane jest w świetle przepisów i doktryny prawa administracyjnego, w tym przede wszystkim definicji zawartej w u.c. Wobec powyższego posługiwanie się nim jest rozumiane w znaczeniu nadanym mu przez prawo administracyjne wobec braku innej definicji, szczególnie w prawie karnym.

⁶⁷ M. Perkowska, op. cit., s. 383–384.

⁶⁸ Tak również: M. Haczowska, op. cit.; W. Skrzydło, op. cit.; M. Safjan, L. Bosek (red.), op. cit.; B. Banaszak, *Konstytucja...*, op. cit.

Na podstawie analizy przestępstw popełnianych przez cudzoziemców warto zauważyć niezwykle interesujący fakt, że wejście Polski do strefy Schengen (21 grudnia 2007 r.) w ogóle nie odbiło się na kształcie przestępczości obcokrajowców. Świadczy to zapewne o tym, że zaostrzona polityka wizowa i znaczne zamknięcie granicy dla wschodnich sąsiadów Polski nastąpiło w 2004 r. wraz z akcesją do Unii. Otwarcie granic ze strony zachodniej nie spowodowało natomiast napływu cudzoziemców z innych państw Wspólnoty (z wyjątkiem niewielkiego wzrostu przestępczości Bułgarów i Rumunów po 2007 r.).

Z informacji UdsC wynika, że na początku 2020 r. ważne zezwolenia na pobyt w Polsce miało prawie 423 tys. cudzoziemców; to o ponad 50 tys. osób więcej niż rok wcześniej; wzrost ten zanotowano głównie za sprawą obywateli Ukrainy. Coraz liczniej osiedlają się w Polsce również Białorusini i Gruzini.

Istotną rolę w zwalczaniu przestępczości cudzoziemców, przede wszystkim przestępczości granicznej, odgrywa w Polsce Straż Graniczna.

Ustawodawca wyodrębnił trzy zasadnicze zadania (funkcje) Straży Granicznej, wyznaczające płaszczyzny działania tej formacji. Są one następujące: ochrona granicy państwowej, kontrola ruchu granicznego oraz zapobieganie i przeciwdziałanie nielegalnej migracji. Wokół tych płaszczyzn (określonych przez ustawodawcę mianem zadań) zostały zbudowane kolejne zadania tej formacji mundurowej, wyliczone w dalszej części art. 1 u.s.g.⁶⁹ Zadania Straży Granicznej należy uznać za wystarczające i adekwatne do stawianych tej formacji oczekiwań.

W zakresie zwalczania przestępczości istotna jest także współpraca służb, można to zaobserwować na płaszczyźnie celno-skarbowej.

Istotnym aspektem przeciwdziałania i zwalczania przestępczości jest także współpraca Policji i Straży Granicznej. W zakresie bezpośredniej ochrony granicy państwowej obejmuje ona działania prewencyjne polegające na wspólnym patrolowaniu dróg prowadzących do granicy państwa, a także udziale funkcjonariuszy Policji w działaniach granicznych zmierzających do zatrzymania sprawców przekroczeń granicy wbrew przepisom. Ponadto podejmowane są działania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa publicznego w bezpośrednim sąsiedztwie przejść granicznych. W celu przeciwdziałania nielegalnej migracji obie służby prowadzą wspólne działania polegające na przeszukiwaniu posesji, targowisk, dworców kolejowych i autobusowych, hoteli oraz kontroli pojazdów i osób wjeżdżających do Polski⁷⁰.

⁶⁹ B. Opaliński, M. Rogalski, P. Szustakiewicz, op. cit.

⁷⁰ M. Perkowska, op. cit., s. 383–384.

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest analizie wskazanej w tytule kategorii przestępstw w ujęciu historycznym oraz współczesnym. Omówiono w nim następujące zagadnienia: pojęcie cudzoziemca, przestępstwa popełniane przez cudzoziemców, ich klasyfikacja uzupełniona statystykami właściwych organów i służb oraz przeciwdziałanie przestępstwom. Autor postara się ocenić, w jaki sposób przestępstwa popełniane przez cudzoziemców wpływają na ogólną przestępczość w Polsce. W tym zakresie przedstawi dane dotyczące narodowości przestępców, którzy najliczniej dokonują tych czynów w Polsce.

Słowa kluczowe: cudzoziemiec, przestępstwo, statystyki, przeciwdziałanie

Summary

The article is devoted to the analysis of the category of crimes indicated in the title in the historical and contemporary perspective. The article will discuss the following issues: the concept of a foreigner, crimes committed by foreigners, their classification supplemented with statistics from competent authorities and services, and crime prevention. The author will try to assess how crimes committed by foreigners affect the overall crime in Poland. In this regard, the author will present the criminals whose nationality is most frequently committed in Poland.

Keywords: foreigner, crime, statistics, prevention

Bibliografia

Literatura

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, wyd. 2, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2012.
- Banaszak B., *Prawo konstytucyjne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2008.
- Banaś M., Krzywonos A., *Prawo do obywatelstwa*, w: B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2002.
- Bodnar A., *Obywatelstwo wielopoziomowe. Status jednostki w europejskiej przestrzeni konstytucyjnej*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2008.
- Bułat K., Czarniak P., Gorzelak A., Grabowski K., Grzyb M., Iwański M., Jakubek P., Jodłowski J., Małek M., Młodawska-Mąsior S., Papierz A., Stożek M., *Kryminologia. Repertorium*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
- Czapliński W., Wyrozumski A., *Prawo międzynarodowe publiczne: zagadnienia systemowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 1999.
- Dudziak A., *Imigranci: palący problem Europy*, „Poradnik Bibliograficzno-Metodyczny” 2016, nr 1.
- Grześkowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 6, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019.
- Haczkowska M., *Komentarz do art. 34 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, LexisNexis, Warszawa 2014.

- Hołyst B., *Kryminologia*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Kosowicz A., *Imigranci w polskim społeczeństwie*, w: T. Halik, A. Kosowicz, A. Marek, *Imigranci w polskim społeczeństwie*, Stowarzyszenie Vox Humana, Warszawa 2009.
- Królikowski M., Zawłocki R. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz. Art. 1–116*, wyd. 4, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Kulik M., *Komentarz do art. 110 k.k.*, w: M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 9, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Kumela-Romańska M., *Administracyjnoprawny status cudzoziemca w Polsce*, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Opaliński B., Rogalski M., Szustakiewicz P., *Ustawa o Straży Granicznej. Komentarz*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2019.
- Perkowska M., *Przestępczość cudzoziemców*, w: E.W. Pływaczewski, S. Redo, E.M. Guzik-Makaruk, K. Laskowska, W. Filipkowski, E. Glińska, E. Jurgielewicz-Delegacz, M. Perkowska, *Kryminologia: stan i perspektywy rozwoju z uwzględnieniem założeń Agendy ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Pudzianowska D., *Obywatelstwo w procesie zmian*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
- Ramus W., *Instytucje prawa o obywatelstwie polskim*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980.
- Rzeplińska I., *Przestępczość cudzoziemców w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000.
- Rzeplińska I., Włodarczyk-Madejska J., *Przestępczość cudzoziemców w Polsce na podstawie danych policyjnej statystyki przestępczości za lata 2013–2016*, „Studia Prawnicze” 2018, nr 4 (216), s. 137–163, <https://doi.org/10.5281/zenodo.2605300>.
- Safjan M., Bosek L. (red.), *Konstytucja RP, t. 1: Komentarz do art. 1–86*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Siemaszko A., *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1993.
- Skrzydło W., *Komentarz do art. 34 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2013.
- Suchocka H., *Prawo do posiadania obywatelstwa*, w: R. Wieruszewski (red.), *Prawa człowieka. Model prawny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1991.
- Szwarc A.J., Piskorski J., *Przestępczość cudzoziemców w Polsce*, w: A.J. Szwarc (red.), *Przestępczość przygraniczna. Postępowanie karne przeciwko cudzoziemcom w Polsce*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2000.
- Wawrzusiszyn A., *Wybrane problemy transgranicznego bezpieczeństwa Polski*, Difin, Warszawa 2012.
- Wieruszewski R., *Obywatele RP – przyszli obywatele UE*, w: E. Popławska (red.), *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000.
- Zdanowicz M., *Europejska konwencja o obywatelstwie*, w: E. Popławska (red.), *Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000.

Akty normatywne

Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej (Dz. U. z 2019 r., poz. 147 ze zm.).

Ustawa z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 78, poz. 483, sprost. Dz. U. z 2001 r. Nr 28, poz. 319, zm. Dz. U. z 2006 r. Nr 200, poz. 1471, Dz. U. Nr 114, poz. 946).

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 ze zm.).

Ustawa z dnia 9 listopada 2000 r. o repatriacji (Dz. U. z 2019 r., poz. 1472 ze zm.).

Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz. U. z 2018 r., poz. 1829 ze zm.).

Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz. U. z 2020 r., poz. 35).

Źródła internetowe

Garlicki L., Zubik M., *Komentarz do art. 34 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, System Informacji Prawnej LEX (dostęp 14.01.2020).

Ignaszak K., *Przestępczość wśród cudzoziemców w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Ruchu Studenckiego” 2013, nr 2 (Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych imienia Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu), wersja elektroniczna http://rsawl.awl.edu.pl/images/Archiwum/2013/nr_2/karol_ignaszak.pdf (dostęp 26.01.2020).

Jagielski J., *Obywatelstwo polskie. Komentarz do ustawy*, System Informacji Prawnej LEX (dostęp 26.01.2020).

Klaus W., *Integracja, marginalizacja, kryminalizacja czyli o przestępczości cudzoziemców w Polsce*, wersja elektroniczna: <https://pbn.nauka.gov.pl/polindex-webapp/browse/article/article-6190de23-1b20-48d4-96e2-d41fbb136c48> (dostęp 26.01.2020).

Tuleja P., *Komentarz do art. 34 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* System Informacji Prawnej LEX (dostęp 14.01.2020).

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania

Brak

Emilia Jasińska

Katedra Kryminalistyki Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Warszawski

KONTROWERSJE DOTYCZĄCE KLAUZULI SUMIENIA W KONTEKŚCIE PRZERYWANIA CIĄŻY – STUDIUM PRZYPADKU

**Controversies regarding the conscience clause
in the context of termination of pregnancy – a case study**

Wprowadzenie

Wątkiem nieustannie budzącym temat żywych dyskusji i dzielącym środowisko medyczne jest kwestia klauzuli sumienia, gwarantująca prawo skorzystania ze sprzeciwu wobec przeprowadzenia zabiegów medycznych, których skutek koliduje z osobistymi przekonaniem lekarza. Niniejsze opracowanie opisuje głośną sprawę dostępności do legalności świadczeń medycznych przerywania ciąży.

Znamienny jest wyrok Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 12/14 z 2015 r., stanowiący o gwarancji wolności sumienia i wyznania, która wynika wprost z art. 53 konstytucji. W kolejnych latach pomimo krytyki tego wyroku nie wypracowano rozwiązań, które jednolicie, z poszanowaniem prawa powołania się na klauzulę sumienia medyka oraz bezpieczeństwa pacjenta, umożliwiłyby skuteczne realizowanie świadczeń medycznych. W obecnym reżimie prawnym ustawodawca nie obarcza żadnej jednostki obowiązkiem wskazania podmiotu, który nie zgłosił klauzuli sumienia i wyraża możliwość wykonania świadczenia medycznego – aborcji.

W artykule przedstawiono studium przypadku odmowy wskazania przez prof. Bogdana Chazana innej placówki, która umożliwiłaby uzyskanie pomocy medycznej w zabiegu przerywania ciąży. Celem niniejszej pracy jest przeanalizowanie przedmiotu „klauzuli sumienia” na tle zaistniałej sprawy, dotyczącej dziecka narodzonego z poważnymi wadami rozwojowymi. Dla ogółu społeczeństwa bowiem ważna powinna być znajomość podstaw prawnych „klauzuli sumienia”, jej zakresu oraz konsekwencji wynikających z powołania się na nią przez personel medyczny.

Stan faktyczny

W kwietniu 2014 r. do szpitala im. Świętej Rodziny w Warszawie, popularnie określanego jako „szpital na Madalińskiego”, zgłasza się młode małżeństwo. Pani Agnieszka (38 lat) była wówczas w piątym miesiącu ciąży (dzięki zabiegowi in vitro). Pacjentka, która leczyła się immunologicznie, starała się przez 13 lat o dziecko i przeżyła uprzednio trzy poronienia. W poprzedniej ciąży po 20 tygodniach u pacjentki niebezpiecznemu skróceniu uległa szyjka macicy, tworząc sytuację zagrożenia poronieniem. W celu uratowania dziecka (zapobieżenia poronieniu) założono jej szew okalający szyjkę macicy. Mimo zabiegu dziecko zmarło po porodzie. Przed podjęciem ostatniej próby zabiegu in vitro małżeństwo poddało się badaniom kariotypu. Wyniki tego badania wyszły pozytywnie.

Prowadzenia dalszej ciąży podjął się dr Maciej Gawlak, ordynator patologii ciąży w szpitalu im. Świętej Rodziny w Warszawie. Podjął decyzję o profilaktycznym założeniu szwu zabezpieczającego szyjkę macicy podobnie jak w poprzedniej ciąży. W zleconym badaniu USG ciąży w 22 tygodniu stwierdzono podejrzenie patologii płodu objawiające się nieprawidłową budową jego główki. Wysunięto podejrzenie wodogłowia i wady rozwojowej w obrębie twarzoczaszki. W aktualnym stanie wiedzy stwierdzone choroby rozwojowe nie są wyleczalne, często powodują śmierć nowo narodzonego dziecka po urodzeniu. W zaistniałej sytuacji dr Gawlak zlecił konsultację u specjalistów w dziedzinie ultrasonografii, którzy potwierdzili dotychczasowe rozpoznanie patologii płodu. Mimo wnikliwego przeanalizowania dotychczasowego przebiegu ciąży nie stwierdzono przyczyny tej patologii. Lekarz prowadzący ciążę poinformował rodziców o zaistniałej sytuacji, zaznaczając, że z dużym prawdopodobieństwem dziecko urodzi się z wadą nieuleczalną, a jeżeli przeżyje poród, procesy życiowe będą musiały być sztucznie podtrzymywane.

Po uzgodnieniu z pacjentką przewieziono ją środkiem transportu medycznego do Instytutu Matki i Dziecka, gdzie wykonano pogłębienie diagnostyki z oceną w rezonansie magnetycznym i ponownym USG. W wyniku przeprowadzonych badań i konsultacji potwierdzono dotychczasowe rozpoznanie. Wadę płodu opisano jako uszkodzenie czaszki pod postacią braku ciągłości kości głowy w części potylicznej, co równa się z brakiem rozwoju prawidłowego głowy. Pacjentce ze szczegółami przedstawiono zakres wady płodu z dalszą prognozą nieuleczalności tej jednostki chorobowej. W podjętym dalszym procesie terapeutycznym otoczono pacjentkę opieką psychologiczną. Następnie poinformowano ją o możliwości oraz prawnych aspektach usunięcia patologicznej ciąży lub podjęcia decyzji o porodzie naturalnym. Wybór pozostawiono pacjentce bez polecenia którejkolwiek opcji, bez nacisku, do jej swobodnej oceny w dogodnym czasie. Po przemyśleniu pacjentka podjęła samodzielnie decyzję o aborcji płodu metodą wywołania

farmakologicznego przedwczesnego porodu, informując o swojej woli lekarza prowadzącego. Urzędowo została poinformowana, że decyzję aborcyjną musi zaakceptować lekarska komisja etyczna. Pacjentkę przewieziono z powrotem do szpitala przy Madalińskiego w celu wdrożenia dalszych procedur leczenia. Dr Gawlak po zapoznaniu się z dotychczasowym przebiegiem diagnostyki oraz po poinformowaniu dyrektora szpitala im. Świętej Rodziny prof. Chazana zarekomendował pacjentce zalecany sposób wykonania aborcji w sposób naturalny. Zaproponował mianowicie odstawienie leków podtrzymujących ciążę, zasugerował zdjęcie szwu z szyjki macicy i oczekiwanie na naturalny przedwczesny poród. Dalsze decyzje co do postępowania zostały odroczone w czasie przez dyrektora szpitala prof. Chazana w związku z wypisem pacjentki do domu w celu zaplanowania w najbliższym czasie dalszej diagnostyki, w tym genetycznej obojga rodziców, i oceny prawnej możliwości postępowania aborcyjnego lub próby urodzenia dziecka w naturze. Przeciągnięcie decyzji o aborcji pacjentka odebrała jako negatywne nastawienie do tego zabiegu ze strony dyrektora szpitala, co wzbudziło w niej sprzeciw w stosunku do przedstawionej argumentacji dyrektora, opowiadającego się za możliwością urodzenia dziecka i oczekiwaniem na dalszy tok wydarzeń.

Gdy zbliżał się koniec 24 tygodnia ciąży, na spotkaniu dyrektora szpitala, lekarza prowadzącego i pacjentki przedstawiono zaproponowaną przez prof. Chazana opcję urodzenia dziecka w terminie naturalnym i ewentualną pomoc w umieszczeniu noworodka w hospicjum lub oddaniu do adopcji, jeśli pozwoliłby na to stan jego zdrowia. Lekarz prowadzący uspokajał pacjentkę, że jeżeli prof. Chazan nie wyrazi zgody na aborcję, zabieg ten można będzie wykonać w innym ośrodku medycznym wskazanym przez placówkę zajmującą się ciążą.

W czasie ponownego spotkania, po upływie dwóch dni, pacjentka, będąc sam na sam z profesorem, wyraziła stanowczą decyzję potwierdzającą zgodę na poddanie się aborcji w jak najkrótszym czasie. Podczas rozmowy dyrektor nie zaaprobował decyzji pacjentki i wręczył jej pisemny dokument o treści: „nie mogę wyrazić zgody na wykonanie aborcji u pani dziecka w szpitalu im. Świętej Rodziny ze względu na konflikt sumienia”¹, nie wskazując innej placówki medycznej, gdzie taki zabieg mogłaby wykonać.

W dalszym postępowaniu pacjentka została skierowana przez lekarza prowadzącego dr. Macieja Gawlaka do Szpitala Bielańskiego, gdzie po analizie sytuacji zdrowotnej odmówiono jej aborcji z powodów prawnych – przepisu za-

¹ E. Siedlecka, *Prokuratura umarza sprawę prof. Chazana*, https://wyborcza.pl/1,76842,17845866,Prokuratura_umarza_sprawę_prof_Chazana.html (dostęp 14.10.2020).

braniającego wykonania zabiegu po terminie określonym w przepisach prawa. Poinformowano ją, że dopuszczalny termin minął pięć dni temu². Niezadowolona pacjentka uznała, że postępowanie prof. Chazana było nieprofesjonalne, i złożyła skargę do kancelarii Urzędu m.st. Warszawy³.

W danej sytuacji ciążę utrzymano, poród nastąpił przez cięcie cesarskie w 35 tygodniu ciąży (30 czerwca 2014 r.) w Szpitalu Bielańskim. Syn urodził się z wodogłowie, niezdolny do samodzielnego życia⁴. Zastosowano opiekę paliatywną, w tym leczenie morfiną uśmierzającą ból. Dziecko zmarło 9 lipca 2014 r. z powodu wady wrodzonej⁵.

Legalność zabiegu aborcyjnego

Zabieg aborcji „jest to procedura medyczna, w wyniku której dochodzi do zamierzonego zniszczenia zarodka lub płodu”⁶. „Zarodek czy płód ludzki jest potencjałem bycia człowiekiem, ale człowiek (jako osoba) to coś (ktoś) dużo więcej niż potencjał”⁷. W różnych krajach legalność dopuszczania takich zabiegów jest traktowana odmiennie, zależnie od cywilizacyjnego rozwoju społeczeństwa, wiedzy naukowej, kultury i zasad wiary, określanych w przeważającej religii danego regionu. Wpływ na prawo aborcyjne ma także rozwój farmakologii oraz środków medycznych, w tym dostępność społeczeństw do preparatów antykoncepcyjnych, które pomagają planować rodzinę lub zapobiegać nieplanowanej ciąży. „Wielu ludzi uznaje aborcję za zło, którego należy za wszelką cenę unikać, a jednocześnie uważa, że powinna być ona legalna. (...) Jakkolwiek aborcja jest złem, państwo nie ma moralnego prawa jej zakazywać, gdyż jest to kwestia sumienia, w którą władzom publicznym z zasady ingerować nie wolno”⁸.

² <https://bogdanchazan.pl/> (dostęp 14.10.2020).

³ M. Rigamonti, *Teksty roku: Klauzula okrucieństwa*, <https://www.wprost.pl/486609/teksty-roku-klauzula-okrucienstwa.html> (dostęp 14.10.2020).

⁴ <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:%22ENG%22%2C%22appno%22:%22267171/17%22%2C%22documentcollectionid%22:%22COMMUNICATEDCASES%22%2C%22itemid%22:%22001-201485%22%7D> (dostęp 14.10.2020).

⁵ M. Rigamonti, *Rodzice dziecka, którym prof. Chazan odmówił aborcji: Po urodzeniu lekarze bali nam się je pokazać*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/zdrowie/artykuly/878315,rodzice-dziecka-ktorym-prof-chazan-odmowil-aborcji-po-urodzeniu-lekarze-bali-nam-sie-je-pokazac.html> (dostęp 14.10.2020).

⁶ B. Chazan, *Medyczne i prawne aspekty aborcji*, w: D. Franków, *Aborcja w ujęciu prawa, medycyny i psychologii. Materiały z konferencji naukowej, Akademia Podlaska, 10–11 grudnia 2004*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2005, s. 65.

⁷ J. Bartel, A. Steczyńska, *Dlaczego aborcja jest dopuszczalna*, Grupa Dyskusyjna „Wolna Myśl, Wolne Słowo”, Warszawa 2009, s. 53.

⁸ J. Hartman, *Bioetyka dla lekarzy*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012, s. 146.

Zakres dopuszczalności do legalnej aborcji jest rozpatrywany na płaszczyźnie etycznej (sumienie lekarza a profesjonalizm wykonywania zawodu), filozoficznej (określenie prawne początku tworzenia życia istoty ludzkiej), politycznej (programy partii politycznych), oraz prawnej (dostosowanie przepisów prawa do wiedzy i odbioru społecznego)⁹. Rzetelne ustalenie przepisów prawnych w tym zakresie miałyby ująć i pogodzić wszystkie opisane powyżej elementy wpływające na ocenę zabiegu. Przepisy prawa powinny jednoznacznie, nie wymuszając dowolnej interpretacji, godzić wszystkie strony ewentualnych konfliktów z priorytetem do zagwarantowania zdrowia w pierwszej kolejności matki i płodu.

W środowiskach naukowych nie ma jednoznacznej zgodności co do chwili, w której *nasciturus* zyskuje podmiotowość prawną. Jak piszą J. Bartel i A. Steczyńska¹⁰, osoba to: „istota ludzka zdolna do samoświadomości, do podejmowania decyzji, do wchodzenia w relacje społeczne, do przeżywania cierpienia, radości i innych uczuć, do przewidywania przyszłości, zdająca sobie sprawę z własnej śmiertelności; wreszcie, względnie samodzielna w swoim istnieniu”. Ustawodawca polski posługuje się terminem „dziecko poczęte”, co oznacza objęcie prawną ochroną początkowego etapu ciąży, od powstania istoty z indywidualnym, nowym kodem genetycznym¹¹. Światowa Organizacja Zdrowia określa początek ciąży od momentu zagnieżdżenia się zarodka w macicy¹².

Obecnie obowiązujące ustawowe¹³ przesłanki legalnego usunięcia ciąży o charakterze zdrowotnym, eugenicznie-teratologicznym i kryminalnym¹⁴ są następujące: gdy „1) ciąża stanowi zagrożenie dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej; 2) badania prenatalne lub inne przesłanki medyczne wskazują na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu; 3) zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ciąża powstała w wyniku czynu zabronionego (gwałtu, kazirodztwa, stosunku płciowego z małoletnią poniżej 15 roku życia – nawet za jej zgodą)”¹⁵. Przeprowadzenie zabiegu przerywania ciąży w powyżej opisanych przypadkach:

⁹ Z. Szawarski, *Mądrość i sztuka leczenia*, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2005, s. 147.

¹⁰ J. Bartel, A. Steczyńska, op. cit., s. 45.

¹¹ K. Wiak, *Ochrona dziecka poczętego w polskim prawie karnym*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2001, s. 247.

¹² B. Chazan, M. Müller, *Prawo do życia: bez kompromisu*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 66.

¹³ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz. U. z 1993 r. Nr 17, poz. 78.

¹⁴ M. Filar, S. Krześ, E. Marszałkowska-Krześ, P. Zaborowski, *Odpowiedzialność lekarzy i zakładów opieki zdrowotnej*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004, s. 175.

¹⁵ M. Nesterowicz, *Prawo medyczne*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2016, s. 286.

pierwszym i drugim, możliwe jest wyłącznie w szpitalu, natomiast w sytuacji ciąży wynikłej z przestępstwa – dopuszczalne w prywatnym gabinecie lekarskim¹⁶. Ponadto w odniesieniu do ciąży powstałej w wyniku czynu zabronionego dopuszczalny termin jej przerwania wynosi do 12 tygodnia.

Ad vocem do przesłanki zagrożenia dla życia lub zdrowia kobiety ciężarnej, ustawodawca nie wymaga, by było ono bezpośrednie czy poważne¹⁷. Meritum do rozważań, zgodnie z omawianą ustawą, jest stadium rozwoju płodu „do chwili osiągnięcia przez płód zdolności do samodzielnego życia poza organizmem kobiety ciężarnej” pozwalające na dokonanie aborcji ze względu na choroby genetyczne. Wytyczne Światowej Organizacji Zdrowia mówią o granicy 22 tygodnia ciąży i osiągnięciu 500 g. Z wyłączeniem sytuacji bezpośredniego narażenia na utratę życia lub zdrowia kobiety ciężarnej zabiegu przerwania ciąży może się podjąć także inny medyk niż ten, który wskazał na formalne podstawy do jego przeprowadzenia¹⁸.

Stwierdzić, iż zachodzi ryzyko powikłań i patologii ciąży, może tylko lekarz, który posiada świadectwo uzyskania odpowiednich kwalifikacji zawodowych określonych w rozporządzeniu¹⁹ Ministra Zdrowia i Polityki Społecznej z 22 stycznia 1997 r. O nieodwracalnym ciężkim uszkodzeniu płodu lekarz specjalista orzeka na podstawie badań genetycznych, a specjalista położnictwa i ginekologii może orzekać o nieprawidłowym rozwoju płodu na podstawie badania ultrasonograficznego²⁰. Do wykonywania aborcji uprawniony jest lekarz mający pierwszy stopień specjalizacji w dziedzinie ginekologii i położnictwa, który zdobył tytuł specjalisty w tej dziedzinie, lub lekarz w trakcie specjalizacji pod nadzorem uprawnionego specjalisty²¹. Orzeczenie lekarskie dotyczące patologii ciąży, mimo podstaw prawnych, zwyczajowo jest opiniowane przez krajowego konsultanta z zakresu położnictwa i ginekologii²².

Zabieg przerwania ciąży ma być wykonany w pełni z zasadami sztuki medycznej. W razie uchybienia lekarzowi zostanie postawiony zarzut nieumyślnego

¹⁶ Ibidem, s. 287.

¹⁷ R. Kubiak, *Prawo medyczne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014, s. 485.

¹⁸ M. Nesterowicz, op. cit., s. 288.

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 22 stycznia 1997 r. w sprawie kwalifikacji zawodowych lekarzy, uprawniających do dokonania przerwania ciąży oraz stwierdzenia, że ciąża zagraża życiu lub zdrowiu kobiety lub wskazuje na duże prawdopodobieństwo ciężkiego i nieodwracalnego upośledzenia płodu albo nieuleczalnej choroby zagrażającej jego życiu, Dz. U. Nr 9, poz. 49.

²⁰ M. Nesterowicz, op. cit., s. 288–289.

²¹ R. Kubiak, op. cit., s. 486.

²² Art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentyisty, Dz. U. z 1997 r. Nr 28, poz. 152.

przestępstwa przeciwko życiu lub zdrowiu. W danym przypadku lekarz może odpowiadać za błąd medyczny²³. Art. 157a kodeksu karnego zdejmuje z lekarza odpowiedzialność za ewentualne uszkodzenie ciała lub zdrowia dziecka, jeżeli wynikało to z działań leczniczych, których nadrzędnym celem było ratowanie wyższego dobra, dotyczącego utraty życia płodu lub matki ciężarnej. Jeżeli działania nie były stanem wyższej konieczności, to konsekwencją postępowania powodującego skutek w postaci uszkodzenia ciała dziecka poczętego lub rozstroju zdrowia zagrażającego jego życiu może być kara grzywny, ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Od odpowiedzialności karnej chroniona jest matka dziecka poczętego.

Kodeks karny określa także odpowiedzialność karną za wykonanie aborcji nielegalnej: art. 152 stanowi, iż podmiot, który nawet za zgodą kobiety dopuści się z naruszeniem przepisów przerywania ciąży lub udzieli w tym celu jej pomocy, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3. Jednocześnie osoba, która zachowa się we wspomniany sposób w sytuacji osiągnięcia przez dziecko zdolności do przeżycia poza organizmem ciężarnej, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat.

Przepis art. 153 k.k. wskazuje na sytuację podlegania surowej karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do 8 lat przez osobę, która przemocą lub w inny sposób bez zgody kobiety przerywa ciążę albo przemocą, groźbą bezprawną lub podstępem doprowadza ciężarną do spędzenia płodu. Istotny jest przy tym okres rozwoju płodu, ponieważ dopuszczenie się wspomnianego czynu, gdy dziecko jest ukształtowane, grozi karą pozbawienia wolności od roku do 10 lat.

Z kolei według przepisu art. 154 k.k. osobie, która dopuściła się czynu z art. 152 § 1 lub § 2 z następstwem śmierci kobiety, grozi kara pozbawienia wolności od roku do 10 lat. Podobnie za czyn z art. 152 § 3 lub art. 153, jeśli jego następstwem jest śmierć kobiety ciężarnej, kodeks przewiduje karę pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

Przestępstwa powyższe rozpatrywane są na wniosek publicznoskargowy²⁴.

Zasady dotyczące oświadczeń zgody pacjentki na zabieg aborcji są określone w ustawie o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży²⁵. Zgoda musi być wyrażona w formie pisemnej. W stosunku do osoby małoletniej lub ubezwłasnowolnionej wymagana jest zgoda przedstawiciela ustawowego lub w przypadkach szczególnych sądu opie-

²³ M. Filar, S. Krześ, E. Marszałkowska-Krześ, P. Zaborowski, op. cit., s. 179.

²⁴ R. Kubiak, op. cit., s. 501.

²⁵ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz. U. z 1993 r. Nr 17, poz. 78.

kuńczego. Kobieta do 13 roku życia może wyrazić zgodę wraz z tą wydaną przez sąd opiekuńczy. Osoba ubezwłasnowolniona całkowicie może również wyrazić zgodę, jeżeli nie ma przeciwwskazań odnośnie do jej stanu psychicznego. Wobec osób powyżej 13 roku życia wymagana jest zgoda kobiety na piśmie.

Z zasady każdy szpital indywidualnie, według własnych procedur przystosowuje się do działań między podjęciem decyzji przez pacjentkę i spełnieniem ustawowych przesłanek wykonania aborcji.

Odmowa świadczenia medycznego

Zapis dopuszczający odmowę świadczenia medycznego znajdujemy w art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry²⁶. Zawarta w nim jest tzw. klauzula sumienia. Przepis stanowi, że „Lekarz może powstrzymać się od wykonania świadczeń zdrowotnych niezgodnych z jego sumieniem, z zastrzeżeniem art. 30 (zwłoka w jej udzieleniu mogłaby spowodować niebezpieczeństwo utraty życia, ciężkiego uszkodzenia ciała lub ciężkiego rozstroju zdrowia), z tym że ma obowiązek odnotować ten fakt w dokumentacji medycznej. Lekarz wykonujący zawód na podstawie stosunku pracy albo w ramach służby ma także obowiązek uprzedniego powiadomienia na piśmie przełożonego”.

W związku z nowelizacją ustawy o zawodzie lekarza i lekarza dentystry z dnia 16 lipca 2020 r. (Dz.U.2020.1291) zmieniającą niniejszą ustawę z dniem 8 sierpnia 2020 r., lekarz nie ma obowiązku, zgodnie z klauzulą własnego sumienia, wskazania innej jednostki medycznej wykonującej zabiegi niezgodne z jego światopoglądem.

Postępowanie sądowe

Omawiając kwestię postępowania karnego, prokurator Prokuratury Rejonowej Warszawa-Mokotów w Warszawie zajął się sprawą możliwości popełnienia przestępstwa przez prof. Chazana. Po prześwietleniu sprawy o sygnaturze akt 1 Ds. 598/14/II Prokuratura 30 kwietnia 2015 r. umorzyła śledztwo o podstawie art. 160 § 2 k.k. ze względu na brak znamion czynu zabronionego. Z informacji prokuratora wynika, że wobec terminacji ciąży pokrzywdzona nie została nara-

²⁶ Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 marca 2021 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry, Dz. U. z 2021 r., poz. 790; R. Piestrak, *Korzystanie z klauzuli sumienia przez lekarza przy odmowie wydania skierowania na badania prenatalne kobiecie ciężarnej*, w: R. Piestrak, S. Psonka, M. Szast, *Klauzula sumienia. Regulacje prawne vs rzeczywistość*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Stalowa Wola 2015, s. 207.

żona na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia lub ciężkiego uszkodzenia ciała. W dalszym komunikacie prokuratury pochyłono się nad wątkiem odpowiedzialności lekarza za fakt odmowy podjęcia się przeprowadzenia zabiegu spędzenia płodu w momencie, gdy były formalne przesłanki do wykonania takiego zabiegu. W powyższym zakresie postępowanie także uległo umorzeniu na podstawie okoliczności, iż medyk nie podlega odpowiedzialności za przestępstwo wynikające z treści przepisu art. 231 § 1 k.k., którego zamiarem jest przekroczenie swych uprawnień lub niedopełnienie obowiązków służbowych, ponieważ nie sprawuje stanowiska funkcjonariusza publicznego na mocy art. 115 k.k.²⁷

Przechodząc do odpowiedzialności zawodowej, kwestią tą zajęła się Naczelna Izba Lekarska. Dokumentacja w tej sprawie licząca ponad tysiąc stron obejmowała m.in. opinie rzecznika praw pacjenta, ministra zdrowia i konsultanta krajowego ds. ginekologii i położnictwa²⁸. Postępowanie wobec prof. Chazana z braku możliwych podstaw do postawienia zarzutów przekroczenia uprawnień zawodowych zostało umorzone²⁹. Okręgowy Rzecznik Odpowiedzialności Zawodowej w Warszawie prowadził postępowanie w sprawie publicznego przekazywania w mediach szczegółów dokumentacji medycznej i opisów wad rozwojowych dziecka, które są pod ochroną tajemnicy lekarskiej. Ponadto badano także, czy lekarz pomimo zgody rodziny pacjenta, publikując zdjęcia przedstawiające drastyczne przypadki anomalii u płodu, nie złamał etyki zawodowej³⁰. W 2016 r. Naczelny Sąd Lekarski uchylił postanowienie Naczelnego Rzecznika Odpowiedzialności Zawodowej i przesłał ją rzecznikowi do ponownego rozpatrzenia³¹.

W tym samym czasie przebiegało badanie sprawy przez Urząd m.st. Warszawy w związku ze skargą złożoną przez pacjentkę. W końcowym raporcie z przeprowadzonych kontroli wskazano, iż wewnętrzna dokumentacja szpitala oraz me-

²⁷ Pismo PR 017.11.2016 z dnia 27 maja 2016 r. opatrzone pieczęcią prokuratora: B. Nowosad.

²⁸ M. Rzemek, *Profesor Chazan chce być znowu dyrektorem*, <https://sip-legalis-1pl-1kn2pai8z11a5.han.buw.uw.edu.pl/document-full.seam?documentId=oj5c4mrwgazdcnjzge3q> (dostęp 14.10.2020).

²⁹ J. Podgórska, *Rzecznik Odpowiedzialności Zawodowej: Prof. Chazan nie dopuścił się przewinienia zawodowego*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1622603,1,rzecznik-odpowiedzialnosc-zawodowej-prof-chazan-nie-dopuscil-sie-przewinienia-zawodowego.read> (dostęp 14.10.2020).

³⁰ M. Hamankiewicz, *Oświadczenie Prezesa Naczelnej Rady Lekarskiej w sprawie zdarzenia w Szpitalu im. Św. Rodziny w Warszawie i odpowiedzialności prof. Bogdana Chazana w tym zakresie*, <https://nil.org.pl/aktualnosci/1419-oswiadczenie-prezesa-naczelnej-rady-lekarskiej-w-sprawie-zdarzenia-w-szpitalu-im-sw-rodziny-w-warszawie-i-odpowiedzialnosc-prof-bogdana-chazana-w-tym-zakresie> (dostęp 14.10.2020).

³¹ *Sąd Lekarski uchylił decyzję rzecznika odpowiedzialności ws. prof. Chazana*, <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/984607,sad-lekarski-uchylil-decyzje-rzecznika-odpowiedzialnosc-ws-prof-chazana.html> (dostęp 14.10.2020).

dyczna dokumentacja pacjentki była obarczona licznymi znamionami uchybień, świadczących o nierzetelnym nadzorze zarówno formalnym, jak i merytorycznym. Dostrzeżono brak aktualnych regulaminów, brak kompletności dokumentacji oraz „naruszenie niezwłoczności przy dokumentacji zdarzeń”. Podkreślono uchybienie w procederze, jakim było nieudzielenie pacjentce obowiązkowej informacji o stanie zdrowia i poinformowanie bez zbędnej zwłoki o możliwościach wykonania aborcji u innego lekarza lub w innej placówce medycznej, co było jej prawem w istniejących okolicznościach. Zaistniały fakt godzi w zagwarantowane prawa pacjenta wynikające z art. 9 ust. 2 ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta³². Konsultant krajowy jednoznacznie stwierdził, iż wymaganie dodatkowych badań genetycznych stanowiło nieuzasadnioną zwłokę wobec upływającego, granicznego terminu umożliwiającego legalne poddanie się zabiegowi przerywania ciąży. Zaakcentowano, że istota klauzuli sumienia tyczy się medyka, który bezpośrednio udziela świadczenia medycznego, nie zaś administratora placówki medycznej, w opisywanym przypadku dyrektora szpitala.

Nie zostały uwierzytelnione zarzuty stawiane przez Rzecznika Praw Pacjenta, przemawiające za naruszeniem praw pacjentki do prawa wykonania zabiegu na podstawie sprzeciwu wobec opinii lub orzeczenia lekarskiego.

Wyniki przeprowadzonych kontroli stanowiły podstawę do rozwiązania stosunku pracy z prof. Chazanem z 3-miesięcznym okresem wypowiedzenia ze zwolnieniem go z obowiązku wykonywania świadczenia pracy i dymisją z funkcji dyrektora szpitala im. Świętej Rodziny w Warszawie. Prof. Chazan po otrzymaniu wspomnianego aktu złożył do Okręgowego Sądu Pracy odwołanie od decyzji prezydenta m.st. Warszawy „o uznanie wypowiedzenia za bezskuteczne i przywrócenie do pracy”³³. Pierwsze rozprawy poświęcono na przesłuchania świadków, osób prowadzących na zlecenie ratusza kontrolę oraz biegłych i specjalistów, a także ówczesnie piastującej stanowisko prezydenta Warszawy i jej zastępców³⁴. Spór między prof. Chazanem a urzędem prezydenta Warszawy nie został zakończony i trwa nadal³⁵.

³² Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, Dz. U. z 2020 r., poz. 849.

³³ <https://bogdanchazan.pl/> (dostęp 14.10.2020).

³⁴ *Chazan walczy o powrót do pracy. Chce przesłuchania Gronkiewicz-Waltz*, <https://tvn24.pl/tvnwarszawa/najnowsze/chazan-walczy-o-powrot-do-pracy-chce-przesluchania-gronkiewicz-waltz-45259> (dostęp 14.10.2020).

³⁵ A. Łobocka, *Awantura o prof. Chazana na Ursynowie. Przez dwa dni przyjmował pacjentki w nowej przychodni*, <https://www.haloursynow.pl/artykuly/awantura-o-prof-chazana-na-ursynowie-przez-dwa-dni-pryjmoval-pacjentki-w-nowej-przychodni,13510.html> (dostęp 14.10.2020).

Instytucja Narodowego Funduszu Zdrowia po przeprowadzeniu działań kontrolnych szpitala im. Świętej Rodziny w Warszawie w związku z opisywaną sprawą nałożyła karę finansową, uzasadniając ją nieprawidłowościami w wywiązywaniu się w pełni z umowy z NFZ.

W 2020 r. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu przyjął skargę pacjentki powołującej się na naruszenie art. 3, 8, 13 i 14 Konwencji³⁶ o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r.³⁷

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego (sygnatura akt: K 12/ 14)

Naczelna Rada Lekarska z udziałem Sejmu i Prokuratora Generalnego wniosła wnioski o zbadanie zgodności z konstytucją treści zapisów art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry³⁸. W wydanym wyroku Trybunał orzekł, iż art. 39 zdanie pierwsze ustawy, odwołujący się do przepisu art. 30, tj. „innych przypadków niecierpiących zwłoki”, uznaje za stojące w sprzeczności z zapisami następujących artykułów konstytucji: art. 2 (zapewnienie demokracji i wykonywania zasad sprawiedliwości społecznej) i art. 53 ust. 1 (gwarantujący jednostce wolność sumienia i religii) w związku z art. 31 ust. 3 (wskazujący na ramy ograniczenia praw i wolności jednostki, które mogą wynikać wyłącznie z ustawy i z potrzeby ochrony bezpieczeństwa lub porządku publicznego, ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej czy wolności i praw innych osób).

W następnym punkcie Trybunał Konstytucyjny zauważył, iż imperatyw wskazania realnych możliwości uzyskania świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym jest również niezgodny z wyżej wspomnianymi zapisami konstytucyjnymi, odwołującymi się do gwarancji realizacji oraz podstaw do ograniczenia wolności światopoglądowych.

Zgodność z gwarancjami konstytucji regulacji zawartej w zdaniu drugim art. 39 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentystry, zobowiązującej do uprzedniego poinformowania na piśmie przełożonego lekarza wykonującego zawód, działają-

³⁶ Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie z dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

³⁷ *Sąd Lekarski uchylił decyzję w sprawie prof. Chazana*, <https://www.rynekzdrowia.pl/Prawo/Sad-Lekarski-uchylil-decyzje-w-sprawie-prof-Chazana,166549,2.html>, (dostęp 14.10.2020) <https://hudoc.echr.coe.int/eng/#%7B%22languageisocode%22:%5B%22ENG%22%5D,%22appno%22:%5B%2267171/17%22%5D,%22documentcollectionid%22:%5B%22COMMUNICATEDCASES%22%5D,%22itemid%22:%5B%22001-201485%22%5D%7D> (dostęp: 14.10.2020).

³⁸ Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry, Dz. U. z 1997 r. Nr 28, poz. 152.

cego na podstawie stosunku pracy lub w ramach służby, o odmowie wykonania świadczenia zdrowotnego, które jest niezgodny z jego sumieniem, jest dwutorowa. Przepis ten jest zgodny z art. 53 ust. 1 wiążącym się z art. 31 ust. 3 konstytucji, jednakże jednocześnie stoi w bezwzględnej sprzeczności z deklaracją zapewniającą brak przymusu odnośnie do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania przez organy władzy państwowej (art. 53 ust. 7 konstytucji).

W ostatnim punkcie wniosku o zbadanie zgodności w zakresie, w jakim zobowiązuje się lekarza, który korzysta z uprawnienia do wolności sumienia, do uzasadnienia i odnotowania tego faktu w dokumentacji medycznej, Trybunał orzekł, iż art. 39 zdanie pierwsze w punkcie 1 jest zgodny z art. 53 ust. 1 w związku z art. 31 ust. 3 konstytucji, sprzeczny zaś z art. 53 ust. 7 konstytucji. W pozostałym zakresie Trybunał umorzył postępowanie³⁹.

Podsumowanie

Klauzula sumienia pozwala medykom na niewykonywanie zabiegów niezgodnych z ich przekonaniem światopoglądowym. Jest dopuszczalna prawem, ulega ciągłej modyfikacji prawnej związanej z postępem medycyny i wdrażaniem nowych sposobów leczenia. W konflikcie z tymi zapisami stoi nieuregulowana w prawie tzw. klauzula sumienia pacjenta, czyli pytanie, jak dalece pacjent może wymagać od służby zdrowia wykonania zagwarantowanych procedur zgodnych z jego odmiennym światopoglądem.

Streszczenie

Kwestie sumienia jednostki, które z jednej strony dotyczą etyki, a z drugiej zagadnień prawnych, stanowią jedno z najtrudniejszych dylematów postępowania w sytuacjach szczególnie nagłych, wymagających podjęcia najwłaściwszej decyzji. Przez lata nie wypracowano kompromisowego rozwiązania, które załagodziłoby nierozstrzygnięty konflikt między przedstawicielami środowisk proaborcyjnych i *pro life*. Niniejszy artykuł porusza problematykę istoty klauzuli sumienia, a także zagadnienie aborcji. W opracowaniu zaprezentowano studium przypadku na tle wyroku Trybunału Konstytucyjnego oraz medialnej sprawy prof. Bogdana Chazana, który pomimo stwierdzonej patologii ciąży powołał się na klauzulę sumienia i odmówił przeprowadzenia zabiegu przerwania ciąży, co skutkowało urodzeniem się dziecka z wodogłowiem, niezdolnego do samodzielnego życia, i wkrótce zmarłego z powodu wad wrodzonych.

Słowa kluczowe: aborcja, klauzula sumienia, sprawa prof. Bogdana Chazana, wyrok TK K 12/14

³⁹ <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001633/T/D20151633TK.pdf> (dostęp 14.10.2020).

Summary

The issues of the individual's conscience, concerning both ethical and legal issues, are one of the most difficult dilemmas in urgent situations requiring the most appropriate decision. Over the years, no compromise solution has been found to ease the uninterrupted conflict between pro-abortion and pro-life representatives. The study addresses the subject of the conscience clause, as well as the issue of abortion. The article presents a case study concerning the judgment of the Constitutional Tribunal along with the media case of prof. Bogdan Chazan, who, despite the confirmed pathology of the pregnancy, invoked the conscience clause and refused to terminate the pregnancy, resulting in the birth of a child with hydrocephalus, unable to live independently, who died due to congenital disorders.

Keywords: abortion, conscientious objection, the case of prof. Bogdan Chazan, judgment of the Constitutional Tribunal K 12/14

Bibliografia

Literatura

- Bartel J., Steczyńska A., *Dlaczego aborcja jest dopuszczalna*, Grupa Dyskusyjna „Wolna Myśl, Wolne Słowo”, Warszawa 2009.
- Chazan B., Müller M., *Prawo do życia: bez kompromisu*, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014.
- Franków D., *Aborcja w ujęciu prawa, medycyny i psychologii. Materiały z konferencji naukowej, Akademia Podlaska, 10–11 grudnia 2004*, Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Siedlce 2005.
- Filar M., Krześ S., Marszałkowska-Krześ E., Zaborowski P., *Odpowiedzialność lekarzy i zakładów opieki zdrowotnej*, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004.
- Hartman J., *Bioetyka dla lekarzy*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012.
- Kubiak R., *Prawo medyczne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Nesterowicz M., *Prawo medyczne*, Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa „Dom Organizatora”, Toruń 2016.
- Piestrak R., Psonka S., M. Szast, *Klauzula sumienia. Regulacje prawne vs rzeczywistość*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Stalowa Wola 2015.
- Szawarski Z., *Mądrość i sztuka leczenia*, Słowo/Obraz Terytoria, Gdańsk 2005.
- Wiak K., *Ochrona dziecka poczętego w polskim prawie karnym*, Redakcja Wydawnictwa KUL, Lublin 2001, s. 247.

Źródła prawa

- Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta, Dz. U. z 2009 r. Nr 52, poz. 417.
- Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodach lekarza i lekarza dentystry, Dz. U. z 1997 r. Nr 28, poz. 152.
- Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży, Dz. U. z 1993 r. Nr 17, poz. 78.
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie

dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

Konwencja o ustanowieniu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej, sporządzona w Sztokholmie dnia 14 lipca 1967 r., Dz. U. Nr 9, poz. 49.

Inne

Pismo PR 017.11.2016 z dnia 27.05.2016 r. opatrzone pieczęcią Prokuratora: B. Nowosad.

Źródła internetowe

Chazan walczy o powrót do pracy. Chce przesłuchania Gronkiewicz-Waltz, <https://tvn24.pl/tvnwarszawa/najnowsze/chazan-walczy-o-powrot-do-pracy-chce-przesluchania-gronkiewicz-waltz-45259> (dostęp 14.10.2020).

Hamankiewicz M., *Oświadczenie Prezesa Naczelnej Rady Lekarskiej w sprawie zdarzenia w Szpitalu im. Św. Rodziny w Warszawie i odpowiedzialności prof. Bogdana Chazana w tym zakresie*, <https://nil.org.pl/aktualnosci/1419-oswiadczenie-prezesa-naczelnej-rady-lekarskiej-w-sprawie-zdarzenia-w-szpitalu-im-sw-rodziny-w-warszawie-i-odpowiedzialnosci-prof-bogdana-chazana-w-tym-zakresie> (dostęp 14.10.2020).

<http://bogdanchazan.pl/> (dostęp 14.10.2020).

<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001633/T/D20151633TK.pdf> (dostęp 14.10.2020).

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:\(%22ENG%22\),%22appno%22:\(%2267171/17%22\),%22documentcollectionid%22:\(%22COMMUNICATEDCASES%22\),%22itemid%22:\(%22001-201485%22\)%7D](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22languageisocode%22:(%22ENG%22),%22appno%22:(%2267171/17%22),%22documentcollectionid%22:(%22COMMUNICATEDCASES%22),%22itemid%22:(%22001-201485%22)%7D) (dostęp 14.10.2020).

Łobocka A., *Awantura o prof. Chazana na Ursynowie. Przez dwa dni przyjmował pacjentki w nowej przychodni*, <https://www.haloursynow.pl/artykuly/awantura-o-prof-chazana-na-ursynowie-przez-dwa-dni-pryjmwal-pacjentki-w-nowej-przychodni,13510.html> (dostęp 14.10.2020).

Podgórska J., *Rzecznik Odpowiedzialności Zawodowej: Prof. Chazan nie dopuścił się przewinienia zawodowego*, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1622603,1,rzecznik-odpowiedzialnosci-zawodowej-prof-chazan-nie-dopuscil-sie-przewinienia-zawodowego.read> (dostęp 14.10.2020).

Rigamonti M., *Rodzice dziecka, którym prof. Chazan odmówił aborcji: Po urodzeniu lekarze bali nam się je pokazać*, <https://serwisy.gazetaprawna.pl/zdrowie/artykuly/878315,rodzice-dziecka-ktorym-prof-chazan-odmowil-aborcji-po-urodzeniu-lekarze-bali-nam-sie-je-pokazac.html> (dostęp 14.10.2020).

Rigamonti M., *Teksty roku: Klauzula okrucieństwa*, <https://www.wprost.pl/486609/teksty-roku-klauzula-okrucienstwa.html> (dostęp 14.10.2020).

Rzemek M., *Profesor Chazan chce być znowu dyrektorem*, <https://sip-1legalis-1pl-1kn2pai8z11a5.han.buw.uw.edu.pl/document-full.seam?documentId=oj5c4mrwgazdenjzge3q> (dostęp 14.10.2020).

Sąd Lekarski uchylił decyzję rzecznika odpowiedzialności ws. prof. Chazana, <https://www.gazetaprawna.pl/artykuly/984607,sad-lekarski-uchylil-decyzje-rzecznika-odpowiedzialnosci-ws-prof-chazana.html> (dostęp 14.10.2020).

Sąd Lekarski uchylił decyzję w sprawie prof. Chazana, <https://www.rynekzdrowia.pl/Prawo/Sad-Lekarski-uchylil-decyzje-w-sprawie-prof-Chazana,166549,2.html> (dostęp 14.10.2020).

Siedlecka E., *Prokuratura umarza sprawę prof. Chazana*, http://wyborcza.pl/1,76842,17845866,Prokuratura_umarza_sprawę_prof__Chazana.html (dostęp 14.10.2020).

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania

Brak

Maciej Małachowski

ORCID: 0000-0003-1073-4625

CZY ANONIM POWINIEN STANOWIĆ PODSTAWĘ DO WSZCZĘCIA POSTĘPOWANIA PRZYGOTOWAWCZEGO?

**Whether an anonymous letter should be the basis
for initiating preparatory proceedings?**

Istotnym etapem procesu publicznoskargowego jest postępowanie przygotowawcze. Jednym z jego celów jest ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo. Zainicjowanie tego typu postępowania jest uzależnione od wystąpienia podstawy do jego wszczęcia. Czy anonim może być jedną z nich?

Wstęp

Zgodnie z zasadą legalizmu wyrażoną w art. 10 k.p.k.¹ organ powołany do ścigania przestępstw jest obowiązany do wszczęcia i przeprowadzenia postępowania przygotowawczego o czyn ścigany z urzędu. Natomiast w myśl art. 303 k.p.k. i art. 325a k.p.k. postępowanie przygotowawcze (zarówno w formie dochodzenia, jak i śledztwa) wszczyna się, jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa². Należy tutaj zwrócić uwagę, że ustawodawca użył klauzuli generalnej zawartej w przywołanych przepisach, czyli pojęcia nieostrego (uzasadnione), z dwóch powodów. Pierwszy, by nie wszczynać postępowań przygotowawczych bez przyczyny. Drugi w przypadku uzasadnionego powodu, by wszcząć śledztwo lub dochodzenie. Organy państwowe nie muszą mieć pewności co do wyczerpania wszystkich znamion czynu zabronionego, a to zostanie rozstrzygnięte w toku postępowania przygotowawczego. „W ten sposób ustawodawca podkreślił potrzebę zwracania większej uwagi przez organ wszczynają-

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (tj. Dz.U. 1997 Nr 89, poz. 555) – dalej jako k.p.k.

² K. Dudka, *Anonim a wszczęcie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 4, s. 55.

cy postępowanie na zasadność tego podejrzenia”³. Postępowanie prowadzi się w sprawie (*in rem*), jeżeli nie można postawić żadnej osobie zarzutu popełnienia przestępstwa, lub przeciwko konkretnej osobie (*in personam*), gdy taka możliwość istnieje.

W związku z powyższym należy rozważyć, czy tzw. anonim może być uzasadnionym źródłem do wszczęcia postępowania przygotowawczego. Charakter prawny anonimu nie jest jednolicie interpretowany w piśmiennictwie. Większość doktryny stoi na stanowisku, że nie może on być samodzielną podstawą do wszczęcia postępowania przygotowawczego. Zastanówmy się zatem, czym jest anonim. W znaczeniu językowym jest to „niepodpisany list”⁴ lub „człowiek nieujawniający swego nazwiska”⁵. Anonimem zawierającym źródło informacji o przestępstwie jest takie pismo, którego autor nie jest znany i z zasady chce taki pozostać⁶. Jeżeli niemożliwe jest ustalenie tożsamości autora, np. ze względu na nieczytelny podpis i brak danych do korespondencji, takie zawiadomienie należy potraktować na równi z anonimem. Sytuacja jest odmienna, gdy znana jest tożsamość nadawcy, a niemożliwe jest skontaktowanie się z nim⁷. Tadeusz Hanausek wyróżnił dwa rodzaje anonimów, tj. takie, których treść wyczerpuje znamiona jakiegoś przestępstwa, np. zawierające obelgi czy groźby (pierwszy rodzaj), i takie, których treść zawiadamia odbiorcę o przestępstwie, wykroczeniu dyscyplinarnym czy czynie nieetycznym (drugi rodzaj)⁸. Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęte zostanie rozumienie anonimu w drugim ujęciu.

Osoba zawiadamiająca w sposób anonimowy może nie chcieć tego uczynić personalnie, obawiając się np. negatywnej oceny przez środowisko lokalne. Wszakże w myśl „polskiej mentalności” negatywnie oceniamy donosicieli. Związane jest to z historyczną konotacją, a szczególnie czasami PRL-u. Z tego powodu ma ono pejoratywny wydźwięk⁹. Tylko absolutnie nieliczne osoby pozytywnie oceniają donoszenie, ale nawet one zgłaszały pewne zastrzeżenia¹⁰. Moim

³ R.A. Stefański, *Anonim jako źródło informacji o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 11, s. 5.

⁴ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/anonim.html> (dostęp 28.3.2021).

⁵ <https://sjp.pwn.pl/slowniki/anonim.html> (dostęp 28.3.2021).

⁶ P. Filipiak, *Anonim jako źródło informacji o przestępstwie*, „Problemy Prawa Karnego” 1994, nr 20, s. 22.

⁷ K. Dudka, op. cit., s. 56.

⁸ Zob. T. Hanausek, *Kryminalistyka – zarys wykładu*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1998, s. 79.

⁹ Zob. J. Arcimowicz, M. Bieńko, B. Łaciak, *Skarżypyty, donosiciele, sygnaliści? Studium socjologiczno-prawne*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2018, s. 169.

¹⁰ Zob. ibidem, s. 194.

zdaniem powodem, dla którego nadawcy mogą nie chcieć zgłaszać anonimów, jest też strach przed uczestnictwem w długim procesie sądowym.

Anonim w świetle k.p.k. i innych uregulowań prawnych

Maria Lipczyńska stoi na stanowisku, iż sam fakt, że nieznana jest tożsamość autora zawiadomienia, nie przesądza o konieczności wydania postanowienia o odmowie wszczęcia postępowania przygotowawczego¹¹. „Odwołując się do art. 118 § 1 k.p.k., nakazującego oceniać znaczenie czynności procesowej według treści złożonego oświadczenia, twierdzi się, że anonim należy uznać za zawiadomienie o przestępstwie, gdyż jest oświadczeniem wiedzy autora o nieznannej organom procesowym tożsamości o fakcie popełnienia przestępstwa”¹². Konsekwencją tego jest fakt, że jeśli dane w anonimie zostaną negatywnie zweryfikowane, to należy wydać postanowienie o odmowie wszczęcia śledztwa lub dochodzenia, a ze względu na nieznajomość tożsamości zawiadamiającego nie zostanie mu doręczony odpis¹³. Z drugiej strony wyłania się pogląd, że anonim, zgodnie z art. 119 § 1 ust. 4 k.k.¹⁴, nie może być zawiadomieniem o przestępstwie, gdyż brakuje mu podstawowych elementów, takich jak np. podpis¹⁵. Z tego względu takie zawiadomienie jest zrównane z informacjami własnymi organów procesowych. Rozstrzygnięcie tego problemu pozornie widnieje w regulaminie wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury¹⁶. Regulamin ten w § 121 stanowi, że „wszczęcie śledztwa lub dochodzenia na skutek anonimowego zawiadomienia może nastąpić po uprzednim sprawdzeniu przytoczonych w nim okoliczności. Zawiadomienie takie prokurator może przekazać Policji lub innemu uprawnionemu organowi albo organom kontroli w celu sprawdzenia przytoczonych w zawiadomieniu okoliczności albo pozostawić je bez biegu. W razie niepotwierdzenia się okoliczności wskazanych w treści anonimowego zawiadomienia pozostawia się je bez biegu i bez wydawania postanowienia o odmowie wszczęcia śledztwa lub dochodzenia”. Jak wskazuje

¹¹ M. Lipczyńska, *Zawiadomienie o przestępstwie*, „Problemy Kryminalistyki” 1965, nr 56–57, s. 491.

¹² R.A. Stefański, op. cit., s. 8.

¹³ Ibidem., s. 8; B. Szyrowski, *Postępowanie sprawdzające w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 7–8, s. 176–177.

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553) – dalej jako k.k.

¹⁵ P. Filipiak, op. cit., s. 23.

¹⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury z dnia 18.5.2017 r. (Dz.U. z 2017 r., poz. 1206) – dalej jako regulamin.

Ryszard Andrzej Stefański, słowo „zawiadomienie” w ww. regulaminie zostało użyte niefortunnie i nie jest ono tożsame z zawiadomieniem o przestępstwie. Argumentuje on swoje stanowisko brakiem dookreślenia tego słowa, w związku z czym zgodnie z językowym znaczeniem tego terminu chodzi o poinformowanie o przestępstwie, a nie zawiadomienie w rozumieniu kodeksu postępowania karnego. Co więcej, zgodnie z art. 305 § 1 k.p.k. odpowiedni organ niezwłocznie po otrzymaniu zawiadomienia o przestępstwie obowiązany jest wydać postanowienie o wszczęciu bądź o odmowie wszczęcia śledztwa. Gdyby anonimowe zawiadomienie traktować jako zawiadomienie o przestępstwie, należałoby uznać sprzeczność pomiędzy k.p.k. a regulaminem, co trudno jest udowodnić. „Ponadto anonim nie może być odczytany na rozprawie jako dowód ścisły, gdyż nie jest »zawiadomieniem o przestępstwie« także w rozumieniu art. 393 § 2 k.p.k.”¹⁷. Odmienne stanowisko zajmuje Katarzyna Dudka¹⁸.

Co prawda art. 303 k.p.k. nie definiuje formy, z jakiej ma wynikać informacja stanowiąca uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa. Zaznaczyć należy, że ustalenie osoby zawiadamiającej nie stanowi przesłanki koniecznej do wszczęcia procesu zgodnie z przepisami k.p.k.¹⁹. Irracjonalne jednak ze względu na przepisy prawa byłoby traktowanie anonimu jako podstawy do wszczęcia postępowania przygotowawczego. Zgodnie z art. 307 § 1 k.p.k., jeżeli zachodzi potrzeba, można zażądać uzupełnienia w wyznaczonym terminie danych zawartych w zawiadomieniu o przestępstwie lub dokonać sprawdzenia faktów w tym zakresie. Od kogo w takiej sytuacji mielibyśmy zażądać uzupełnienia informacji, gdybyśmy nie znali osoby zawiadamiającej? Potwierdza to też art. 305 k.p.k. § 4. W myśl tego przepisu odpowiednie organy powinny zawiadomić osobę o odmowie wszczęcia postępowania. W przypadku zawiadomienia anonimowego nie byłoby wiadomo, kogo zawiadomić²⁰. Anonimowe zawiadomienie o popełnionym przestępstwie powinno być uznane za informację własną organu ścigania²¹. Może być ono sprawdzone w trybie art. 307 § 5 k.p.k., czyli przez zastosowanie czynności sprawdzających do informacji własnych organów. Jeżeli w następstwie czynności sprawdzających nadawca zawiadomienia anonimowego zostanie zidentyfikowany, a treść anonimu potwierdzona, zawiadomienie staje się imienne²².

¹⁷ R.A. Stefański, op. cit., s. 10.

¹⁸ K. Dudka, op. cit., s. 59.

¹⁹ R.A. Stefański, op. cit., s. 12.

²⁰ Zob. J. Łupiński, *Odmowa wszczęcia postępowania przygotowawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5, s. 131.

²¹ R. Ponikowski, *Informacja o przestępstwie a wszczęcie postępowania karnego*, „Nowe Prawo” 1983, nr 7–8, s. 79.

²² R. Kmiecik, *Postępowanie sprawdzające a czynności sprawdzenia „własnych informacji”*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 10, s. 8–9.

W literaturze wykazuje się, że jeżeli autor zawiadomienia anonimowego zgłosi się do odpowiedniego organu i potwierdzi treść zawartą w anonimie, to jest to równoważne z zawiadomieniem o przestępstwie²³.

Skoro anonim nie jest zawiadomieniem, to rodzi się pytanie, czy może on stanowić podstawę do wszczęcia postępowania przygotowawczego z urzędu. W piśmiennictwie poglądy są odmienne. Według części doktryny ze względu na trudności w sprawdzeniu wiarygodności, pobudek działania i stosunku do osób pomawianych o popełnienie przestępstwa anonim nie może być podstawą do wszczęcia postępowania karnego. Może natomiast służyć jako źródło informacji, które należałoby sprawdzić²⁴. Ze względu na wagę zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa, po którym osoba podejrzana może ponieść dotkliwe konsekwencje, powinno ono być imienne. Osoby, które składają zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, powinny mieć na tyle odwagi, by takowe zawiadomienie złożyć osobiście. Zwłaszcza że zgodnie z art. 234 lub art. 238 k.k. osoba, która fałszywie złoży zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa, powinna ponieść konsekwencje za swój czyn. A w przypadku doniesienia anonimowego nie wiadomo by było, kto miałby ponieść takową odpowiedzialność. Z tego względu niemoralne byłoby, gdyby anonim sam w sobie stanowił podstawę do wszczęcia postępowania przygotowawczego. Zgodnie z orzecznictwem Sądu Najwyższego „anonim nie stanowi i nie może stanowić żadnego dowodu w sprawie rozpoznawanej przez organy wymiaru sprawiedliwości” ze względu na to, że jest to zjawisko niemoralne i nieakceptowane przez społeczeństwo²⁵. Trzeba zauważyć, że część donosów anonimowych jest składana z pobudek moralnie potępianych, czyli w celu złośliwego sprawienia kłopotów innej osobie, a nie z chęci zapobiegnięcia popełnianiu przestępstw. „Patologiczne i złośliwe motywacje doniesień anonimowych – co może warto przypomnieć – leżały u podstaw wydanego w styczniu 1990 roku, dzisiaj już nie obowiązującego, zakazu Ministra Sprawiedliwości – Prokuratora Generalnego nadawania biegu piśmom anonimowym. Zdarzają się też anonimy kierowane przeciwko samym sobie. Zwykle mają one patologiczne podłoże w zaburzonej psychice autora i wynikają z urojonego poczucia winy, np. u osoby cierpiącej na depresję czy schizofrenię”²⁶. Co więcej, gdyby anonim był podstawą do wszczęcia takiego postępowania, odpowiednie organy, zamiast prowadzić sprawę, które mają istotne znaczenie dla społeczeństwa (o dużym ciężarze gatunkowym), np. ściganie sprawców zabójstw

²³ R.A. Stefański, op. cit., s. 11.

²⁴ S. Kalinowski, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1966, s. 284–285; R.A. Stefański, op. cit., s. 11.

²⁵ Wyrok SN z dnia 9.12.1980 r. sygn. akt. II URN 171/80, OSP 1981 Nr 7, poz. 126.

²⁶ J. Wojtasik, *Ciekawe... nie tylko o prawie*, Anonim, <http://www.zielona.gora.po.gov.pl/index.php?id=36&ida=2899> (dostęp 28.3.2021).

czy osób działających w zorganizowanych grupach przestępczych, musiałyby się zajmować sytuacjami, które mogłyby być podstawą fałszywego zawiadomienia. Przez to wydłużyłby się czas na rozwiązywanie poważniejszych spraw. W związku z tym podkreśla się, że informacja anonimowa powinna być przyjmowana krytycznie i dokładnie sprawdzona. Dodatkowo należy unikać rozgłosu, by nie narazić dobrego imienia osób, które mogą być potencjalnymi sprawcami, gdyby treść anonimów była zgodna z rzeczywistością²⁷.

Niektóre informacje będą anonimowe ze względu na obawy osoby zawiadamiającej przed niebezpieczeństwem związanym z reakcją sprawcy. Osoby takie mogą bowiem obawiać się o zdrowie i życie własne lub swoich najbliższych. Trzeba jednak zauważyć, że w takich sytuacjach przewidziana jest instytucja zawarta w art. 184 k.p.k., tj. świadek anonimowy zwanym świadkiem incognito. Jak stanowi art. 184 k.p.k. § 1: „Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znacznych rozmiarach świadka lub osoby dla niego najbliższej, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, może wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności umożliwiających ujawnienie tożsamości świadka, w tym danych osobowych, jeżeli nie mają one znaczenia dla rozstrzygnięcia w sprawie”. Postępowanie w tym zakresie toczy się bez udziału stron i objęte jest tajemnicą jako informacja niejawną o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne”. W postanowieniu pomija się okoliczności, o których mowa w zdaniu pierwszym. Moim zdaniem jest to instytucja, która zapewnia w sposób dostateczny poczucie bezpieczeństwa osobie zawiadamiającej. W jej ramach anonimizacja polega na utajnieniu danych osobowych, czyli informacji dotyczących osoby zeznającej, które pozwalałyby na określenie jej tożsamości. Anonimizacja może nastąpić już podczas pierwszego przesłuchania świadka lub bezpośrednio po nim. Zwiększa to efektywność zeznań dzięki zapewnieniu ochrony przed odwetem. W innym wypadku osoby te nie przekazałyby informacji organom ze względu na obawę o swoje i bliskich szeroko rozumiane bezpieczeństwo. Jeżeli byłoby to potrzebne, prokurator może uzupełnić informacje potrzebne do prowadzenia śledztwa, gdyby takowych podczas pierwszego przesłuchania w pełni nie otrzymał²⁸. Jest to instytucja, która jest uzasadniona moralnie i zapewnia bezpieczeństwo osobie składającej zeznania. Powinna ona być stosowana w uzasadnionych przypadkach obawy przed niebezpieczeństwem zamiast pisania anonimów przez osoby chcące zawiadomić o możliwości popełnienia przestępstwa.

²⁷ Zob. R.A. Stefański, op. cit., s. 11; M. Lipczyńska, op. cit., s. 491.

²⁸ D. Gruszecka, w: J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2020, wyd. 33, art. 184.

Wykorzystanie anonimu w postępowaniu karnym

Anonim jako podstawa do wszczęcia postępowania przygotowawczego ze względu na brak znajomości autora nie jest wiarygodną przesłanką²⁹. Jednak sytuacja zmieniłaby się, gdyby do anonimu dołączony został dowód, w postaci np. zdjęć dokumentujących fakt popełnienia przestępstwa czy rachunków bankowych potwierdzających zapłatę za wykonanie przestępstwa opisanego w anonimie³⁰. Oczywiście także te dowody odpowiednie organy powinny zweryfikować za pomocą czynności sprawdzających. Wówczas prokurator lub inny organ do tego uprawniony decyduje o wszczęciu śledztwa lub jego odmowie. Trzeba jednak zauważyć, że w takiej sytuacji już sam dowód dołączony do anonimu stanowi uzasadnioną przesłankę do wszczęcia śledztwa. A anonim staje się wówczas dowodem dodatkowym.

Nie można zapominać, że anonim może być źródłem informacji, które odpowiednie organy, np. Policja, powinny zweryfikować i na ich podstawie (jeżeli uprawdopodobniają one i uzasadniają popełnienie przestępstwa) przedstawić materiały prokuratorowi w celu wszczęcia śledztwa lub w wypadkach wskazanych w ustawie samodzielnie wszcząć dochodzenie³¹. W razie niepotwierdzenia okoliczności zawartych w treści anonimowego zawiadomienia pozostawia się je bez biegu i bez wydania postanowienia o odmowie wszczęcia śledztwa lub dochodzenia³². Moim zdaniem w takim przypadku główną przesłanką do wszczęcia postępowania sprawdzającego powinna być waga czynu, który może być popełniony. Należy wówczas dokonać oceny, czy takie informacje powinny być sprawdzane, czy nie. W przypadku przestępstw ściganych z oskarżenia publicznego, takich jak np. zabójstwo, informacje zawarte w anonimie należałoby zweryfikować w postępowaniu sprawdzającym, gdyż w przedmiotowym piśmie mogą być zawarte informacje identyfikujące sprawcę, miejsce ukrycia ciała lub inne istotne dane, pomagające w rozwiązaniu śledztwa. W przypadku przestępstw prywatnoskargowych, szczególnie o niewielkim ciężarze gatunkowym, np. zawiadamiania o użyciu obraźliwych słów wobec kogoś, wydaje się, że nie powinny one same w sobie być uzasadnionym powodem wszczęcia postępowania przygotowawczego ani nawet sprawdzającego. Trzeba zauważyć, że tak jak przy dowodach skła-

²⁹ R.A. Stefański, op. cit., s. 12.

³⁰ R. Ponikowski, op. cit., s. 676–677.

³¹ Zob. R.A. Stefański, op. cit., s. 11; M. Gabriel-Węglowski, *Regulamin prokuratury. Komentarz do § 121–272 i 329–345*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, s. 69.

³² J. Curyło, *Przyjęcie informacji o przestępstwie. Postępowanie sprawdzające. Odmowa wszczęcia postępowania. Wszczęcie postępowania przygotowawczego*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Pile, wyd. I, Piła 2011, s. 26.

danych niezależnie od anonimu, to nie pismo anonimowe będzie podstawą do wszczęcia postępowania, ale informacje, które zostaną zebrane i zweryfikowane przez odpowiednie organy państwowe.

Bez znaczenia dla wszczęcia postępowania przygotowawczego jest liczba i częstotliwość złożonych anonimów. Co prawda, przyczyną takiego zachowania może być powtarzanie popełnianego przestępstwa przez sprawcę lub chęć ukarania go przez anonimowe zgłaszanie popełnionego czynu. Jednak może też to być zwykła uporczywa chęć wyczerpania wszystkich możliwości stworzenia problemu dla „złośliwego sąsiada”.

Podsumowanie

Podsumowując, uważam, że anonim nie powinien być podstawą do wszczęcia postępowania przygotowawczego. Zawiadamiający mógłby bowiem uniknąć ewentualnej odpowiedzialności karnej za składanie fałszywego zawiadomienia. W razie obawy przed złożeniem zeznań istnieje instytucja świadka anonimowego, która stwarza dostateczną ochronę, by zapewnić bezpieczeństwo świadkowi. Przemawiają za tym również względy praktyczne, czyli brak możliwości automatycznego zweryfikowania informacji na podstawie anonimu jako samodzielnego dowodu. Jednak anonim może stanowić źródło informacji. W razie zweryfikowania okoliczności w nim opisanych mogą one stanowić przyczynę wszczęcia postępowania przygotowawczego, co potwierdza rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury³³. Wszczęcie śledztwa albo dochodzenia na skutek anonimowego zawiadomienia może nastąpić po uprzednim sprawdzeniu przytoczonych w nim okoliczności. Zawiadomienie takie prokurator może przekazać Policji lub innemu uprawnionemu organowi albo organom kontroli w celu sprawdzenia przytoczonych w zawiadomieniu okoliczności albo pozostawić je bez biegu. W razie niepotwierdzenia się okoliczności wskazanych w treści anonimowego zawiadomienia pozostawia się je bez biegu i bez wydawania postanowienia o odmowie wszczęcia śledztwa lub dochodzenia³⁴. By anonim mógł stać się podstawą do wszczęcia postępowania przygotowawczego, musiałaby istnieć technologia, która umożliwiałaby automatyczne weryfikowanie prawdziwości takich anonimów bez zdradzania tożsamości ich autorów. Brzmi to jak *science*

³³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury z dnia 18.5.2017 r. (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1206).

³⁴ J. Curyło, op. cit., s. 26.

*fiction*³⁵ i w rzeczywistości tak właśnie jest. W obecnych czasach poziom rozwoju technologicznego jest zbyt niski, by taka technologia powstała. Można nawet zaryzykować tezę, że w najbliższej przyszłości nie zostanie wymyślona.

Streszczenie

W artykule została omówiona kwestia anonimu jako podstawy do wszczęcia postępowania przygotowawczego. Autor przedstawia problematykę anonimu, w tym w szczególności jego definicje, odbiór przez społeczeństwo oraz powody, dla których autorzy takich źródeł nie chcą ujawniać swojej tożsamości. Stwierdza że anonim nie może stanowić samodzielnej podstawy zawiadomienia o popełnionym przestępstwie. Pismo anonimowe może jednak zawierać informacje, które w razie uwiarygodnienia przez odpowiednie organy staną się podstawą do wszczęcia dochodzenia lub śledztwa.

Słowa kluczowe: anonim, postępowanie przygotowawcze, wszczęcie postępowania, zawiadomienie o przestępstwie, informacja

Summary

The article discusses the issue of an anonymous letter as a basis for initiating the preparatory proceedings. The author presents the issue of anonymous letter, including in particular its definitions, public perception and the reasons why their authors do not want to reveal their identity. It is being stated that, as a stand-alone basis, an anonymous letter cannot constitute a notice of a committed crime. However, an anonymous letter may contain information which, if the relevant authorities give their consent, will give rise to an investigation.

Keywords: anonymous, preparatory proceeding, instigation of proceedings, notification of a crime, information

Bibliografia

Literatura

- Arcimowicz J., Bienko M., Łaciak B., *Skarżypyty, donosiciele, sygnaliści? Studium socjologiczno-prawne*, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2018.
- Curyło J., *Przyjęcie informacji o przestępstwie. Postępowanie sprawdzające. Odmowa wszczęcia postępowania. Wszczęcie postępowania przygotowawczego*, Wydawnictwo Szkoły Policji w Pile, wyd. I, Piła 2011.
- Dudka K., *Anonim a wszczęcie postępowania karnego*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 4.
- Filipiak P., *Anonim jako źródło informacji o przestępstwie*, „Problemy Prawa Karnego” 1994, nr 20.

³⁵ W znaczeniu: fantastyka naukowa, <https://sjp.pwn.pl/sjp/science-fiction;2519672.html> (dostęp 28.3.2021).

- Gabriel-Węglowski M., *Regulamin prokuratury. Komentarz do § 121–272 i 329–345*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013.
- Gruszecka D., w: J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wydawnictwo C.H. Beck, wyd. 33, art. 184.
- Hanausek T., *Kryminalistyka – zarys wykładu*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 1998.
- Kalinowski S., Siewierski M., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1966.
- Kmieć R., *Postępowanie sprawdzające a czynności sprawdzenia „własnych informacji”*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 10.
- Lipczyńska M., *Zawiadomienie o przestępstwie*, „Problemy Kryminalistyki” 1965, nr 56–57.
- Łupiński J., *Odmowa wszczęcia postępowania przygotowawczego*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5.
- Ponikowski R., *Informacja o przestępstwie a wszczęcie postępowania karnego*, „Nowe Prawo” 1983, nr 7–8.
- Stefański R.A., *Anonim jako źródło informacji o przestępstwie*, „Prokuratura i Prawo” 2014, nr 11.
- Szyrowski B., *Postępowanie sprawdzające w procesie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 7–8.

Źródła prawa i orzecznictwo

- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury z dnia 18.5.2017 r. (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1206).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j. Dz.U. 1997 Nr 89, poz. 555).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz.U. 1997 Nr 88, poz. 553).
- Wyrok SN z dnia 9.12.1980 r. sygn. akt. II URN 171/80, OSP 1981 Nr 7, poz. 126.

Źródła internetowe

- <https://sjp.pwn.pl/slovniki/anonim.html> (dostęp 28.3.2021).
- <http://www.zielona.gora.po.gov.pl/index.php?id=36&ida=2899> (dostęp 28.3.2021).
- <https://sjp.pwn.pl/sjp/science-fiction;2519672.html> (dostęp 28.3.2021).

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania

Brak

Monika Małoszuk

Centrum Nauk Sądowych Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0002-1298-0953

Michał Dorosz

Narodowe Centrum Badań Jądrowych

ORCID: 0000-0003-2632-5906

Paulina Głowala

Narodowe Centrum Badań Jądrowych

ORCID: 0000-0002-8777-680X

Karolina Wójciuk

Narodowe Centrum Badań Jądrowych

ORCID: 0000-0002-2707-2990

Tomasz Matulewicz

Wydział Fizyki Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0003-2098-1216

PRÓBKI LAKIERÓW SAMOCHODOWYCH BADANE METODĄ NEUTRONOWEJ ANALIZY AKTYWACYJNEJ

Samples of car varnish analyzed by neutron activation analysis

Wprowadzenie

Jednym z ważnych zagadnień kryminalistyki jest potrzeba zabezpieczenia potencjalnych materiałów dowodowych i ich analiza. Wykorzystuje ona w tym celu wiele metod i technik, za które odpowiada rozwój nauk ścisłych, m.in. chemii, biologii, fizyki. Niestety, powszechnymi zdarzeniami są wypadki drogowe, których np. w 2019 r. odnotowano ponad 30 tys. Zdarza się, że sprawca wypadku oddała się z miejsca zdarzenia, konieczne staje się wówczas zabezpieczenie dowodów na potrzeby śledztwa oraz postępowania sądowego. Materiałem, który może pozostać na miejscu zdarzenia, są także fragmenty powłok malarskich pojazdu.

Celem badań kryminalistycznych powłok malarskich, lakierowych oraz werniksowych jest ustalenie stopnia podobieństwa między śladem zabezpieczonym na miejscu zdarzenia a tym zabezpieczonym na ubraniu bądź narzędziu należącym do osoby podejrzanej. Analiza identyfikacyjna jest również przepro-

wadzana w celu określenia rodzaju, producenta, roku produkcji oraz przeznaczenia powłoki. Badania fizykochemiczne dotyczą przede wszystkim morfologii, składu chemicznego, pierwiastkowego oraz pochodzenia odłamków. Morfologię powłoki lakierowej określa się z użyciem metod mikroskopii optycznej, z wykorzystaniem światła białego i światła spolaryzowanego, jak również fluorescencji wzbudzonej w próbce, stosując promieniowanie nadfioletowe i z zakresu widzialnego. Mikroskopia skaningowa sprzężona z mikroanalizą rentgenowską oraz spektroskopia w podczerwieni wykorzystywane są do badania składu chemicznego. Do określenia składu pierwiastkowego próbki najczęściej służy metoda fluorescencyjnej spektroskopii rentgenowskiej. Takie badania zaczęto prowadzić w Polsce ponad dwie dekady temu¹. Można też stosować neutronową analizę aktywacyjną. Jest to metoda wymagająca stosowania reaktora. Jedyne w Polsce reaktor badawczy Maria jest eksploatowany w Narodowym Centrum Badań Jądrowych w Świerku i jest to jedyne miejsce w Polsce, w którym takie badania mogą być zrealizowane. Wyniki przedstawione w tym artykule zostały opisane szerzej w pracy magisterskiej².

Próbki lakierów i techniki badawcze

Współczesna kryminalistyka wykorzystuje wiele różnych metod badań fizykochemicznych do analizy próbek lakierów. Do określenia dokładnej barwy stosowane są mikrospektrometry, natomiast do określenia budowy morfologicznej – mikroskopy optyczne. Spektroskopia w podczerwieni, chromatografia gazowa oraz spektrometria mas służą do badania składu chemicznego. Skład pierwiastkowy można określić za pomocą metody mikroskopii skaningowej sprzężonej z mikroanalizą rentgenowską, metody ablacji laserowej sprzężonej ze spektrometrią mas, spektroskopii Ramana, fluorescencyjnej spektroskopii rentgenowskiej³, jak również metody dyfrakcji rentgenowskiej i neutronowej analizy aktywacyjnej. W ramach tych badań zostały zastosowane i porównane dwie metody badań fizykochemicznych: fluorescencyjna spektroskopia rentgenowska oraz neutronowa analiza aktywacyjna. Warto podkreślić, że próbka badana obiema metodami nie ulega zniszczeniu.

¹ J. Nieznańska, J. Zięba-Palus, P. Kościelniak, *Physico-chemical study of car paints coats*, „Problems of Forensic Sciences” 1999, nr 39, s. 74.

² M. Małoszuk, praca magisterska, Centrum Nauk Sądowych, Uniwersytet Warszawski 2020.

³ J. Zięba-Palus, R. Borusiewicz, *Examination of multilayer paint coats by the use of infrared, Raman and XRF spectroscopy for forensic purposes*, „Journal of Molecular Structure” 2006, t. 792–793, s. 286.

Próbki lakierów samochodowych

Analizie poddano 30 próbek lakierów samochodowych, pobranych w warsztatach lakierniczych z 22 samochodów, oraz 8 nowych lakierów używanych w pracach naprawczych. Samochody (audi, bmw, fiat, ford, honda, mazda, nissan, opel, peugeot, renault, seat, skoda, toyota, volkswagen, volvo) były wyprodukowane w latach 1994–2007. Kolory lakierów były różne, od jasnego (żółty) do ciemnego (czarny). Próbki poddane analizie metodą rentgenowskiej analizy fluorescencyjnej mogły być pierwotnych rozmiarów. Do napromieniania w reaktorze użyto tylko fragmentów próbek o masie wynoszącej około kilkudziesięciu miligramów. Próbki do napromieniania umieszczono w pojemnikach polietylenowych o objętości 2,5 mililitra.

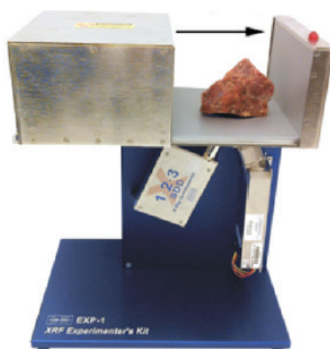
Fluorescencyjna spektroskopia rentgenowska

Fluorescencyjna spektroskopia rentgenowska⁴ (ang. *X-Ray Fluorescence* – skrótowo XRF) jest jedną z metod spektroskopii atomowych. Nazywana jest również metodą wtórnej emisji promieni rentgenowskich, polega bowiem na pomiarze charakterystycznych wartości energii fotonów (promieniowania X) emitowanych przez poszczególne atomy, które są wzbudzone pierwotnym promieniowaniem z lampy rentgenowskiej. Każdy atom danego pierwiastka charakteryzuje się unikatową konfiguracją elektronową (zdefiniowane wartości energii poziomów elektronowych). W związku z tym na podstawie zmierzonego widma promieniowania X możliwe jest określenie składu pierwiastkowego badanej próbki. Technika ta jest stosowana do analizy jakościowej i ilościowej. Nie można jej używać do oznaczania najlżejszych pierwiastków ze względu na zbyt niskie energie ich promieniowania charakterystycznego.

W przeprowadzonych badaniach wykorzystano spektrometr Amptek Experimenter's XRF Kit. Jest on zbudowany z lampy rentgenowskiej ze srebrną anodą, filtru wolframowego oraz detektora półprzewodnikowego do rejestracji promieniowania. Urządzenie to, przedstawione na rycinie 1, ma niewielkie rozmiary. Przykładowe widmo zmierzone tym aparatem (rycina 2) pokazuje występowanie wąskich sygnałów związanych z atomowym promieniowaniem charakterystycznym, a więc pozwala na identyfikację składu pierwiastkowego próbki. Na podstawie tego widma stwierdzono występowanie w próbce lakieru (ciemnoczerwony lakier z audi rocznik 2000) następujących pierwiastków: Fe, Ni, Sr, Ag, Ba.

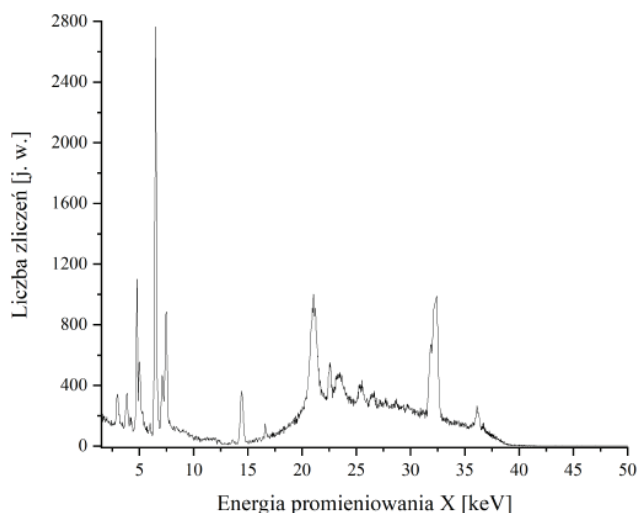
⁴ W. Kwiatek, *Analiza fluorescencyjna*, w: A.Z. Hrynkiewicz, E. Rokita (red.), *Fizyczne metody badań w biologii, medycynie i ochronie środowiska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 366.

Ryc. 1. Spektrometr Amptek Experimenter's XRF Kit. Blaszana pokrywa jest zamykana na czas pomiaru

Źródło: <https://www.amptek.com/internal-products/obsolete-products/complete-xrf-experimenter-kit>

Ryc. 2. Widmo energii promieniowania rentgenowskiego emitowanego z jednej z próbek lakieru samochodowego

Źródło: <https://www.amptek.com/internal-products/obsolete-products/complete-xrf-experimenter-kit>

Neutronowa analiza aktywacyjna

Neutronowa analiza aktywacyjna⁵ (NAA) jest techniką wykorzystującą pochłanianie neutronu przez jądro atomowe. Powstały cięższy izotop danego pier-

⁵ R. Greenberg, P. Bode, E. De Nadai Fernandes, *Neutron Activation analysis: A primary method of measurement*, „Spectrochimica Acta Part B: Atomic Spectroscopy” 2011, nr 66, s. 193.

wiastka może okazać się radioaktywny. W końcowej fazie przemiany promieniotwórczej może nastąpić emisja promieniowania gamma. Tak jak w przypadku poziomów elektronowych w atomie, poziomy jądrowe stanowią unikatową konfigurację charakterystyczną dla danego izotopu. Stąd pomiar energii emitowanego promieniowania gamma pozwala na jednoznaczne zidentyfikowanie izotopu występującego w próbce.

Nie wszystkie pierwiastki można oznaczać metodą neutronowej analizy aktywacyjnej. Na przykład najbardziej rozpowszechniony izotop węgla ^{12}C po wychwycie neutronu utworzy izotop ^{13}C , który też jest izotopem stabilnym. Jeśli powstaje izotop niestabilny, to ograniczeniem jest także czas połowicznego rozpadu (nie może być zbyt długi ani zbyt krótki). Czulość metody zależy silnie od prawdopodobieństwa, że dane jądro atomowe wychwyci neutron. Czulość neutronowej analizy aktywacyjnej podsumowano w tabeli 1, w której pierwiastki zostały pogrupowane według minimalnej ich zawartości w próbce. Warto zwrócić uwagę na ogromną czulość tej metody.

Tab. 1. Oszacowana czulość detekcji pierwiastków metodą neutronowej analizy aktywacyjnej⁶ dla reaktora o strumieniu neutronów termicznych wynoszącego 10^{13} neutronów/cm²s

Czulość	Pierwiastek
1 pg	Dy, Lu
1–10 pg	In, Lu, Mn
10–100 pg	Au, Ho, Ir, Re, Sm, W
0,1–1 ng	Ag, Ar, As, Br, Cl, Co, Cs, Cu, Er, Ga, Hf, I, La, Sb, Sc, Se, Ta, Tb, Th, Tm, U, V, Yb
1–10 ng	Al, Ba, Cd, Ce, Cr, Hg, Kr, Gd, Ge, Mo, Na, Nd, Ni, Os, Pd, Rb, Rh, Ru, Sr, Te, Zn, Zr
10–100 ng	Bi, Ca, K, Mg, P, Pt, Si, Sn, Ti, Tl, Xe, Y
0,1–1 µg	F, Fe, Nb, Ne
10 µg	Pb, S

Użyte jednostki: 1000 µg = 1 mg, 1000 ng = 1 µg, 1000 pg = 1 ng.

Badania metodą neutronowej analizy aktywacyjnej zostały przeprowadzone w Narodowym Centrum Badań Jądrowych w Świerku. Wykorzystano jedyne w Polsce reaktor jądrowy Maria. Jest to reaktor badawczy o mocy cieplnej

⁶ M. Glascock, *Overview of Neutron Activation Analysis*, https://archaeometry.missouri.edu/naa_overview.html (dostęp 7.12.2020).

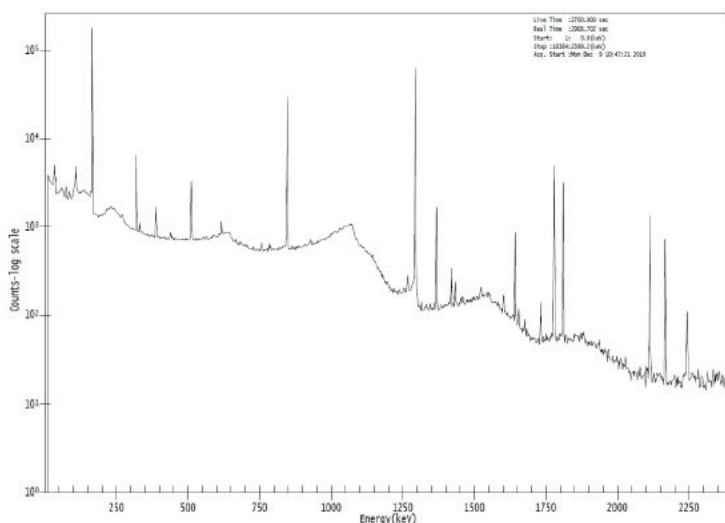
30 MW. Od momentu uruchomienia w roku 1974 był wielokrotnie modernizowany i spełnia światowe standardy bezpieczeństwa (obecna licencja na użytkowanie jest ważna do 2025 r. i planuje się dalszą eksploatację reaktora przez następne dekady). Jest stosowany do badań fizycznych i materiałowych oraz wytwarzania izotopów (głównie do celów medycznych). Pręty paliwowe zawierają uran wzbogacony w izotop ^{235}U do poziomu 19,9%. Strumień neutronów termicznych w rdzeniu reaktora wynosi około 3×10^{14} neutronów/cm²s. Przy tym strumieniu neutronów próbki lakierów były napromieniane w rdzeniu przez dwie minuty.

Napromienianie próbek przeprowadzono z zastosowaniem układu poczty hydraulicznej reaktora badawczego Maria, w dwóch seriach pomiarowych. Po wykonaniu napromienienia próbki podlegały standardowej procedurze ekspedycji, składającej się z następujących etapów:

- rozcinanie zasobnika,
- wydobywanie próbek,
- przełożenie próbek do zasobnika nienapromienionego,
- ekspedycja próbki do pomiarów (z wykorzystaniem detektora HPGe).

Dodatkowo w czasie ekspedycji próbki na zewnątrz komory izotopowej wykonywane są pomiary dozymetryczne w celu zapewnienia bezpieczeństwa personelu uczestniczącego w eksperymencie.

Ryc. 3. Widmo energetyczne promieniowania gamma emitowanego z próbki lakieru naświetlonego neutronami w reaktorze Maria

Źródło: <https://www.amptek.com/internal-products/obsolete-products/complete-xrf-experimenters-kit>

Pomiar aktywności próbek niezbędny do wykonania Instrumentalnej Neutronowej Analizy Aktywacyjnej wykonano na półprzewodnikowym detektorze germanowym wysokiej czystości (High Purity Germanium HPGe) GC3018 firmy Canberra, przy wykorzystaniu oprogramowania Genie 2000. Widmo energetyczne promieniowania gamma było mierzone w czasie 1 godziny. Przykładowe widmo dla wybranej próbki przedstawione jest na rycinie 3. Można zaobserwować wyraźne wąskie maksima odpowiadające energiom promieniowania gamma charakterystycznego dla danego izotopu. Analizując widmo jednej z próbek (srebrzysty lakier, skoda rocznik 2005) przedstawione na rycinie 3, stwierdzono występowanie izotopów następujących pierwiastków: Mg, Cl, K, Ti, Mn, Zn, Cr, Sn, Ba, Ce, Tb, Ho, W, Tl, Bi.

Analiza wyników

Pomiary dokonane opisaną wcześniej metodą rentgenowskiej analizy fluorescencyjnej pozwoliły na identyfikację (części) pierwiastków chemicznych występujących w próbkach lakierów samochodowych. Stwierdzono, że dwie próbki lakieru wykazują obecność identycznych pierwiastków. Są to próbki lakieru koloru czerwonego z samochodów wyprodukowanych w tym samym roku (1998), ale różnych marek (ford i seat). Poza wspomnianymi dwiema próbkami żadna para pozostałych próbek nie wykazuje identycznego składu pierwiastkowego.

Neutronowa analiza aktywacyjna dostarczyła także informacji o składzie izotopowym próbek. Wyniki otrzymane dzięki tej metodzie poszerzyły zakres wykrywanych izotopów i, jak się okazało, nawet te dwie dyskutowane wyżej próbki lakierów miały różny skład pierwiastkowy. Można więc uznać, że neutronowa analiza aktywacyjna jest metodą bardziej czułą niż rentgenowska analiza fluorescencyjna.

Porównując otrzymane wyniki z danymi literaturowymi⁷, można wyróżnić pierwiastki typowe dla poszczególnych kolorów. W przypadku koloru srebrnego są to: mangan, nikiel, cynk, żelazo i cyna, a dla koloru czarnego: nikiel, cynk, wapń, żelazo. Kolor niebieski składa się z wapnia, żelaza i cynku, a kolor zielony z żelaza, cynku, wapnia i cyny. W przypadku koloru czerwonego typowymi pierwiastkami są: cynk, żelazo, nikiel, koloru szarego: żelazo oraz cyrkon, a koloru żółtego: żelazo i cynk.

Dysponując dość dużą liczbą przebadanych próbek lakierów samochodowych, można się pokusić o ilościowe porównanie obu zastosowanych metod identyfikacji. Sygnaturą podobieństwa dwóch lakierów może być wartość współ-

⁷ J. Nieznańska, J. Zięba-Palus, P. Kościelniak, op. cit., s. 74.

czynnika f_{ij} zdefiniowanego jako iloraz liczby pierwiastków występujących jednocześnie w obu próbkach, oznaczonej N_{ij} , wobec całkowitej liczby pierwiastków zaobserwowanych w obu próbkach

$$f_{ij} = \frac{N_{ij}}{N_i + N_j - N_{ij}}$$

gdzie N_i (N_j) oznacza liczbę pierwiastków występujących w próbce i (j). Dwie próbki o całkowicie różnym składzie pierwiastkowym będą miały wartość $f_{ij}=0$, natomiast te o identycznym składzie będą miały wartość $f_{ij}=1$ (wartość 1 charakteryzowałaby więc tylko jedną parę próbek lakierów mierzonych metodą XRF). Mniejsza wartość tego współczynnika oznacza, że próbki badane daną metodą są bardziej zróżnicowane.

Można także przeanalizować wyniki składu pierwiastkowego, uwzględniając liczbę pierwiastków indywidualnie występujących w dowolnej parze porównywanych próbek lakieru; liczbę tę oznaczymy jako g_{ij} :

$$g_{ij} = N_i + N_j - 2N_{ij}$$

Użyto oznaczeń tożsamy jak w poprzednim wzorze. Im większa jest wartość g_{ij} , a więc im bardziej dwie próbki będą się różniły składem pierwiastkowym, tym silniej dana metoda będzie je różnicować.

Uśredniając wartości zaproponowanych współczynników po wszystkich parach próbek lakierów, otrzymano rezultaty przedstawione w tabeli 2. Z analiz tych wynika ilościowo, że metoda neutronowej analizy aktywacyjnej NAA jest bardziej czuła niż analiza fluorescencyjna XRF, współczynnik f dla NAA jest bowiem mniejszy niż dla XRF (stosunkowo mniej wspólnych pierwiastków), a parametr g jest większy (większe zróżnicowanie w liczbie występujących pierwiastków). Ilościowo można stwierdzić, że metoda NAA pozwala zróżnicować próbki lakierów aż o trzy pierwiastki więcej niż metoda XRF.

Tab. 2. Zestawienie parametrów f i g ilościowego porównania zdolności różnicujących metod XRF i NAA

Metoda	XRF	NAA
Parametr f (frakcja identycznych pierwiastków)	0,40±0,21	0,35±0,13
Parametr g (liczba różnych pierwiastków)	5±2	8±3

Podano wartości średnie parametrów oraz odchylenia standardowe dla wszystkich par 30 przebadanych próbek lakierów samochodowych.

Wyłącznie wyznaczenie składu pierwiastkowego próbek lakierów samochodowych okazało się wystarczające do ich pełnego zróżnicowania. Obie zastosowane metody są także metodami ilościowymi. Oznacza to, że nawet dwie próbki, które cechowałyby się identycznym składem pierwiastkowym, mogą wykazywać inne proporcje występowania pierwiastków. Dla przedstawionej analizy nie było to konieczne.

Podsumowanie

Przeprowadzono analizę jakościową składu pierwiastkowego trzydziestu próbek lakierów samochodowych (powłok oryginalnych i nakładanych obecnie w warsztatach lakierniczych) z użyciem dwóch metod fizykochemicznych: fluorescencyjnej spektrometrii rentgenowskiej (XRF) oraz neutronowej analizy aktywacyjnej (NAA). Badania metodą XRF zrealizowano za pomocą zestawu Amptek Experimenter's XRF Kit. Naświetlania neutronami konieczne do metody NAA wykonano w reaktorze badawczym Maria w Narodowym Centrum Badań Jądrowych w Świerku. Na podstawie uzyskanych wyników można zauważyć, że skład pierwiastkowy pomiędzy próbkami (o różnych kolorach) istotnie się różni. Tyko jedna para próbek lakierów badana metodą XRF wykazała identyczny skład pierwiastkowy. Metoda NAA w pełni zróżnicowała wszystkie próbki lakierów. Przeprowadzono ilościowe porównanie zdolności różnicujących obu metod. Jednoznacznie wykazano, że neutronowa analiza aktywacyjna jest metodą bardziej czułą niż fluorescencyjna spektroskopia rentgenowska.

Streszczenie

Przeprowadzono analizę jakościową składu pierwiastkowego trzydziestu próbek lakierów samochodowych (powłok oryginalnych i nakładanych obecnie w warsztatach lakierniczych) z użyciem dwóch metod fizykochemicznych: fluorescencyjnej spektrometrii rentgenowskiej (XRF) oraz neutronowej analizy aktywacyjnej (NAA). Badania metodą XRF zrealizowano za pomocą zestawu Amptek Experimenter's XRF Kit. Naświetlania neutronami konieczne do metody NAA wykonano w reaktorze badawczym Maria w Narodowym Centrum Badań Jądrowych w Świerku. Na podstawie uzyskanych wyników można zauważyć, że skład pierwiastkowy pomiędzy próbkami istotnie się różni. Tyko jedna para próbek lakierów badana metodą XRF wykazała identyczny skład pierwiastkowy. Metoda NAA w pełni zróżnicowała wszystkie próbki lakierów. Przeprowadzono ilościowe porównanie zdolności różnicujących obu metod. Jednoznacznie wykazano, że neutronowa analiza aktywacyjna jest metodą bardziej czułą niż fluorescencyjna spektroskopia rentgenowska.

Słowa kluczowe: lakier samochodowy, fluorescencja rentgenowska, neutronowa analiza aktywacyjna

Summary

The qualitative analysis of the elemental compositions of thirty samples of car paints (original varnish and currently applied in car paint workshops) was carried out using two physicochemical methods: X-ray fluorescence spectrometry (XRF) and neutron activation analysis (NAA). The Amptek Experimenter's XRF Kit was used for XRF studies. The neutron irradiation for NAA was carried out at Research Reactor Maria of the National Centre for Nuclear Research in Świerk. It was found that the elemental composition between the samples differs significantly. Only one pair of varnish samples tested with the XRF method showed the same elemental composition. The NAA method fully differentiated all samples. A quantitative comparison of the sensitivity of both methods to differentiate the samples was performed. NAA method was found to be more sensitive compared to the XRF technique.

Keywords: car varnish, x-ray fluorescence, neutron activation analysis

Bibliografia

Literatura

- Greenberg R., Bode P., De Nadai Fernandes E., *Neutron Activation analysis: A primary method of measurement*, „Spectrochimica Acta Part B: Atomic Spectroscopy” 2011, nr 66(3–4).
- Kwiatek W., *Analiza fluorescencyjna*, w: A.Z. Hrynkiewicz. E. Rokita (red.), *Fizyczne metody badań w biologii, medycynie i ochronie środowiska*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
- Małoszuk M., praca magisterska, Centrum Nauk Sądowych, Uniwersytet Warszawski 2020.
- Nieznańska J., Zięba-Palus J., Kościelniak P., *Physico-chemical study of car paints coats*, „Problems of Forensic Sciences” 1999, nr 39.
- Zięba-Palus J., Borusiewicz R., *Examination of multilayer paint coats by the use of infrared, Raman and XRF spectroscopy for forensic purposes*, „Journal of Molecular Structure” 2006, t. 792–793.

Źródła internetowe

- Glascock M., *Overview of Neutron Activation Analysis*, https://archaeometry.missouri.edu/naa_overview.html (dostęp 7.12.2020).

Wkład poszczególnych autorów (w przypadku artykułu więcej niż jednego autora)

Tomasz Matulewicz, Wydział Fizyki Uniwersytet Warszawski:

autor korespondencyjny, koordynacja planu pomiarów i analizy, praca nad manuskrytem

Monika Małoszuk, Centrum Nauk Sądowych Uniwersytet Warszawski:

autor założeń, zebranie i przygotowanie próbek, analiza wyników i ich opisanie, praca nad manuskrytem

Michał Dorosz, Narodowe Centrum Badań Jądrowych:

wykonanie pomiarów w reaktorze Maria, analiza wyników, praca nad manuskrytem

Paulina Głowała, Narodowe Centrum Badań Jądrowych:

wykonanie pomiarów w reaktorze Maria, analiza wyników, praca nad manuskrytem

Karolina Wójciuk, Narodowe Centrum Badań Jądrowych:
wykonanie pomiarów w reaktorze Maria, analiza wyników, praca nad manuskrypcją

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania

Brak

Paweł Olber

Instytut Służby Kryminalnej Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

ORCID: 0000-0002-4614-9527

Piotr Lewulis

Katedra Kryminalistyki Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0002-8303-0971

MODUS OPERANDI SPRAWCÓW OSZUSTW Z WYKORZYSTANIEM INTERNETOWYCH PORTALI SPRZEDAŻOWYCH W KONTEKŚCIE WYKRYWCZYM I DOWODOWYM

**Modus operandi of the perpetrators of frauds
using internet sales portals in the context of detection and evidence**

Wstęp

Postęp w zakresie rozwiązań telekomunikacyjnych w ciągu ostatnich lat przyspiesza rozwój gospodarczy, przeobrażając społeczną rzeczywistość¹. Z roku na rok rośnie zaufanie do płatności online i chęć dokonywania zakupów drogą elektroniczną². Co ciekawe, choć nie zaskakujące, trwające obecnie zawirowania społeczne związane z pandemią wirusa SARS-CoV-2 wydają się sprzyjać rozwojowi i zyskom szeroko rozumianej branży *e-commerce*³. Niestety, szerokie wykorzystanie zaawansowanych technologii informatycznych w dużej liczbie dziedzin życia społeczno-gospodarczego bezpośrednio wpływa na wzrost występowania związanej z tym przestępczości. Telefony komórkowe, smartfony, tablety czy komputery oraz sieć Internet – poprzez możliwości, jakie dają – odgrywają

¹ Główny Urząd Statystyczny, *Jak korzystamy z Internetu? 2019*, GUS 2020, https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5497/5/10/1/jak_korzystamy_z_internetu_2019_.pdf (dostęp 19.10.2020).

² Izba Gospodarki Elektronicznej, *E-commerce w Polsce 2019*, https://eizba.pl/wp-content/uploads/2019/07/raport_GEMIUS_2019-1.pdf (dostęp 19.10.2020), s. 70.

³ K. Janoś, *Koronawirus sprzyja e-commerce. Sprzedaż w sieci może być dwukrotnie większa niż przed rokiem*, online: <https://www.money.pl/gospodarka/koronawirus-sprzyja-e-commerce-sprzedaz-w-sieci-moze-byc-dwukrotnie-wieksza-niz-przed-rokiem-6522842250507905a.html> (dostęp 19.10.2020).

coraz większą rolę w nielegalnej działalności lub też w znaczny sposób ułatwiają jej prowadzenie. Powszechne jest w tym kontekście dokonywanie przestępstw motywowanych chęcią zysku.

Doprowadzenie do niekorzystnego rozporządzenia mieniem w drodze czy to wprowadzenia osoby w błąd, czy też wyzyskania jej błędu stanowi kluczowe znamię oszustwa – czynu zabronionego określonego w art. 286 k.k. Działania sprawców współczesnych oszustw w bardzo dużym stopniu oparte są na interakcjach w przestrzeni internetowej, w szczególności na wykorzystaniu internetowych portali sprzedażowych. Szczegółowy sposób działania sprawców jest zróżnicowany zależnie od funkcjonalności konkretnych platform sprzedażowych oraz docelowej grupy osób pokrzywdzonych. Istnieją jednak wspólne elementy *modus operandi* sprawców takich czynów, które mają bezpośredni wpływ na skuteczność procesów wykrywczych. Kryminalistyczna poprawność i celowość czynności wykrywczych podejmowanych w postępowaniu przygotowawczym oczywiście oddziałuje na przebieg późniejszego postępowania dowodowego, w rezultacie determinując skuteczność postępowania karnego. W przypadku tzw. oszustw internetowych popełnianych z wykorzystaniem internetowych portali sprzedażowych należy brać pod uwagę ich specyfikę już w pierwszych czynnościach postępowania, a błędy popełnione na tym etapie mogą być trudne do skorygowania. Organy ścigania muszą zaś podejmować wszelkie działania, które przyczynią się do zwiększenia skuteczności w walce z cyberprzestępczością.

W niniejszym opracowaniu zaprezentowany jest opis współczesnego *modus operandi* sprawcy typowych oszustw popełnianych za pośrednictwem internetowych portali sprzedażowych, ze wskazaniem potencjalnych problemów w pracy wykrywczej i dowodowej oraz z podaniem sposobów ich rozwiązywania. Opis ten uzupełniony jest aktualnymi danymi na temat skali tego rodzaju czynów, wynikającymi z analizy danych statystycznych (obejmujących dostępne dane za lata 2015–2020), a częściowo także z przeprowadzonych w 2019 r. badań aktowych.

Oszustwo „internetowe” a oszustwo „komputerowe”

Przed przedstawieniem opisu sposobu działania współczesnych oszustw internetowych warto zwrócić uwagę, że szeroko pojęte doprowadzenie do niekorzystnego rozporządzenia mieniem stanowi jedno z historycznie najstarszych zjawisk szkodliwych związanych z rozwojem technologii komputerowych⁴.

⁴ Oszustwa popełniane z pomocą technologii komputerowych opisywano już w latach 70. XX wieku, zob.: D.B. Parker, *Crime by Computer*, Scribner, New York 1976, por. A. Adamski, *Prawo karne komputerowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2000, s. XVI–XVII.

Oszustwo należy do kategorii czynów zabronionych tradycyjnie ujętych w ustawodawstwie karnym, a wykorzystanie nowych technologii do jego popełnienia nie powinno dziwić – przenoszenie się sprawców do „świata cyfrowego” stanowi naturalny efekt rozwoju handlu prowadzonego drogą elektroniczną.

Z karnomaterialnego punktu widzenia warto przy tym dokonać czytelnego rozróżnienia pomiędzy oszustwem „zwykłym” (z art. 286 k.k.) oraz „komputerowym” (z art. 287 k.k.). Co ciekawe, w początkowych okresach rozwoju przepięczności komputerowej (a więc w latach 70. i 80. XX wieku) rozróżnienie to nie istniało, a do ścigania wszystkich tych czynów z powodzeniem stosowano tradycyjne regulacje prawnokarne⁵.

Z czasem wskazano, także w kontekście polskiego ustawodawstwa, na nieadekwatność stosowania ogólnego przepisu penalizującego oszustwo wobec tzw. oszustw komputerowych. Nie bez racji uznano bowiem, że znamię „doprowadzenia innej osoby do niekorzystnego rozporządzenia mieniem” nie może być spełnione, gdy decyzja o rozporządzeniu mieniem podejmowana jest *de facto* nie przez człowieka, lecz automatycznie przez system komputerowy „wprowadzony w błąd” przez sprawcę wprowadzającego dane lub polecenia⁶. Chodzi zatem o stany faktyczne, w których niekorzystne rozporządzenie mieniem następuje niejako automatycznie, wskutek dyspozycji systemu informatycznego wprowadzonego w błąd przez sprawcę (czy to dzięki wykorzystaniu złośliwego oprogramowania, innych technik hackerskich, czy też po prostu przez wprowadzenie nieprawdziwych danych).

Rozróżnienie to wydaje się w pełni zrozumiałe w drodze porównania ustawowych znamion czynów zabronionych z art. 286 i art. 287 k.k. Należy uznać je za uzasadnione, biorąc pod uwagę ogólne zasady prawa karnego obejmujące m.in. zakaz stosowania analogii i usuwanie istniejących w przepisach karnych luk w drodze interpretacji rozszerzającej. Zaistnienie czynu z art. 286 k.k. wymaga zatem działania człowieka zarówno po stronie sprawcy, jak i po stronie pokrzywdzonego – który w wyniku błędu dokonuje niekorzystnego rozporządzenia mieniem. Taka właśnie sytuacja ma zaś miejsce w większości przypadków oszustw internetowych popełnianych z wykorzystaniem portali sprzedażowych. W rezultacie dla przedstawienia realnego, popartego danymi empirycznymi opisu tego rodzaju zachowań z punktu widzenia nauk penalnych najwłaściwsza jest

⁵ H.M. Jarrett, M.W. Bailie, E. Hagen, S. Eltringham, *Prosecuting Computer Crimes*, US Department of Justice 2008, <https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-ccips/legacy/2015/01/14/ccmanual.pdf> (dostęp 19.10.2020), s. 1.

⁶ A. Chmiel, *Przestępstwa związane z wykorzystaniem komputera – charakterystyka zagadnienia*, „Palestra” 1991, nr 10.

analiza danych dotyczących przestępstw ściganych z art. 286 k.k. O powyższych rozróżnieniach należy pamiętać, mówiąc o „oszustwach popełnianych z wykorzystaniem internetowych platform sprzedażowych” czy po prostu o „oszustwach internetowych”. W ramach niniejszego opracowania przez te pojęcia będą rozumiane czyny z art. 286 k.k.

Nadmienić warto, że spełnienie celów sprawców możliwe jest przy zastosowaniu różnych technik. Niektóre z nich (np. te bazujące na bezprawnym uzyskaniu dostępu do bankowości elektronicznej pokrzywdzonej osoby) mogą otwierać ich na odpowiedzialność także z innych przepisów – np. w związku z uzyskaniem bezprawnego dostępu do informacji przez przełamanie czy ominięcie zabezpieczeń informatycznych, o którym mowa w art. 267 k.k. Do wyczerpania znamion czynu opisanych w tym przepisie nie zawsze jednak dochodzi, a dla istoty podniesionych tu problemów kryminalistycznych bardziej reprezentatywne jest ich omówienie w kontekście przestępstwa oszustwa. Pozostaje to zgodne także z utrzymującą się praktyką w zakresie kwalifikacji prawnych nadawanych opisanym w niniejszym artykule rodzajom zdarzeń.

Oszustwo internetowe w świetle aktualnych danych empirycznych

O realnym związku *modus operandi* sprawców oszustw z technologią teleinformatyczną świadczą dostępne dane statystyczne. Należy pamiętać, że oszustwo stanowi jedno z najczęściej stwierdzanych w Polsce przestępstw. Jego szkodliwość społeczna jest przy tym bardzo duża – przynosi ono szkodę po stronie osób fizycznych, niszczy zaufanie społeczne w obrocie gospodarczym, skutkując niekiedy dotkliwym na gruncie osobistym uszczerbkiem finansowym. Warto zatem zilustrować, jak dużą część wszystkich czynów z art. 286 k.k. stanowią te związane z technologią komputerową.

Dane przedstawione poniżej (ryc. 1) pochodzą z Krajowego Systemu Informatycznego Policji (KSIP)⁷, uzupełnionego o informacje na temat postępowań prowadzonych na terenie wszystkich jednostek w Polsce. Sposób kodowania danych o zdarzeniach w KSIP pozwala na uzupełnianie podstawowej informacji o *modus operandi* sprawcy (przez nadanie mu etykiety w postaci jednej ze skatalogowanych w systemie predefiniowanych wartości – w tym przez określenie, że czyn miał charakter cyberprzestępstwa). Zestawienie i porównanie ogólnej liczby stwierdzonych przez Policję oszustw z liczbą oszustw mających związek

⁷ Dane uzyskane od Komendanta Głównego Policji w trybie wniosku o dostęp do informacji publicznej (Wnioski nr Gip-3492/18, Gip-3859/18 oraz Gip-4275/18, Gip-872/19 oraz Kwo-1040/20/RP).

z wykorzystaniem technologii komputerowej pozwala zilustrować skalę omawianego zjawiska.

Należy wymienić dwa najistotniejsze ograniczenia tej formy prezentacji danych. Po pierwsze, wskazane dane dotyczą czynów stwierdzonych, ale niekoniecznie wykrytych przez Policję. W statystykach Policji pojęcie „przestępstwa stwierdzonego” dotyczy zdarzeń objętych zakończonym postępowaniem przygotowawczym, w wyniku którego potwierdzono zaistnienie czynu zabronionego (niezależnie od wykrycia sprawcy)⁸. Dostępne dane statystyczne w oczywisty sposób nie uwzględniają więc czynów niezgłoszonych ani faktycznego rezultatu prowadzonego postępowania. Po drugie, rejestracja w KSIP zdarzeń z uwzględnieniem wartości *modus operandi* nie jest obligatoryjna i zależy od decyzji rejestrującego sprawę funkcjonariusza. Liczba przestępstw stwierdzonych z uwzględnieniem jakichkolwiek wartości *modus operandi* obrazuje potencjalnie tylko część rzeczywistej wielkości opisywanych zjawisk. Niestety nie ma możliwości precyzyjnego ustalenia, jaka jest skala tych nieścisłości. Na marginesie tych rozważań warto zauważyć, że należy zachęcać funkcjonariuszy Policji do uzupełniania wartości *modus operandi* w systemie rejestracyjnym, co pozwoli na opracowanie w przyszłości lepszych rozwiązań na rzecz zapobiegania przestępczości na podstawie rzeczywistych danych kryminologicznych.

Analiza przedstawionych danych umożliwia jednak ostrożne wyrażenie hipotezy, że istotna część stwierdzanych w Polsce oszustw popełniana jest z wykorzystaniem technologii teleinformatycznych. W 2019 r. było to ponad 44,5% wszystkich czynów z art. 286 k.k. Jak wskazują dane z kilku ostatnich lat, skala udziału takich czynów w ogóle oszustw rośnie. W momencie przygotowania niniejszego opracowania dane za cały rok 2020 nie są jeszcze dostępne – w świetle jednak informacji prasowych⁹ można oczekiwać dalszego (dynamicznego) wzrostu występowania oszustw internetowych, co ma związek także z bieżącą sytuacją epidemiologiczną.

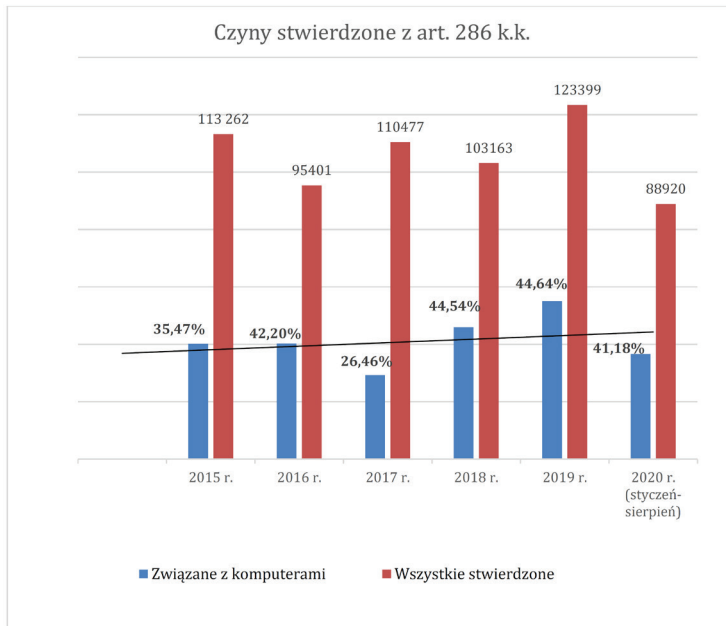
Powyższe dane statystyczne można dodatkowo zilustrować danymi empirycznymi, pochodzącymi z badania przeprowadzonego metodą analizy akt prawomocnie zakończonych w latach 2016–2018 spraw karnych z Sądu Okręgowego w Warszawie¹⁰.

⁸ Komenda Główna Policji, *Uwagi i definicje – statystyka*, <http://statystyka.policja.pl/download/20/232288/Uwagiidefinicje.docx> (dostęp: 19.10.2020).

⁹ D. Kaczyńska, *Pandemia internetowych oszustów. Oto ciemna strona boomu na e-sklepy*, <https://www.forbes.pl/biznes/falszywe-sklepy-internetowe-oszuscii-wykorzystuja-pandemie-koronawirusa/f3y2pcz> (dostęp 19.10.2020).

¹⁰ Szerzej na temat metodologii i wyników badań zob.: P. Lewulis, *Dowody cyfrowe – teoria i praktyka kryminalistyczna w polskim postępowaniu karnym*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021.

Ryc. 1. Dane Policji o stwierdzonych (w latach 2015–2019 oraz w części roku 2020) przestępstwach oszustwa w typie podstawowym z art. 286 § 1 z uwzględnieniem ogólnej ich liczby oraz liczby przestępstw, w których *modus operandi* sprawcy miał związek z technologiami komputerowymi. Wykres uzupełniono o przedstawienie linii trendu (liniowego) w liczbie zdarzeń związanych z komputerami

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KGP.

Badanie zrealizowane zostało w pierwszym półroczu 2019 r., a spośród $N = 3343$ spełniających wskazane kryteria spraw z art. 286 k.k. analizą objęto $n = 218$ losowych postępowań. Pamiętając o ograniczonej reprezentatywności tak zbudowanej próby¹¹, należy wskazać, że 68 (28,8%) spośród 218 postępowań prowadzonych w sprawach oszustw dotyczyło czynów mających związek z wykorzystaniem Internetu. W szczególności zaś łącznie 47 postępowań (21,6%) dotyczyło oszustw dokonywanych za pośrednictwem internetowych platform sprzedażowych różnego typu (m.in. na portalach aukcyjnych lub ogłoszeniowych).

Niezależnie od istniejących ograniczeń metod gromadzenia zaprezentowanych tu danych pewne jest, że zjawisko oszustw internetowych występuje w rzeczywistości, a jego skala, jak się wydaje, rośnie wraz z upływem czasu. Ponieważ zaś *modus operandi* sprawców w tego rodzaju czynach jest znany i relatywnie

¹¹ Przedstawione tu dane obejmują jednak wycinek badania prowadzonego w innym kontekście.

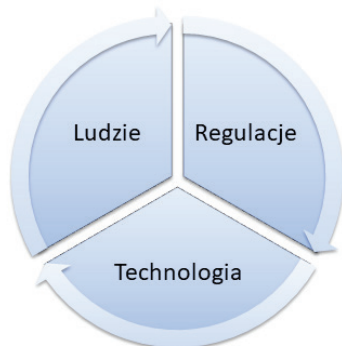
jednolity, nakłada to na organy ścigania obowiązek szczególnej dbałości o sprawny przebieg procesów wykrywczych.

Modus operandi sprawców przestępstw

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji pojęcia *modus operandi*. Według A. Solarza jest to „zespół charakterystycznych czynności taktycznych i technicznych w stadium przygotowania, wykonania i stadium końcowym przestępstwa”¹². Z kolei T. Hanausek definiuje *modus operandi* jako „powtarzający się sposób działania sprawcy, polegający na atakowaniu takich samych przedmiotów (dóbr), używaniu tych samych lub takich samych technicznych sposobów działania przestępczego, działaniu w podobnym czasie, miejscu czy okolicznościach”¹³.

Niezależnie jednak od ujęcia definicyjnego *modus operandi* oraz istniejących różnic w tym zakresie sprowadzają się one do ustalenia „sposobu popełnienia” danego przestępstwa. Udzielenie odpowiedzi na pytanie, „w jaki sposób popełniono przestępstwo”, wymaga szczegółowej analizy każdego przypadku. Ogólnikowo rejestrowany *modus operandi* ma bowiem znikomą wartość identyfikacyjną¹⁴. Analizowanie popularnie występujących sposobów popełniania przestępstw ma jednak wartość badawczą, umożliwiającą dostosowywanie rozwiązań stosowanych przez organy ścigania do faktycznej rzeczywistości.

Ryc. 2. Spektrum działalności przestępczej: ludzie, technologia, regulacje

Źródło: opracowanie własne.

¹² A. Solarz, *Zagadnienie przestępczości zawodowej w Polsce*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967, s. 167.

¹³ T. Hanausek, *Modus operandi i alibi*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1978, nr 8.

¹⁴ M. Sęsiada, *Modus operandi jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty Studenckie” 2008, z. 1, s. 206.

W celu zrozumienia *modus operandi* sprawców oszustw popełnianych w cyberprzestrzeni istotne jest poznanie ogólnego mechanizmu działalności przestępczej z wykorzystaniem nowych technologii, do której to kategorii oszustwa popełniane w Internecie z pewnością należą. Sama technologia nie przesądza jednak o wszystkim, gdyż jest bezużyteczna bez jej użytkowników oraz dodatkowych procedur i regulacji. Wyłącznie połączenie tych trzech elementów tworzy całościowe spektrum działalności przestępczej w cyberprzestrzeni, obejmując wszystkie metody i sposoby popełniania przestępstw.

Przestępcy wykorzystują zarówno słabości samej technologii, jak i luki w procedurach i przepisach prawnych, a także podstęp i słabości ludzkie. W przypadku oszustw z wykorzystaniem internetowych portali sprzedażowych najbardziej istotnym celem działalności przestępczej jest człowiek. Przestępcy stosują różne techniki manipulacji, wykorzystując w szczególności istniejące możliwości świata wirtualnego¹⁵. Jedną z takich możliwości jest zakup rozmaitych dóbr i usług, nierzadko po okazjnych cenach. Sprawcy czynów zabronionych mają świadomość tych możliwości i oczekiwań konsumenckich, wobec czego tworzą fałszywe sklepy internetowe lub popełniają oszustwa z wykorzystaniem gotowej infrastruktury portali aukcyjnych w Internecie¹⁶. Te właśnie warianty oszustw internetowych są na tyle charakterystyczne w zakresie *modus operandi* sprawcy, że uzasadnione jest bardziej szczegółowe ich omówienie poniżej.

Fałszywe sklepy internetowe

Przygotowanie do popełniania przestępstw z wykorzystaniem fałszywych sklepów internetowych obejmuje następujące po sobie czynności:

- rejestrację domeny,
- konfigurację oprogramowania sklepu wraz z odpowiednią szatą graficzną,
- zdefiniowanie metody płatności,
- przygotowanie bazy atrakcyjnych produktów,
- przeprowadzenie kampanii promującej.

Tworzony jest zatem fałszywy „sklep internetowy”, a oszustwo dokonuje się z chwilą realizacji płatności za zakupiony produkt – czynność ta jest zatem

¹⁵ B.K. Rajput, *Understanding modus operandi of the cyber economic crime from people-process-technology framework's perspective*, „Journal of Emerging Technologies and Innovative Research” 2018, t. 5(3), s. 1093.

¹⁶ J. Lizut, *Zagrożenia cyberprzestrzeni. Kompleksowy program dla pracowników służb społecznych*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka, Warszawa 2014, s. 245.

kluczowym elementem w przebiegu tych zdarzeń, od którego zależy skuteczność działania sprawy. Płatność może przebiegać według kilku schematów.

Po pierwsze, gdy bezpośrednio po dokonaniu zakupów system wyświetla użytkownikowi informację o rachunku bankowym (obsługiwanym przez sprawcę przestępstwa), na który kupujący wpłaca pieniądze. Ze strony klienta transakcja jest jak najbardziej wiarygodna, jednakże kupujący nigdy nie otrzymuje zakupionego produktu¹⁷.

Po drugie, sprawca może wykorzystać fałszywą bramkę płatności („podstawioną” przez sprawcę witrynę przypominającą rzeczywisty system płatności) w celu kradzieży danych logowania do bankowości elektronicznej oraz wyłudzenia kodów uwierzytelniających przelewy.

Po trzecie, sprawcy wykorzystują prawdziwe mechanizmy płatności internetowych. Sposób działania polega wówczas na wykonaniu przez sprawcę, równoległe z pokrzywdzonym korzystającym z fałszywego sklepu internetowego, zakupów na identyczną kwotę w innym, realnym sklepie. Po dokonaniu zakupów przestępca wybiera płatność online PayU, a następnie przekazuje ofierze link do płatności za pośrednictwem systemu zintegrowanego z fałszywym sklepem internetowym. Ofiara nieświadomie opłaca zamówienie dokonane przez przestępcę w prawdziwym sklepie internetowym¹⁸. Opisowany mechanizm przedstawiono na poniższej rycinie.

Ryc. 3. Schemat oszustwa z wykorzystaniem prawdziwej płatności w fałszywym sklepie internetowym

Źródło: opracowanie własne.

¹⁷ Raport roczny 2019 z działalności CERT Polska, https://www.cert.pl/wp-content/uploads/2020/07/Raport_CP_2019.pdf (dostęp 19.10.2020), s. 49–50.

¹⁸ Ibidem.

Legalne aukcje internetowe

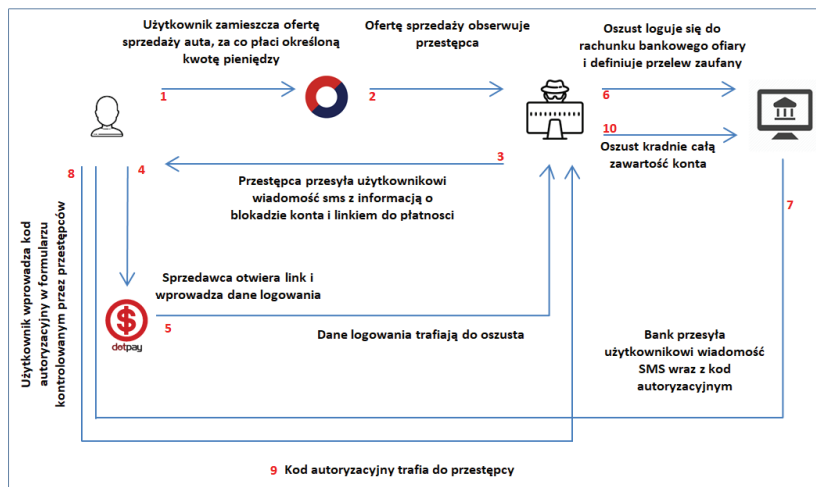
Liczba oszustw związanych z popularnymi portalami aukcyjnymi nie maleje. Nadal powszechne są tzw. aukcje oszukańcze, w których sprawcy nie wysyłają wylicytowanych przedmiotów, ewentualnie przesyłają kupującemu inny bezwartościowy przedmiot, o podobnych gabarytach i zbliżonej wadze¹⁹.

Poza tymi najprostszymi oszustwami w handlu elektronicznym przestępcy prowadzą działania wymierzone w kradzież całej zawartości rachunków bankowych ofiar. Scenariusz takiego działania można opisać na przykładzie ataku na klientów serwisu Otomoto.pl. Wykorzystywany mechanizm przestępczy składa się z następujących etapów:

- użytkownik publikuje ofertę sprzedaży samochodu, płacąc za to kilkadziesiąt złotych;
- po pewnym czasie użytkownik otrzymuje wiadomość SMS o treści sugerującej zablokowanie konta z powodu istniejących zaległości w płatnościach. Wiadomość zawiera link do systemu płatności wraz z informacją o konieczności zapłaty symbolicznej kwoty za odblokowanie konta;
- użytkownik otwiera wskazany w wiadomości link, który prowadzi go do fałszywego panelu płatności dotpay;
- użytkownik inicjuje metodę płatności, nie zauważając, że korzysta z szablonu logowania (przygotowanego przez przestępców), który łudząco przypomina system płatności prawdziwego banku;
- użytkownik loguje się do systemu, wprowadzając dane uwierzytelniające, które przechwytywane są przez przestępców;
- ofiara otrzymuje (przygotowany przez przestępców) ekran płatności łudząco przypominający ekran płatności prawdziwego banku;
- przestępcy logują się na konto ofiary, gdzie definiują przelew zaufany;
- ofiara otrzymuje wiadomość tekstową SMS wraz z jednorazowym kodem autoryzacyjnym, będąc przekonana, że jest to autoryzacja zaległej płatności;
- ofiara zostaje poproszona o podanie jednorazowego kodu autoryzacyjnego. Pierwsza próba wpisania kodu kończy się wyświetleniem informacji o błędzie. W tym czasie przestępcy przechwytyją kod i dokonują autoryzacji przelewu zaufanego;
- ofiara ponownie wpisuje jednorazowy kod, który tym razem okazuje się prawidłowy;
- przestępcy, wykorzystując przelew zaufany, wyprowadzają wszystkie środki zgromadzone na koncie ofiary.

¹⁹ T. Pączkowski, *Słownik cyberbezpieczeństwa*, Szkoła Policji, Katowice 2017, s. 41.

Ryc. 4. Schemat kradzieży środków finansowych z rachunku bankowego

Źródło: opracowanie własne.

Przedstawione powyżej mechanizmy potwierdzają, że istnieje wiele wariantów oszustw internetowych wykorzystujących platformy handlu elektronicznego, które różnią się pomiędzy sobą mechanizmem działań przestępczych. Nie sposób przedstawić wszystkie znane i przewidywane mechanizmy. Z pewnością jednak działania sprawców oszustw z wykorzystaniem internetowych portali sprzedażowych mają wiele cech wspólnych. Wprowadzenie pokrzywdzonych w błąd polega na ogół na mylnych lub z gruntu fałszywych informacjach na temat jakości, rodzaju czy cech oferowanych produktów lub w ogóle co do intencji wysyłki towaru po otrzymaniu zapłaty.

Wcześniej proponowana w literaturze polskiej typologia *modus operandi* sprawcy oszustwa internetowego oparta była przede wszystkim na sposobie wykorzystania konta użytkownika w internetowym portalu sprzedaży oraz rolę odgrywaną przez sprawcę w procesie dokonywania transakcji²⁰. Podział ten przedstawia się następująco:

- Ze względu na sposób wykorzystania konta użytkownika:
 - Wykorzystanie konta sprzedającego: sprawca dokonuje nielegalnego przejścia konta użytkownika portalu sprzedaży internetowej. Przejęte konto użytkownika (po zmianie hasła dostępowego) wykorzystywane jest w dalszej działalności przestępczej w celu dokonywania oszustw internetowych.

²⁰ J. Kosiński, *Paradygmaty cyberprzestępczości*, Difin, Warszawa 2015, s. 172–173.

- Stworzenie nowego konta: sprawca tworzy konto użytkownika w portalu sprzedaży internetowej, posługując się prawdziwymi danymi osoby fizycznej lub prawdziwymi danymi firmy w celu uwiarygodnienia uczciwych intencji²¹. Utworzone konto użytkownika wykorzystywane jest jednak w dalszej działalności przestępczej.
- Ze względu na rolę sprawcy w trakcie fałszywej transakcji:
 - Wejście w rolę sprzedającego: sprawca podszywając się pod sprzedającego, wysyła wiadomość e-mail z gratulacjami wygranej do osoby biorącej udział w aukcji internetowej (bezpośrednio po jej zakończeniu). W przesłanej wiadomości podaje jednocześnie swój numer rachunku bankowego w celu dokonania wpłaty za zakupiony przedmiot.
 - Wejście w rolę kupującego: sprawca bezpośrednio po zakończeniu aukcji internetowej kontaktuje się (podając się za osobę, która wygrała licytację) ze sprzedającym. W przesłanej do sprzedającego wiadomości e-mail sprawca podaje adres wysyłki zakupionego produktu.

Autorzy niniejszego artykułu proponują, aby podział ten uzupełnić o dodatkowy – ze względu na sposób przekazania środków finansowych przez pokrzywdzonego za pomocą:

- legalnego przelewu: w wyniku podstępnego działania przestępców ofiara dokonuje samodzielnie wpłaty określonej kwoty pieniędzy na rachunek bankowy, który jest kontrolowany przez oszustów, lub dokonuje płatności za produkt zakupiony (w tym samym czasie) przez przestępców w prawdziwym sklepie internetowym. Dokonujący płatności jest przekonany, że realizuje przelew za przedmioty, które zostały przezeń zakupione;
- kradzieży pieniędzy: przestępcy wykorzystując fałszywe bramki płatności, dokonują kradzieży danych logowania do systemów bankowości internetowej. Po zalogowaniu się dodają kontrolowany przez siebie rachunek do listy odbiorców zaufanych i następnie dokonują kradzieży wszystkich środków finansowych, zgromadzonych na rachunku ofiary.

Przeprowadzona analiza *modus operandi* sprawców przestępstw dokonywanych za pośrednictwem internetowych portali sprzedażowych pozwala identyfikować różne mechanizmy przestępcze. Należy zaznaczyć, że przedstawiony powyżej ogólny podział *modus operandi* nie obejmuje całego katalogu możliwych sposobów dokonywania przestępstw. Sposoby działania sprawców przestępstw

²¹ Istnieje wiele sposobów na pozyskanie danych osobowych. Zagadnienie to wykracza jednak poza zakres przedmiotowego opracowania.

internetowych ulegają i będą ulegać ciągłym modyfikacjom, są i będą zależne od pomysłowości i wiedzy przestępców, a przede wszystkim od rozwoju nowych usług i narzędzi internetowych.

Należy jednak podkreślić, że elementem niezmiennym w opisywanych sposobach działania jest wykorzystywanie cudzych danych osobowych, m.in. do zakładania rachunków bankowych czy też kont na internetowych portalach sprzedaży. Taki sposób postępowania pozwala oszustom na zachowanie pełnej anonimowości i utrudnia realizację czynności wykrywczych i dowodowych.

Czynności wykrywczo-dowodowe

Oszustwa popełniane w Internecie uznawane są za trudne do ścigania. Zarówno proces wykrywczy, jak i dowodowy wymagają stałego współdziałania pokrzywdzonego z organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości²². Z punktu widzenia możliwości szybkiego wykrycia sprawcy i wyjaśnienia niezbędnych okoliczności sprawy istotne znaczenie mają informacje oraz źródła dowodowe uzyskiwane w pierwszej fazie postępowania przygotowawczego, w szczególności dzięki właściwemu przyjęciu zawiadomienia o przestępstwie.

Szybkość reakcji na przestępstwa internetowe jest sprawą kluczową z uwagi na zmiany i ulotność danych cyfrowych, które należy zabezpieczyć w celu zgromadzenia niezbędnego materiału dowodowego. W tym kontekście istotna jest znajomość *modus operandi* sprawcy, jak również samych przestępstw i ich znamion ustawowych, aby wiedzieć, w jaki sposób przyjąć zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa oraz zaplanować dalsze czynności wykrywczo-dowodowe.

W świetle dotychczasowej wiedzy autorów, a także informacji zgromadzonych na podstawie analizy literatury przedmiotu, skuteczne czynności wykrywczo-dowodowe w zakresie ścigania oszustw z wykorzystaniem internetowych portali sprzedażowych (z zasady) mogą i powinny obejmować następujące po sobie działania²³:

- przyjęcie zawiadomienia o przestępstwie;
- nawiązanie kontaktu z portalem internetowym w celu uzyskania wszelkich informacji dotyczących konta użytkownika, za którego pośrednictwem dokonano przestępstwa;
- próba nawiązania kontaktu z osobą, której dane zostały zamieszczone w ofercie sprzedaży;

²² K. Witek, *Przestępczość komputerowa – aspekty prawne*, „Edukacja – Technika – Informatyka” 2018, nr 2(24), s. 44.

²³ D. Taberski, *Postępowania w sprawach o oszustwa popełnione za pośrednictwem Internetu*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 6, s. 65–68.

- po uzyskaniu danych dotyczących konta użytkownika, w szczególności adresu IP, wydanie postanowienia o wszczęciu dochodzenia;
- przesłanie akt sprawy do prokuratury w celu wydania postanowienia o zwolnieniu z tajemnicy telekomunikacyjnej i żądaniu wydania danych informatycznych;
- wystąpienie do właściwego miejscowo sądu okręgowego w celu wydania postanowienia o uchyleniu tajemnicy bankowej;
- wydanie kolejnych postanowień w celu uzyskania od dostawcy usług internetowych informacji w zakresie numerów IP przypisanych do sprzętu wykorzystywanego przez sprawcę w trakcie logowań do bankowego serwisu transakcyjnego;
- analiza akt postępowania pod kątem możliwości przekazania sprawy prokuraturze właściwej miejscowo ze względu na miejsce działania sprawcy;
- w razie potrzeby wydanie kolejnych postanowień o zwolnieniu z tajemnicy telekomunikacyjnej, np. w celu ustalenia numerów kart SIM abonentów, z którymi łączył się sprawca;
- przeprowadzenie czynności procesowych z właścicielem rachunku bankowego, właścicielem przejętego konta na portalu aukcyjnym lub osobą, której tożsamość została wykorzystana dla celów działalności przestępczej, w szczególności przeszukanie miejsca jej zamieszkania i zabezpieczenie urządzeń, które mogły być wykorzystane do popełnienia przestępstwa;
- ustalenie miejsca zamieszkania (pobytu) osoby/osób, których dane zostały wykorzystane przez przestępcę w celu rejestracji karty lub kart SIM;
- przesłuchanie abonentów telefonów, którzy (według historii połączeń) kontaktowali się z numerem telefonu sprawcy;
- podjęcie próby ustalenia, czy inne jednostki prowadzą postępowania w sprawie przestępstw popełnionych przez tego samego sprawcę;
- podjęcie decyzji o ewentualnym przedstawieniu zarzutów;
- realizacja czynności z podejrzanym, gromadzenie danych osobopoznawczych oraz wykonywanie czynności kończących postępowanie.

Proces wykrywczo-dowodowy w sprawach dotyczących przestępstw internetowych wymaga realizacji wielu czasochłonnych czynności. Nie dziwi więc fakt, że najwięcej postępowań przygotowawczych w sprawach o przestępstwa internetowe, zakończonych skierowaniem aktu oskarżenia i prawomocnym skaza-

niem, trwało około roku²⁴. Istniejąca sytuacja z pewnością nie wpływa korzystnie na szeroko rozumianą efektywność i skuteczność postępowań karnych. Sprawna realizacja czynności wykrywczych i dowodowych zwiększa szansę wykrycia i zatrzymania przestępcy. Analizując przedstawiony w artykule proces wykrywczodowodowy, wśród przyczyn przewlekłości omawianych czynności można w szczególności wymienić:

- nieprawidłowości w trakcie przyjmowania zawiadomienia o przestępstwie, co przejawia się brakiem w sporządzanej dokumentacji istotnych informacji na temat popełnionego oszustwa,
- realizację czynności w zakresie ustalenia, czy inne podmioty prowadzą postępowania w sprawie przestępstw popełnionych przez tego samego sprawcę. Czynności te wiążą się z opracowaniem i przesłaniem zapytań do innych jednostek organizacyjnych Policji oraz
- powielanie czynności procesowych w związku z prowadzeniem wielu równoległych postępowań przez różne jednostki prokuratury i Policji.

Podsumowanie

Analiza bieżących tendencji wskazuje szybki wzrost przestępczości z wykorzystaniem zaawansowanych technologii informatycznych obejmujących coraz więcej dziedzin życia społecznego i gospodarczego. Internet – dzięki możliwościom, jakie oferuje użytkownikom – odgrywa coraz większą rolę w nielegalnej działalności lub w znaczny sposób ułatwia jej prowadzenie. Handel przedmiotami uzyskanymi w wyniku przestępstwa, oszustwa internetowe czy też przestępczość z wykorzystaniem elektronicznych instrumentów płatniczych to tylko niektóre z czynów, jakie można popełnić, nie wychodząc z domu i nie narażając się na bezpośredni kontakt ze swoją ofiarą, przypadkowym świadkiem czy przedstawicielami organów ścigania. Przewiduje się dalszy wzrost przestępczości związanej z wykorzystaniem zaawansowanych technologii informatycznych. W szczególności, z uwagi na aktualne trendy wynikające z ustalonych danych statystycznych, rość będzie stopień wykorzystania technologii komputerowej do popełniania „tradycyjnych” przestępstw. Ze względu na mało skomplikowany i prosty do zrealizowania przebieg tych czynów należy spodziewać się wzrostu liczby oszustw dokonywanych z wykorzystaniem platform handlowych i portali aukcyjnych. W najbliższych latach, jak można przypuszczać, wzrośnie obrót na aukcjach internetowych i serwisach darmowych ogłoszeń, gdyż coraz więcej osób poszukuje tzw. zakupowych okazji, z kolei inni będą sprzedawać przedmio-

²⁴ Ibidem, s. 70.

ty codziennego użytku, które są im zbędne, lub w celu poprawy stanu budżetu domowego, co bezpośrednio może się przełożyć na wzrost liczby przestępstw internetowych. W uzupełnieniu zatem zaprezentowanych rozważań teoretycznych możliwe jest przedstawienie kilku rekomendacji w celu zwiększenia skuteczności organów ścigania w kontekście oszustw internetowych.

Organy ścigania powinny stale przygotowywać się do reakcji na przyszłe działania przestępcze. Tylko funkcjonariusze mający właściwe przygotowanie merytoryczne będą mogli nawiązać właściwą współpracę z informatykami, administratorami baz danych, portali i sieci komputerowych, co umożliwi im skuteczne ściganie tego typu czynów. W tym kontekście należy podkreślić potrzebę szkolenia i nieustającego podnoszenia poziomu wiedzy funkcjonariuszy Policji.

Biorąc pod uwagę różnorodne możliwości sprawców w zakresie *modus operandi*, należy zauważyć, że nie sposób przedstawić pełny ich katalog. Niezależnie jednak od tego, w jaki sposób doszło do wprowadzenia pokrzywdzonego w błąd w konkretnej sprawie, wspólnym elementem wszystkich oszustw jest doprowadzenie do niekorzystnego rozporządzenia mieniem. W przypadku oszustw popełnianych za pośrednictwem sieci wiąże się to z koniecznością zdalnego przekazania środków pieniężnych na któryś z dostępnych sposobów. Te zaś są znacznie mniej różnorodne, co umożliwia ich wnikliwe badanie w celu optymalizacji działań wykrywczych.

Niezależnie od tego niezbędna jest także szeroko rozumiana edukacja społeczna. Najlepszym rozwiązaniem w zakresie zwalczania przestępczości internetowej jest wiedza i świadomość użytkowników Internetu na temat potencjalnych zagrożeń²⁵, która umożliwi skuteczną prewencję na poziomie indywidualnym. Konieczne jest zatem edukowanie społeczeństwa w celu minimalizowania liczby oszustw oraz zwiększenia wiedzy i świadomości w zakresie czyhających niebezpieczeństw. Użytkownicy Internetu powinni mieć świadomość istniejącego ryzyka, a także znać algorytm postępowania w przypadku, gdyby stali się ofiarą oszustwa.

Problemem nie są więc wyłącznie regulacje prawne, ale czynniki ludzkie, a także szybkość i skuteczność reakcji organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, w szczególności umiejętne przyjęcie zawiadomienia o przestępstwie oraz prawidłowe postawienie zarzutów związanych ze zrozumieniem materii oszustwa. Nie ulega jednak wątpliwości, że dobre, precyzyjne regulacje pomogłyby skutecznie karać przestępców i chronić ofiary, ale jak wynika z przedstawionych przykładów, najbardziej zawodnym czynnikiem jest człowiek²⁶.

²⁵ A. Prokopowicz, *Charakterystyka cyberprzestępczości – zagadnienia wybrane*, w: M. Maciąg, K. Maciąg (red.), *Kryminalistyka i kryminologia – najnowsze doniesienia*, Wydawnictwo Naukowe Tygiel, Lublin 2019, s. 165.

²⁶ K. Siwicki, *Prawo karne wobec oszustw i innych związanych z nimi przestępstw w handlu*,

Streszczenie

Działania wielu sprawców współczesnych oszustw oparte są na wykorzystaniu internetowych portali sprzedażowych. Szczegółowy sposób działania sprawców jest zróżnicowany w zależności od funkcjonalności konkretnych platform oraz docelowej grupy osób pokrzywdzonych. Wspólne elementy *modus operandi* sprawców takich czynów mają bezpośredni wpływ na skuteczność procesów wykrywczych. W niniejszym opracowaniu zaprezentowany został opis współczesnego *modus operandi* sprawców typowych oszustw popełnianych za pośrednictwem internetowych portali sprzedażowych, ze wskazaniem potencjalnych problemów w pracy wykrywczej i dowodowej oraz z podaniem sposobów ich rozwiązywania. Opis ten uzupełniony jest aktualnymi danymi na temat skali występowania tego rodzaju czynów pochodzącymi z analizy danych statystycznych oraz przeprowadzonych badań aktowych.

Słowa kluczowe: cyberprzestępczość, oszustwo komputerowe, oszustwo internetowe, *modus operandi*

Summary

Online sales portals are commonly used to commit fraud. Specific methods of perpetrator's operations vary, depending on the available functionalities of a given sales platform and specific features of targeted victims. However, there are several common elements of *modus operandi* shared by most online fraud perpetrators. These elements have a direct impact on the potential effectiveness of the investigative process. This presents the typical elements of *modus operandi* of a perpetrator of a fraud committed online via sales portals. The description is supplemented by a specific list of the existing investigative problems and potential methods of solving them. Presented practical information is illustrated with up-to-date data on the scale of the occurrence of such acts based on statistical data analysis and an analysis of criminal cases files.

Keywords: cybercrime, computer fraud, internet fraud, *modus operandi*

Bibliografia

Literatura

- Adamski A., *Prawo karne komputerowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2000.
- Chmiel A., *Przestępstwa związane z wykorzystaniem komputera – charakterystyka zagadnienia*, „Palestra” 1991, nr 10.
- Hanausek T., *Modus operandi i alibi*, „Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne” 1978, nr 8.
- Kosiński J., *Paradygmaty cyberprzestępczości*, Difin, Warszawa 2015.
- Lewulis P., *Dowody cyfrowe – teoria i praktyka kryminalistyczna w polskim postępowaniu karnym*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2021.
- Lizut J., *Zagrożenia cyberprzestrzeni. Kompleksowy program dla pracowników służb społecz-*

- nych, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. Janusza Korczaka, Warszawa 2014.
- Parker D.B., *Crime by Computer*, Scribner, New York 1976.
- Pączkowski T., *Słownik cyberbezpieczeństwa*, Szkoła Policji, Katowice 2017.
- Prokopowicz A., *Charakterystyka cyberprzestępczości – zagadnienia wybrane*, w: M. Maciąg, K. Maciąg (red.), *Kryminalistyka i kryminologia – najnowsze doniesienia*, Wydawnictwo Naukowe Tygiel, Lublin 2019.
- Rajput B.K., *Understanding modus operandi of the cyber economic crime from people-process-technology framework's perspective*, „Journal of Emerging Technologies and Innovative Research” 2018, t. 5(3).
- Sąsiada M., *Modus operandi jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa*, „Wrocławskie Studia Erazmiańskie. Zeszyty Studenckie” 2008, z. 1.
- Siwicki K., *Prawo karne wobec oszustw i innych związanych z nimi przestępstw w handlu*, w: M. Zieliński (red.), *Przegląd Nauk Stosowanych nr 10*, Wydział Ekonomii i Zarządzania, Opole 2016.
- Solarz A., *Zagadnienie przestępczości zawodowej w Polsce*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1967.
- Taberski D., *Postępowania w sprawach o oszustwa popełnione za pośrednictwem Internetu*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 6.
- Witek K., *Przestępczość komputerowa – aspekty prawne*, „Edukacja – Technika – Informatyka” 2018, nr 2(24).

Źródła internetowe

- Główny Urząd Statystyczny, *Jak korzystamy z Internetu? 2019*, GUS 2020, https://stat.gov.pl/download/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5497/5/10/1/jak_korzystamy_z_internetu_2019_.pdf (dostęp 19.10.2020).
- Izba Gospodarki Elektronicznej, *E-commerce w Polsce 2019*, https://eizba.pl/wp-content/uploads/2019/07/raport_GEMIUS_2019-1.pdf (dostęp 19.10.2020).
- Janoś K., *Koronawirus sprzyja e-commerce. Sprzedaż w sieci może być dwukrotnie większa niż przed rokiem*, <https://www.money.pl/gospodarka/koronawirus-sprzyja-e-commerce-sprzedaz-w-sieci-moze-byc-dwukrotnie-wieksza-niz-przed-rokiem-6522842250507905a.html> (dostęp 19.10.2020).
- Jarrett H.M., Bailie M.W., Hagen E., Eltringham S., *Prosecuting Computer Crimes*, US Department of Justice 2008, <https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-ccips/legacy/2015/01/14/ccmanual.pdf> (dostęp 19.10.2020).
- Kaczyńska D., *Pandemia internetowych oszustów. Oto ciemna strona boomu na e-sklepy*, <https://www.forbes.pl/biznes/falszywe-sklepy-internetowe-oszusczy-wykorzystuja-pandemie-koronawirusa/f3y2pcz> (dostęp 19.10.2020).
- Komenda Główna Policji, *Uwagi i definicje – statystyka*, <http://statystyka.policja.pl/download/20/232288/Uwagiidefinicje.docx> (dostęp 19.10.2020).
- Raport roczny 2019 z działalności CERT Polska*, https://www.cert.pl/wp-content/uploads/2020/07/Raport_CP_2019.pdf (dostęp 19.10.2020).

Wkład poszczególnych autorów

dr Piotr Lewulis, Katedra Kryminalistyki Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Warszawski: autor korespondencyjny, konceptualizacja, gromadzenie danych, analiza ilościowa, wizualizacja, przygotowanie tekstu,

dr Paweł Olber, Instytut Służby Kryminalnej Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie: konceptualizacja, gromadzenie danych analiza jakościowa, wizualizacja, przygotowanie tekstu.

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania

Brak

Piotr Słowiński

Naukowa i Akademicka Sieć Komputerowa Państwowy Instytut Badawczy

ORCID: 0000-0003-4177-4902

NOTPETYA – ANALIZA Z PERSPEKTYWY KRYMINALISTYKI I POLSKIEGO PRAWA KARNEGO

NotPetya – forensics and Polish criminal law perspective analysis

Wstęp

Atak, któremu badacze nadali nazwę NotPetya, w niespotykany dotychczas sposób i na nieznaną skalę pokazał możliwości wykorzystania narzędzi informatycznych do niszczenia danych i zakłócania pracy systemów informatycznych. Początkowo użyty przez sprawców typ szkodliwego oprogramowania określano jako *ransomware*, czyli podobny jak w przypadku wcześniejszego ataku WannaCry¹. Natomiast wyniki analiz przeprowadzonych po zdarzeniu nie pozostawiały wątpliwości, że było to oprogramowanie typu *wiper*. Celem tego typu programów jest usunięcie danych bezpowrotnie bez możliwości ich odzyskania po wpłaceniu określonej sumy pieniędzy² (w przeciwieństwie do ataku z użyciem *ransomware*). Straty w wyniku ataku NotPetya szacowane są według Białego Domu na 10 mld dolarów amerykańskich³, czyli o wiele więcej, niż wyniosły koszty ata-

¹ WannaCry to globalny atak oprogramowania typu ransomware, który dotknął ponad 100 krajów i 200 tys. komputerów z systemem operacyjnym Windows, wykorzystywał exploit EternalBlue wykradziony National Security Agency (NSA). Jest przypisywany oficjalnie północnokoreańskim hakerom (szerzej – grupie Lazarus Group, inaczej nazywanej HIDDEN COBRA lub APT38), za: K. Frankowicz, *WannaCry Ransomware*, CERT.PL, <https://www.cert.pl/news/single/wannacry-ransomware/>; WannaCry Ransomware, EUROPOL EC3, <https://www.europol.europa.eu/wannacry-ransomware>; T. Bossert, *It's official: North Korea is behind WannaCry*, „The Wall Street Journal”, 18.12.2017, <https://www.wsj.com/articles/its-official-north-korea-is-behind-wannacry-1513642537> (dostęp do wszystkich: 30.09.2020).

² A. Ivanov, O. Mamedov, *ExPetr/Petya/NotPetya is a wiper, not ransomware*, Securelist Kaspersky, 28.06.2017, <https://securelist.com/expetrpetyanotpetya-is-a-wiper-not-ransomware/78902/> (dostęp 30.09.2020).

³ A. Greenberg, *The untold story of NotPetya, the most devastating cyberattack in history*, WIRED, 22.08.2018, <https://www.wired.com/story/notpetya-cyberattack-ukraine-russia-code-crashed-the-world/> (dostęp 30.09.2020).

ku WannaCry. Według byłego doradcy prezydenta Trumpa T. Bosserta NotPetya można określić jako „użycie bomby atomowej w celu osiągnięcia niewielkiego taktycznego zwycięstwa i oznacza ono lekkomyślność, której nie wolno tolerować w stosunkach międzynarodowych”⁴. Ofiarami ataku były zarówno globalnie operujące przedsiębiorstwa takie jak Maersk, Merck, FedEx (konkretnie europejska spółka córka TNT Express), Mondelez, Reckitt Benckiser czy Saint-Gobain, jak i lokalne firmy, zwłaszcza ukraińskie. Szczególnie wątek ukraiński przebija się jako znaczący i jak się potem okazało, decydujący w kwestii atrybucji ataku, czyli określenia, kto go przygotował i wykonał oraz jaki był tego możliwy motyw. Z uwagi na określony przez wielu badaczy punkt początkowy incydentu, czyli właśnie Ukrainę⁵, należy rozpatrywać to zdarzenie w szerszym kontekście geopolitycznym i umiejscowić je na osi czasu konfliktu rosyjsko-ukraińskiego trwającego od 2014 r. Nie powinno się go postrzegać jedynie jako indywidualnego i wyizolowanego od aktualnej sytuacji zdarzenia, ponieważ może to unieвозмоżliwić całościową i pełną analizę. Istotne jest traktowanie ataku NotPetya w sposób kompleksowy i patrzenie na niego w szerszej perspektywie. Pozwoli to na określenie motywów, sposobu działania i możliwych działań prewencyjnych wobec tego typu zdarzeń. Wszystkie wymienione aspekty pozostają w sferze zainteresowań kryminalistyki. Istotne jest omówienie ataku w świetle przepisów polskiego prawa karnego, ponieważ polskie oddziały niektórych z wyżej wymienionych spółek ucierpiały w wyniku zdarzenia. Ponadto wykonanie takiej analizy jest korzystne na wypadek podobnego ataku w przyszłości lub zamachu skierowanego tylko w polskie terytorium lub podmioty. Wreszcie teoretyczne rozważania tego typu (teoretyczne, ponieważ żaden akt oskarżenia, według najlepszej wiedzy autora, w sprawie ataków NotPetya nie został wniesiony do sądu przez polskie organy ścigania) pozwalają rozpatrzeć ewentualne możliwe do ziszczenia się scenariusze i przygotować choćby zręby procedur w wymiarze prawnym i kryminalistycznym na wypadek zaistnienia podobnego zdarzenia.

Przebieg ataku

Atak NotPetya nastąpił krótko po innym incydencie o globalnym wpływie i bezprecedensowym zasięgu, jak stwierdził Europol⁶, a mianowicie ataku

⁴ Ibidem.

⁵ E. Nakashima, *Russian military was behind 'NotPetya' cyberattack in Ukraine, CIA concludes*, „The Washington Post”, 13.01.2018, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/russian-military-was-behind-notpetya-cyberattack-in-ukraine-cia-concludes/2018/01/12/048d8506-f7ca-11e7-b34a-b85626af34ef_story.html (dostęp 30.09.2020).

⁶ *Cyber-attack: Europol says it was unprecedented in scale*, BBC, 13.05.2017, <https://www.bbc.com/news/world-europe-39907965>; *WannaCry Ransomware*, op. cit.

WannaCry. Zasadne jest wspomnienie także o nim w celu zbudowania zarówno tła wydarzeń, jak i wskazania różnic między obydwoma zdarzeniami. Wykorzystujący *ransomware* atak WannaCry rozpoczął się 12 maja i trwał aż do 15 maja 2017 r.⁷ Dotknął 150 krajów i około 300 tys. podmiotów oraz wywołał problemy m.in. w szpitalach i jednostkach National Health Service (brytyjskiej służby zdrowia), hiszpańskich spółkach telekomunikacyjnych⁸, a także wielu przedsiębiorstwach z rynku motoryzacyjnego, energetycznego i paliwowego oraz instytucjach finansowych. Oparty był na działaniu *exploitu* EternalBlue⁹, czyli podatności w niezaktualizowanych systemach Windows. Wykorzystanie luk w najbardziej popularnym i rozpowszechnionym systemie operacyjnym sprawiło, że w skali globalnej skala i dotkliwość incydentu były ogromne. WannaCry wywołał poruszenie wśród badaczy zajmujących się cyberbezpieczeństwem i nie tylko, a największa krytyka spadła na USA. Powodem był fakt, iż *exploit* EternalBlue został opracowany przez National Security Agency (NSA), a następnie wykradzony przez grupę pod nazwą ShadowBrokers. Krytyka na NSA i w szerszym wymiarze na władze amerykańskie spadła m.in. ze strony władz Microsoftu¹⁰, E. Snowdena¹¹, badaczy cyberbezpieczeństwa¹² oraz przedstawicieli organów innych państw¹³. Atak udało się powstrzymać

⁷ T.B. Lee, *The WannaCry ransomware attack was temporarily halted. But it's not over yet*, Vox, 15.05.2017, <https://www.vox.com/new-money/2017/5/15/15641196/wannacry-ransomware-windows-xp> (dostęp 30.09.2020).

⁸ L.H. Newman, *The Ransomware meltdown experts warned about is here*, WIRED, 12.05.2017, <https://www.wired.com/2017/05/ransomware-meltdown-experts-warned/> (dostęp 30.09.2020).

⁹ EternalBlue to exploit (typ oprogramowania wykorzystujący podatność w innym oprogramowaniu lub urządzeniu) opracowany przez amerykańską National Security Agency (NSA); umożliwia atakującym uruchamianie i wykonywanie poleceń na urządzeniu ofiary pracującym w systemie operacyjnym Windows, za: N. Grossman, *EternalBlue – Everything There Is To Know*, Checkpoint, 29.09.2017, <https://research.checkpoint.com/2017/eternalblue-everything-know/> (dostęp 30.09.2020).

¹⁰ B. Smith, *The need for urgent collective action to keep people safe online: Lessons from last week's cyberattack*, Microsoft Blog, 14.05.2017, <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2017/05/14/need-urgent-collective-action-keep-people-safe-online-lessons-last-weeks-cyberattack/> (dostęp 30.09.2020).

¹¹ Post opublikowany na portalu społecznościowym Twitter, <https://twitter.com/Snowden/status/863425539616284673> (dostęp 30.09.2020).

¹² E. Helmore, *Ransomware attack reveals breakdown in US intelligence protocols, expert says*, „The Guardian”, 13.05.2017, <https://www.theguardian.com/technology/2017/may/13/ransomware-cyber-attack-us-intelligence> (dostęp 30.09.2020).

¹³ *WannaCry: BSI ruft Betroffene auf, Infektionen zu melden*, Heise Online, <https://www.heise.de/newsticker/meldung/WannaCry-BSI-ruft-Betroffene-auf-Infektionen-zu-melden-3713442.html> (dostęp 30.09.2020).

wspólnymi siłami wielu osób z całego świata, a jeden ze skutecznych tzw. *kill switch*¹⁴ wykorzystał M. Hutchins¹⁵.

Wspomnienie o ataku WannaCry nie pozostaje bez związku, lecz jest niezbędne jako tło dla początkowo podjętych działań zapobiegawczych i analitycznych. Szczególnie że oba ataki, zarówno WannaCry, jak i NotPetya, wykorzystywały ten sam *exploit* EternalBlue.

Atak NotPetya rozpoczął się 27 czerwca 2017 r. Pierwsze doniesienia o zaszifrowanych urządzeniach pochodziły z ukraińskiej spółki energetycznej (która już wcześniej była celem ataków hakerskich) Kyivenergo oraz duńskiej spółki Maersk, zajmującej się przewozem i transportem towarów na całym świecie. Choć z początku wydawało się, że jest to wariant szkodliwego oprogramowania Petya, to badacze z Kaspersky Lab pierwsi wskazali na różnice między nimi oraz nazwali go NotPetya¹⁶. Jako główny aspekt podkreślono, że NotPetya miał ściśle destrukcyjny charakter – jego celem było zniszczenie danych¹⁷. Najbardziej dotkniętym krajem według badaczy z firmy ESET była Ukraina, gdzie rozpoznano 80% wszystkich infekcji¹⁸. Na terenie państwa ukraińskiego atak dotknął 300 firm, 22 banki i 4 szpitale. Ofiarami padły także lotniska i instytucje rządowe¹⁹. W toku analizy logów oraz późniejszych dalszych pogłębionych analiz okazało się, że źródłem incydentu było ukraińskie przedsiębiorstwo Linkos Group (wcześniej Intellect-Service²⁰) odpowiedzialne za stworzenie i aktualizację oprogramo-

¹⁴ *Kill switch* to wbudowany (wewnętrzny) mechanizm lub metoda pozwalające na wyłączenie lub zablokowanie działania oprogramowania lub urządzenia, za: <https://www.techopedia.com/definition/4001/kill-switch>, <https://www.pcmag.com/encyclopedia/term/kill-switch> (dostęp do wszystkich: 30.09.2020).

¹⁵ A. Greenberg, *The confessions of Marcus Hutchins, the hacker who saved the Internet*, WIRED, 12.05.2020, <https://www.wired.com/story/confessions-marcus-hutchins-hacker-who-saved-the-internet/>; How to accidentally stop a global cyber attacks, MalwareTech, 13.05.2017, <https://www.malwaretech.com/2017/05/how-to-accidentally-stop-a-global-cyber-attacks.html> (dostęp do wszystkich: 30.09.2020).

¹⁶ Post opublikowany na portalu społecznościowym Twitter, <https://twitter.com/kaspersky/status/879749175570817024/photo/1> (dostęp 30.09.2020).

¹⁷ GReAT, *Schrodinger's Pet(ya)*, Securelist Kaspersky, 27.06.2017, <https://securelist.com/schrodingers-petya/78870/> (dostęp 30.09.2020).

¹⁸ J. Wakefield, *Tax software blamed for cyber-attack spread*, BBC, 28.06.2017, <https://www.bbc.com/news/technology-40428967>; "Petya" Ransomware: What we know now, ESET, 27.06.2017, <https://www.eset.com/us/about/newsroom/corporate-blog/petya-ransomware-what-we-know-now/> (dostęp do wszystkich: 30.09.2020).

¹⁹ C. Brumfield, *Russia's Sandworm hacking group heralds new era of cyber warfare*, CSO Online, 22.11.2019, <https://www.csoonline.com/article/3455172/russias-sandworm-hacking-group-heralds-new-era-of-cyber-warfare.html> (dostęp 30.09.2020).

²⁰ *M.E.Doc developer signs agreement with SBU on countering cyberattack threats*, Interfax Ukraine, 12.07.2018, <https://en.interfax.com.ua/news/general/517610.html> (dostęp 30.09.2020).

wania do rozliczeń księgowych M.E.Doc²¹. Mimo zaprzeczeń ze strony firmy²² późniejsze analizy wykazały, że złośliwe oprogramowanie zostało rozpowszechnione wraz z aktualizacjami tego programu w kwietniu, maju i czerwcu. Zdaniem badaczy z firmy ESET wskazuje to na możliwość, iż serwery przedsiębiorstwa zostały przejęte i były kontrolowane co najmniej od kwietnia²³. Podobnego zdania co do źródła (serwera), z którego infekcja się rozprzestrzeniła w formie aktualizacji, są również badacze z Microsoft²⁴, Bitdefender²⁵, Kaspersky²⁶ oraz Cisco Talos²⁷. Zostało to także stwierdzone w komunikacie departamentu ukraińskiej policji odpowiedzialnego za ściganie cyberprzestępstw. W tym samym komunikacie poinformowano też o wejściu w dniu 4 lipca 2017 r. przez policję i kijowską prokuraturę, z udziałem funkcjonariuszy Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (SBU), do siedziby Linkos Group w celu dokonania przeszukania oraz zabezpieczenia serwerów i urządzeń należących do tej firmy jako dowodów niezbędnych do prowadzenia postępowania²⁸.

²¹ Post opublikowany na portalu społecznościowym Twitter, <https://twitter.com/CyberpoliceUA/status/879772963658235904?s=20>; T. Brewster, *Is this Ukrainian company the source of the "NotPetya" ransomware explosion?*, „Forbes”, 27.06.2017, <https://www.forbes.com/sites/thomasbrewster/2017/06/27/medoc-firm-blamed-for-ransomware-outbreak/#7ba793fd73c8> (dostęp 30.09.2020); A. Greenberg, *The untold story...*, op. cit.

²² Post opublikowany na portalu społecznościowym Facebook, <https://www.facebook.com/medoc.ua/posts/1904044929883085> (dostęp 30.09.2020).

²³ A. Cherepanov, *Analysis of TeleBots' cunning backdoor*, WeLiveSecurity ESET, 04.07.2017, <https://www.welivesecurity.com/2017/07/04/analysis-of-telebots-cunning-backdoor/> (dostęp 30.09.2020).

²⁴ Microsoft Defender ATP Research Team, *New ransomware, old techniques: Petya adds worm capabilities*, Microsoft, 27.06.2017, <https://www.microsoft.com/security/blog/2017/06/27/new-ransomware-old-techniques-petya-adds-worm-capabilities/?source=mmpc> (dostęp 30.09.2020).

²⁵ B. Botezatu, *Massive GoldenEye ransomware campaign slams worldwide users*, Bitdefender, 28.06.2017, <https://labs.bitdefender.com/2017/06/massive-goldeneye-ransomware-campaign-slams-worldwide-users/> (dostęp 30.09.2020).

²⁶ GReAT, *Schrodinger's...* op. cit.; Post opublikowany na portalu społecznościowym Twitter, <https://twitter.com/craiu/status/880343543373586432> (dostęp do wszystkich: 30.09.2020).

²⁷ A. Chiu, *New ransomware variant "Nyetya" compromises systems worldwide*, Talos Intelligence Blog, 06.07.2017, <https://blog.talosintelligence.com/2017/06/worldwide-ransomware-variant.html> (dostęp 30.09.2020).

²⁸ Прикриттям наймасштабнішої кібератаки в історії України став вірус Petya (Diskcoder.C) (tłum. na ang.: Petya virus (Diskcoder.C) became a cover for the largest cyber attack in the history of Ukraine), Cyberpolice Ukraine, 05.07.2017, <https://cyberpolice.gov.ua/news/prykryttyam-najmasshtabnishoyi-kiberatomy-v-istoriyi-ukrayiny-stav-virus-disk-coder-881/>; C. Cimpanu, *Ukrainian police seize servers from where NotPetya outbreak first spread*, Bleeping Computer, 04.07.2017, <https://www.bleepingcomputer.com/news/security/ukrainian-police-seize-servers-from-where-notpetya-outbreak-first-spread/> (dostęp do wszystkich: 30.09.2020).

Straty finansowe poniesione przez ofiary na całym świecie wyliczone zostały w miliardach dolarów. Były pracownik Białego Domu potwierdził, że przybliżone koszty spowodowane atakiem wyniosły ponad 10 mld dolarów²⁹. Według szacunków poszczególnych przedsiębiorstw około 300 mln kosztowało to Maersk³⁰, 400 mln FedEx³¹, a firmę Merck 1,3 mld dolarów (wliczając koszty naprawy sprzętu, przywrócenia serwerów oraz pozostałych czynności niezbędnych do przywrócenia działania sieci i urządzeń zaatakowanych)³². Wpływ na wysokość poniesionych kosztów miał fakt, iż pliki pozostały zaszyfrowane. Wymuszało to na użytkownikach nierzadko wymianę znaczącej liczby sprzętu, np. w przypadku wspomnianego przedsiębiorstwa Maersk – ponownej konfiguracji lub instalacji wymagało około 4 tys. serwerów i 45 tys. komputerów³³. W Polsce ataki dotknęły głównie oddziały zagranicznych firm, które najbardziej ucierpiały podczas ataku, choć nie tylko. Wśród poszkodowanych były firma Maersk, Raben, InterCars, TNT, Saint-Gobain i Mondelez³⁴. W odpowiedzi na falę infekcji w Polsce zebrał się Rządowy Zespół Zarządzania Bezpieczeństwem³⁵. W wyniku spotkania nie zapadły żadne decyzje o wprowadzeniu stopnia alarmowego ani nie zostały wydane konkretne rekomendacje. Ponadto nie stwierdzono, aby ofiarami ataku padły instytucje publiczne³⁶.

²⁹ A. Greenberg, *The untold story...*, op. cit.

³⁰ D. Palmer, *Petya ransomware: Cyberattack costs could hit \$300m for shipping giant Maersk*, ZDNet, 16.08.2017, <https://www.zdnet.com/article/petya-ransomware-cyber-attack-costs-could-hit-300m-for-shipping-giant-maersk/> (dostęp 30.09.2020).

³¹ FedEx Corp. 2019 Annual Report, https://s1.q4cdn.com/714383399/files/doc_financials/annual/2019/FedEx-Corporation-2019-Annual-Report.pdf?utm_source=InvestorRelations&utm_medium=Referral&utm_campaign=AnnualReport2018&utm_content=FinancialInformationAnnualReports (dostęp 30.09.2020).

³² D. Voreacos, K. Chiglinsky, R. Griffin, *Merck cyberattack's \$1.3 billion question: Was it an act of war?*, Bloomberg, 03.12.2019, <https://www.bloomberg.com/news/features/2019-12-03/merck-cyberattack-s-1-3-billion-question-was-it-an-act-of-war> (dostęp 30.09.2020).

³³ C. Osborne, *NonPetya ransomware forced Maersk to reinstall 4000 servers, 45000 PCs*, ZDNet, 26.01.2018, <https://www.zdnet.com/article/maersk-forced-to-reinstall-4000-servers-45000-pcs-due-to-notpetya-attack/> (dostęp 30.09.2020).

³⁴ K. Majdan, *Hakerzy wywołali chaos na Ukrainie. Jak doszło do ataku ransomware?*, Business Insider, 28.06.2017, <https://businessinsider.com.pl/technologie/nowe-technologie/not-petya-atak-zlosliwym-oprogramowaniem-na-ukraine/s7bnll2> (dostęp 30.09.2020).

³⁵ *Kolejny groźny globalny atak: ransomware Petya (NotPetya). Ofiary także w Polsce. Dotyczy również zaktualizowanych Windowsów!*, Niebezpiecznik, 27.06.2017, <https://niebezpiecznik.pl/post/kolejny-grozny-globalny-atak-tym-razem-ransomware-petya-ofiary-sa-takze-w-polsce/>; *Wiele polskich firm zostało zaatakowanych przez wirusa Petya*, Polskie Radio 24, 28.06.2017, <https://www.polskieradio.pl/130/3993/Artykul/1782398,Wiele-polskich-firm-zostaloz-zaatakowanych-przez-wirusa-Petya> (dostęp do wszystkich: 30.09.2020).

³⁶ Rządowy zespół kryzysowy o cyberatakach, IAR, 28.06.2017, <https://www.polskieradio.pl/78/1227/Artykul/1782601,Rzadowy-zespol-kryzysowy-o-cyberatakach> (dostęp 30.09.2020).

Techniki, taktyki i procedury oraz kwalifikacja prawna zdarzenia

Techniki, taktyki i procedury (z ang. *Techniques, Tactics and Procedures*, w skrócie TTP) to szeroko rozpowszechnione i stosowane przez osoby zajmujące się cyberbezpieczeństwem³⁷ określenie wywodzące się z kręgów wojskowych³⁸. Nie ma konkretnej definicji, która odbiegałaby od semantycznego znaczenia poszczególnych jego słów. Tak zwane ramy MITRE ATT&CK wyróżniają i definiują taktykę jako uzasadnienie i wskazanie motywu dla podjętych działań. Stanowi to odpowiedź na pytanie „dlaczego?”, nieobce zresztą kryminalistyce (jedno z tzw. siedmiu złotych pytań kryminalistyki). Techniki są rozumiane jako sposób, w który sprawca osiągnął zamierzony cel. Procedury są natomiast określane jako szczegółowy opis metody implementacji technik w celu osiągnięcia celu, w opisywanym tu kontekście również w perspektywie historycznej ataków dokonanych wcześniej³⁹. Ramy MITRE ATT&CK określają i wskazują schemat postępowania z wieloma platformami i systemami operacyjnymi w razie incydentu lub ataku z uwzględnieniem podziału na różne taktyki i sposoby ich przeprowadzenia. Dotyczy to między innymi takich aspektów jak uzyskanie dostępu, wykonanie, uzyskanie uwierzytelnienia, zbieranie danych, przejmowanie kontroli itd., wraz z przyporządkowaniem technik stosowanych w ramach każdego z wymienionych działań⁴⁰. Przygotowane zawczasu szczegółowe rozróżnienie oparte na danych historycznych może umożliwić szybką reakcję na zidentyfikowane zagrożenie, pod warunkiem że jest ono tożsame z historycznym lub podobne (np. wykorzystujące te same narzędzia lub metody). Z punktu widzenia prawa karnego i kryminalistyki niecelowe byłoby konstruowanie nowej definicji, innej niż przytoczona wyżej. Wystarczy bowiem wykorzystanie ogólnych zasad kryminalistycznych w postaci tzw. siedmiu złotych pytań kryminalistyki i odniesienie się do definicji ram MITRE ATT&CK. W tym przypadku wymienione ramy postępowania można traktować jako rozszerzenie i ewentualnie uzupełnienie z punktu widzenia cyberbezpieczeństwa i zapobiegania incyidentom komputerowym, jednak nie mogą one całkowicie zastąpić ogólnej metodologii krymi-

³⁷ F. Maymí, R. Bixler, R. Jones, S. Lathrop, *Towards a definition of cyberspace tactics, techniques and procedures*, 2017 IEEE International Conference on Big Data (Big Data), Boston, MA, 2017, s. 4674–4679, doi: 10.1109/BigData.2017.8258514, <https://ieeexplore.ieee.org/document/8258514> (dostęp 30.09.2020).

³⁸ DOD Dictionary of Military and Associated Terms, Department of Defense, <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf> (dostęp 30.09.2020).

³⁹ Tactics, Techniques and Procedures, Radware, 09.12.2019, <https://security.radware.com/ddos-experts-insider/hackers-corner/tactics-techniques-procedures/> (dostęp 30.09.2020).

⁴⁰ Enterprise Matrix, MITRE ATT&CK, <https://attack.mitre.org/matrices/enterprise/> (dostęp 30.09.2020).

nalistycznej. Zamiast tego trzeba korzystać z ich „dorobku”, dostosowując do potrzeb postępowania karnego.

Dla rozważań o zastosowanych przez sprawców technikach, taktykach i procedurach istotnym aspektem jest określenie, czym atak NotPetya w rzeczywistości był. Początkowo incydent określany był jako *ransomware*, czyli atak wykorzystujący szkodliwe oprogramowanie, które szyfruje pliki lub system użytkownika, a w zamian za jego odblokowanie domaga się zapłacenia okupu⁴¹. Aktualnie, ze względu na utrudnione metody wykrycia i śledzenia przez organy ścigania, sprawcy żądają okupu w kryptowalucie⁴², tak jak np. podczas ataku WannaCry⁴³. Po przeprowadzeniu czynności śledczych oraz analizy logów i urządzeń okazało się, że wykorzystany w ataku NotPetya typ oprogramowania to tzw. *wiper*. Jest to rodzaj szkodliwego oprogramowania, który ma za zadanie usunięcie, zniszczenie lub w inny sposób trwale uszkodzenie danych i uniemożliwienie korzystania z nich⁴⁴. Ataki oparte na *wiperach* nie są aż tak częste (choć trend ten ulega w ostatnim czasie zmianom⁴⁵), ponieważ nie niosą ze sobą bezpośredniego wymiernego zysku dla sprawcy, np. w postaci okupu (jak w przypadku *ransomware*) lub sprzedaży danych (w razie ich kradzieży z serwera za pomocą jakiegokolwiek typu szkodliwego oprogramowania dającego dostęp do serwerów lub urządzeń ofiary). Odkrycie tego faktu w kontekście ataku NotPetya całkowicie zmieniło jego postrzeganie, a także określenie celu oraz możliwości atrybucji przeprowadzonego ataku zarówno przez badaczy cyberbezpieczeństwa⁴⁶, jak i w efekcie z punktu widzenia prawa oraz kryminalistyki. Zmiana potencjalnego motywu sprawcy (z częstszego motywu finansowego na rzadszy i do tego bliżej w tym momencie nieokreślony – polityczny, ideologiczny lub finansowy, ale niezwiązany z bezpośrednio dającym się obliczyć zyskiem) może mieć wpływ

⁴¹ Ransomware definition, w: Cambridge Dictionary Online, <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/ransomware>; Oprogramowanie ransomware, Malwarebytes, <https://pl.malwarebytes.com/ransomware/> (dostęp 30.09.2020).

⁴² Ransomware, TrendMicro, <https://www.trendmicro.com/vinfo/us/security/definition/ransomware> (dostęp 30.09.2020).

⁴³ Symantec Security Response Team, *What you need to know about the WannaCry Ransomware*, Symantec (Broadcom), 23.10.2017, <https://symantec-enterprise-blogs.security.com/blogs/threat-intelligence/wannacry-ransomware-attack> (dostęp 30.09.2020).

⁴⁴ *Malware Spotlight: What are wipers?*, Infosec Institute, 19.11.2019, <https://resources.infosecinstitute.com/malware-spotlight-what-are-wipers/#gref> (dostęp 30.09.2020).

⁴⁵ V. Chebyshev et al., *IT threat evolution Q3 2019. Statistics, Securelist Kaspersky*, 29.11.2019, <https://securelist.com/it-threat-evolution-q3-2019-statistics/95269/> (dostęp 30.09.2020).

⁴⁶ D. Goodin, *Tuesday's massive ransomware outbreak was, in fact, something much worse*, Ars Technica, 28.06.2017, <https://arstechnica.com/information-technology/2017/06/petya-outbreak-was-a-chaos-sowing-wiper-not-profit-seeking-ransomware/> (dostęp 30.09.2020).

na możliwości uchwycenia i przypisania sprawstwa. Rozpoznanie rzeczywistej charakterystyki ataku i jego celu umożliwi wysnucie wniosków oraz wskazanie głównych problemów z punktu widzenia kryminalistyki (zdolności wykrywcze i możliwości przypisania sprawstwa konkretnym podmiotom) i prawa karnego (adekwatna i jak najbardziej zbliżona do rzeczywistości kwalifikacja prawna czynu albo czynów).

Po pierwsze, wydawać by się mogło, że w tej sprawie określenie kwalifikacji prawnej według polskiego kodeksu karnego nie będzie nastroczało problemów. W sytuacji gdyby charakter ataku nie uległ zmianie, czyli mielibyśmy do czynienia jedynie z oprogramowaniem typu *ransomware*, należałoby wskazać jako podstawę odpowiedzialności art. 269a k.k., czyli zakłócenie systemu komputerowego⁴⁷, a także art. 268 k.k. (utrudnianie zapoznania się z informacją)⁴⁸ oraz art. 269b § 1 (wytwarzanie programów komputerowych)⁴⁹. Implikacją zmiany określenia charakterystyki użytego programu (*wiper* zamiast *ransomware*) jest fakt, iż do przytoczonych wyżej artykułów dodać należy art. 268a k.k., czyli niszczenie danych informatycznych⁵⁰. W tym konkretnym przypadku chodzi o czynności

⁴⁷ Art. 269a (zakłócenie systemu komputerowego): Kto, nie będąc do tego uprawnionym, przez transmisję, zniszczenie, usunięcie, uszkodzenie, utrudnienie dostępu lub zmianę danych informatycznych, w istotnym stopniu zakłóca pracę systemu informatycznego, systemu teleinformatycznego lub sieci teleinformatycznej, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1444), dostępny w: SIP Lex Omega (dostęp 30.09.2020).

⁴⁸ Art. 268 (utrudnianie zapoznania się z informacją): § 1. Kto, nie będąc do tego uprawnionym, niszczy, uszkadza, usuwa lub zmienia zapis istotnej informacji albo w inny sposób udaremnia lub znacznie utrudnia osobie uprawnionej zapoznanie się z nią, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.

§ 2. Jeżeli czyn określony w § 1 dotyczy zapisu na informatycznym nośniku danych, sprawca podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 3. Kto, dopuszczając się czynu określonego w § 1 lub 2, wyrządza znaczną szkodę majątkową, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 4. Ściganie przestępstwa określonego w § 1–3 następuje na wniosek pokrzywdzonego (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1444), dostępny w: SIP Lex Omega (dostęp 30.09.2020).

⁴⁹ Art. 269b (wytwarzanie programów komputerowych): § 1. Kto wytwarza, pozyskuje, zbywa lub udostępnia innym osobom urządzenia lub programy komputerowe przystosowane do popełnienia przestępstwa określonego w art. 165 § 1 pkt 4, art. 267 § 3, art. 268a § 1 albo § 2 w związku z § 1, art. 269 § 1 lub 2 albo art. 269a, a także hasła komputerowe, kody dostępu lub inne dane umożliwiające nieuprawniony dostęp do informacji przechowywanych w systemie informatycznym, systemie teleinformatycznym lub sieci teleinformatycznej, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5 (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1444), dostępny w: SIP Lex Omega (dostęp 30.09.2020).

⁵⁰ Art. 268a (niszczenie danych informatycznych):

§ 1. Kto, nie będąc do tego uprawnionym, niszczy, uszkadza, usuwa, zmienia lub utrudnia

opisane w § 2, co niesie ze sobą kolejne dodatkowe konsekwencje. W doktrynie wskazuje się, że dobrem ubocznym zagrożonym przez przestępstwo są interesy majątkowe osoby uprawnionej, co oznacza, że czyn z tego artykułu ma również charakter przestępstwa przeciwko mieniu⁵¹. W związku z tym sąd może orzec lub orzeka na wniosek pokrzywdzonego obowiązek naprawienia szkody w całości lub części, stosując przepisy prawa cywilnego. Ma to niebagatelne znaczenie z uwagi na oszacowane przez ofiary straty w wyniku atak NotPetya, niezależnie od realnych możliwości ukarania i wyegzekwowania odszkodowania lub zadośćuczynienia od sprawców. Jakakolwiek kwalifikacja zostanie przyjęta na kanwie ataku NotPetya, zagrożenie wymiarem kary będzie takie samo, czyli pozbawieniem wolności od 3 miesięcy do lat 5.

Po drugie, w kwestii zastosowanych technik można zauważyć, że atak NotPetya jest jednocześnie charakterystyczny, jak i pospolity, co nie oznacza, iż jednocześnie prosty do przeprowadzenia. Wymienione wyżej sprzeczności są tylko pozorne. Atak można określić jako pospolity z uwagi na zastosowane przez sprawców narzędzia. Pierwsze z nich, czyli EternalBlue, zostało wykradzione NSA w 2017 r., a następnie za sprawą grupy ShadowBrokers znalazło się w otwartym dostępie. Drugim jest Mimikatz, stworzony jako dowód i potwierdzenie podatności (ang. *proof-of-concept*) systemu Windows w zakresie przechowywania haseł użytkowników. EternalBlue to *exploit* (rodzaj oprogramowania, kodu lub komend wykorzystujący podatności lub błędy w programach bądź sprzęcie w celu wywołania niechcianego lub nieoczekiwanego przez użytkownika zachowania) działający dzięki luce w systemach operacyjnych Windows. Konkretnie chodzi o protokół Server Message Block (SMB) służący do udostępniania zasobów urządzenia w sieci. Mimikatz to oprogramowanie służące do wyciągania danych uwierzytelniających (loginów i haseł) profili systemu operacyjnego Windows gromadzonych w pamięci urządzeń przez system⁵². Został stworzony przez fran-

dostęp do danych informatycznych albo w istotnym stopniu zakłóca lub uniemożliwia automatyczne przetwarzanie, gromadzenie lub przekazywanie takich danych, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 2. Kto, dopuszczając się czynu określonego w § 1, wyrządza znaczną szkodę majątkową, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

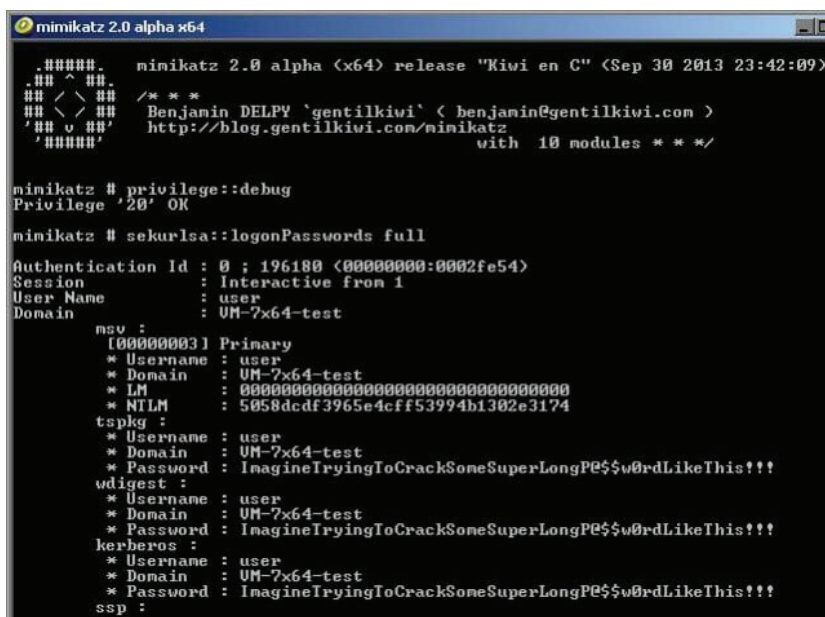
§ 3. Ściganie przestępstwa określonego w § 1 lub 2 następuje na wniosek pokrzywdzonego (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, tj. Dz. U. z 2020 r., poz. 1444), dostępny w: SIP Lex Omega (dostęp 30.09.2020).

⁵¹ W. Wróbel, D. Zajac, *Art. 268(a)*, w: *Kodeks karny. Część szczególna*. Tom II. Część II. *Komentarz do art. art. 212–277d*. Wolters Kluwer Polska, 2017, dostępny w: SIP Lex Omega (dostęp 30.09.2020).

⁵² Systemy operacyjne firmy Microsoft, aż do wersji Windows 10, za pomocą zasobu o nazwie WDigest domyślnie gromadziły w pamięci urządzenia zaszyfrowane hasła i loginy wraz

cuskiego programistę Benjaminą Delpy w 2007 r., a udostępniony przez twórcę na blogu i GitHub w 2017 r. Charakterystycznym elementem opisywanego ataku jest połączenie obu narzędzi – każde z nich bowiem bywało już stosowane, ale osobno. Specyficzne jest też użycie łącznie obu programów oraz wykorzystana przez sprawców metoda uzyskania dostępu do serwera, skąd rozpropagowane zostało złośliwe oprogramowanie.

Ryc. 1. Widok wyników programu Mimikatz


```
mimikatz 2.0 alpha (x64) release "Kiwi en C" (Sep 30 2013 23:42:09)
.#####
## ^ ##
## \ / ## /* * *
## \ / ## Benjamin DELPY 'gentilkiwi' ( benjamin@gentilkiwi.com )
'## o ##' http://blog.gentilkiwi.com/mimikatz
'#####' with 10 modules * * */

mimikatz # privilege::debug
Privilege '20' OK

mimikatz # sekurlsa::logonPasswords full

Authentication Id : 0 ; 196180 (00000000:0002fe54)
Session : Interactive from 1
User Name : user
Domain : UM-7x64-test

msv :
[00000003] Primary
* Username : user
* Domain : UM-7x64-test
* LM : 00000000000000000000000000000000
* NTLM : 5058dcdf3965e4cff53994b1302e3174
tspkg :
* Username : user
* Domain : UM-7x64-test
* Password : ImagineTryingToCrackSomeSuperLongPQ$$w0rdLikeThis!!!
wdigest :
* Username : user
* Domain : UM-7x64-test
* Password : ImagineTryingToCrackSomeSuperLongPQ$$w0rdLikeThis!!!
kerberos :
* Username : user
* Domain : UM-7x64-test
* Password : ImagineTryingToCrackSomeSuperLongPQ$$w0rdLikeThis!!!
ssp :
```

Źródło: <https://doubleoctopus.com/security-wiki/threats-and-tools/mimikatz/>, dostęp: 30.09.2020).

Po trzecie, do ataku użyto oprogramowania do rozliczeń księgowych M.E.Doc spółki Linkos Group. Sprawcy wykorzystali mechanizm wysyłający automatyczne aktualizacje z serwerów producenta bezpośrednio do komputerów klientów. Dzięki swojej obecności na serwerach (a także, jak wskazują badacze z ESET, sprawując nad nimi *de facto* kontrolę) podmienili właściwe aktualizacje na te zawierające szkodliwe oprogramowanie, a serwery Linkos Group same

z kluczem umożliwiającym ich deszyfrację, za: J.M. Porup, *What is Mimikatz? And how to defend against this password stealing tool*, CSO Online, 05.03.2019, <https://www.csoonline.com/article/3353416/what-is-mimikatz-and-how-to-defend-against-this-password-stealing-tool.html> (dostęp 30.09.2020).

rozesłały je do użytkowników. Jest to metoda jednocześnie skuteczna i ograniczająca szansę wykrycia, że wysyłane jest szkodliwe oprogramowanie (automatyczna aktualizacja pochodząca z zaufanego serwera producenta oprogramowania już zainstalowanego na urządzeniach), jak i utrudniająca dotarcie do sprawcy (przynajmniej w początkowej fazie, a jeśli, tak jak w tym przypadku, sprawcy przygotowali dystrybucję aktualizacji wcześniej, powoduje to ogromne trudności nawet na dalszych etapach postępowania). Dodatkowo wpływ na powodzenie ataku i trudności w działaniach śledczych miał fakt, iż nie zaobserwowano żadnej komunikacji z zewnętrznym serwerem typu *command & control*⁵³ (C&C, C2). Jednocześnie powoduje to niemożliwość skorzystania z metod pozwalających na wykrycie lokalizacji sprawcy wydającego komendy i sterującego zainfekowanym serwerem oraz wskazuje na możliwość, że jako serwer C&C służył ten należący do Linkos Group (czyli zaatakowany przez sprawców i dystrybuujący zainfekowane pliki)⁵⁴. Na powyższe wskazują następujące czynniki:

- sprawcy uzyskali dostęp do serwerów Linkos Group na długi czas przed atakiem (co najmniej w kwietniu, ponieważ pierwsza zainfekowana aktualizacja miała datę kwietniową), co pozwoliło im na odpowiednie ukrycie wtargnięcia i utrzymującej się obecności, a następnie na obfuskację wszelkich działań;
- wysyłanie szkodliwego oprogramowania lub kodu przez oficjalne serwery producenta, w szczególności jeśli ma to być planowana aktualizacja programu, co pozwala na uspienie czujności zarówno samego producenta, jak i klientów;
- wykorzystanie jako serwerów C&C tych należących do Linkos Group, na których zlokalizowane były aktualizacje (w tym te zainfekowane), pozwoliło sprawcom na dodatkowe ukrycie i zatarcie potencjalnych śla-

⁵³ Serwer typu *command & control* (C&C, C2) to urządzenie kontrolowane przez atakującego lub przestępcę, które jest wykorzystywane do wysyłania komend do zainfekowanego urządzenia lub sieci oraz otrzymywania z niego wykradzionych danych, serwerem C2 mogą być np. serwery poczty lub hostingowe, co pozwala na jednolitość z normalnym, regularnym ruchem sieciowym i utrudnia ewentualne wykrycie przez programy antywirusowe, za: Command and Control (C&C) Server, TrendMicro, <https://www.trendmicro.com/vinfo/us/security/definition/command-and-control-server> (dostęp 30.09.2020).

⁵⁴ A. Cherepanov, *Analysis of TeleBots*’ op. cit.; A. Haertle, *Komputery ofiar NotPetya mogły być zainfekowane co najmniej od kwietnia*, Zaufana Trzecia Strona, 04.07.2017, <https://zaufanatrzeciastrona.pl/post/komputery-zaatakowane-przez-notpetya-mogly-byc-zainfekowane-co-najmniej-od-kwietnia/>; C. Cimpanu, *M.E.Doc software was backdoored 3 times, servers left without updates since 2013*, Bleeping Computer, 06.07.2017, <https://www.bleepingcomputer.com/news/security/m-e-doc-software-was-backdoored-3-times-servers-left-without-updates-since-2013/> (dostęp do wszystkich: 30.09.2020).

dów oraz uniemożliwienie powstawania nowych (np. stworzenie innego, zewnętrznego serwera C&C, który byłby kolejnym ogniwem mogącym doprowadzić do odpowiedzialnych za atak, zwiększałoby potencjalnie liczbę śladów),

- w tym przypadku powszechność wykorzystywania oprogramowania ułatwiła infekcję większej liczby urządzeń. Dotyczy to także tych zlokalizowanych poza pierwotnym krajem działania sprawców, czyli Ukrainą, np. za pośrednictwem ukraińskich oddziałów międzynarodowych korporacji lub spółek. Te z kolei infekowały komputery w innych lokalizacjach na świecie przez podłączenie do wspólnej korporacyjnej sieci.

Samoistnie ogólnodostępność narzędzi wykorzystanych w ataku może stanowić potwierdzenie na „pospolitość” incydentu; przez to określenie rozumie się fakt, że może być on dokonany przez każdego mającego podstawowe umiejętności komputerowe lub wiedzę z zakresu wykorzystywania narzędzi hakerskich. Dopiero całościowe przeanalizowanie ataku i zachowania sprawców pozwala wysnuć bardziej holistyczne wnioski. Charakterystyczne, a jednocześnie wskazujące na skomplikowany charakter ataku jest zastosowanie połączenie ogólnodostępnych narzędzi, a także metoda dostania się do systemu, pozostawania w nim oraz wykorzystanie go do przeprowadzenia głównego etapu infekcji komputerów. Wspomniany całokształt zastosowanych technik, taktyk i procedur może świadczyć o zaawansowaniu technicznym sprawców oraz określonym celu do zrealizowania.

Atrybucja ataku

Atrybucja, czyli możliwość przypisania sprawstwa i obciążenia odpowiedzialnością za incydent lub atak na systemy lub sieci, jest równie ważna zarówno z perspektywy prawa karnego, jak i przygotowywania analiz z zakresu cyberbezpieczeństwa. W obu przypadkach jest to niezbędne w celu zidentyfikowania sprawcy zdarzenia, a następnie opracowania i podjęcia działań prewencyjnych. W efekcie pozwoli to na zniwelowanie negatywnych efektów ataku. Z punktu widzenia prawa karnego dodatkowym aspektem jest zgromadzenie dowodów istotnych pod kątem procedury karnej, opartych na prawdziwych ustaleniach faktycznych, umożliwiających wykrycie sprawcy lub sprawców w celu pociągnięcia do odpowiedzialności karnej. Charakter prewencyjny atrybucji pozwala na podjęcie konkretnych środków zaradczych, zarówno w wymiarze technicznym (np. uaktualnienie oprogramowania podatnego na atak), kryminalistycznym (np. aktualizacja procedur postępowania w przypadku śledztw wymagających zabezpieczenia dowodów cyfrowych lub sieciowych), jak i prawnym (np. konkretne

zmiany w krajowym ustawodawstwie regulującym aspekty cyberbezpieczeństwa lub postępowania w sprawach incydentów bezpieczeństwa). Zaobserwować można również wpływ możliwości atrybucyjnych na prowadzoną politykę w wymiarze wewnętrznym oraz zewnętrznym. Całościowa analiza skali ataku NotPetya, zastosowanych przez sprawców narzędzi oraz sposobu przeprowadzenia ataku, w tym związana z nim długotrwała obecność w systemach będących pierwotnym jego celem, pozwoliła zawęzić już na wstępie potencjalnie odpowiedzialne podmioty. Niewątpliwie z punktu widzenia kryminalistycznego i wykrywczego zarówno najbardziej właściwe, jak i efektywne wydaje się na początku ograniczenie kręgu podejrzanych. Pozwoli to na priorytetyzowanie czynności podejmowanych w toku postępowania przygotowawczego przez wykluczenie najmniej prawdopodobnych sprawców np. ze względu na zastosowane skomplikowane oprogramowanie lub metodę uzyskania dostępu do zaatakowanego urządzenia/sieci.

W przypadku ataków na taką skalę jak NotPetya oraz z uwagi na wykorzystane środki techniczne oraz taktykę sprawców atrybucja nie mogła być łatwa. Zaplanowane i wykonane z wyprzedzeniem (wskazuje się na wiosnę 2017 r.) uzyskanie dostępu do serwerów przedsiębiorstwa, które miało posłużyć jako węzeł do dalszej dystrybucji szkodliwego oprogramowania, świadczy o odpowiednim przygotowaniu, świadomym wyborze celu oraz umiejętnościach pozwalających na realizację planu oraz zatarcie śladów. Całokształt działań jest charakterystyczny dla działalności grupy APT (skrót od ang. *Advanced Persistent Threat*)⁵⁵. Skala oraz kraj określony jako najbardziej dotknięty, a przez to jako potencjalny główny cel, dodatkowo wskazywały na działalność inspirowaną lub sponsorowaną przez państwo. Ten aspekt również sugerował działalność grupy APT.

W kwestii tożsamości sprawców ataku NotPetya państwa sojuszu wywiadowczego *Five Eyes* (FVEY), czyli Australia, Kanada, Nowa Zelandia, Wielka Brytania oraz Stany Zjednoczone, zgodnie i oficjalnie obciążły odpowiedzialnością za zdarzenie Rosję. Jednocześnie uznały atak za najbardziej kosztowny i niszczący w skutkach w historii, a także za dowód i potwierdzenie zaangażowania Moskwy w destabilizowanie Ukrainy i trwający w niej konflikt⁵⁶. Według in-

⁵⁵ Grupa APT to określenie grupy dokonującej ataku na sieć lub urządzenia, który polega na utrzymywaniu obecności na serwerach lub w urządzeniu wraz z zachowaniem kontroli nad nimi oraz pozostawianiu niewykrytym przez użytkownika lub administratora, za: S. Maloney, *What is an Advanced Persistent Threat (APT)?*, Cybereason, 09.01.2018, <https://www.cybereason.com/blog/advanced-persistent-threat-apt>; *What Is an Advanced Persistent Threat (APT)?*, Cisco, <https://www.cisco.com/c/en/us/products/security/advanced-persistent-threat.html> (dostęp do wszystkich: 30.09.2020).

⁵⁶ E. Kovacs, *U.S., Canada, Australia attribute NotPetya attack to Russia*, Security Week, 16.02.2018, <https://www.securityweek.com/us-canada-australia-attribute-notpetya-attack-russia> (dostęp 30.09.2020).

formacji dziennikarza A. Greenberga za przeprowadzenie ataku odpowiedzialna jest grupa Sandworm, znana również jako TeleBots⁵⁷ lub GreyEnergy, w opinii autora działająca w ramach GRU⁵⁸, czyli wywiadu wojskowego Federacji Rosyjskiej, a wcześniej ZSRR⁵⁹. Podobnego zdania są firma ESET⁶⁰, ukraińska ISSP⁶¹ oraz brytyjskie National Cyber Security Centre (NCSC)⁶². Amerykańska National Security Agency uszczegółowia owo wskazanie i umiejscawia grupę Sandworm w strukturach GRU w Głównym Centrum Technologii Specjalnych (Main Center for Special Technologies, GTST)⁶³. Tej grupie przypisuje się również ataki takie jak BlackEnergy⁶⁴, Bad Rabbit⁶⁵ oraz działania wspierające ofensywę w trakcie ataku na Gruzję⁶⁶. Aktualnie, czego wyrazem jest m.in. atak NotPetya, głównym terenem aktywności grupy jest Ukraina. W obliczu działalności grupy Sandworm kraj ten określa się nawet jako „poligon testowy cyberbroni”⁶⁷.

⁵⁷ *TeleBots aka Sanworm*, Malpedia, <https://malpedia.caad.fkie.fraunhofer.de/actor/telebots> (dostęp 30.09.2020).

⁵⁸ Skróć od ros. Głównoje Razwiedywatielnoje Uprawlenije, Główny Zarząd Wywiadowczy Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, w skrócie Główny Zarząd Wywiadowczy lub GRU, od 2004 r. funkcjonuje jako Główny Zarząd Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej, w skrócie GU lub GRU, za: [https://en.wikipedia.org/wiki/GRU_\(G.U.\)](https://en.wikipedia.org/wiki/GRU_(G.U.)), https://pl.wikipedia.org/wiki/G%C5%82%C3%B3wny_Zarz%C4%85d_Wywiadowczy (dostęp 30.09.2020).

⁵⁹ A. Greenberg, *Sandworm: A New Era of Cyberwar and the Hunt for the Kremlin's Most Dangerous Hackers*, Doubleday, New York 2019, s. 363–372.

⁶⁰ A. Cherepanov, *TeleBots are back: Supply-chain attacks against Ukraine*, WeLiveSecurity ESET, 30.06.2017, <https://www.welivesecurity.com/2017/06/30/telebots-back-supply-chain-attacks-against-ukraine/> (dostęp 30.09.2020).

⁶¹ L. Cerulus, *How Ukraine became a test bed for cyberweaponry*, POLITICO, 14.02.2019, <https://www.politico.eu/article/ukraine-cyber-war-frontline-russia-malware-attacks/> (dostęp 30.09.2020).

⁶² *Reckless campaign of cyber attacks by Russian military intelligence service exposed*, National Cyber Security Centre UK, 03.10.2018, <https://www.ncsc.gov.uk/news/reckless-campaign-cyber-attacks-russian-military-intelligence-service-exposed> (dostęp 30.09.2020).

⁶³ *Exim Mail Transfer Agent Actively Exploited by Russian GRU Cyber Actors*, National Security Agency US, 28.05.2020, <https://www.nsa.gov/News-Features/News-Stories/Article-View/Article/2196511/exim-mail-transfer-agent-actively-exploited-by-russian-gru-cyber-actors/> (dostęp 30.09.2020).

⁶⁴ J. Hultquist, *Sandworm team and the Ukrainian power authority attacks*, FireEye, 08.01.2016, <https://www.fireeye.com/blog/threat-research/2016/01/ukraine-and-sandworm-team.html> (dostęp 30.09.2020).

⁶⁵ A. Perekalin, *Bad Rabbit: nowa epidemia ransomware*, Kaspersky Blog, 24.10.2017, <https://plblog.kaspersky.com/bad-rabbit-ransomware/8396/> (dostęp 30.09.2020).

⁶⁶ M.R. Pompeo, *The United States Condemns Russian Cyber Attack Against the Country of Georgia, Press Statement*, Department of State US, 20.02.2020, <https://www.state.gov/the-united-states-condemns-russian-cyber-attack-against-the-country-of-georgia/> (dostęp 30.09.2020).

⁶⁷ L. Cerulus, *How Ukraine...*, op. cit.

Wnioski i podsumowanie

Prezentowany w niniejszym artykule temat implikuje potrzebę określenia w podsumowaniu wniosków dotyczących aspektów problematycznych zarówno dla polskiego prawa karnego, jak i kryminalistyki.

Sformułowanie aktualnych przepisów prawa karnego w części szczególowej kodeksu karnego w części dotyczącej znamion. Problematycznym aspektem z punktu widzenia polskiego prawa karnego jest nieoddające rzeczywistości oraz nieuwzględniające postępu technologicznego i rozwoju technik wykorzystywanych przez przestępców sformułowanie przepisów prawa karnego. Efektem tego może być niedokładne w całości lub w części, a przez to zbyt szerokie i nieefektywne, określenie znamion przestępstw. To z kolei przełoży się na brak rozróżnienia, m.in. w zakresie wymiaru kary, między działaniami bardziej i mniej destrukcyjnymi. Aktualnie przepisy kodeksu karnego w ramach jednego przestępstwa określają szeroki zakres czynności w obrębie jednego artykułu oraz mniejszych jednostek redakcyjnych, takich jak paragrafy. Faktem jest, że niektóre z tych czynności wynikają jedne z drugich, np. w przypadku zniszczenia danych konsekwencją może być zakłócenie działania systemu lub przetwarzania danych. Natomiast brak jest wyraźnego rozróżnienia w zakresie wymiaru kary, co wynika bezpośrednio z umieszczenia zbyt wielu określeń znamion w jednym artykule. Postulatem, który mógłby ten problem rozwiązać, jest rozdzielenie czynności destruktywnych, takich jak np. niszczenie danych, wraz ze zwiększeniem wymiaru kary za nie, od czynności niedstruktywnych, przynajmniej bezpośrednio, takich jak np. blokowanie lub utrudnianie dostępu. Podobną zasadę należałoby stosować przy tworzeniu nowych przepisów, jeżeli zostaną zidentyfikowane nowe, konkretne metody wykorzystywane (aktualnie lub w przyszłości) przez sprawców, a nieujęte w dotychczas obowiązujących przepisach. „Elementy składowe”, które można brać pod uwagę, to np. skala dokonanego czynu (np. ilość uszkodzonych danych, liczba zainfekowanych urządzeń, wymierne straty finansowe i wizerunkowe poniesione w wyniku ataku wpływałyby na zwiększony wymiar kary) lub rozróżnienie niszczenia od blokowania lub utrudniania dostępu. Przytoczone wyliczenie nie jest katalogiem zamkniętym i są to jedynie niektóre z propozycji kryteriów dywersyfikujących. Odnosząc się do zmian w konkretnych przepisach, można by rozważyć, czy w przypadku art. 268a, czyli dotyczącego niszczenia danych, nie byłoby zasadne rozdzielenie ‘niszczenia, uszkodzania, usuwania, zmieniania’ od dalszej części karalnych znamion, czyli „utrudniania dostępu do danych informatycznych albo w istotnym stopniu zakłócania lub uniemożliwiania automatycznego przetwarzania, gromadzenia lub przekazywania takich danych”. Uzasadnieniem dla tej zmiany byłoby wskazane wyżej postulowanie oderwanie od siebie czynności destruktywnych od niedstruktywnych, a przy-

najmniej umieszczenie ich w oddzielnych paragrafach, niekoniecznie od razu w innych artykułach. Jest to wskazane z uwagi na różny charakter tych czynności i ich konsekwencji dla ofiar lub celów. Niezależnie od tego na gruncie teorii prawa karnego i kryminalistyki wprowadzenie nawet aktualnie *stricte* teoretycznego rozróżnienia nie oznacza, że w przyszłości, wraz z rozwojem metod i technik wykrywczych i atrybucyjnych, nie będzie możliwe wykorzystanie teorii w praktyce.

Sformułowanie aktualnych przepisów prawa karnego w części szczegółowej kodeksu karnego w części dotyczącej wymiaru kary. Biorąc pod uwagę omawiane zdarzenie, należy się zastanowić, czy nie byłoby zasadne większe rozróżnienie w zakresie wymiaru kary między poszczególnymi wymienionymi w tym artykule przestępstwami (tj. art. 268, 268a, 269a i 269b). Pod rozwagę należy poddać propozycję zwiększenia górnej granicy wymiaru kary za czyny obejmujące niszczenie danych w stosunku do jedynie zakłócenia działania systemu komputerowego. Szczególnie że aktualnie brak jest takowego, a wydaje się, iż niszczenie danych powinno być traktowane inaczej niż utrudnianie dostępu do nich lub zakłócanie działania systemów. Sensowny, zwłaszcza na gruncie omawianego przypadku, wydaje się postulat zwiększonej górnej granicy wymiaru kary za niszczenie danych jako czynności potencjalnie groźniejszej np. w razie niemożliwości ich odtworzenia z różnych przyczyn. Zdarza się, jak w przypadku ataku NotPetya, że dane są niezwykle trudne lub niemożliwe do odzyskania, ponieważ zniszczeniu ulegają również kopie zapasowe i dane umożliwiające odtworzenie zniszczonych informacji. Należy taką sytuację przeciwstawić zdarzeniu, w którym zakłócenie systemu ma charakter czasowy i przykładowo po spełnieniu warunków sprawców, np. zapłaceniu okupu lub podjęciu konkretnego działania, następuje przywrócenie działania lub dostępu do systemu.

Nieodpowiednia lub nieadekwatna kwalifikacja prawna czynów przyjęta przez organy ścigania lub wymiaru sprawiedliwości. Problematycznym aspektem w przypadku polskiego prawa karnego jest odpowiednie i adekwatne, w szczególności oddające rzeczywistość, zgodne ze stanem faktycznym i realizujące cele postępowania karnego określenie kwalifikacji prawnej przyjmowanej przez organy ścigania lub organy wymiaru sprawiedliwości w postępowaniach dotyczących cyberprzestępczości. Naturalnie potwierdzenie tej tezy wymagałoby szeroko zakrojonych badań aktowych. Jednak już na tym etapie można stwierdzić, że ogólne sformułowanie przepisów dotyczących cyberprzestępstw nie ułatwia kwalifikacji prawnej czynów oraz sprzyja ewentualnym błędom lub niedopatrzonom w tej kwestii. Po części ten aspekt jest pokłosiem opisanego w akapicie wyżej, aktualnego sformułowania przepisów. Jednak kwalifikacja prawna czynów na etapie prowadzonego postępowania jest kolejnym etapem w analizie prawa. W praktycznym wymiarze problem w odpowiednim lub adekwatnym określeniu pod kątem

prawnym czynów może nieść ze sobą trudności na etapie postępowania przygotowawczego. Decyzje odnośnie do podejmowanych czynności procesowych i pozaprosesowych, np. czy dokonywać oględzin, czy zabezpieczać sprzęt lub urządzenia, mogą wynikać z przyjętej kwalifikacji prawnej czynu. W konsekwencji ma to wpływ na zlecenie wykonania opinii przez biegłych. To z kolei znajduje swoje odzwierciedlenie w przyjmowanych wersjach kryminalistycznych oraz ewentualnym sporządzeniu i skierowaniu aktu oskarżenia. W konsekwencji (w odległej perspektywie) może to mieć skutki w postaci możliwości udanego skorzystania z drogi odwoławczej przed sądem oraz znaczenie w wymiarze statystycznym, a w tym kontekście również choćby wpływ na prowadzone badania naukowe lub statystyczne – także te oddziałujące na kształtowanie prawa przez organy ustawodawcze oraz decyzje podejmowane w organach ścigania lub wymiaru sprawiedliwości w wymiarze organizacyjnym i szkoleniowym.

Problem związany z możliwościami wykrywczymi oraz atrybucyjnymi z uwagi na metody obfuskacji kodu i ukrywania ruchu sieciowego. Obfuskacja kodu polega na umyślnym przygotowaniu go w sposób utrudniający jego zrozumienie, np. przez używanie bardziej złożonych zwrotów i konstrukcji lub wręcz tworzenie z niego zagadek, co ma utrudnić dokonanie na nim operacji inżynierii wstecznej i odkrycie jego przeznaczenia lub tożsamości autora⁶⁸. Z ukrywaniem ruchu sieciowego mamy do czynienia, gdy użytkownicy chcą zachować lub wzmocnić anonimowość w komunikowaniu się lub innych czynnościach i działaniach podejmowanych w sieci, np. wymianie informacji. Wykorzystywać do tego można sieć TOR, sieci VPN, szyfrowane komunikatory (np. Signal czy Wire), szyfrowane usługi poczty elektronicznej (np. Protonmail czy Tutanota), kryptograficzne protokoły sieciowe (np. SSH czy SSL) lub techniki steganograficzne (ukrywanie treści w obrazach). Niezależnie od stosowanej metody ukrywanie ruchu sieciowego, czy to w postaci lokalizacji, czy danych, powoduje dodatkowe trudności dla organów ścigania. Nie są one w stanie od razu w momencie ujawnienia przeanalizować zgromadzonego materiału (w przypadku szyfrowania danych) ani określić położenia sprawcy. Spowalnia to podejmowane przez nie działania i przekłada się na wydłużenie prowadzonego postępowania, ponadto wymaga poświęcenia większych zasobów zarówno ludzkich (nierzadko osób mających specjalistyczną wiedzę), jak i materiałowych (w tym czasowych oraz specjalistycznego oprogramowania lub sprzętu).

Trudności atrybucyjne i wykrywcze wynikające z wykorzystywania przez sprawcę/sprawców ogólnodostępnego oprogramowania lub rozwiązań

⁶⁸ M. Rouse, *Obfuscation definition*, Techtarger, <https://searchsoftwarequality.techtarger.com/definition/obfuscation> (dostęp 30.09.2020).

technicznych. Dotyczy to możliwych problemów dla organów ścigania związanych z przypisaniem sprawstwa na podstawie poszlak lub dowodów wskazujących na wykorzystanie ogólnodostępnego, choć konkretnego oprogramowania lub rozwiązań technicznych. Może się bowiem okazać, że dowody cyfrowe lub sieciowe sugerujące użycie bardzo specyficznych i skomplikowanych (lub wręcz przeciwnie, prostych, ale cały czas charakterystycznych) programów niekoniecznie naprowadzą śledczych na ślad sprawców. Wiąże się to z faktem, iż (tak jak w przypadku opisywanego w niniejszym artykule ataku) sprawcy mogą wykorzystywać (i robią to, niezależnie od celu, coraz częściej⁶⁹) oprogramowanie lub fragmenty kodu pozostające w otwartym dostępie. Zwiększa to krąg potencjalnych podejrzanych. Z tego powodu oparcie się tylko na narzędziach i technikach może nie być skuteczne z punktu widzenia prowadzonego postępowania, a więc również kryminalistyki. W przypadku gdy sprawcy nie modyfikują narzędzi lub nie przygotowują własnych, ale korzystają z dostępnych w sieci gotowych rozwiązań, np. na forum GitHub, możliwości atrybucji danego zdarzenia należy oprzeć na innych wnioskach lub wynikach analizy pozostałych dostępnych poszlak lub wskazówek. Warto brać pod uwagę całokształt działań podejmowanych przez atakujących, np. uwzględnić język wykorzystywany w kodzie. Można tu przywołać przykład grupy APT37, najprawdopodobniej północnokoreańskiej lub przez ten kraj inspirowanej bądź finansowanej. Starła się ona ukryć swoją tożsamość, używając w kodzie zwrotów z języka chińskiego przetłumaczonych na angielski⁷⁰. Innym wskaźnikiem tożsamości mogą być godziny dokonania ataku. Zdarza się, że wskażą one lokalizację geograficzną sprawców pomimo stosowanych przez nich narzędzi ukrywających lub zmieniających lokalizację, jak w przypadku grupy APT29, której aktywność pokrywa się ze strefami czasowymi obowiązującymi w Moskwie i Petersburgu⁷¹. Dopiero całościowa analiza dowodów, dostępnych opinii biegłych oraz dodatkowych czynników poparta przeprowadzonym procesem analitycznym powinna pozwolić na wysnucie najbardziej oddających rzeczywistość wniosków lub chociaż zminimalizowanie ryzyka popełnienia błędu w prowadzeniu śledztwa lub dochodzenia.

⁶⁹ D. Palmer, *Security warning: Attackers are using these five hacking tools to target you*, ZD-Net, 11.10.2018, <https://www.zdnet.com/article/security-warning-attackers-are-using-these-five-hacking-tools-to-target-you/> (dostęp 30.09.2020).

⁷⁰ Threat Intelligence Report OPERATION 'Rocket Man', Security Response Center (ESRC), 08.2018, <http://blog.alyac.co.kr/attachment/cfile24.uf@99219C4F5BC3F4E01751D3.pdf> (dostęp 30.09.2020).

⁷¹ The Dukes. 7 Years of Russian Cyberespionage, F-Secure, 09.2016, https://blog-assets.f-secure.com/wp-content/uploads/2020/03/18122307/F-Secure_Dukes_Whitepaper.pdf (dostęp 30.09.2020).

Kryminalistyka i prawo dowodowe wobec nowych zagrożeń cyberbezpieczeństwa. W rozumieniu kryminalistycznym, z uwagi na wszystkie powyższe wnioski i wyzwania, opisywany atak jest problematyczny pod wieloma względami. Podstawowym wskaźnikiem, zarówno z teoretycznego (na sali wykładowej), jak i praktycznego (na sali sądowej) punktu widzenia, źródłem i podstawą do skazania powinny być dowody, które podlegają ściśle określonemu przez doktrynę i praktykę reżimowi. W przypadku tradycyjnych przestępstw możliwe jest potencjalne powiązanie konkretnego narzędzia (choćby seryjnie produkowanego) z miejscem lub zdarzeniem. Pozwala na to wykonanie badań kryminalistycznych przy dochowaniu staranności oraz naukowych standardów. W przypadku oprogramowania komputerowego nie zawsze jest to jednak w aż takim stopniu możliwe lub wykonalne. W odniesieniu do cyberprzestępczości i cyberbezpieczeństwa niezbędne jest kompleksowe spojrzenie na ataki na sieci, systemy i urządzenia, nierzadko z uwzględnieniem uwarunkowań geopolitycznych oraz gospodarczych. To z kolei wymaga konkretnych oraz często rzadkich cech i umiejętności wśród śledczych i prokuratorów. Znajomość oraz dochowanie wszelkich znanych oraz dostępnych standardów i dobrych praktyk zabezpieczania materiału cyfrowego mogą być niewystarczające. Odzyskany lub zabezpieczony przez techników kod, niezależnie, czy jest to jego fragment czy całość, niekoniecznie pozwoli na wykorzystanie go w atrybucji, a następnie w postępowaniu. Nie będzie to możliwe nie tyle z uwagi na jego niekompletność, ile właśnie dlatego, że ewentualny brak cech charakterystycznych (takich jak w przypadku „klasycznych” narzędzi) nie pozwoli na powiązanie z konkretną grupą lub osobą. To z kolei uniemożliwi wykorzystanie go jako narzędzia bezpośrednio wskazującego sprawcę lub wiążącego go ze zdarzeniem. Należy pamiętać, że wiedza lub wskazówki dotyczące jakiegoś zjawiska niekoniecznie muszą oznaczać możliwość wykorzystania ich jako dowodów. W możliwościach i efektach wykorzystania zebranych lub pozyskanych w toku dochodzenia bądź śledztwa informacji, a następnie na etapie postępowania sądowego, można upatrywać jednego ze wskaźników efektywności praktycznego zastosowania kryminalistyki. W związku z powyższym nasuwa się wniosek, iż pewnym niedostatkim jest kierowanie się ściśle wskazaniami kryminalistyki stosowanymi do pozostałych działów techniki kryminalistycznej w stosunku do współczesnych zagrożeń cyberprzestępczością. Postuluje się zatem, by w odniesieniu do cyberprzestępczości, szczególnie tak zaawansowanej jak w omawianym przykładzie, nauki kryminalistyczne włączyły w swoje procedury dorobek z zakresu nauk o bezpieczeństwie (np. strategii bezpieczeństwa poszczególnych państw i zależności z innymi sektorami działalności państwa), nauk ścisłych (w szczególności informatycznych w aspekcie technicznym), nauk ekonomicznych (np. w zakresie międzynarodowej wymiany handlowej) oraz

nauk politycznych, w szczególności dotyczących stosunków międzynarodowych. Cyberprzestępczość jako globalny fenomen, niepoddający się dotychczas istniejącym ograniczeniom i granicom, wymaga interdyscyplinarnego podejścia, nawet w tak wąskim wymiarze, jakim jest zapobieganie i ściganie przestępczości. Bez podejścia łączącego wiedzę w perspektywie można liczyć na negatywny wpływ nie tylko na działania pozostające w zakresie nauk kryminalistycznych, lecz także w pozostałych wymienionych wyżej dyscyplinach.

Streszczenie

Celem artykułu jest przeanalizowanie ataku cybernetycznego NotPetya pod kątem kryminalistyki oraz polskiego prawa karnego. Omówienie aspektów kryminalistycznych obejmuje charakterystykę technik, taktyk i procedur wykorzystanych przez sprawców do ataku, w tym zastosowanego szkodliwego oprogramowania, oraz wskazanie ofiar wraz z uzasadnieniem ich doboru przez atakujących. Ponadto podkreślono trudności z atrybucją sprawców. Analiza prawna obejmowała wskazanie możliwych kwalifikacji prawnych czynów popełnionych przez sprawców na gruncie polskiego kodeksu karnego. Praca zakończona jest oceną znaczenia ataku i wnioskami *de lege ferenda* zarówno dla kryminalistyki, jak i prawa karnego.

Słowa kluczowe: cyberprzestępczość, NotPetya, szkodliwe oprogramowanie, Internet, kryminalistyka, prawo karne

Summary

The aim of the article is to analyse NotPetya's cyber-attack in terms of forensics and Polish criminal law. The discussion of forensic aspects includes the identification of techniques, tactics and procedures used by the perpetrators to launch the attack, including the malicious software used, the identification of victims and the justification for their selection by the attackers. In addition, difficulties in identifying the perpetrators have been outlined. The legal analysis included an indication of the possible legal classification of acts committed by the perpetrators under the Polish criminal code. The work concludes with an assessment of the significance of the attack, conclusions *de lege ferenda*, both for forensics and criminal law.

Keywords: cybercrime, NotPetya, malware, Internet, forensics, criminal law

Bibliografia

Literatura

- Greenberg A., *Sandworm: A New Era of Cyberwar and the Hunt for the Kremlin's Most Dangerous Hackers*, Doubleday, New York 2019.
- Maymí F., Bixler R., Jones R., Lathrop S., *Towards a definition of cyberspace tactics, techniques and procedures*, 2017 IEEE International Conference on Big Data (Big Data), Boston, MA, 2017, doi: 10.1109/BigData.2017.8258514, <https://ieeexplore.ieee.org/document/8258514>.

Wróbel W., Zajac D., *Art. 268(a)*, w: *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część II. Komentarz do art. art. 212–277d*, Wolters Kluwer Polska, 2017, dostępny w: SIP Lex Omega.

Źródła prawa

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1444).

Źródła internetowe

- Bossert T., *It's official: North Korea is behind WannaCry*, „The Wall Street Journal”, 18.12.2017, <https://www.wsj.com/articles/its-official-north-korea-is-behind-wannacry-1513642537> (dostęp 30.09.2020).
- Botezatu B., *Massive GoldenEye ransomware campaign slams worldwide users*, Bitdefender, 28.06.2017, <https://labs.bitdefender.com/2017/06/massive-goldeneye-ransomware-campaign-slams-worldwide-users/> (dostęp 30.09.2020).
- Brewster T., *Is this Ukrainian company the source of the “NotPetya” ransomware explosion?*, Forbes, 27.06.2017, <https://www.forbes.com/sites/thomasbrewster/2017/06/27/medoc-firm-blamed-for-ransomware-outbreak/#7ba793fd73c8> (dostęp 30.09.2020).
- Brumfield C., *Russia's Sandworm hacking group heralds new era of cyber warfare*, CSO Online, 22.11.2019, <https://www.csoonline.com/article/3455172/russias-sandworm-hacking-group-heralds-new-era-of-cyber-warfare.html> (dostęp 30.09.2020).
- Cerulus L., *How Ukraine became a test bed for cyberweaponry*, POLITICO, 14.02.2019, <https://www.politico.eu/article/ukraine-cyber-war-frontline-russia-malware-attacks/> (dostęp 30.09.2020).
- Cherepanov A., *Analysis of TeleBots' cunning backdoor*, WeLiveSecurity ESET, 04.07.2017, <https://www.welivesecurity.com/2017/07/04/analysis-of-telebots-cunning-backdoor/> (dostęp 30.09.2020).
- Cherepanov A., *TeleBots are back: Supply-chain attacks against Ukraine*, WeLiveSecurity ESET, 30.06.2017, <https://www.welivesecurity.com/2017/06/30/telebots-back-supply-chain-attacks-against-ukraine/> (dostęp 30.09.2020).
- Chiu A., *New ransomware variant “Nyetya” compromises systems worldwide*, Talos Intelligence Blog, 06.07.2017, <https://blog.talosintelligence.com/2017/06/worldwide-ransomware-variant.html>; (dostęp 30.09.2020).
- Cimpanu C., *M.E.Doc software was backdoored 3 times, servers left without updates since 2013*, Bleeping Computer, 06.07.2017, <https://www.bleepingcomputer.com/news/security/m-e-doc-software-was-backdoored-3-times-servers-left-without-updates-since-2013/>; (dostęp 30.09.2020).
- Cimpanu C., *Ukrainian police seize servers from where NotPetya outbreak first spread*, Bleeping Computer, 04.07.2017, <https://www.bleepingcomputer.com/news/security/ukrainian-police-seize-servers-from-where-notpetya-outbreak-first-spread/> (dostęp 30.09.2020).
- Command and Control (C&C) Server, TrendMicro, <https://www.trendmicro.com/vinfo/us/security/definition/command-and-control-server> (dostęp 30.09.2020).
- Cyber-attack: Europol says it was unprecedented in scale*, BBC, 13.05.2017, <https://www.bbc.com/news/world-europe-39907965> (dostęp 30.09.2020).

- DOD Dictionary of Military and Associated Terms*, Department of Defense, <https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/dictionary.pdf> (dostęp 30.09.2020).
- Enterprise Matrix, MITRE ATT&CK, <https://attack.mitre.org/matrices/enterprise/> (dostęp 30.09.2020).
- Exim Mail Transfer Agent Actively Exploited by Russian GRU Cyber Actors, National Security Agency US, 28.05.2020, <https://www.nsa.gov/News-Features/News-Stories/Article-View/Article/2196511/exim-mail-transfer-agent-actively-exploited-by-russian-gru-cyber-actors/> (dostęp 30.09.2020).
- FedEx Corp. 2019 Annual Report*, https://s1.q4cdn.com/714383399/files/doc_financials/annual/2019/FedEx-Corporation-2019-Annual-Report.pdf?utm_source=InvestorRelations&utm_medium=Referral&utm_campaign=AnnualReport2018&utm_content=FinancialInformationAnnualReports (dostęp 30.09.2020).
- Frankowicz K., *WannaCry Ransomware*, CERT.PL, <https://www.cert.pl/news/single/wannacry-ransomware/> (dostęp 30.09.2020).
- Goodin D., *Tuesday's massive ransomware outbreak was, in fact, something much worse*, Ars Technica, 28.06.2017, <https://arstechnica.com/information-technology/2017/06/petya-outbreak-was-a-chaos-sowing-wiper-not-profit-seeking-ransomware/> (dostęp 30.09.2020).
- GReAT, *Schroedinger's Pet(ya)*, Securelist Kaspersky, 27.06.2017, <https://securelist.com/schroedingers-petya/78870/> (dostęp 30.09.2020).
- Greenberg A., *The confessions of Marcus Hutchins, the hacker who saved the Internet*, WIRED, 12.05.2020, <https://www.wired.com/story/confessions-marcus-hutchins-hacker-who-saved-the-internet/> (dostęp 30.09.2020).
- Greenberg A., *The untold story of NotPetya, the most devastating cyberattack in history*, WIRED, 22.08.2018, <https://www.wired.com/story/notpetya-cyberattack-ukraine-russia-code-crashed-the-world/> (dostęp 30.09.2020).
- Grossman N., *EternalBlue – everything there is to know*, Checkpoint, 29.09.2017, <https://research.checkpoint.com/2017/eternalblue-everything-know/> (dostęp 30.09.2020).
- Haertle A., *Komputery ofiar NotPetya mogły być zainfekowane co najmniej od kwietnia*, Zaufana Trzecia Strona, 04.07.2017, <https://zaufanatrzeciastrona.pl/post/komputery-zaatakowane-przez-notpetya-mogly-byc-zainfekowane-co-najmniej-od-kwietnia/> (dostęp: 30.09.2020).
- Helmore E., *Ransomware attack reveals breakdown in US intelligence protocols, expert says*, „The Guardian”, 13.05.2017, <https://www.theguardian.com/technology/2017/may/13/ransomware-cyber-attack-us-intelligence> (dostęp 30.09.2020).
- How to Accidentally Stop a Global Cyber Attacks*, MalwareTech, 13.05.2017, <https://www.malwaretech.com/2017/05/how-to-accidentally-stop-a-global-cyber-attacks.html> (dostęp 30.09.2020).
- [https://en.wikipedia.org/wiki/GRU_\(G.U.\)](https://en.wikipedia.org/wiki/GRU_(G.U.)) (dostęp 30.09.2020).
- https://pl.wikipedia.org/wiki/G%C5%82%C3%B3wny_Zarz%C4%85d_Wywiadowczy (dostęp 30.09.2020).
- <https://www.pcmag.com/encyclopedia/term/kill-switch> (dostęp: 30.09.2020).
- <https://www.techopedia.com/definition/4001/kill-switch> (dostęp 30.09.2020).
- Hultquist J., *Sandworm team and the Ukrainian power authority attacks*, FireEye, 08.01.2016,

- <https://www.fireeye.com/blog/threat-research/2016/01/ukraine-and-sandworm-team.html> (dostęp 30.09.2020).
- Ivanov A., Mamedov O., *ExpPetr/Petya/NotPetya is a wiper, not ransomware*, Securelist Kaspersky, 28.06.2017, <https://securelist.com/expetrpetyanotpetya-is-a-wiper-not-ransomware/78902/> (dostęp 30.09.2020).
- Kolejny groźny globalny atak: ransomware Petya (NotPetya). Ofiary także w Polsce. Dotyczy również zaktualizowanych Windowsów!*, Niebezpiecznik, 27.06.2017, <https://niebezpiecznik.pl/post/kolejny-grozny-globalny-atak-tym-razem-ransomware-petya-ofiary-sa-takze-w-polsce/> (dostęp 30.09.2020).
- Kovacs E., *U.S., Canada, Australia attribute NotPetya attack to Russia*, Security Week, 16.02.2018, <https://www.securityweek.com/us-canada-australia-attribute-notpetya-attack-russia> (dostęp 30.09.2020).
- Lee T.B., *The WannaCry ransomware attack was temporarily halted. But it's not over yet*, Vox, 15.05.2017, <https://www.vox.com/new-money/2017/5/15/15641196/wannacry-ransomware-windows-xp> (dostęp 30.09.2020).
- M.E.Doc developer signs agreement with SBU on countering cyberattack threats*, Interfax Ukraine, 12.07.2018, <https://en.interfax.com.ua/news/general/517610.html> (dostęp 30.09.2020).
- Majdan K., *Hakerzy wywołali chaos na Ukrainie. Jak doszło do ataku ransomware?*, Business Insider, 28.06.2017, <https://businessinsider.com.pl/technologie/nowe-technologie/notpetya-atak-zlosliwym-oprogramowaniem-na-ukraine/s7bnll2> (dostęp 30.09.2020).
- Maloney S., *What is an Advanced Persistent Threat (APT)?*, Cybereason, 09.01.2018, <https://www.cybereason.com/blog/advanced-persistent-threat-apt> (dostęp 30.09.2020).
- Malware Spotlight: What are wipers?*, Infosec Institute, 19.11.2019, <https://resources.infosecinstitute.com/malware-spotlight-what-are-wipers/#gref> (dostęp 30.09.2020).
- Microsoft Defender ATP Research Team, *New ransomware, old techniques: Petya adds worm capabilities*, Microsoft, 27.06.2017, <https://www.microsoft.com/security/blog/2017/06/27/new-ransomware-old-techniques-petya-adds-worm-capabilities/?source=mmpc> (dostęp 30.09.2020).
- Nakashima E., *Russian military was behind 'NotPetya' cyberattack in Ukraine, CIA concludes*, „The Washington Post”, 13.01.2018, https://www.washingtonpost.com/world/national-security/russian-military-was-behind-notpetya-cyberattack-in-ukraine-cia-concludes/2018/01/12/048d8506-f7ca-11e7-b34a-b85626af34ef_story.html (dostęp 30.09.2020).
- Newman L.H., *The ransomware meltdown experts warned about is here*, WIRED, 12.05.2017, <https://www.wired.com/2017/05/ransomware-meltdown-experts-warned/> (dostęp 30.09.2020).
- Oprogramowanie ransomware*, Malwarebytes, <https://pl.malwarebytes.com/ransomware/> (dostęp 30.09.2020).
- Osborne C., *NonPetya ransomware forced Maersk to reinstall 4000 servers, 45000 PCs*, ZDNet, 26.01.2018, <https://www.zdnet.com/article/maersk-forced-to-reinstall-4000-servers-45000-pcs-due-to-notpetya-attack/> (dostęp 30.09.2020).
- Palmer D., *Petya ransomware: Cyberattack costs could hit \$300m for shipping giant Maersk*, ZDNet, 16.08.2017, <https://www.zdnet.com/article/petya-ransomware-cyber-attack-costs-could-hit-300m-for-shipping-giant-maersk/> (dostęp 30.09.2020).

- Palmer D., *Security warning: Attackers are using these five hacking tools to target you*, ZDNet, 11.10.2018, <https://www.zdnet.com/article/security-warning-attackers-are-using-these-five-hacking-tools-to-target-you/> (dostęp 30.09.2020).
- Perekalin A., *Bad Rabbit: nowa epidemia ransomware*, Kaspersky Blog, 24.10.2017, <https://plblog.kaspersky.com/bad-rabbit-ransomware/8396/> (dostęp 30.09.2020).
- Petya Ransomware: What we know now*, ESET, 27.06.2017, <https://www.eset.com/us/about/newsroom/corporate-blog/petya-ransomware-what-we-know-now/>; (dostęp 30.09.2020).
- Pompeo M.R., *The United States Condemns Russian Cyber Attack Against the Country of Georgia, Press Statement*, Department of State US, 20.02.2020, <https://www.state.gov/the-united-states-condemns-russian-cyber-attack-against-the-country-of-georgia/> (dostęp 30.09.2020).
- Porup J.M., *What is Mimikatz? And how to defend against this password stealing tool*, CSO Online, 05.03.2019, <https://www.csoonline.com/article/3353416/what-is-mimikatz-and-how-to-defend-against-this-password-stealing-tool.html> (dostęp 30.09.2020).
- Прикриттям наймасштабнішої кібератаки в історії України став вірус *Petya (Diskcoder.C)* (tłum. na ang.: *Petya virus (Diskcoder.C) became a cover for the largest cyber attack in the history of Ukraine*), Cyberpolice Ukraine, 05.07.2017, <https://cyberpolice.gov.ua/news/prykryttyam-najmasshtabnishoyi-kiberataky-v-istoriyi-ukrayiny-stav-virus-diskcoderc-881/> (dostęp 30.09.2020).
- Ransomware definition*, w: *Cambridge Dictionary Online*, <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/ransomware> (dostęp 30.09.2020).
- Ransomware, TrendMicro, <https://www.trendmicro.com/vinfo/us/security/definition/ransomware>; (dostęp 30.09.2020).
- Reckless campaign of cyber attacks by Russian military intelligence service exposed*, National Cyber Security Centre UK, 03.10.2018, <https://www.ncsc.gov.uk/news/reckless-campaign-cyber-attacks-russian-military-intelligence-service-exposed> (dostęp 30.09.2020).
- Rouse M., *Obfuscation definition*, Techtarget, <https://searchsoftwarequality.techtarget.com/definition/obfuscation> (dostęp 30.09.2020).
- Rządowy zespół kryzysowy o cyberatakach*, IAR, 28.06.2017, <https://www.polskieradio.pl/78/1227/Artykul/1782601,Rzadowy-zespol-kryzysowy-o-cyberatakach>; (dostęp 30.09.2020).
- Smith B., *The need for urgent collective action to keep people safe online: Lessons from last week's cyberattack*, Microsoft Blog, 14.05.2017, <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2017/05/14/need-urgent-collective-action-keep-people-safe-online-lessons-last-weeks-cyberattack/> (dostęp 30.09.2020).
- Symantec Security Response Team, *What you need to know about the WannaCry Ransomware*, Symantec (Broadcom), 23.10.2017, <https://symantec-enterprise-blogs.security.com/blogs/threat-intelligence/wannacry-ransomware-attack> (dostęp 30.09.2020).
- Tactics, Techniques and Procedures*, Radware, 09.12.2019, <https://security.radware.com/ddos-experts-insider/hackers-corner/tactics-techniques-procedures/> (dostęp 30.09.2020).
- TeleBots aka Sanworm, Malpedia, <https://malpedia.caad.fkie.fraunhofer.de/actor/telebots> (dostęp 30.09.2020).

- The Dukes. 7 Years of Russian Cyberespionage, F-Secure, 09.2016, https://blog-assets.f-secure.com/wp-content/uploads/2020/03/18122307/F-Secure_Dukes_Whitepaper.pdf (dostęp 30.09.2020).
- Threat Intelligence Report OPERATION 'Rocket Man', Security Response Center (ESRC), 08.2018, <http://blog.alyac.co.kr/attachment/cfile24.uf@99219C4F5BC3F4E01751D3.pdf> (dostęp 30.09.2020).
- V. Chebyshev et al., *IT threat evolution Q3 2019. Statistics*, Securelist Kaspersky, 29.11.2019, <https://securelist.com/it-threat-evolution-q3-2019-statistics/95269/> (dostęp 30.09.2020).
- Voreacos D., Chiglinsky K., Griffin R., *Merck cyberattack's \$1.3 billion question: Was it an act of war?*, Bloomberg, 03.12.2019, <https://www.bloomberg.com/news/features/2019-12-03/merck-cyberattack-s-1-3-billion-question-was-it-an-act-of-war> (dostęp 30.09.2020).
- Wakefield J., *Tax software blamed for cyber-attack spread*, BBC, 28.06.2017, <https://www.bbc.com/news/technology-40428967> (dostęp 30.09.2020).
- WannaCry Ransomware*, EUROPOL EC3, <https://www.europol.europa.eu/wannacry-ransomware>; (dostęp 30.09.2020).
- WannaCry: BSI ruft Betroffene auf, Infektionen zu melden*, Heise Online, <https://www.heise.de/newsticker/meldung/WannaCry-BSI-ruft-Betroffene-auf-Infektionen-zu-melden-3713442.html> (dostęp 30.09.2020).
- What Is an Advanced Persistent Threat (APT)?*, Cisco, <https://www.cisco.com/c/en/us/products/security/advanced-persistent-threat.html> (dostęp 30.09.2020).
- Wiele polskich firm zostało zaatakowanych przez wirusa Petya*, Polskie Radio 24, 28.06.2017, <https://www.polskieradio.pl/130/3993/Artykul/1782398,Wiele-polskich-firm-zostaloz-zaatakowanych-przez-wirusa-Petya> (dostęp 30.09.2020).

Media społecznościowe

- Post opublikowany na portalu społecznościowym Facebook, <https://www.facebook.com/me-doc.ua/posts/1904044929883085> (dostęp 30.09.2020).
- Post opublikowany na portalu społecznościowym Twitter, <https://twitter.com/craiu/status/880343543373586432> (dostęp 30.09.2020).
- Post opublikowany na portalu społecznościowym Twitter, <https://twitter.com/Snowden/status/863425539616284673> (dostęp 30.09.2020).
- Post opublikowany na portalu społecznościowym Twitter, <https://twitter.com/kaspersky/status/879749175570817024/photo/1> (dostęp 30.09.2020).
- Post opublikowany na portalu społecznościowym Twitter, <https://twitter.com/CyberpoliceUA/status/879772963658235904?s=20> (dostęp 30.09.2020).

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania

Brak

**KRYMINALISTYCZNE ASPEKTY *MODUS OPERANDI*
KRADZIEŻY Z WŁAMANIEM
W MUZEACH W POLSCE**

**Forensic aspects of the *modus operandi*
of burglary in museums in Poland**

Wprowadzenie

Kradzieże z muzeów stanowią statystycznie niewielką liczbę w zestawieniu z przestępstwami dokonywanymi w większości na szkodę obiektów sakralnych, na drugim miejscu znajdują się mieszkania prywatne, a dalej biblioteki. Z analizy danych policyjnych wynika, że od 2001 r. zagrożenie muzeów w tym zakresie wzrasta¹.

Ważne jest jednak, że niewielka liczba kradzieży z muzeów dóbr o wyjątkowej wartości, szczególnym znaczeniu i niepowtarzalnym charakterze powoduje niewymierne straty w dziedzictwie kulturowym naszego kraju. Występują tu wszelkie formy kradzieży:

1. kradzieże „zwykłe”,
2. kradzieże z włamaniem,
3. kradzieże pracownicze.

Kradzieże z muzeów dotyczące dóbr o szczególnym znaczeniu dla kultury, odznaczających się wyjątkową wartością i niepowtarzalnym charakterem, nie są przypadkowe. Są to kradzieże z włamaniem świadczące najczęściej o działaniu sprawców z premedytacją, wyrażającą się w działaniach rozpoznawczych ewentualnych miejsc przestępstwa, doborze grupy i odpowiednim przygotowaniu środków. Często też w przypadkach kradzieży z włamaniem mamy do czynienia z działaniem na zamówienie². Zdaniem ustawodawcy sprawca, naruszając i pokonując przeszkodę chroniącą wstęp do pomieszczenia, wykazuje szczególne

¹ P. Ogrodzki, *Przestępczość w polskich muzeach*, „Cenne, Bezcenne, Utracone”, 2006, nr 4 (25).

² M. Karpowicz, *Krajowe i międzynarodowe uwarunkowania ścigania przestępstw przeciwko zabytkom*, w: M. Karpowicz, P. Ogrodzki (red.), *Międzynarodowa współpraca służb policyjnych, granicznych i celnych w zwalczaniu przestępczości przeciwko zabytkom*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2005.

nasilenie złej woli i większą zuchwałość niż zwykły złodziej, kradnący cudze mienie z niezabezpieczonego pomieszczenia. Ta właśnie cecha charakteryzuje sposób działania włamywacza i stanowi o kwalifikowanej postaci jego czynu, zagrożonego w Kodeksie karnym o wiele surowszą sankcją karną niż zwykła kradzież. Stanowi o tym bowiem art. 279 § 1 k.k., który brzmi: „Kto kradnie w sposób szczególnie zuchwały lub z włamaniem, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10”. Kradzież z włamaniem jest przestępstwem bardziej groźnym, bo wymagającym od sprawcy większego zdeterminowania, ale i często bardziej prymitywnych metod. Łatwiej dokonać włamania przez okno, niż ukraść dzieło sztuki w obecności zwiedzających i personelu.

W artykule przedstawiono kilka przypadków kradzieży z włamaniem dotyczących zabytków muzealnych i omówiono sposoby ich dokonania, jak również postępowania dochodzeniowe. Na ich przykładzie można wysnuć wnioski o podobnych przyczynach skuteczności tych włamań i nieskuteczności działań Policji.

Przykład 1. Kradzież z Muzeum Narodowego w Gdańsku w kwietniu 1974 r.

Nie przypadkiem w kwietniu 1974 r. z naszych muzeów zniknęły obiekty tej klasy co *Ukrzyżowanie* Antoona van Dycka i *Kobieta przenosząca żar* z Muzeum Narodowego w Gdańsku³. W związku z remontem koło budynku muzeum ustawiono rusztowanie sięgające poddasza. Na wysokości pierwszego półpiętra znajdowały się dwa zakratowane okna. Od opisywanych okien prowadziły na pierwsze piętro schody nieudostępnione dla zwiedzających, niemające jednak żadnego zabezpieczenia poza odgradzającą linką. Oba skradzione dzieła, obraz Pietera Breughla Młodszeo z XVI w. *Kobieta z żarem* i szkic olejny (*bozzetto*) *Ukrzyżowanie* Antoona van Dycka, stanowiły cenne okazy malarstwa flamandzkiego. Sprawca lub sprawcy w miejsce skradzionych obrazów pozostawili ich falsyfikaty. Obrazy typu *bozzetto* były szkicami tworzonymi w malarstwie flamandzkim XVII w. *Ukrzyżowanie* zostało namalowane w jednej tonacji brązową farbą olejną na desce i wzbogacone przez malarza o światłocienie. Kradzież ta stanowiła jedną z najdotkliwszych dla Polski. Pojawiły się różne tropy, ale żaden z nich nie doprowadził do sprawców i zleceniodawców. Dzisiaj, po latach wartość *Ukrzyżowania* van Dycka oceniana jest na 1,5 mln złotych, a obrazu Breughla na około

³ T. Rydzek, *Kryminalistyczno-kryminologiczne aspekty kradzieży dóbr kultury w Polsce w latach 1946–1977*, Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW, Warszawa 1986; F. Trzebski, *Kradzieże z muzeów w Polsce. Analiza kryminalistyczna i stopień zagrożenia – wybrane przypadki*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2010, t. XIV.

200 tys. złotych. W aktach sprawy nie ma informacji, czy prokurator rejonowy prowadzący śledztwo poinformował instytucje zagraniczne takie jak muzea, zba- dał rejestry dzieł skradzionych lub zaginionych, czy zawiadomił zagraniczne or- gany ścigania o popełnionym przestępstwie, czy monitorował aukcje dzieł sztuki za granicą. W tych warunkach zastrzeżenia budzi decyzja o umorzeniu śledztwa zaledwie po kilku miesiącach⁴.

Przykład 2. Kradzież z włamaniem w Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie w 1990 r.

Do jednego z najbardziej znanych włamań z kradzieżą do niedostatecznie zabezpieczonego muzeum doszło w 1990 r. w Muzeum Warmii i Mazur miesz- czącym się na Zamku w Olsztynie, z którego skradziono 29 najstarszych ikon z XVI–XIX w.⁵ Olsztyńskie ikony należały do najciekawszych w kraju. W mu- zeum prezentowano sto najcenniejszych obrazów. Zniknęły najstarsze dzieła. Wszystkie ikony były malowane na desce, techniką tempery jajowej, i były pod- dane konserwacji. Każda na odwrocie deski miała napisany białą farbą emul- syjną numer inwentarzowy. Ikony stanowiły własność Muzeum Warmii i Ma- zur w Olsztynie. Po zamknięciu muzeum klucze były oddawane na portiernię z równoczesnym dokonaniem wpisu do książki pobierania kluczy. Gotycka sala ekspozycji, tzw. Sala Kopernikowska, była plombowana i po zamknięciu nikt nie miał do niej wstępu. Przez całą dobę na zamku, w którym znajdowało się Muzeum Warmii i Mazur, przebywał dozorca. Nie miał on jednak prawa wstępu do zaplombowanej sali, w której przechowywano ikony, z wyjątkiem sytuacji, gdyby usłyszał, że dzieje się tam coś niepokojącego. Włamania w muzeum ma- jącym swoją siedzibę w średniowiecznym zamku w Olsztynie pokazały, że sama architektura obronna nie jest wystarczającym elementem ochrony mogącym gwarantować bezpieczeństwo zgromadzonym zbiorom. Przestępców nie odstra- szała konieczność karkołomnej wspinaczki po zamkowych murach i związanego z tym ryzyka. W olsztyńskim muzeum nie zainstalowano urządzeń alarmowych, mimo że w tym czasie były one już stosowane. Przestępcy dostali się do muzeum po dziesięciometrowej wspinaczce na mury zamkowe za pomocą specjalnej dra- binki⁶. Przeprowadzone na miejscu przestępstwa oględziny pozwoliły na stwier- dzenie, że sprawcy weszli do sali wystawowej z zewnątrz po murze, a następnie przez okno, usytuowane na wysokości 10 metrów nad ziemią, wybijając szybę

⁴ Badania aktowe sprawy nr 4 Ds 33/74 z Prokuratury Powiatowej dla miasta Gdańska doty- czące kradzieży z włamaniem w Muzeum Narodowym w Gdańsku w 1974 r.

⁵ *Z drabiną po ikony*, „Gazeta Olsztyńska”, maj 1999.

⁶ F. Trzebski, op. cit.

oraz przecinając siatkę zabezpieczającą z drutu. Okna sali nie były zabezpieczone kratami. W muzeum w Olsztynie zabrakło pełnej ochrony, na którą składają się zabezpieczenia techniczne typu klasycznego (solidne drzwi i okna, zamki specjalne, kraty) i zabezpieczenia techniczne typu sygnalizacyjno-alarmowego.

Przypadek tej kradzieży dowodzi niedostatecznych zabezpieczeń w muzeum. Nie zainstalowano w nim urządzeń alarmowych, mimo że w tym czasie były one już stosowane. W trakcie eksperymentu ustalono, że nie było możliwe zamocowanie liny w oknie sali w taki sposób, aby po zejściu na ziemię można ją było zdjąć i zabrać bez pomocy od wewnątrz. Sprawca nie pozostawił jednak liny, co mogło sugerować współdziałanie osoby wewnątrz zamku.

O włamaniu do muzeum i kradzieży ikon powiadomiono jednostki policyjne na terenie kraju, przekazując jednocześnie bliższe informacje dotyczące zagrabionych obrazów, aby ułatwić ich identyfikację. Podobne informacje przekazano prywatnym galeriom oraz placówkom zajmującym się handlem dziełami sztuki. O kradzieży ikon poinformowano również społeczeństwo, za pośrednictwem prasy, wyznaczając nagrodę w wysokości 40 mln złotych (4000 złotych po denominacji) dla osoby, która przekaze informację pozwalającą na ustalenie miejsca przechowywania skradzionych dzieł. Nie uzyskano jednak istotnych danych, które mogłyby doprowadzić do odnalezienia dzieł sztuki i ustalenia sprawców. W materiałach śledztwa nie ma informacji o sprawdzeniu środowiska zawodowych wspinaczy czy też firm zatrudniających takie osoby. Działania policji i prokuratury nie dały pozytywnych rezultatów. W dniu 10 marca 1991 r. śledztwo w sprawie włamania umorzono na podstawie art. 208 i 201 k.k. w zw. z art. 10 § 2 k.k. na zasadzie art. 280 § 1 oraz art. 213, 281 § 1, 282 § 1 k.p.k. z powodu niewykrycia sprawców przestępstwa.

Nie szukano skradzionych ikon za granicą przez monitorowanie aukcji i ogłoszeń w sprawie sprzedaży. Zrabowane z Muzeum Warmii i Mazur obrazy były widziane w jednym z antykwariatów w Niemczech. Jednak kiedy pojawiła się tam policja, ikon już nie było. W warunkach otwartych granic bardzo łatwo wywieźć skradzione dzieła za granicę, gdzie można dostać za nie o wiele wyższe ceny niż w Polsce. Przedmiotem przestępstw skierowanych przeciwko dobrom kultury w muzeach najczęściej są obrazy, jeśli wziąć pod uwagę procentową liczbę przypadków przestępstw przeciwko dziełom sztuki⁷.

⁷ Analiza i badania akt sprawy nr RSD 282/90 z Prokuratury Okręgowej w Olsztynie dotyczącej kradzieży ikon z Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie w 1990 r.

Przykład 3. Kradzież z włamaniem do magazynu Muzeum Regionalnego w Pińczowie w 1999 r.

W dniu 20 lipca 1999 r. Komenda Powiatowa Policji w Pińczowie została powiadomiona, że do magazynu Muzeum Regionalnego w Pińczowie znajdującego się w miejscowości Kozubów koło Pińczowa dokonano włamania. Po przybyciu na miejsce policja ustaliła, że sprawcy przecięli siatkę zabezpieczającą okno i po wybiciu szyby dostali się do wnętrza magazynu. Tam dokonali kradzieży 22 muzealiów o charakterze etnograficznym i militariów, takich jak m.in. siodło do jazdy wierzchem, napierśnik, manierka wojskowa produkcji austriackiej z czasów I wojny światowej, bagnet i łuska działowa produkcji ZSRR z czasów II wojny światowej oraz zabytki etnograficzne (waza porcelanowa i cukiernica z białego fajansu, 2 sosjerki, porcelanowa figurka Chrystusa, klucze symboliczne lub o charakterze cechy zawodu, kilka starych przedmiotów żelaznych: stare żelazka do prasowania na węgiel i węgiel drzewny oraz na dusze, stara maszynka do mielenia mięsa, wagi uchylne, młotki, pętle metalowe do pętania koni). W przebiegu postępowania przesłuchano sąsiadów budynku oraz okolicznych mieszkańców. Nie ustalono żadnych śladów materialnych, również zeznania świadków nie pozwoliły doprowadzić do identyfikacji przestępców. W tej sytuacji w dniu 20 sierpnia 1999 r., w miesiąc po wykryciu przestępstwa wypełniającego znamiona czynu z art. 279 § 1 k.k., st. sierżant Komendy Powiatowej Policji w Pińczowie postanowił umorzyć postępowanie z powodu niewykrycia sprawcy. 25 sierpnia 1999 r. prokurator rejonowy Prokuratury Rejonowej w Pińczowie, na podstawie art. 305 § 3 k.p.k., zażądał umorzenia. W opisaną krótko sprawę zwrócono uwagę na brak stosownego i wymaganego zabezpieczenia magazynu. Siatka metalowa zabezpieczająca zwykle szklane okno nie stanowiła żadnej przeszkody dla złodzieja zaopatrzonego w stosowne nożyce. Nie uzyskano jakiegokolwiek istotnej informacji od sąsiadów lub okolicznych mieszkańców, mimo że miejscowość jest bardzo mała i obcy przybyły z zewnątrz zwraca na ogół uwagę we wsi⁸.

Przykład 4. Kradzież z włamaniem do Muzeum Regionalnego w Pińczowie w 2001 r.

W dniu 21 lipca 2002 r. o godz. 11.30 pracownica Muzeum Regionalnego w Pińczowie poinformowała dyżurnego Komendy Powiatowej Policji o włamaniu do muzeum w nocy z 20/21 lipca 2002 r. Na miejsce zdarzenia udała się grupa operacyjno-dochodzeniowa pod dowództwem komendanta powiatowego Policji

⁸ Analiza i badania akt z Prokuratury Rejonowej w Pińczowie dotyczących sprawy kradzieży z włamaniem do magazynu Muzeum Regionalnego w Pińczowie w 1999 r.

wraz z technikiem kryminalistyki i psem tropiącym z przewodnikiem. Ustalono, że nieznanymi sprawcami po uprzednim zdjęciu z zawiasów drzwi wejściowych do budynku dostali się na klatkę schodową. Tam wyważyli dwoje drzwi wejściowych prowadzących do pomieszczeń muzeum, po czym dokonali kradzieży szeregu przedmiotów mających wartość muzealną i historyczną, takich jak święta księga żydowska z XVII wieku (Tora), monety: saksońskie, litewskie, polskie wykonane z miedzi i srebra – szelągi, tzw. boratynki i jedna druga grosza saksońskiego, a także różnego rodzaju dokumenty z XIX i XX w., medale pamiątkowe oraz niemające cech użytkowych zabytkowe militaria: pistolet maszynowy PPSz z magazynkiem bębnowym, pistolet Vis i TT oraz rewolwer nagan. W tym samym budynku na pierwszym piętrze znajduje się Centrum Miejskiego Ośrodka Domu Kultury w Pińczowie. Sprawcy dostali się tam przez otwarte okno pomieszczenia kuchennego, a po wyjściu na korytarz dokonali włamania do pomieszczeń biurowych, skąd skradli pieniądze i skaner na szkodę Samorządowego Centrum Kultury mieszczącego się w tym samym budynku. Jeszcze przed przystąpieniem do czynności śledczych spróbowano użyć psa tropiącego, który nie podjął tropu. W czasie oględzin miejsca zdarzenia zabezpieczono ślady daktyloskopijne, traseologiczne i osmologiczne. Zabezpieczono przemieszczony przez sprawców pistolet maszynowy w celu ujawnienia ewentualnych śladów linii papilarnych. Wyniki śledztwa wskazywały, że sprawcy dysponowali wiedzą na temat wartości muzealnej i antykwarycznej skradzionych przedmiotów. Muzeum w czasie włamania nie posiadało sygnalizacji alarmowej i nie było nawet dozorowane. Nie zadbano o ubezpieczenie zbiorów. Dochodzenie ograniczyło się do przesłuchania okolicznych mieszkańców i nielicznych zwiedzających, miejscowego kolekcjonera oraz członka społecznego Stowarzyszenia Powiatu Pińczowskiego. Na podstawie zeznań świadków wykonano portret pamięciowy mężczyzny, który kręcił się w pobliżu muzeum. Poszukiwania przedmiotów wystawionych na aukcjach internetowych wykazały, że nieznaną osobą podającą tylko swój numer telefonu oferowała zabytkową księgę Tory z XVII wieku odpowiadającą skradzionemu zabytkowi. Poszukiwania nazwiska i adresu przy pomocy operatora telefonii Polkomtel ujawniły jej adres w Krakowie. Pod adresem tym nie mieszkała jednak osoba poszukiwana. Inne uzyskane w toku czynności operacyjnych adresy (również w Częstochowie) i nazwiska osób kolekcjonujących zabytki, a następnie przesłuchania tych osób w charakterze świadków, nie pozwoliły jednak na uznanie kogokolwiek za osobę podejrzaną. Prokuratura Rejonowa w Pińczowie postanowiła umorzyć dochodzenie w tej sprawie wobec niewykrycia sprawców przestępstwa⁹.

⁹ Analiza badań aktowych sprawy nr RSD-435/02, Ds-595/02 z Prokuratury Rejonowej w Pińczowie z 2001 r.

Przykład 5. Kradzież z włamaniem do Muzeum Zegarów im. Przytkowskich w Jędrzejowie w 2002 r.

Muzeum Zegarów w Jędrzejowie powstało, kiedy rodzina Przytkowskich przekazała w 1962 r. na rzecz państwa zbiory gromadzone przez nich od końca XIX w. Znajduje się tam jedna z największych na świecie kolekcji zegarów słonecznych i innych typów zegarów od XVI do XX w. (np. zegary wodne, klepsydry, świece zegarowe), w tym wiele dzieł o wielkiej wartości artystycznej, pochodzących z najlepszych warsztatów Europy. Uzupełnieniem tych zbiorów jest kolekcja przyrządów astronomicznych i ksiąg poświęconych astronomii. Zbiór zegarów w Jędrzejowie zajmuje trzecie miejsce w świecie pod względem liczebności i wartości eksponatów, po Planetarium w Chicago i Science Museum w Oksfordzie¹⁰.

W nocy 18 października 2002 r. w Jędrzejowie doszło do kradzieży z włamaniem do Muzeum im. Przytkowskich, a około godziny 6.30 dyżurny komendy Powiatowej Policji w Jędrzejowie został powiadomiony przez dozorcę tegoż muzeum o dokonanym włamaniu¹¹. Obsługą muzeum w okresie kradzieży zajmowało się 12 zatrudnionych tam osób. Placówka była dozorowana w systemie zmianowym przez czterech dozorców i w przeciwieństwie do muzeum w Olsztynie zainstalowano tam system alarmowy.

Wszyscy dozorczy byli przeszkoleni do obsługi urządzenia. Dozorca pełniący dyżur w noc kradzieży zeznał, że opuszczając muzeum, włączył urządzenie alarmowe i zamknął drzwi wejściowe posiadającym kluczem po uprzednim sprawdzeniu, że drzwi i okna były pozamykane. Następnie udał się do dyżurki dozorców, wychodząc co pewien czas na plac muzeum. Około godziny 4.15 rano włączył się alarm w muzeum. Wówczas dozorca wyłączył w swej dyżurce sygnał alarmowy i wyszedł na plac przed muzeum sprawdzić przyczyny, dla których włączył się alarm. Upewniwszy się, iż wszystko jest w porządku, wrócił do dyżurki w przekonaniu, iż alarm był fałszywy, nie włączając ponownie alarmu. W przekonaniu tym utwierdził go fakt, iż wcześniej, jak również po założeniu w 2000 r. nowej instalacji alarmowej, bywały przypadki włączania się alarmu bez powodu. Wadliwie działające systemy alarmowe to jedna z najczęstszych przyczyn powodujących rosnącą niewrażliwość służb ochrony, która w krańcowej postaci sprowadza się do całkowitego lekceważenia sygnałów alarmowych.

Sygnał alarmowy wygenerowany przez system został wyłączony bez dokładnego sprawdzenia przyczyn jego włączenia. Działania dozorczy ograniczyły

¹⁰ P.M. Przytkowski, *Muzeum Przytkowskich w Jędrzejowie*, wyd. 2, Cejko, Kielce 1999.

¹¹ P. Ogrodzki, *Jędrzejów: czas złodzieja w Muzeum Zegarów*, „Cenne, Bezczne, Utracone” 2002, nr 6 (3).

się jedynie do przejścia do centrali i skasowania alarmu akustycznego. O godzinie 6.00 rano, otwierając bramę wjazdową do muzeum, dozorca zauważył otwarte okno w ścianie od strony podwórka. W oknie od sali z zegarami stwierdził brak kraty zabezpieczającej. W toku śledztwa ustalono, że sprawcy (sprawca), używając drabiny metalowej znajdującej się w altanie ogrodu muzeum, przecięli ją, przy czym jedna część drabiny posłużyła im do wejścia na taras, druga zaś do przejścia przez mur ogrodzeniowy. Od strony tarasu sprawcy zdemontowali kratę zabezpieczającą okno do pomieszczeń z zegarami mechanicznymi, wybijając szybę w drzwiach. Następnie kluczem, który był w zamku od strony wewnętrznej, otworzyli drzwi z tarasu. Jak ustalono w toku śledztwa¹², zabrali dziewięć zabytkowych zegarów mechanicznych¹³.

Skradzione obiekty miały dużą wartość muzealną i materialną. Były to:

1. zegarek kieszonkowy złoty z kluczykiem do nakręcania pochodzący z I połowy XIX w.;
2. zegar wahadłowy w rokokowej szafce z dedykacją w języku francuskim dla króla polskiego Jana Kazimierza (Paryż 1654), najcenniejszy eksponat muzealny, król bowiem kolekcjonował zegary, miał ich około siedemdziesięciu; w zbiorach muzealnych znany był tylko ten jeden egzemplarz;
3. zegar mechaniczny kaflowy wykonany ok. 1750 r. z żelaza i mosiądzu;
4. zegar kaflowy w futerale skórzanym wykonany ok. 1750 r. z żelaza i mosiądzu;
5. zegarek kieszonkowy srebrny w drewnianym futerale sygnowany DB-Szwajcaria z początku XX w.;
6. zegarek kieszonkowy srebrny w drewnianym futerale sygnowany DB-Szwajcaria z początku XX w.;
7. zegarek kieszonkowy z bogato grawerowanym mechanizmem wykonany ze srebra i mosiądzu (Genewa, XIX w.);
8. zegarek kieszonkowy z tarczą dla niewidomych, metalowy sygnowany Helvetia z pierwszej połowy XX w.;
9. zegarek kieszonkowy z wychwytem szpindlowym wykonany ze srebra z ok. 1800 r.

Ponadto sprawcy uszkodzili trzy zegary mechaniczne, tzw. kominkowe z początku pierwszej połowy XIX w.

Podczas wykonywania czynności procesowych na miejscu zdarzenia zabezpieczono ślady: rękawiczek, linii papilarnych, mechanoskopijne w postaci replik

¹² Badania aktowe sprawy nr Ds. 2056/02/S z Prokuratury Rejonowej w Jędrzejowie.

¹³ „Sztuka.pl-Gazeta Antykwaryczna” 2002, nr 11, informacja o stratach Muzeum Zegarów w Jędrzejowie.

silikonowych, obuwia, osmologiczne oraz przecięte elementy drabiny. Zabezpieczone ślady zostały przesłane do badań do Komendy Wojewódzkiej Policji w Kielcach. Z nadesłanych opinii Komendy Wojewódzkiej Policji w Kielcach wynikało, że zabezpieczone dowodowe ślady obuwia pochodziły od fragmentów podeszwy o tym samym zbliżonym typie wzoru i są to buty typu sportowego. Nadawały się one do badań porównawczych, których zakres był możliwy do ustalenia po nadesłaniu odpowiedniego materiału porównawczego. Część zabezpieczonych linii papilarnych pochodziła od osób zatrudnionych w muzeum. Niektóre ślady nie nadawały się do identyfikacji, ponieważ były nieczytelne, fragmentaryczne, o małej liczbie cech charakterystycznych. Część śladów rękawiczek można było poddać identyfikacji grupowej. Ślad jednej rękawiczki nosił wzór dzianiny – 8 splotów na 10 mm linii. Ślady w postaci wgniecenia utrwalone za pomocą replik silikonowych pochodziły od spłaszczonej i rozwidlonej końcówki łomu oraz od narzędzia, prawdopodobnie wkrętaka, mającego na swej powierzchni fragment walcowy oraz fragment spłaszczony o szerokości ok. 6 mm. Ślady te nosiły cechy indywidualne. Ślady w postaci przecięć ustalono na zabezpieczonych dwóch zawiasach drabiny. Pochodziły one od narzędzi dwustrzowych, np. nożyc, szczypiec do cięcia drutu, obcęgow, i nadawały się do identyfikacji indywidualnej konkretnego narzędzia. Pozostawiło je prawdopodobnie jedno narzędzie. W toku postępowania przyjęto trzy wersje śledcze:

1. sprawcami (sprawcą) były osoby, które działały na zlecenie kolekcjonera;
2. sprawcami (sprawcą) były osoby przypadkowe;
3. sprawcy (sprawca) współpracowali z pracownikiem muzeum.

Policja sprawdziła te wersje.

W toku postępowania ustalono, iż w okresie od sierpnia 2002 r. do 18 października 2002 r. w godz. 20.00–6.00 wykonywano tzw. głucho telefony do muzeum im. Przytkowskich. W celu zbadania tego wątku zwrócono się do operatorów telefonii cyfrowej PTC ERA GSM, PTK Centertel, TP SA w Warszawie o nadesłanie wydruków połączeń telefonicznych abonentów łączących się z muzeum i podanie ich adresów. Na podstawie uzyskanych wydruków nie udało się jednak ustalić osób, które mogłyby być brane pod uwagę jako potencjalni sprawcy kradzieży z włamaniem. Połączenia telefoniczne w tym okresie dokonywane były przez zatrudnionych dozorców muzeum lub też członków ich rodzin, którzy komunikowali się z nimi w czasie dyżuru.

Jednak najistotniejszym ogniwem w systemie bezpieczeństwa muzeów, jeśli chodzi o zabezpieczenie fizyczne, jest personel pomocniczy dozoru w salach ekspozycyjnych. Osoby wyznaczone do obsługi wystawy mają wyraźnie sprecyzowane obowiązki. Rola personelu dozoru jest, jak widać, bardzo duża. Stąd wspomniano o predyspozycjach ludzi tam pracujących. Ich spostrze-

gawczość i inteligencja może rozwiązać wiele spraw, zwłaszcza wobec niedoboru środków techniczno-kryminalistycznych. Personel może łatwo ocenić, które z eksponatów cieszą się największym zainteresowaniem zwiedzających, czy obserwują oni pracowników muzeum, czy usiłują dotknąć eksponatów. W aktach sprawy nie ma informacji o personelu dozoru w salach ekspozycyjnych. Na podstawie zeznań świadka w sprawie, przewodniczki po muzeum, sporządzono portret pamięciowy dwóch mężczyzn, którzy w trakcie zwiedzania 17 października 2002 r. przejawiali szczególne zainteresowanie zegarami słonecznymi. Zdaniem zeznającej wizerunek na portretach pamięciowych przypominał wyglądem jednego z dwóch mężczyzn, którzy zwrócili jej uwagę. Portret wraz z rysopisem drugiego mężczyzny rozesłano do wszystkich jednostek Policji w kraju. W toku czynności śledczych z udziałem świadka odtworzono zabezpieczoną kasetę wideo z filmem nakręconym zewnętrzną kamerą należącą do położonego w sąsiedztwie Banku BPH Oddział w Jędrzejowie – przez jego teren mogli przemieszczać się sprawcy włamania. Na kasecie nie uwidoczniono jednak osób podobnych do tych, które zwróciły uwagę świadka i mogły mieć związek z włamaniem. W toku śledztwa przeprowadzono ponadto szereg czynności procesowych, w tym zabezpieczono ślady: linii papilarnych, obuwia, osmologiczne i mechanoskopijne, które następnie poddano ekspertyzie. Przesłuchano wielu świadków, w tym dyrektora muzeum. Zebrany materiał dowodowy nie doprowadził do potwierdzenia żadnej z wersji śledczych. Wobec niewykrycia sprawców przestępstwa postępowanie umorzono po pięciu miesiącach, w dniu 20 marca 2003 r.

W sprawie kradzieży zegarów z muzeum im. Przytkowskich powstają następujące pytania: Dlaczego dozorca dokładnie nie sprawdził przyczyny alarmu? Dlaczego nie słyszał, kiedy złodzieje wyłamywali kraty i kiedy spadały i rozbijały się o podłogę trzy duże zegary? Złodziejom nie sprawił również kłopotu fakt, że na terenie muzeum mieszkał jego dyrektor. W dużym stopniu nie zadziałał także tzw. czynnik ludzki, i to nawet mimo zapewnienia ochrony technicznej. Wszystkie elementy ochrony w muzeum były zastosowane: całodobowy dozór, zabezpieczenia mechaniczne (kraty w oknach) i wreszcie system sygnalizacji włamania i napadu. W tym wypadku zawinił dozorca. Sygnał alarmowy wygenerowany przez system został przez niego wyłączony bez dokładnego sprawdzenia przyczyny jego powstania. Działania dozorca ograniczyły się do przejścia do centrali i skasowania alarmu akustycznego.

Z lektury akt postępowania prokuratorskiego wynika, że o kradzieży zegarów nie poinformowano w szerokim zakresie społeczeństwa i nie wyznaczono nagrody dla osoby, która przekaze informację prowadzącą do ustalenia miejsca przechowywania skradzionych obiektów. Zasadniczym elementem techniki poszukiwań utraconych dóbr kultury jest sporządzenie i rozprowadzenie wśród

Policji i społeczeństwa komunikatu w sprawie kradzieży dzieł sztuki. Należało wykorzystać środki masowego przekazu do poszukiwań zegarów utraconych z muzeum w Jędrzejowie i dóbr kultury z Muzeum Regionalnego w Pińczowie, zapewniając sobie tym samym pomoc społeczeństwa w walce z przestępczością skierowaną przeciwko tym dobrom.

Żaden ze skradzionych zabytkowych zegarów nie został odnaleziony. W sprawie tej zwraca uwagę rażący brak zabezpieczenia pomieszczeń muzealnych. Jeżeli osoby, w których posiadaniu znajduje się nasze wspólne dziedzictwo kultury, nie dostrzegą, że w każdej chwili te dobra mogą stać się obiektami przestępstwa, to nic nie będzie w stanie poprawić stanu zabezpieczenia dóbr kultury¹⁴. Należało wzmocnić ostrożność szczególnie po dokonanej dwa lata wcześniej kradzieży w magazynie Muzeum Regionalnego w pobliskim Kozubowie i kradzieży z włamaniem do Muzeum Regionalnego w pobliskim Pińczowie w lipcu 2001 r.

Przykład 6. Podwójna kradzież z włamaniem do Muzeum im. Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów w Stawisku pod Warszawą w 2005 r.

26 października 2005 r. doszło do pierwszej kradzieży. Przestępcy ukradli portret Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów pędzla Stanisława Ignacego Witkiewicza. Następnie 16 grudnia tego samego roku dwóch sprawców wdarło się do budynku i zrabowało zabytkowe brązy z wielu pomieszczeń.

Na ślad skradzionego dzieła policjanci z łódzkiego CBS i prokuratorzy z Prokuratury Apelacyjnej w Łodzi wpadli podczas wspólnego śledztwa w sprawie zorganizowanej grupy przestępczej. Uzyskano informacje wskazujące, iż w rękach jednego z członków tej grupy znalazł się cenny obraz Witkacego zatytułowany *Portret Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów*. Zatrzymano wtedy 48-letniego pasera, który trzymał dzieło w piwnicy jednego z bloków w Łodzi¹⁵.

Przykład 7. Kradzież zabytkowego napisu „Arbeit macht frei” znajdującego się nad bramą w państwowym Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu 18 stycznia 2009 r.

W kradzieży wzięło udział pięciu Polaków, którzy, jak wynika z ustaleń prokuratur, działali na zlecenie pośrednika ze Szwecji Andersa Hoegstroema, byłego

¹⁴ P. Ogrodzki, *Raport w sprawie zagrożeń dóbr kultury (część II)*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 2000, nr 5 (20).

¹⁵ Odzyskano-skradziony-obraz-Witkacego.html, <http://www.policja.pl/pol/aktualności/65628> (dostęp 23.12.2015); M. Trzeciński, O. Jakubowski, *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza, zapobieganie, zwalczanie*, Katedra Kryminalistyki, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016.

członka tamtejszej partii neonazistowskiej. Sprawcy działali niezauważeni przez ochronę osobową w ciągu paru godzin nocnych. W czasie kradzieży wracali nawet po potrzebne narzędzia i udawali się z nimi ponownie pod bramę obozu, aby spokojnie odpilować tablicę. Następnie przeszli przez teren muzeum i wraz z tablicą wydostali się przez szparę w ogrodzeniu po drugiej stronie muzeum, gdzie wsiedli do oczekującego samochodu. Monitoring nie uchwycił nawet osób wspinających się na bramę¹⁶. Napis wyniesiono nad pobliską rzekę Sołę i pocięto go na trzy części.

Była to kradzież o charakterze międzynarodowego skandalu. Głównym czynnikiem w tak szybkim ujęciu sprawców okazała się współpraca społeczeństwa z Policją, dzięki której odzyskano zabytkowy napis będący światowym symbolem zagłady milionów ofiar przez hitlerowskie Niemcy podczas II wojny światowej.

Wyroki zapadły bez przeprowadzenia przewodu sądowego, ponieważ oskarżeni zgłosili chęć dobrowolnego podania się karze i wnieśli o wydanie wyroku bez przeprowadzenia wyroku. Sprawcy przestępstwa zostali skazani za swój czyn¹⁷.

Przykład 8. Kradzież z włamaniem do Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce

W wyniku tego przestępstwa z pomieszczenia Centrum Sportu i Rekreacji skradziono antyczne meble. W dniach 8 lipca – 18 listopada 2009 r. nieznany sprawca z wydzielonego, zabezpieczonego siatką pomieszczenia przy kotłowni Centrum Sportu i Rekreacji w Warce wyniósł:

1. szafę dwudrzwiową wykonaną z drewna orzechowego z intarsją na drzwiach, na wysokich skrzyżowanych nogach, zwieńczoną wysokim profilowanym gzymsem, wykonaną w Polsce w XIX w.,
2. stół okrągły, drewniany, z elementami złocenia i rzeźbienia wykonany w stylu Ludwika XVI w Polsce w XIX w.,
3. szafkę narożną, dębową, o wysokości 106 cm, wykonaną w stylu Ludwika XVI, stojącą na czworobocznych, zwężających się ku dołowi nogach, żłobkowanych pionowo, przewężonych w górnej części, drzwiczki zdobione prostokątną płyciną z krzyżującymi się szachownicowo wzorem plecionkowym, wykonaną w Polsce na przełomie XVIII i XIX w.,
4. kanapę trzyosobową z drewna dębowego na czterech nogach, z czego dwie przednie wygięte esowato, poręcze rzeźbione ze zwierzęcymi

¹⁶ F. Trzebski, op. cit.

¹⁷ Wyrok SO w Krakowie z dnia 30 grudnia 2010 r., III K 313/10, niepubl.

główkami, siedzenia wyplatane, wysokość 93 cm, długość 156 cm, wykonaną w Polsce na przełomie XIX i XX w.

Wartość skradzionych mebli wyceniono wówczas na około 100 tys. złotych. W toku prowadzonego postępowania wykonano szereg czynności procesowych i pozaprocessowych, w wyniku których 21 listopada 2009 r. w miejscowości Magierowa Wola w sadzie przy trasie Warka–Konary odnaleziono rozrzucone meble pochodzące z omawianej kradzieży. Niestety odnalezione dzieła sztuki były częściowo zdewastowane. W toku dalszych czynności dokonano sprawdzeń wśród osób ze środowiska przestępczego, jak również przesłuchano wszystkie osoby mające dostęp do pomieszczenia, w którym nastąpiła kradzież. Żadne z podjętych czynności nie doprowadziła do wykrycia sprawców przestępstwa. Z uwagi na powyższe śledztwo zostało umorzone.

Wnioski

Zgodnie z danymi opracowanymi przez Komendę Główną Policji w 2016 r. stwierdzono łącznie 747 przestępstw, których przedmiotem zamachu były dobra kultury, a przestępstw ściganych na mocy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – 90 (w 2015 r. było ich 92)¹⁸.

W Europie najwięcej dzieł sztuki kradzionych jest w Europie Środkowej, w tym w Polsce. Polska zajmuje niechlubne piąte miejsce w Europie pod względem zagrożenia kradzieżami zabytków¹⁹, po Włoszech, Rosji, Francji i Czechach²⁰. Skradzione dzieła przeważnie trafiają za granicę. Kradzieże z muzeów w porównaniu z innymi przestępstwami są bardziej opłacalne. Dużą rolę kryminogenną odgrywa też niska wykrywalność tego rodzaju przestępstw. Chociaż muzea znajdują się na końcu listy okradanych placówek, po obiektach sakralnych, mieszkaniach prywatnych, bibliotekach, to skutki tych kradzieży dzieł sztuki mają nieodwracalny wpływ na zubożenie dorobku kulturowego Polski, będącego wszak częścią przestrzeni historycznej, na którą zawsze składają się populacja, jakie je wytworzyła, jej kultura i obyczajowość. Utrata zabytków tej klasy co zabytkowe zegary z muzeum im. Przytkowskich w Jędrzejowie oznacza stratę dla dziedzictwa kulturowego. Aktualne jest zatem sformułowanie prof. Jana Białoostockiego²¹ „bezcenne dobro kultury” czy „sztuka cenniejsza niż złoto”.

¹⁸ Dane z Komendy Głównej Policji – pismo z dnia 1 marca 2018 r., KR-KRYM-878/18; B. Gadecki, O. Jakubowski, M. Trzciniński, K. Zeidler, *Praktyczne aspekty zwalczania przestępczości przeciwko dziedzictwu kulturowemu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019.

¹⁹ T. Kokocińska, K. Kilijanek, *Puste ramy, puste ołtarze*, „Sukces”, luty 1998.

²⁰ P. Ogrodzki, *Raport...*, op. cit.

²¹ J. Kaczmarek, *Wprowadzenie*, w: J. Kaczmarek (red.), *Prawnokarna ochrona dziedzictwa*

Na podstawie materiałów badawczych można jednoznacznie stwierdzić, że kwestią charakterystyczną w omawianych przykładach kradzieży jest nieprzygotowanie funkcjonariuszy organów ścigania od strony techniki i taktyki kryminalistycznej do zwalczania przestępczości przeciw zabytkom. Potwierdza to wyjątkowo niski wskaźnik wykrywalności przestępstw tego typu. Omawiane przypadki pokazują słabość i niekompetencję organów ścigania manifestującą się szybkim umarzaniem śledztwa z powodu niewykrycia przestępcy po ograniczonym zbadaniu wszystkich hipotetycznych wątków śledztwa. Bardzo słabe i opóźnione nagłaśnianie kradzieży zabytków oraz nieczęste zwracanie się o społeczną pomoc w poszukiwaniu sprawców i przedmiotów kradzieży zmniejsza szanse na ich odzyskanie.

Powodem kradzieży z włamaniem są niewystarczająca ochrona fizyczna (osobowa) i brak systemów zabezpieczenia alarmowego, sygnalizacji włamania i monitoringu telewizyjnego albo ich niedoskonałość. W dużym stopniu działa także tzw. czynnik ludzki, i to nawet mimo zapewnienia ochrony technicznej. Rozumieć przez to należy nie tylko niedostateczne wykształcenie i niekompetencję, ale także nierzetelność lub wręcz nieuczciwość personelu.

Wobec rosnącej brutalizacji przestępstw kryminalnych w Polsce należy się poważnie liczyć z możliwością wystąpienia bandyckich napadów na muzea. Istnieje konieczność szkolenia pracowników muzeów w zakresie ochrony tych instytucji przed włamaniami, kradzieżami, napadami, oszustwami, a także doboru pracowników pod kątem odpowiedzialności i uczciwości, opartego na referencjach i próbnym okresie pracy. Nie ma chyba żadnego kraju w Europie, który byłby wolny od tego rodzaju zagrożeń.

Streszczenie

Dzieła sztuki, które znajdują się w zbiorach muzealnych, padają łupem złodziei w wyniku kradzieży z włamaniem. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie przypadków włamań do kilku muzeów w Polsce i przeanalizowanie warunków, w jakich zostały dokonane. Kilka opisanych przypadków kradzieży i okoliczności ich dokonania wskazuje na powtarzalność warunków sprzyjających tego rodzaju przestępstwom. Warunkami sprzyjającymi kradzieży z włamaniami do muzeów są niedostateczna ochrona osobowa lub nierzetelność personelu dozorującego, brak technicznych środków zabezpieczających, np. alarmu, brak społecznej wiedzy o skuteczności karania sprawców takich przestępstw mogącej odstraszać potencjalnych złodziei. Istnieje również potrzeba systematycznego szkolenia pracowników muzeów w zakresie podstawowych środków ochrony tych instytucji przed włamaniami, kra-

dziezami, napadami, oszustwami, a także doboru personelu pod kątem odpowiedzialności i uczciwości opartego na referencjach i próbnym okresie pracy.

Słowa kluczowe: muzea, stare obrazy i ikony, stare zegary, włamania do muzeów i kradzieże

Summary

Works of art that are in museum collections fall prey to thieves as a result of theft with burglary. The aim of this article is to present cases of break-ins at several museums in Poland and to analyze the conditions in which they were made. From the several cases of thefts described in the article and the conditions for their execution, the repeatability of conditions conducive to this type of crime results. The conditions conducive to theft with burglary into museums are insufficient personal guard or unreliability of the guarding staff, lack of technical security measures, e.g. no alarm, lack of social knowledge about the effectiveness of punishing the thieves of monuments that may deter potential thieves. There is also a need for systematic training of museum staff in basic measures to protect these institutions against burglary, theft, attacks and fraud, as well as the selection of personnel in terms of responsibility and honesty based on references and trial periods of work.

Keywords: museums, old paintings and icons, old clocks, museum break-ins and thefts

Bibliografia

Literatura

- Gadecki B., Jakubowski O., Trzciniński M., Zeidler K., *Praktyczne aspekty zwalczania przestępczości przeciwko dziedzictwu kulturowemu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2019.
- Kaczmarek J., *Wprowadzenie*, w: J. Kaczmarek (red.), *Prawnokarna ochrona dziedzictwa kultury. Materiały z konferencji Gdańsk, 30 maja – 1 czerwca 2005 r.*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2006.
- Karpowicz M., *Krajowe i międzynarodowe uwarunkowania ścigania przestępstw przeciwko zabytkom*, w: M. Karpowicz, P. Ogrodzki (red.), *Międzynarodowa współpraca służb policyjnych, granicznych i celnych w zwalczaniu przestępczości przeciwko zabytkom*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji, Szczytno 2005.
- Kokocińska T., Kilijanek K., *Puste ramy, puste ołtarze*, „Sukces”, luty 1998.
- Ogrodzki P., *Jędrzejów: czas złodzieja w Muzeum Zegarów*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 2002, nr 6 (3).
- Ogrodzki P., *Przestępczość w polskich muzeach*, „Cenne, Bezcenne, Utracone”, 2006, nr 4 (25).
- Ogrodzki P., *Raport w sprawie zagrożeń dóbr kultury (część II)*, „Cenne, Bezcenne, Utracone” 2000, nr 5 (20).
- Przytkowski P.M., *Muzeum Przytkowskich w Jędrzejowie*, wyd. 2, Cejko, Kielce 1999.
- Rydzek T., *Kryminalistyczno-kryminologiczne aspekty kradzieży dóbr kultury w Polsce w latach 1946–1977*, Departament Szkolenia i Doskonalenia Zawodowego MSW, Warszawa 1986.

„Sztuka.pl-Gazeta Antykwaryczna” 2002, nr 11.

Trzebski F., *Kradzieże z muzeów w Polsce. Analiza kryminalistyczna i stopień zagrożenia – wybrane przypadki*, „Problemy Współczesnej Kryminalistyki” 2010, t. XIV.

Trzebiński M., Jakubowski O., *Przestępczość przeciwko dziedzictwu kulturowemu. Diagnoza, zapobieganie, zwalczanie*, Katedra Kryminalistyki, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2016.

Z drabiną po ikony, „Gazeta Olsztyńska”, maj 1999.

Orzecznictwo i materiały procesowe

Akta sprawy nr 4 Ds 33/74 z Prokuratury Powiatowej dla miasta Gdańska dotyczące kradzieży z włamaniem w Muzeum Narodowym w Gdańsku w 1974 r.

Akta sprawy nr RSD 282/90 z Prokuratury Okręgowej w Olsztynie dotyczącej kradzieży ikon z Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie w 1990 r.

Akta sprawy z Prokuratury Rejonowej w Pińczowie dotyczącej sprawy kradzieży z włamaniem do magazynu Muzeum Regionalnego w Pińczowie w 1999 r.

Akta sprawy nr Ds. 2056/02/S z Prokuratury Rejonowej w Jędrzejowie.

Akta sprawy nr RSD-435/02, Ds-595/02 z Prokuratury Rejonowej w Pińczowie z 2001 r.

Dane z Komendy Głównej Policji – pismo z dnia 1 marca 2018 r., KR-KRYM-878/18.

Wyrok SO w Krakowie z dnia 30 grudnia 2010 r., III K 313/10, niepubl.

Źródła internetowe

Odzyskano-skradziony-obraz-Witkacego.html, <http://www.policja.pl/pol/aktualności/65628> (dostęp 23.12.2015).

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania

Brak

Paulina Wiecha

Samodzielny Dział ds. Błędów Medycznych Prokuratura Regionalna w Warszawie

ORCID: 0000-0002-6998-8374

OPINIA BIEGŁEGO W SPRAWACH O BŁĄD MEDYCZNY JAKO PODSTAWA ODPOWIEDZIALNOŚCI KARNEJ

**Expert opinion in criminal prosecution
for medical malpractice case**

Definicja błędu medycznego

Dotychczasowe ustawodawstwo polskie nie wykształciło legalnej definicji błędu medycznego, niemniej jednak wykładnia tego pojęcia, jego zakres oraz klasyfikacja (m.in. podział na błędy profilaktyczne, diagnostyczne, rokowania, terapeutyczne, rehabilitacji¹, a także błąd informacyjny) są szeroko opisywane w powszechnie dostępnej literaturze medycznej i prawniczej, tworzonej na podstawie doktryny dyscypliny i licznego orzecznictwa, stąd też zbędne jest ich powielanie w prezentowanym artykule. Jedynie tytułem wstępu należy wskazać, że na potrzeby niniejszego tekstu przyjęto definicję, iż błąd medyczny jest to nieprawidłowość (na tle podstawowych, powszechnie uznawanych zasad aktualnej wiedzy medycznej) w postępowaniu (działaniu bądź zaniechaniu) profesjonalisty medycznego (np. lekarza, pielęgniarki, położnej, farmaceuty czy ratownika medycznego), która w stosunku do pacjenta może (aczkolwiek nie musi) wywołać różnego rodzaju negatywne skutki (w szczególności dla jego zdrowia lub życia)². Jako najczęstsze przyczyny błędów wskazuje się m.in.: niezajomość aktualnej wiedzy i nauki medycznej oraz powszechnie przyjętej praktyki lekarskiej, przecoczenie objawów choroby, niewłaściwe przyporządkowanie objawów danego przypadku do określonych reguł (do jednostki chorobowej), niedbałe wykonywanie czynności leczniczych³.

¹ D. Hajdukiewicz, *Odpowiedzialność karna lekarza za błąd informacyjny*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019, s. 268

² Ibidem, s. 250; cyt. za: B. Popielski, *Pogranicze etyki i prawa*, w: T. Kielanowski (red.), *Etyka i deontologia lekarska*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1985.

³ K. Krzyżewska-Kubacka, *Raport dotyczący praw i obowiązków lekarzy. Opracowany w ramach współpracy z Komisją ds. zatrudnienia lekarzy i lekarzy dentyków działającej przy Okręgowej Izbie Lekarskiej w Warszawie*, Warszawa 2017, s. 86.

Odpowiedzialność za błąd medyczny

Interdyscyplinarny charakter prawa medycznego powoduje, że pokrzywdzony może dochodzić swoich praw z tytułu błędu medycznego zarówno w postępowaniu cywilnym, jak i w procesie karnym. Dodatkowo od dnia 1 stycznia 2012 r.⁴ istnieje możliwość dochodzenia roszczeń drogą pozasądową – przed wojewódzkimi komisjami do spraw orzekania o zdarzeniach medycznych. Postępowanie, które toczy się przed wojewódzką komisją, ma na celu ustalenie, czy zdarzenie, którego następstwem była szkoda majątkowa lub niemajątkowa, stanowi zdarzenie medyczne. Zawiera ono w sobie cechy postępowania ugodowo-mediacyjnego, administracyjnego, a przede wszystkim cywilnego na podstawie treści art. 67o ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (odpowiednie stosowanie przepisów Kodeksu postępowania cywilnego).

Błąd medyczny w prawie cywilnym

Ze względu na omawianą w przedmiotowym artykule tematykę uwypuklić należy zasadniczą różnicę między opinią biegłego wydawaną na potrzeby procesu cywilnego (zgodnie z art. 278 i nn. k.p.c.) i karnego (na podstawie art. 193 Kodeksu postępowania karnego). Przede wszystkim stwierdzenia wystąpienia błędu medycznego nie należy utożsamiać z zasadnością roszczeń. Odpowiedzialność profesjonalisty medycznego w stosunku do pacjenta za „szkody medyczne” w prawie cywilnym opiera się na odpowiedzialności kontraktowej (z umowy – art. 471 Kodeksu cywilnego) i deliktowej (z ustawy – art. 415 k.c.). Pomiędzy tymi rodzajami odpowiedzialności istnieją pewne podobieństwa (co do szkody, winy, związku przyczynowego między postępowaniem sprawcy a szkodą) oraz różnice (co do ciężaru dowodu, zakresu i sposobu naprawienia szkody – możliwość dochodzenia zadośćuczynienia za szkody wyrządzone przez sprawcę na osobie, terminów przedawnienia roszczeń, właściwości sądu)⁵. Toteż najczęściej odpowiedzialność odszkodowawcza za błędy medyczne – jako korzystniejsza dla poszkodowanego – oparta jest na przepisach odpowiedzialności *ex delicto*. Aby zatem skutecznie dochodzić swoich roszczeń w postępowaniu cywilnym, niezbędne jest stwierdzenie wystąpienia szkody, błędu medycznego z winy pozwanego oraz wykazanie istnienia adekwatnego związku przyczynowo-skutko-

⁴ Ustawa z dnia 28 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta oraz ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz. U. Nr 113, poz. 660).

⁵ I. Wrześniewska-Wał, *Prawo cywilne w opiece zdrowotnej*, w: J. Opolski (red.), *Zdrowie publiczne: wybrane zagadnienia*, t. 2, Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego, Warszawa 2011, s. 72.

wego między określoną szkodą a zawinionym błędem medycznym (szkoda musi wynikać z popełnionego błędu). Powyższe winno stanowić osnowę pytań kierowanych do biegłych, którzy w ten sposób zobowiązani są określić:

- czy wystąpiła szkoda u powoda (i jaka),
- czy pozwany popełnił błędy (i jakie),
- czy z popełnienia tych błędów wynika wystąpienie szkody⁶.

Twierdząca odpowiedź na wszystkie wymienione pytania pozwala w dalszej kolejności zadać biegłym pytania służące miarkowaniu wysokości odszkodowania lub zadośćuczynienia, tj. ustaleniu stanu zdrowia poszkodowanego sprzed wypadku lub sprzed wykonania interwencji medycznej, przebiegu procesu leczenia, uciążliwości wykonanych procedur medycznych, obecnego stanu zdrowia poszkodowanego, a także rokowania na przyszłość. Biegli mogą również ustalić stopień uszczerbku na zdrowiu, czyli procentowy wskaźnik zmniejszenia sprawności poszkodowanego, w stosunku do momentu przed wypadkiem lub interwencją medyczną⁷.

Błąd medyczny w prawie karnym

W przypadku odpowiedzialności karnej oprócz przesłanek zbliżonych do warunków stanowiących podstawę odpowiedzialności cywilnej (uszczerbek na zdrowiu, zawiniony błąd medyczny, związek przyczynowy) konieczne jest ustalenie osób odpowiedzialnych za błąd medyczny i przypisanie każdej z nich określonej winy (wyjątek stanowi błąd organizacyjny, który można przypisać zarówno konkretnemu profesjonalście medycznemu, jak i zakładowi leczniczemu). W prawie cywilnym natomiast wina może dotyczyć całej pozwanej instytucji i może być winą zbiorową lub anonimową (kiedy nie można jednoznacznie określić winy poszczególnych pracowników)⁸. Odpowiedzialność karna będzie zatem uzasadniona, jeżeli zostaną łącznie spełnione następujące przesłanki:

- wystąpienie błędu medycznego (czynu sprzecznego z wiedzą i praktyką medyczną);
- wystąpienie ujemnego skutku w postaci naruszenia lub narażenia na bezpośrednie niebezpieczeństwo dobra prawnego w postaci: nieumyślnego spowodowania śmierci (art. 155 k.k.), ciężkiego uszczerbku na zdrowiu

⁶ A. Drzewiecki, *Błędy pozwanych jednostek ochrony zdrowia w sprawach o zakażenia szpitalne*, Libra Pl, Rzeszów 2012, s. 30.

⁷ A. Borys, *Opinia biegłego lekarza jako dowód w procesie medycznym – wybrane aspekty*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2017, nr 7, s. 59–72.

⁸ A. Drzewiecki, op. cit., s. 35.

(art. 156 k.k.), średniego i lekkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 157 k.k.), uszkodzenia prenatalnego (art. 157a k.k.), narażenia na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia człowieka (art. 160 k.k.);

- związek przyczynowy pomiędzy zachowaniem profesjonalisty medycznego a negatywnym skutkiem dla zdrowia albo życia pacjenta;
- wina⁹.

Zasadniczo odmiennie od postępowania cywilnego będą zatem kreować się pytania kierowane przez organy procesowe do biegłych. Głównym zadaniem biegłych będzie ustalenie, czy lekarz, przeciwko któremu złożono zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (ale także każdy inny profesjonalista medyczny uczestniczący w procesie diagnostyczno-lecznym danej osoby), popełnił błąd medyczny. Jako przykładowe pytania, na które biegły powinien udzielić odpowiedzi, sporządzając taką opinię, można wymienić:

„1. Czy naruszenie zdrowia albo śmierć jest w związku przyczynowym z leczeniem zastosowanym przez lekarza?

2. Czy te złe następstwa nie są lub nie mogły być wynikiem innych przyczyn?

3. Czy jest rzeczą pewną, że inny sposób leczenia nie spowodowałby podobnych następstw?

4. Czy gdyby warunki leczenia były lepsze niż te, w których dany lekarz pracował, można by uniknąć szkodliwych następstw nawet przy zastosowaniu tej samej błędnej metody leczenia?”¹⁰.

Na marginesie warto poczynić uwagę, że odmiennosc obu postępowań (dotyczących przecież tego samego zdarzenia) powoduje, iż inaczej będą prezentować się opinie biegłych wydawane w sprawach cywilnych od tych wydawanych w sprawach karnych (inne pytania, inny zakres opinii, inne wnioski), co nierzadko prowadzi również do odmiennych rozstrzygnięć sądów. Okoliczność ta może rodzić u osoby pokrzywdzonej dezorientację, czy błąd medyczny faktycznie wystąpił (a tym samym co do zasadności jej roszczeń), dlatego też słuszne wydaje się dochodzenie przez pokrzywdzonego praw z tytułu błędu medycznego jednocześnie w procesie cywilnym i karnym.

Nadto, z powodu różnic pomiędzy przesłankami odpowiedzialności karnej lekarza a przesłankami odpowiedzialności cywilnej lub zawodowej, zasadne jest podkreślenie, że samo ewentualne naruszenie zasad wiedzy i praktyki medycz-

⁹ M. Wolińska, *Odpowiedzialność karna lekarza za błąd w sztuce lekarskiej*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 5, s. 19–37.

¹⁰ Ibidem, s. 28; cyt. za: T. Cyprian, P. Aslanowicz, *Karna i cywilna odpowiedzialność lekarza*, Księgarnia Wydawnicza Dr L.J. Jaroszewski, Kraków 1949, s. 67.

nej, bez możliwości przypisania skutku w postaci naruszenia lub narażenia na bezpośrednie niebezpieczeństwo dobra prawnego (życia lub zdrowia), może stanowić jedynie podstawę do odpowiedzialności lekarza w postępowaniu w zakresie odpowiedzialności zawodowej. Stąd też w przypadku stwierdzenia w postępowaniu karnym, iż nie doszło do popełnienia błędu medycznego (na podstawie wywołanej w sprawie opinii), i umorzeniu postępowania zgodnie z treścią art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k., zasadne jest jednoczesne przekazanie sprawy w trybie art. 18 § 2 k.p.k. do Okręgowego Rzecznika Odpowiedzialności Zawodowej odpowiedniej Okręgowej Izby Lekarskiej w celu wszczęcia postępowania dyscyplinarnego (wyjaśniającego). Jakkolwiek trzeba wziąć pod uwagę również krótkie terminy przedawnienia, albowiem postępowania w przedmiocie odpowiedzialności zawodowej lekarza nie można wszcząć, jeżeli od chwili popełnienia czynu upłynęły 3 lata (przy czym każde działanie rzecznika dyscyplinarnego przerywa ten termin), karalność deliktu zawodowego zaś ustaje po upływie 5 lat od chwili jego popełnienia¹¹. Jeżeli czyn zawiera znamiona przestępstwa, przedawnienie odpowiedzialności zawodowej następuje nie wcześniej niż przedawnienie karne. W omawianej konfiguracji w przypadku umorzenia postępowania karnego wobec braku znamion czynu zabronionego, z uwagi na długotrwałość procesów karnych, może zdarzyć się sytuacja, że karalność deliktu zawodowego już upłynęła.

Podstawa odpowiedzialności karnej za błąd medyczny

Odpowiedzialność karłą lekarza oraz innych profesjonalistów medycznych (m.in. pielęgniarek, położnych, ratowników medycznych, farmaceutów, fizjoterapeutów) regulują przepisy Kodeksu karnego, jak również ustawy z kręgu tzw. prawa medycznego, w tym zwłaszcza ustawa o zawodzie lekarza i lekarza dentystry¹². Na szczególną uwagę – w kontekście niniejszych rozważań – zasługują przepisy art. 155, 156 i 160 k.k. (błędy w procesie leczenia), jak również art. 270 § 1 k.k. (fałszowanie dokumentacji medycznej) i 192 § k.k. (wykonanie zabiegu leczniczego bez zgody pacjenta). W następstwie regulacji wprowadzonych przepisami § 27 ust. 2 pkt 1 i § 29 ust. 2 pkt 1 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 kwietnia 2016 r. – Regulamin wewnętrznego urzędowania powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury (tj. Dz.U. 2017 poz. 1206 z późn. zm.) wyodrębniono sprawy dotyczące błędów medycznych, których skutkiem jest ciężkie uszkodzenie ciała człowieka oraz których skutkiem jest śmierć

¹¹ Ustawa z dnia 2 grudnia 2009 r. o izbach lekarskich (Dz. U. z 2018 r., poz. 168), art. 64.

¹² Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza i lekarza dentystry (Dz. U. z 2019 r., poz. 537, z późn. zm.).

człowieka, i odpowiednio przeniesiono prowadzenie ich i nadzorowanie do prokuratur okręgowych i regionalnych. Jako uzasadnienie rzeczonyj zmiany wskazywano m.in., że są to sprawy o bardzo dużej doniosłości społecznej, dotyczące osób dotkniętych głęboką traumą związaną ze śmiercią lub ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu osoby najbliższej. Ponadto podniesiono fakt, iż postępowania w tej kategorii spraw są zazwyczaj skomplikowane, zarówno dowodowo, jak i organizacyjnie, wymagające dopuszczenia dowodu z opinii biegłego, a właściwie zespołu biegłych z katedry i zakładu medycyny sądowej.

Opinia biegłego w sprawach karnych o błąd medyczny

Konieczność zasięgnięcia opinii biegłego w sprawach o błąd medyczny wynika z treści art. 193 k.p.k. (rozstrzygnięcie o przedmiocie postępowania wymaga wiadomości specjalnych) oraz samego charakteru tych spraw (medycyna zawsze będzie uznawana za dziedzinę z kategorii wiedzy specjalnej). Nadto – jak wskazuje orzecznictwo Sądu Najwyższego – nawet gdyby sąd posiadał wiadomości specjalne, to i tak jest zobowiązany skorzystać z dowodu w postaci opinii biegłego, co oznacza, że nie może zrezygnować z opinii biegłego, jeżeli ustalenie faktu wymaga wiedzy specjalnej (zob. wyrok SN z dn. 2 marca 2017 r., sygn. II KK 358/16). Mając na uwadze niezbędność powołania biegłego (zazwyczaj już na etapie postępowania przygotowawczego), należy zadać pytanie, czy zatem organ procesowy jest związany opinią biegłego co do ustalenia, czy zaistniał błąd medyczny. Jest to jedna z proponowanych koncepcji, niemniej jednak uważana jest ona w literaturze dotyczącej tego zagadnienia prawnego za błędną: „Przyjmowano także (zwłaszcza w procedurach romańskich), że biegły jest »naukowym sędzią«, a jego opinia we fragmencie, którego dotyczy, jest wyrokiem lub gotowym rozstrzygnięciem kwestii wątpliwej. Zjawisko fetyszyzacji dowodu z opinii biegłego w różnym stopniu w różnych sprawach występuje nadal, także u nas. Dowodem tego jest wypowiedź, że biegły jest uczestnikiem postępowania »współorzekającym niemal w procesie sądowym«, bowiem wiele wyroków »opartych jest prawie na opiniach biegłego«. Jest to pogląd błędny. Biegły wydaje tylko opinię, która powinna być poddana ocenie organu procesowego na tle informacji wynikających z innych dowodów”¹³.

Zgodnie z zasadą swobodnej oceny dowodów Kodeks postępowania karnego nie dokonuje klasyfikacji bądź wartościowania dowodów, niemniej jednak opinia biegłego w sprawach o błąd medyczny rzeczywiście jest szczególnego

¹³ W. Grzeszczyk, *Rola opinii biegłego w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 6, s. 26–32.

rodzaju dowodem, który dotyka całości materiału dowodowego (zawiadomienia, protokołu sekcji zwłok, zgromadzonej dokumentacji medycznej, zeznań świadków i in.). Okoliczności ujawnione w toku postępowania i zgromadzone dowody (do chwili opiniowania) stanowią treść opinii i są przedmiotem analizy biegłego, który na ich podstawie stwierdza, czy zaistniał błąd medyczny.

Można powiedzieć, że w zasadzie wadliwość opinii musiałaby wynikać z wadliwości któregoś z dowodów, albowiem organ procesowy, w związku z tym, że nie posiada wiedzy medycznej, może jedynie oceniać kwestie formalne opinii (nie zaś merytoryczne). Jako kryteria oceny opinii biegłego można wymienić: wymagania współczesnej wiedzy; metodologiczną nienaganność metody; ocenę wiedzy, kompetencji i rzetelności biegłego; zupełność opinii i kompletność materiałów będących podstawą opinii, poprawność zastosowanych metod badawczych i przyjętych sposobów wnioskowania; pełność, jasność opinii, brak niewyjaśnionych sprzeczności¹⁴. W praktyce trudno wyobrazić sobie sytuację, w której w przypadku opinii stwierdzającej, że doszło do popełnienia błędu medycznego, prokurator umarza postępowanie, a w przypadku opinii, iż nie doszło do takiego błędu, wydawane jest postanowienie o przedawnieniu zarzutów i w dalszej kolejności formułowany akt oskarżenia. Wątpliwe jest, aby takie decyzje procesowe mogły się ostać.

Mając na względzie znaczącą wagę opinii biegłego w sprawach o błąd medyczny, ponownie podkreślić trzeba, że immanentnie wiąże się ona ze zgromadzonym w postępowaniu materiałem dowodowym i podlega weryfikacji na jego tle. Organ procesowy przez dobór dowodów (np. przez decyzję, kogo przesłuchać jako świadka, jaką dokumentację medyczną zabezpieczyć, czy wstrzymać anatomopatologiczną sekcję zwłok, tzw. szpitalną, i przeprowadzić sekcję sądowo-lekarską, tzw. prokuratorską) i pytania zadawane biegłym może moderować (późniejszą) opinię medyczną, czyniąc ją bardziej zrozumiałą, kompletną i kategoryczną. Ponadto w przypadku dokonania przez organ procesowy analizy wywołanej opinii i stwierdzenia, że niektóre odpowiedzi udzielone na postawione pytania nie są wyczerpujące, zasadne jest zwrócenie się do biegłych o uzupełnienie opinii przez doprecyzowanie odpowiedzi. W przeciwnym razie rzeczona opinia nie może być uznana za pełną i jasną w rozumieniu art. 201 k.p.k.

Rozważając kwestię oceny wartości opinii biegłego w sprawach o błąd medyczny, krytycznie należy podejść do zmiany przepisów art. 198 k.p.k. (zmieniony przez art. 1 pkt 30 lit. a ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks

¹⁴ J. Dzierżanowska, J. Studzińska, *Kryteria oceny dowodu z opinii biegłego w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2015, t. XXV, nr 2, s. 21–47.

postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw¹⁵), w myśl którego obecnie „sąd lub prokurator udostępnia biegłemu poszczególne dokumenty z akt sprawy lub uwierzytelnione kopie tych dokumentów” w miejsce udostępniania biegłym akt sprawy w zakresie niezbędnym do wydania opinii. Modyfikacja treści art. 198 k.p.k. w praktyce skutkuje tym, iż biegli są ograniczeni do części zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego i wydają opinie jedynie na podstawie materiałów uznanych przez sąd lub prokuratora za stosowne w tym zakresie. Stwarza to sytuację, w której organ procesowy – z założenia nieposiadający przecież wiedzy medycznej – jest zmuszony wstępnie selekcjonować i wartościować materiał dowodowy pod kątem przydatności do opiniowania w sprawie. W konsekwencji rodzi to ryzyko wydania opinii wadliwej lub co najmniej niepełnej.

Gromadzenie i ocena materiału dowodowego

Po wpłynięciu zawiadomienia o podejrzeniu popełnienia przestępstwa w następstwie udzielenia świadczeń zdrowotnych prokurator ustala krąg osób związanych z leczeniem osoby pokrzywdzonej oraz uzyskuje dokumentację medyczną. Ponadto w niektórych przypadkach słuszne jest również przesłuchanie członków rodziny pacjenta jako obserwatorów rozwoju procesu chorobowego u pokrzywdzonego i jego leczenia lub osób wspólnie z nim hospitalizowanych i przebywających w szpitalnym pokoju. Jeśli postępowanie dotyczy osoby zmarłej – o ile jest to możliwe – zasadne jest zarządzenie przeprowadzenia oględzin i sekcji zwłok wraz z pobraniem wycinków histopatologicznych i ewentualnym przeprowadzeniem badań toksykologicznych. Jest to czynność wręcz niezbędna dla ustalenia, co było rzeczywistą przyczyną śmierci pokrzywdzonego.

Dowody osobowe

Przed przesłuchaniem w charakterze świadka osoby zobowiązanej do zachowania tajemnicy medycznej innej niż lekarska bądź co do faktów objętych tajemnicą lekarską prokurator wydaje postanowienie o zwolnieniu z tajemnicy zawodowej (pielęgniarek, dyspozytorów medycznych, ratowników medycznych, diagnostów laboratoryjnych i in.) lub kieruje do sądu wnioski o zwolnienie z tajemnicy lekarskiej. W celu przyspieszenia postępowania przygotowawczego od 2018 r. zaczęto odchodzić od procedury opisanej w art. 180 § 1 i 2 k.p.k., wskazując na treść art. 40 ust. 2 pkt 4 ustawy o zawodach lekarza i lekarza dentyisty, zgodnie z którą jeśli pacjent lub jego przedstawiciel ustawowy (w przypadku śmierci

¹⁵ Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2019 r., poz. 1694).

osoba bliska w rozumieniu art. 3 ust. 1 pkt 2 ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta¹⁶) zwolni lekarza z tajemnicy, możliwe będzie odebranie od tego lekarza zeznań bez potrzeby wcześniejszego uzyskania postanowienia sądu. Zwolnienie to może nastąpić ustnie do protokołu bądź na piśmie, po uprzednim poinformowaniu pacjenta o niekorzystnych dla niego skutkach ujawnienia owej tajemnicy. Analogicznie – zgodnie z art. 14 ust. 2 i 3 ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta – pacjent może zwolnić osoby wykonujące zawód medyczny z tajemnicy zawodowej. Różnicą jest brak obowiązku poinformowania pacjenta o niekorzystnych dla niego skutkach ujawnienia tajemnicy. Wskazane jest nadmienić również, że późniejsza modyfikacja zakresu zgody bądź jej cofnięcie nie powodują konieczności powtarzania czynności procesowych, a tym bardziej nie pozbawiają pozyskanych zeznań waloru dowodowego.

Warto podkreślić, że zawiadamiający niejednokrotnie wskazuje osobę, która jego zdaniem dopuściła się błędu medycznego. W takiej sytuacji zdarza się, że organ procesowy odstępuje od przesłuchania takiej osoby w charakterze świadka, mając na uwadze, iż na treść jej zeznań nie będzie można powołać się w późniejszym toku postępowania, jeśli stanie się ona podejrzanym, a następnie oskarżonym (zakaz dowodowy wynikający z art. 389 § 1 w zw. z art. 391 § 2 k.p.k. *a contrario*). Co więcej, istnieje obawa, że na zeznaniach tych oprze się biegły, formułując swoją opinię. Obawy te są jednak niezasadne. Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 10 września 2004 r. sygn. III KK 665/03 zajął następujące stanowisko: „W żadnym wypadku nie można podzielić stanowiska, że opinia pisemna sporządzona przez biegłego w toku postępowania przygotowawczego jest wadliwa właśnie z tego powodu, że uwzględnia zeznania złożone przez obecnego oskarżonego mającego wówczas status świadka. Ten dowód w owym czasie istniał i biegły nie tylko był uprawniony, ale także zobowiązany do jego uwzględnienia [...]. Natomiast już w toku rozprawy głównej biegły został zobowiązany do zapoznania się z wyjaśnieniami oskarżonego i do oceny ich treści z punktu widzenia wiadomości specjalnych (art. 193 § 1 k.p.k.)”. Zaleca się również, aby w piśmie załączonym do postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego zasygnalizować biegłemu, by nie poddawał analizie treści protokołów zeznań osób, których status w prowadzonym postępowaniu może ulec zmianie, tj. ze świadka na oskarżonego/podejrzanego, co – jak łatwo zauważyć – jest sprzeczne z treścią przytoczonego orzeczenia. Abstrahując od tego, który z modeli jest poprawny, należy wziąć pod uwagę istotność dla postępowania zeznań takiego świadka, niejednokrotnie bowiem jest to osoba mająca jako jedyna ostatni kon-

¹⁶ Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz. U. z 2012 r., poz. 159, z późn. zm.).

takt z pacjentem przed jego śmiercią, słuszne zatem – dla dobra postępowania – wydaje się jej przesłuchanie (oczywiście po uprzednim pouczeniu o treści art. 183 § 1 k.p.k.). Tym bardziej że poza informacją związaną *stricte* ze zdarzeniem można uzyskać od takiego świadka ogólne dane na temat procedur szpitalnych, dyżurów, personelu, sprzętu medycznego.

Marginalnie warto dodać, że w przypadku, kiedy zeznania danego świadka już na etapie wywoływania opinii są wątpliwe, słuszne jest zwrócenie się do biegłych o alternatywną ocenę zdarzenia – zarówno w razie uznania zeznań świadka za wiarygodne, jak i za niewiarygodne.

Dowody nieosobowe

Odnosząc się do tematu gromadzenia dokumentacji medycznej udostępnianej biegłym, wskazać trzeba, że nagminnie zdarza się sytuacja, w której prokurator zwracający się do danej placówki medycznej o wydanie całości dokumentacji medycznej dotyczącej oznaczonej osoby *de facto* całości dokumentacji nie otrzymuje. Praktyką jest udostępnianie organom procesowym dokumentacji indywidualnej wewnętrznej pacjenta (np. historia choroby, wyniki badań laboratoryjnych, badania obrazowe), nagminnie zaś pomijana jest dokumentacja zbiorcza (np. księga raportów pielęgniarskich, księga raportów lekarskich). Wynika to m.in. z faktu, że wpisy o pacjencie znajdujące się w dokumentacji zbiorczej są jednymi z wielu dotyczących innych pacjentów, stąd udostępnianie ich w formie oryginałów bywa utrudnione (dokumentacja jest w dalszym użyciu co do pozostałych osób, konieczność anonimizacji danych tych osób) i wydaje się uzasadnione, aby w tym zakresie żądać jedynie kopii dokumentacji z fragmentem dotyczącym konkretnego pacjenta (ogólną zasadą jest uzyskiwanie oryginałów dokumentacji medycznej). Co więcej, w toku postępowania organom procesowym zdarza się pomijać dokumentację indywidualną zewnętrzną (np. skierowania, książeczka zdrowia, zaświadczenia). Jest ona poza dokumentacją podmiotu leczniczego i znajduje się w posiadaniu pokrzywdzonego bądź osób mu bliskich, stąd winna być załączona do zawiadomienia. Poza dokumentacją papierową w niektórych przypadkach wskazane jest także zabezpieczenie danych utrwalonych w pamięci urządzeń medycznych (aparatów ultrasonograficznych, kardiograficznych, tomografów, nagrań z kamer endoskopowych lub laparoskopowych). Dodatkowo obecnie w większości szpitali prowadzona jest Elektroniczna Dokumentacja Medyczna (EDM) w systemie Clininet bądź podobnym, stąd przy żądaniu wydania dokumentacji medycznej winno się zwrócić uwagę, czy oprócz papierowej dokumentacji medycznej zostały także wydrukowane i załączone wpisy pielęgniarskie i lekarskie sporządzone w systemach informatycznych danej placówki medycznej.

Kolejnym istotnym zagadnieniem jest pozyskanie (jeśli okoliczności sprawy tego wymagają) przez organ procesowy standardów medycznych dotyczących udzielania świadczeń zdrowotnych, albowiem z zasady odstępianie od takiego standardu stanowi błąd (wyjątkiem jest sytuacja, kiedy standard jest niepełny i przestarzały, a więc wymaga wprowadzenia zmian). Standardy w medycynie można podzielić na dwie grupy:

- „proceduralne”, będące listą poszczególnych ściśle zdefiniowanych czynności do stosowania w określonych sytuacjach, np. standardy postępowania przy podstawowych czynnościach resuscytacyjnych czy standardy mycia rąk;
- „decyzyjne”, będące zestawieniem poszczególnych wariantów postępowania wraz z oceną ich przydatności w zbliżonych sytuacjach (w celu ułatwienia podjęcia decyzji przez lekarza)¹⁷.

W ujęciu ogólnym standardami medycznymi są zbiory rekomendacji (wytyczne, zalecenia, ścieżki postępowania medycznego) odnoszące się do wszystkich działań zapobiegawczych, diagnostycznych i leczniczych jako model uznanych profesjonalnych działań leczniczych, pielęgnacyjnych, rehabilitacyjnych, diagnostycznych lub organizacyjnych, służących do oceny jakości świadczeń. Rzeczone algorytmy postępowania (oparte na aktualnej wiedzy medycznej i tworzone przez towarzystwa naukowe, zespoły ekspertów w poszczególnych dziedzinach medycyny zgodnie z zasadami *evidence-based medicine* – EBM) stanowią podstawowe wskazówki merytoryczne w codziennej praktyce medycznej¹⁸. Jako przykład takich standardów można wymienić *Rekomendacje Sekcji Ultrasonografii Polskiego Towarzystwa Ginekologicznego w zakresie przesiewowej diagnostyki ultrasonograficznej w ciąży o przebiegu prawidłowym*.

Postanowienie o powołaniu biegłego

Po zebraniu wyżej omawianego materiału dowodowego prokurator powołuje biegłego/biegłych z zamiarem ustalenia, czy postępowanie wobec pacjenta było prawidłowe, a jeżeli nie, czyje konkretnie zachowanie było nieprawidłowe i czy zachodzi związek przyczynowo-skutkowy między nieprawidłowościami w leczeniu a zaistniałym faktem w postaci śmierci bądź ciężkiego uszczerbku na zdrowiu chorego. Ponadto w razie stwierdzenia uchybień słuszne jest ustale-

¹⁷ A. Drzewiecki, op. cit., s. 19.

¹⁸ P. Zieliński, *Kilka słów o pojęciu oraz rodzajach błędu medycznego*, „Medyczna Wokanda” 2016, nr 8, s. 181–195, cyt. za: <http://www.archiwum.mz.gov.pl/system-ochrony-zdrowia/organizacja-ochrony-zdrowia/standardy-medyczne/> (dostęp 7.08.2021).

nie, jak powinien przebiegać prawidłowy proces diagnostyczno-terapeutyczny na każdym etapie leczenia chorego oraz czy prawidłowe postępowanie dawało realne szanse na uniknięcie skutku w postaci śmierci lub co najmniej zmniejszenia stanu niebezpieczeństwa, w jakim wymieniony się znalazł.

Prokurator – w zależności od stanu faktycznego sprawy (w szczególności treści dokumentacji medycznej) – podejmuje decyzję, czy zasięgnąć opinii biegłego bądź zespołu biegłych. Przy powołaniu zespołu biegłych z katedry i zakładu medycyny sądowej jako instytucji specjalistycznej i naukowej za stronę formalnoprawną opinii odpowiada specjalista medycyny sądowej (m.in. za to, aby opinia spełniała wszystkie standardy poprawnego opiniowania), który wydaje opinię we współpracy ze specjalistami z określonych dziedzin klinicznych (zazwyczaj o składzie zespołu opiniującego – jako przewodniczący zespołu – decyduje lekarz medycyny sądowej). Pozostali specjaliści z nim współpracujący odpowiadają za stronę merytoryczną opinii w zakresie reprezentowanych przez siebie specjalności.

W przypadku trudności z wyłonieniem biegłych, którzy podejmą się opiniowania (np. jeśli w sprawie wystąpi zagadnienie dotyczące wąskiej dziedziny medycyny), zaleca się wystąpienie do Naczelnej Rady Lekarskiej lub krajowego konsultanta w danej dziedzinie medycyny o wskazanie lekarza specjalisty, który podejmie się opiniowania. Przykładowo w razie wątpliwości, czy błędu podczas operacji serca dopuścił się perfuzjonista, odpowiednim organem będzie konsultant krajowy w dziedzinie kardiochirurgii. Zgodnie z art. 32 ust. 2 ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta konsultanci krajowi w porozumieniu z właściwym konsultantem wojewódzkim opracowują raz do roku listy zawierające spis lekarzy w danej dziedzinie medycyny, którzy mogą być członkami komisji lekarskiej, i w razie stwierdzenia okoliczności mających istotne znaczenie dla wydania orzeczenia o zdarzeniu medycznym mogą sporządzać opinie o stosowanym postępowaniu diagnostycznym, leczniczym i pielęgnacyjnym w zakresie jego zgodności z aktualnym stanem wiedzy.

Ocena opinii biegłego

Opiniujący w sprawie biegły (biegli), dokonując analizy akt sprawy, może rozpatrywać różne warianty stanu faktycznego z uwzględnieniem okoliczności, w jakich została podjęta dana decyzja (np. inaczej będzie oceniany zabieg tracheostomii przeprowadzony w karetce, inaczej na sali operacyjnej, a inaczej na miejscu wypadku), niemniej jednak wyłącznie w kompetencjach organu procesowego pozostanie ustalenie przebiegu zdarzenia. W tym miejscu zaznaczyć trzeba, że stan nauki medycznej oraz elementy faktologiczne, które służyły lekarzowi za

podstawę decyzji dokonania zabiegu lub sposobu jego przeprowadzenia, winny być oceniane zawsze *ex ante* (według tego, jakie były w chwili przeprowadzenia czynności medycznej), dlatego merytoryczna ocena prawidłowości postępowania profesjonalisty medycznego również będzie formułowana *ex ante*, natomiast skutek jego działania będzie rozpatrywany z perspektywy *ex post*.

Jako czynniki wpływające negatywnie na walor dowodowy wydanej opinii wskazać trzeba przede wszystkim:

- niską jakość postanowień o powołaniu biegłego – w szczególności niejednoznaczne i nieprecyzyjne pytania stawiane biegłym, pytania wykraczające poza zakres wiedzy biegłego i jego kompetencji (np. o kwalifikację prawną czynu), nieuporządkowane pod względem logicznym i nieprzejrzyste sformułowane, zbyt ogólnikowe, zawierające niejasną terminologię, szczegółowe pytania zadawane przed ogólnymi, a niekiedy nienadające się do udzielenia na nie odpowiedzi¹⁹;
- niewystarczającą ilość, a także jakość materiału dowodowego – np. niepełna dokumentacja medyczna, wadliwie sporządzony protokół sekcji zwłok, zeznania świadków, które wzajemnie się wykluczają (sprzeczności nie zostały usunięte w drodze konfrontacji świadków);
- przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego niewłaściwej specjalności – co może opóźnić wydanie rozstrzygnięcia w konsekwencji konieczności przeprowadzenia dowodu z kolejnej opinii biegłego albo grozić wydanym błędnym orzeczeniem w przypadku oparcia się przez organ procesowy na takiej opinii²⁰.

Oceniając wartość dowodową opinii biegłego i jej przydatność dla postępowania w sprawach o błąd medyczny, prokurator powinien uzyskać od opiniującego stanowisko pozwalające na dokonanie ustaleń, czy pokrzywdzony znalazł się w stanie niebezpieczeństwa dla życia lub zdrowia i czy miało ono charakter bezpośredni. Z tej przyczyny, poza pytaniami zamkniętymi, pojawia się problem pytań otwartych, czyli sytuacji, kiedy organ procesowy zwraca się do biegłego o samodzielną ocenę materiału i przedstawienie wniosków. Wydaje się to uzasadnione (wyjątkowo) w bardzo złożonych sprawach, kiedy opiniuje

¹⁹ *Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny; przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych*, opracowanie na podstawie badań desk research przeprowadzonych w ramach projektu „Forensic Watch” 2014–2015, s. 30, http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (dostęp 7.08.2021).

²⁰ M. Białkowski, *Kompensacja szkody powstałej przy leczeniu*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Prawa i Administracji, Poznań 2017 (rozprawa doktorska, praca niepublikowana), s. 218, https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/20802/1/2017_05_09_Doktorat_Michał_Białkowski_ostateczna_5_pdf.pdf (dostęp 7.08.2021).

zespół doświadczonych biegłych. W takim przypadku biegli powinni wyraźnie wyszczególnić, na jakie kwestie należy ich zdaniem zwrócić uwagę, ewentualnie wyjaśnić, dlaczego nie mogli odpowiedzieć na dane pytanie (nieistotność dla sprawy, błędne sformułowanie pytania), zawrzeć informacje o brakach w materiale dowodowym (np. nieczytelne wpisy, niejasne skróty i terminologia z powodu braku standaryzacji terminów i skrótowców), które utrudniły im wydanie opinii, a także przedstawić dokumentację, która byłaby im w tym pomocna. Ze względu na wymienione braki niezbędnymi czynnościami procesowymi będą: uzupełnienie dokumentacji medycznej, przesłuchanie autora nieczytelnych odręcznych wpisów i odczytanie ich treści do protokołu, wyjaśnienie używanych w dokumentacji medycznej skrótów, ewentualnie dołączenie słownika skrótów i terminów stosowanych powszechnie w danej jednostce i użytych w dokumentacji (odmiennych od powszechnie przyjętej terminologii medycznej). Następnie, po przeprowadzeniu wszystkich niezbędnych czynności procesowych, powołanie zespołu biegłych w celu wydania opinii uzupełniającej.

Zakończenie

Podsumowując powyższe wywody, po raz kolejny trzeba podkreślić, że w zasadzie nie da się uniknąć wywołania opinii biegłego w sprawach dotyczących błędów medycznych, których skutkiem jest ciężkie uszkodzenie ciała albo śmierć człowieka, a opinia ta będzie stanowić jeden z kluczowych dowodów w postępowaniu. Świadomość tego faktu powoduje konieczność gromadzenia materiału dowodowego, z uwzględnieniem również pozyskania informacji niezbędnych na potrzeby późniejszego wydania opinii. Niemniej jednak zważyć należy, że ostatecznym testem prawidłowości przeprowadzonego postępowania karnego (oraz mocy dowodowej wywołanej opinii biegłego) będzie to, czy w sprawie wydano wyrok sprawiedliwy społecznie.

Streszczenie

Tematyka artykułu dotyczy roli opinii biegłego w sprawach o błąd medyczny w kontekście postępowania karnego. Przedstawiono w nim definicję błędu medycznego i rodzaje błędów medycznych, omówiono różnice między błędem medycznym w postępowaniu cywilnym i postępowaniu karnym. Przeprowadzono analizę gromadzenia materiału dowodowego i omówiono znaczenie dopuszczenia dowodu z opinii biegłego.

Słowa kluczowe: błąd medyczny, ekspertyza, dowody w postępowaniu karnym, prawo medyczne, opinia biegłego

Summary

The article presents the role of expert opinion in criminal prosecution for medical malpractice case. The study presents definition and types of medical errors. It also describes differences between medical error in civil and criminal law. Lastly it concentrates on evidence collection and importance of expert opinion.

Keywords: medical malpractice, medical error, expertise, evidence in criminal proceedings, medical law, expert opinion

Bibliografia

Literatura

- Borys A., *Opinia biegłego lekarza jako dowód w procesie medycznym – wybrane aspekty*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2017, nr 7.
- Cyprian T., Aslanowicz P., *Karna i cywilna odpowiedzialność lekarza*, Księgarnia Wydawnicza Dr L.J. Jaroszewski, Kraków 1949.
- Drzewiecki A., *Błędy pozwanych jednostek ochrony zdrowia w sprawach o zakażenia szpitalne*, Libra Pl, Rzeszów 2012.
- Dzierżanowska J., Studzińska J., *Kryteria oceny dowodu z opinii biegłego w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2015, t. XXV, nr 2.
- Grzeszczyk W., *Rola opinii biegłego w postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 2005, nr 6.
- Hajdukiewicz D., *Odpowiedzialność karna lekarza za błąd informacyjny*, Wolters Kluwer, Warszawa 2019.
- Krzyżewska-Kubacka K., *Raport dotyczący praw i obowiązków lekarzy. Opracowany w ramach współpracy z Komisją ds. zatrudnienia lekarzy i lekarzy dentyków działającej przy Okręgowej Izbie Lekarskiej w Warszawie*, Warszawa 2017.
- Popielski B., *Pogranicze etyki i prawa*, w: T. Kielanowski (red.), *Etyka i deontologia lekarska*, Państwowy Zakład Wydawnictw Lekarskich, Warszawa 1985.
- Wolińska M., *Odpowiedzialność karna lekarza za błąd w sztuce lekarskiej*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 5.
- Wrześniewska-Wal I., *Prawo cywilne w opiece zdrowotnej*, w: J. Opolski (red.), *Zdrowie publiczne: wybrane zagadnienia*, t. 2, Centrum Medyczne Kształcenia Podyplomowego, Warszawa 2011.

Źródła prawa

- Ustawa z dnia 2 grudnia 2009 r. o izbach lekarskich (Dz. U. z 2018 r., poz. 168).
- Ustawa z dnia 6 listopada 2008 r. o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta (Dz. U. z 2012 r., poz. 159, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza i lekarza dentystry (Dz. U. z 2019 r., poz. 537, z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 19 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. z 2019 r., poz. 1694).

Ustawa z dnia 28 kwietnia 2011 r. o zmianie ustawy o prawach pacjenta i Rzeczniku Praw Pacjenta oraz ustawy o ubezpieczeniach obowiązkowych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczycieli Komunikacyjnych (Dz. U. Nr 113, poz. 660).

Źródła internetowe

Białkowski M., *Kompensacja szkody powstałej przy leczeniu*, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Wydział Prawa i Administracji, Poznań 2017 (rozprawa doktorska, praca niepublikowana), https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/20802/1/2017_05_09_Doktorat_Michał_Białkowski_ostateczna_5_pdf.pdf (dostęp 7.08.2021).

Kompetencje biegłych sądowych – oczekiwania i kryteria oceny; przegląd rozwiązań stosowanych w różnych państwach i systemach prawnych, opracowanie na podstawie badań desk research przeprowadzonych w ramach projektu „Forensic Watch” 2014–2015, http://forensicwatch.pl/pliki/Forensic_Watch_Desk_Research.pdf (dostęp 7.08.2021).

Zieliński P., *Kilka słów o pojęciu oraz rodzajach błędu medycznego*, „Medyczna Wokanda” 2016, nr 8, <http://www.archiwum.mz.gov.pl/system-ochrony-zdrowia/organizacja-ochrony-zdrowia/standardy-medyczne/> (dostęp 7.08.2021).

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania

Brak

Ewelina Wójcik

Urząd Prokuraturii Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej

Katedra Kryminalistyki Wydział Prawa i Administracji Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0000-0003-3672-1347

RYZIKO ZACHOWAŃ SUICYDALNYCH I HOMICYDALNYCH U CHORYCH NA SCHIZOFRENIĘ

**The risk of suicidal and homicidal behaviors
in patients with schizophrenia**

*„There is no such condition as ‘schizophrenia’,
but the label is a social fact and the social fact a political event”¹*

R.D. Laing²

Wprowadzenie

Problem ustalenia związku między samobójstwem, zabójstwem a schizofrenią³ jest podzbiorem szerszego problemu związku między przemocą a rodzajem choroby psychicznej. W tak szerokim zasobie leksykalnej terminologii specjalistycznej zaburzeń endogennych schizofrenia zajmuje fundamentalne miejsce. Na całym świecie około 1% całej populacji cierpi na tę chorobę⁴. Według powszechnej opinii schizofrenia dotyka ludzi szczególnie wrażliwych i zdolnych, dlatego nazywana jest chorobą królewską⁵. Istnieją czynniki, których wpływu

¹ „Nie ma takiego schorzenia jak schizofrenia, jednak etykietą jest fakt społeczny, a fakt społeczny jest wydarzeniem politycznym” (tłum. własne), R.D. Laing, *The Politics of Experience and The Bird of Paradise*, Penguin, Harmondsworth 1967, s. 121.

² Szkocki lekarz psychiatra oraz nauczyciel akademicki, który zajmował się badaniem etiologii schizofrenii. Twierdził, że osoby z tą chorobą zachowywały się inaczej w zależności od środowiska, w którym się znajdowały.

³ Jest to choroba należąca do grupy zaburzeń psychotycznych. Najczęściej przejawia się niedostosowaniem do sytuacji uczuć oraz zachowania. W konsekwencji dochodzi do zaburzenia funkcjonowania i rozpadu osobowości człowieka.

⁴ Oficjalna strona internetowa The Treatment Advocacy Center (amerykańskiej organizacji non-profit), online: <https://www.treatmentadvocacycenter.org/evidence-and-research/learn-more-about/25-schizophrenia-fact-sheet> (dostęp 26.10.2020).

⁵ Nazywana tak, gdyż często dotyka ludzi z talentami, wybitne osobowości.

nie można zaprzeczyć, takie jak dziedziczność, inne zaś wynikają ze stresu (np. po odbyciu służby wojskowej). Jednak nie wszyscy, którzy służyli w wojsku, stali się pacjentami psychiatrów. Są ludzie z cechami osobowości podobnymi do tych u pacjentów ze schizofrenią (izolacja, chłód emocjonalny), ale nie zawsze cierpiący na to zaburzenie. Wobec tego schizofrenia może dotknąć każdego, jest bowiem prawie niezależna od poziomu wykształcenia, zawodu czy przynależności do określonej warstwy społecznej. Należy brać pod uwagę, że ludzie na nią chorzy nie są niepełnosprawni umysłowo, gdyż nie upośledza ona intelektu. Idealny przykład odnajdujemy w filmie „Piękny umysł”⁶, którego bohater ze schizofrenią dostaje Nagrodę Nobla. W następstwie tego nasuwa się pytanie, czy schizofrenia predestynuje nas jakoś bardziej do tego, że staniemy się przestępcami czy że zrobimy coś złego.

Relacja między samobójstwem, zabójstwem a schizofrenią

Według danych Światowej Organizacji Zdrowia około 470 tys. osób na całym świecie w ciągu roku pada ofiarą zabójstwa⁷, natomiast blisko 800 tys. umiera co roku z powodu samobójstwa (jedna osoba co 40 sekund)⁸. Jednym z najbardziej znaczących czynników ryzyka jest obecność zaburzeń psychicznych, do których zalicza się schizofrenia. Śledząc badania, opublikowane w czasopiśmie „The Lancet”⁹, wykonane na dużej grupie badawczej, możemy zauważyć, iż osoby ze schizofrenią wykazują więcej zachowań agresywnych niż osoby zdrowe. Można zatem odnieść wrażenie, że teza o niebezpieczeństwie wynikającym z choroby może być racjonalna. Jednak po przeanalizowaniu czynników mających wpływ na zachowanie okazało się, że ryzyko najbardziej zwiększają: przeszłość kryminalna, płeć męska, niski dochód czy uzależnienie od alkoholu lub narkotyków. Te same czynniki bada się także u przestępców bez schizofrenii, stąd wniosek, że predyspozycja do przestępstwa nie ma wyłącznego związku z chorobą¹⁰, ale zależy także od środowiska, w którym wychowywał się chory, bądź jest dziedziczona¹¹.

⁶ Film oparty częściowo na biografii profesora Johna Forbesa Nasha Jr., matematyka i noblisty w dziedzinie ekonomii, który jednocześnie chorował na schizofrenię paranoidalną.

⁷ Oficjalna strona internetowa Światowej Organizacji Zdrowia, online: <http://apps.who.int/violence-info/homicide/> (dostęp 26.10.2020).

⁸ Oficjalna strona internetowa Światowej Organizacji Zdrowia, online: https://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/suicideprevent/en/ (dostęp 26.10.2020).

⁹ Recenzowane naukowe czasopismo medyczne.

¹⁰ S. Fazel, J.R. Geddes, M. Grann, G. Gulati, L. Linsell, *Schizophrenia and violence: Systematic review and meta-analysis*, „PLOS Medicine” 2009, t.6(8), online: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2718581/> (dostęp 30.06.2021).

¹¹ K. Zając, *Schizofrenicy są wśród nas. I bardzo dobrze!*, Klub Jagielloński, 24 czerwca 2019, online: <https://klubjagiellonski.pl/2019/06/24/schizofrenicy-sa-wsrod-nas-i-bardzo-dobrze/> (dostęp 26.10.2020).

Czynniki ryzyka popełnienia samobójstwa i zabójstwa u chorych na schizofrenię

Samobójstwa są jedną z głównych przyczyn przedwczesnej śmierci wśród tych osób (umiera od 10 do 15%). Ponadto ryzyko zabójstwa jest 20 razy większe wśród pacjentów ze schizofrenią w porównaniu z osobami zdrowymi. Zgodnie z tym szacuje się, że 6% chorych stanowią mordercy. Co zatem skłania te osoby do takich czynów? Jak wspomniano powyżej, sam fakt obarczenia chorobą nie stanowi głównego ryzyka, ale wpływ mają dodatkowe elementy. Zgodnie z informacjami opublikowanymi w czasopiśmie naukowym „The Canadian Journal of Psychiatry” podstawowymi czynnikami ryzyka są: płeć męska, młody wiek, niski poziom wykształcenia, brak aktywności zawodowej, alkohol, przemoc fizyczna w dzieciństwie, impulsywność. Ponadto historia prób samobójczych jest najsilniejszym czynnikiem predykcyjnym przyszłego samobójstwa; w odniesieniu do zabójstwa stanowi go popełnienie wcześniej przestępstwa z użyciem przemocy¹².

Wpływ czynników demograficznych na ryzyko samobójstw u chorych na schizofrenię

Wgłębiając się w temat samobójstw, należy przeanalizować pewne korelaty. Opierając się na badaniach, dostrzegamy, że częstość występowania w ciągu życia prób samobójczych u osób ze schizofrenią waha się od 1,93% na Tajwanie do 55,1% w Stanach Zjednoczonych. Możemy z tego wysnuć wnioski, iż ogromny wpływ na ryzyko samobójstw mają czynniki demograficzne. Otóż osoby ze schizofrenią w krajach o wysokim dochodzie częściej próbowały popełnić samobójstwo niż osoby w krajach o średnich dochodach, adekwatnie w Ameryce Północnej, Europie i Azji Środkowej częściej występowały próby samobójcze niż w Azji Południowej, Afryce Subsaharyjskiej czy Azji Wschodniej. Tę niewspółmierność można częściowo wyjaśnić różnicami społeczno-kulturowymi i ekonomicznymi. Przykładowo dostępne usługi ochrony zdrowia psychicznego mogą obniżyć ryzyko zachowań samobójczych, podczas gdy dyskryminacja społeczna osób ze schizofrenią może zwiększyć ryzyko podjęcia takiej próby. Także zróżnicowanie religijno-kulturowe, związane z powszechnością niektórych substancji (alkohol i narkotyki), może prowadzić do aspiracji samobójczych¹³. Oprócz podstawowo-

¹² S.R. Devantoy, M. Orsat, A. Dumais, G. Turecki, F. Jollant, *Neurocognitive vulnerability: Suicidal and homicidal behaviours in patients with schizophrenia*, „The Canadian Journal of Psychiatry” 2014, t. 59, s. 19, online: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/070674371405900105> (dostęp 26.10.2020).

¹³ L. Lu, M. Dong, L. Zhang, X. Zhu, G.S. Ungvari, C.H. Ng, G. Wang, Y. Xiang, *Prevalence of suicide attempts in individuals with schizophrenia: A metaanalysis of observational studies*, „Epi-

wych determinant wpływ mają także wcześniejsze zaburzenia depresyjne, pobudzenie, niepokój czy sam lęk przed chorobą. Ryzyko samobójstwa jest związane bardziej z płcią męską, rasą białą oraz wyższym poziomem IQ¹⁴. Natomiast czynnikami niewpływającymi są: zatrudnienie, pochodzenie z patologicznego domu, utrata rodzica, liczba przyjaciół czy stan cywilny¹⁵. Możemy powiedzieć, że ryzyko samobójstwa jest powszechne u osób ze schizofrenią w krajach i regionach o wysokich dochodach oraz jest mniej związane z objawami psychotycznymi¹⁶, w większym stopniu zaś z zaburzeniami afektywnymi¹⁷ i świadomością tego, że choroba wpływa na funkcjonowanie psychiczne.

Ryzyko dokonania zabójstwa przez chorych na schizofrenię będących pacjentami

Przyjrzyjmy się teraz zabójstwom. Co zaskakujące, ich wynik utożsamiany jest z osobami, będącymi pacjentami. Jak dalece zatem osoby cierpiące na chorobę psychiczną pozostające w fazie diagnozowania mogą być powodem do niepokoju? Jego źródłem może być fakt, że wielu lekarzy często zwalnia takich pacjentów ze szpitali, podczas gdy nie chcą oni współpracować w czasie obserwacji. Argumentują to nadzieją ich na wyzdrowienie, a więc nie dostrzegają zagrożenia przewlekłego lub nawracającego przebiegu schizofrenii, co może skutkować później przykrymi konsekwencjami. Poza zwróceniem uwagi na wpływ schizofrenii na zabójstwo należy się także zastanowić, ile osób mających zdiagnozowaną tę chorobę w czasie popełnienia zabójstwa pozostawało pod opieką lekarza oraz w ilu przypadkach próbowano skorzystać z pomocy psychiatrycznej przed zabójstwem. Może to pomóc w uzmysłowieniu, iż działania długookresowe w stosunku do pacjentów ze schizofrenią są wskazane, nawet gdy wydaje się, że pacjent jest w dobrym stanie¹⁸. Odnieśmy się tutaj do zabójstwa Pawła Adamowicza

demiology and Psychiatric Sciences” 2020, t. 29, s. 1–10, online: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/034ACAF79139787915B64BD4C6712890/S2045796019000313a.pdf/prevalence_of_suicide_attempts_in_individuals_with_schizophrenia_a_metaanalysis_of_observational_studies.pdf (dostęp 26.10.2020).

¹⁴ R.S. Kahn, L. Sher, *Suicide in schizophrenia: An educational overview*, „Medicina (Kaunas)” 2019, t. 55(7), online: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31295938/> (dostęp 30.06.2021).

¹⁵ K. Hawton, L. Sutton, C. Haw, J. Sinclair, J.J. Deeks, *Schizophrenia and suicide: Systematic review of risk factors*, „The British Journal of Psychiatry” 2005, t. 187, s. 9–19, online: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/11D5E79A12C190B39A069AEAEF22B9FB/S0007125000166814a.pdf/schizophrenia_and_suicide_systematic_review_of_risk_factors.pdf (dostęp 26.10.2020).

¹⁶ Są to np. złudzenia fizjologiczne, iluzje, urojenia, halucynacje i omamy rzekome.

¹⁷ Przykładowo: zaburzenia nastroju, emocji i aktywności.

¹⁸ G.J. Lodge, *Schizophrenia, homicide and long-term follow-up*, „The British Journal of Psychi-

z dnia 14 stycznia 2019 r. – jak wiadomo, u sprawcy zdiagnozowano schizofrenię paranoidalną, co wywołało ogromny szum medialny i oburzenie społeczeństwa. Wobec powyższego Polskie Towarzystwo Psychiatrii wystosowało apel, by nie stygmatyzować ludzi z chorobami psychicznymi. Zdaniem Jerzego Pobochoy¹⁹ na 600 zabójstw dokonywanych w Polsce w ciągu roku, chorzy psychicznie popełniają raptem kilka. Zatem istotnego niebezpieczeństwa dla społeczeństwa nie stanowią ludzie chorzy psychicznie, ale pozostała część zdrowego społeczeństwa. Różnica tkwi w tym, że osoby z zaburzeniami psychicznymi mogą popełniać zbrodnie w sposób przypadkowy i nieplanowany, co wiąże się z problemem w prognozowaniu tych zachowań. *Ad exemplum*: chory na schizofrenię zabił matkę i dwie jej siostry, a następnie wyskoczył przez okno²⁰. Inny przykład: jeżeli chory na schizofrenię jest wychowywany przez samotną matkę i nie poddaje się leczeniu, to należy być świadomym, że jest ona potencjalną ofiarą własnego syna. Co więcej, z badań statystycznych wynika, że w Europie napaści na działaczy politycznych dokonywały tylko osoby z zaburzeniami umysłowymi²¹.

Zachowania agresywne u chorych na schizofrenię

Czy analizując problematykę schizofrenii, możemy stwierdzić, że ludzie cierpiący na tę chorobę są agresywni czy też tylko komit? Badania przeprowadzone w 1994 r. w brytyjskich mediach wskazują, że informacje na temat aktów przemocy dokonywanych przez osoby ze schizofrenią przeważają nad pozytywnymi wiadomościami o chorobie aż czterokrotnie. Toteż tylko negatywne informacje są podsycane przez niezorientowane media, gdyż większość osób cierpiących na tę chorobę nigdy nie jest konfliktowa, a jedynie niewielka ich liczba staje się impulsywna, gdy doznaje ostrych objawów psychozy z halucynacjami. Z powodu schizofrenii obecnie w Wielkiej Brytanii leczy się około 280 tys. osób (bliżej 10% w ciągu dziesięciu lat od diagnozy popełni samobójstwo). Przy rocznej liczbie zgonów od 800 do 1800 w tym kraju samobójstwa są główną przyczyną przedwczesnych zgonów wśród osób chorych na schizofrenię, co jest współmierne ze śmiertelnymi wypadkami drogowymi. W dodatku kiedy osoba chorująca

atry” 2009, t. 195, s. 553–554, online: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/8D380EB3469261268757AC8D20F4279C/S0007125000251362a.pdf/schizophrenia_homicide_and_longterm_followup.pdf (dostęp 26.10.2020).

¹⁹ Lekarz psychiatra, biegły sądowy, prezes Polskiego Towarzystwa Psychiatrii Sądowej.

²⁰ E. Ornacka, *Morderca z Jodłowej uniknie kary*, „Głos Szczeciński” z 28 lipca 2006 r., online: <https://gs24.pl/morderca-z-jodlowej-uniknie-kary/ar/5210612> (dostęp 26.10.2020).

²¹ K. Świerczyńska, *Stefan W. triumfujący tuż po ataku na prezydenta*, Magazyn TVN24 z 20 stycznia 2019 r., online: <https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/psychiatra-nigdy-nie-widzialem-ze-by-morderca-tak-sie-zachowywal,195,3400> (dostęp 26.10.2020).

na schizofrenię nadużywa alkoholu lub narkotyków, ryzyko nagannych zachowań wzrasta piętnastokrotnie. Poza tym co roku osoby ze schizofrenią popełniają około 30 morderstw spośród ogólnej liczby około 600. Czynniki wpływającymi na to ryzyko w ogólnej populacji są: młody wiek, płeć męska i alkohol. Co najważniejsze, nie jesteśmy świadomi, jaka część niebezpiecznych zachowań w schizofrenii jest spowodowana rozważaniami psychotycznymi, a w jakim stopniu są one aktywowane przez nadużywanie szkodliwych substancji²². Ponieważ bowiem schizofrenia łączy się z licznymi zmianami poznawczymi w mózgu, te konkretne zmiany mogą się przyczyniać do innych objawów związanych z chorobą (halucynacji), które wpływają na sprawność pacjenta do postrzegania i reagowania stosownie do środowiska. Specyficzne deficyty w przedniej części kory mózgowej i układzie limbicznym²³ mogą predysponować niektórych pacjentów ze schizofrenią do zachowań morderczych lub samobójczych. Jednak potrzebne są dalsze badania w tym kierunku²⁴. Ponadto ataki schizofrenika na osoby nieznanymi są bardzo rzadkie, a ofiarą jest zwykle ktoś z rodziny lub osoba bliska, np. opiekun. W przypadku kobiety jako napastnika najczęściej atakuje ona swoje dzieci. W związku z tym w gronie czynników ryzyka, które pozwalają przewidzieć takie postępowania, możemy wyróżnić trzy najważniejsze. Zasadniczym są wcześniejsze epizody niebezpiecznych zachowań. Jeśli już próbowano popełnić samobójstwo, to jest ogromna szansa, że to się powtórzy. Kolejny czynnik to historia nadużywania alkoholu lub narkotyków. Trzeci zaś wiąże się z przestrzeganiem reżimu leczenia, gdy bowiem osoba chora przestaje przyjmować leki, bardzo często sięga po używki. Fundamentalną rolę odgrywają więc tutaj lekarze opiekujący się tymi chorymi, którzy powinni poważnie analizować wszystkie znaki ostrzegawcze oraz monitorować i kontrolować te podstawowe czynniki²⁵.

Podsumowanie

Zachowania samobójcze i zabójcze mogą mieć wspólną trajektorię ze schizofrenią, gdyż wraz z zaburzeniem mogą występować dodatkowo czynniki ryzyka, które predysponują niektórych pacjentów do takiego postępowania. Jednak nie obawiamy się osób chorych na schizofrenię, gdyż ta enigmatyczna i prze-

²² *Schizophrenia and Dangerous Behaviour*, platforma internetowa Living with Schizophrenia, online: <https://livingwithschizophreniauk.org/information-sheets/schizophrenia-and-dangerous-behaviour/> (dostęp 26.10.2020).

²³ Układ biorący udział w regulacji zachowań emocjonalnych oraz niektórych stanów emocjonalnych takich jak strach, zadowolenie, euforia.

²⁴ S.R. Devantoy, M. Orsat, A. Dumais, G. Turecki, F. Jollant, op. cit., s. 23–24.

²⁵ *Schizophrenia and Dangerous Behaviour*, op. cit.

rażająca choroba jest także symbolem cierpienia samego chorego. Wynika to często ze źle dobranych leków, ich niewłaściwego użycia lub nieprzestrzegania zaleceń leczenia. Ponadto dokonywane przestępstwa nie wyróżniają się czymś szczególnym, gdyż choroba jest tylko bodźcem popychającym do inkryminowanego czynu osoby, które i tak mają predyspozycje kryminalne. W celu skutecznego obniżenia przestępczości wśród tych osób pozostaje stosować strategię mieszaną, tj. efektywne leczenie choroby wraz ze zmniejszaniem czynników wspólnych dla całej populacji, np. rozpowszechnienia używek²⁶. Zatem odnosząc się tutaj do motta pracy, zadam pytanie: kto bardziej choruje, społeczeństwo czy pacjent? Często bowiem chcielibyśmy się odciąć od „wariatów” i usunąć ze społeczeństwa ludzi z anomaliami. Zrzucić z siebie ciężar odpowiedzialności za przestępstwa, których dokonali, ale przecież ich przyczyną jest często społeczna atmosfera. Przychyłam się więc do myśli wybitnego lekarza psychiatrii Antoniego Kępińskiego, który pisze: „Zła atmosfera emocjonalna domu rodzinnego, szkoły, pracy, własnej rodziny jest jedną z ważnych przyczyn prowadzących do ciężkich nieraz zaburzeń psychicznych. Do psychiatrii nie zawsze trafia najbardziej chory człowiek danej grupy społecznej, przeważnie trafia najslabszy. Chory jest często sygnałem, że całe społeczne otoczenie jest chore, wewnątrznie skrzywione, wypaczone, że atmosfera grupy jest nie do zniesienia”²⁷.

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie związku między samobójstwem, zabójstwem a schizofrenią; odpowiedź na pytanie, czy choroba ta w jakimś stopniu predestynuje ludzi do popełnienia przestępstwa albo innych niedopuszczalnych czynów. Opracowanie przygotowano w większości na podstawie badań opublikowanych w „The Canadian Journal of Psychiatry” oraz „The British Journal of Psychiatry”. Artykuł podzielono na trzy części. W pierwszej części przedstawiono częstość występowania w ciągu życia prób samobójczych u osób ze schizofrenią oraz wpływ, jaki czynniki demograficzne wywierają na ryzyko samobójstw. Część druga ukazuje problem zabójstw dokonywanych przez osoby ze schizofrenią w świetle rozważań, czy osoby ze zdiagnozowaną chorobą psychiczną są powodem do niepokoju. W części trzeciej przedstawiono wnioski i postulaty wynikające z dokonanej analizy.

Słowa kluczowe: schizofrenia, samobójstwo, zabójstwo

Summary

The aim of the paper is to present the relationship between suicide, homicide and schizophrenia. Whether or not schizophrenia somehow predisposes us to become criminals or to do

²⁶ K. Zając, op. cit.

²⁷ Ibidem.

something wrong. Most of this article is based on the research published in “The Canadian Journal of Psychiatry” and “The British Journal of Psychiatry”. The paper is divided into three parts. The first part shows the lifetime frequency of suicide attempts in people with schizophrenia and the influence of demographic factors on the suicide risk. The second part shows the problem of homicides committed by people with schizophrenia and considering whether people with a mental illness being diagnosed are cause for concern. The third part presents the conclusions and the demand resulting from the analysis.

Keywords: schizophrenia, suicide, homicide

Bibliografia

Literatura

- Devantoy D.S., Orsat M., Dumais A., Turecki G., Jollant F., *Neurocognitive vulnerability: Suicidal and homicidal behaviours in patients with schizophrenia*, „The Canadian Journal of Psychiatry” 2014, t. 59, online: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/070674371405900105> (dostęp 26.10.2020).
- Fazel S., Geddes J.R., Grann M., Gulati G., Linsell L., *Schizophrenia and violence: Systematic review and meta-analysis*, „PLOS Medicine” 2009, t. 6(8), online: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2718581/> (dostęp 30.06.2021).
- Hawton K., Sutton L., Haw C., Sinclair J., Deeks J.J., *Schizophrenia and suicide: Systematic review of risk factors*, „The British Journal of Psychiatry” 2005, t. 187, online: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/11D5E-79A12C190B39A069AEAEF22B9FB/S0007125000166814a.pdf/schizophrenia_and_suicide_systematic_review_of_risk_factors.pdf (dostęp 26.10.2020).
- Kahn R.S., Sher L., *Suicide in schizophrenia: An educational overview*, „Medicina (Kaunas)” 2019, t. 55(7), online: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/31295938/> (dostęp 30.06.2021).
- Laing D.R., *The Politics of Experience and The Bird of Paradise*, Penguin, Harmondsworth 1967.
- Lodge J.G., *Schizophrenia, homicide and long-term follow-up*, „The British Journal of Psychiatry” 2009, t. 195, online: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/8D380EB3469261268757AC8D20F4279C/S0007125000251362a.pdf/schizophrenia_homicide_and_longterm_followup.pdf (dostęp 26.10.2020).
- Lu L., Dong M., Zhang L., Zhu X., Ungvari S.G., Ng H.C., Wang G., Xiang Y., *Prevalence of suicide attempts in individuals with schizophrenia: A metaanalysis of observational studies*, „Epidemiology and Psychiatric Sciences” 2020, t. 29, online: https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/034ACAF79139787915B-64BD4C6712890/S2045796019000313a.pdf/prevalence_of_suicide_attempts_in_individuals_with_schizophrenia_a_metaanalysis_of_observational_studies.pdf (dostęp 26.10.2020).
- Ornacka E., *Morderca z Jodłowej uniknie kary*, „Głos Szczeciński” z 28 lipca 2006 r., online: <https://gs24.pl/morderca-z-jodlowej-uniknie-kary/ar/5210612> (dostęp 26.10.2020).

Źródła internetowe

Living with Schizophrenia, *Schizophrenia and Dangerous Behaviour*, online: <https://livingwithschizophreniauk.org/information-sheets/schizophrenia-and-dangerous-behaviour/> (dostęp 26.10.2020).

Światowa Organizacja Zdrowia, online: <http://apps.who.int/violence-info/homicide/> (dostęp 26.10.2020).

Światowa Organizacja Zdrowia, online: https://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/suicideprevent/en/ (dostęp 26.10.2020).

Świerczyńska K., *Stefan W. triumfujący tuż po ataku na prezydenta*, Magazyn TVN24 z dnia 20 stycznia 2019 r., online: <https://tvn24.pl/magazyn-tvn24/psychiatra-nigdy-nie-widzialem-zeby-morderca-tak-sie-zachowywal,195,3400> (dostęp 26.10.2020).

The Treatment Advocacy Center, online: <https://www.treatmentadvocacycenter.org/evidence-and-research/learn-more-about/25-schizophrenia-fact-sheet> (dostęp 26.10.2020).

Zajac K., *Schizofrenicy są wśród nas. I bardzo dobrze!*, Klub Jagielloński z 24 czerwca 2019, online: <https://klubjagiellonski.pl/2019/06/24/schizofrenicy-sa-wsrod-nas-i-bardzo-dobrze/> (dostęp 26.10.2020).

Konflikt interesów

Brak

Źródło finansowania

Brak

REGULAMIN PRYZYNAWANIA NAGRÓD POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRYMINALISTYCZNEGO W KONKURSIE IM. PROF. TADEUSZA HANAUSKA NA PRACĘ ROKU Z DZIEDZINY KRYMINALISTYKI

§ 1

Nagrody i wyróżnienia Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego (PTK) za Pracę Roku z Dziedziny Kryminalistyki, przyznawane corocznie, począwszy od 1999 roku, za najlepsze prace o tematyce kryminalistycznej napisane przez polskich i zagranicznych autorów. Nagrody przyznawane będą z funduszy własnych Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego oraz ze środków pozyskanych od sponsorów darczyńców i sponsorów. Nagrody mogą mieć postać finansową, rzeczową lub formę wyróżnienia potwierdzonego dyplomem.

§ 2

Konkurs na najlepsze prace z dziedziny kryminalistyki ma na celu popularyzację tej nauki, pobudzanie inicjatywy do podejmowania indywidualnych lub zespołowych prac naukowo-badawczych, naukowo-popularyzacyjnych, monograficznych i innych prac z tej dziedziny oraz oddziaływanie na poziom tych prac.

§ 3

W celu nadania wysokiej rangi Konkursowi oraz zapewnienia odpowiednich kryteriów i procedur przyznawania nagród powołuje się Kapitułę Konkursu i Jury Konkursu. Za udział w pracach Kapituły i Jury ich Członkowie nie otrzymują wynagrodzenia.

§ 4

Kapituła Konkursu jest stałym, honorowym kolegium, w skład którego wchodzi Przewodniczący Rady Naukowej PTK – jako Przewodniczący Kapituły, Prezes PTK, Prezesi Honorowi PTK oraz przedstawiciele organów i instytucji zasłużonych dla rozwoju kryminalistyki i popularyzacji jej osiągnięć, którzy przyjęli zaproszenie Prezesa PTK i Przewodniczącego Rady Naukowej PTK do udziału w pracach Kapituły. Zadaniem Kapituły jest dbanie o wysoki poziom konkursów, określanie ogólnych zasad organizacji konkursów i przyznawania nagród, a także pomoc w pozyskiwaniu zewnętrznych środków finansowych na nagrody.

§ 5

Jury Konkursowe powoływane jest corocznie, do końca października każdego roku. W skład Jury powinno wchodzić co najmniej 5 osób, w tym przewodniczący lub wiceprzewodniczący Rady Naukowej PTK. Jury jest wybierane przez Radę Naukową Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego spośród członków Rady i innych osób, które cieszą się uznaniem w polskim środowisku kryminalistycznym. Zadaniem Jury konkursowego jest dokonanie oceny nadesłanych prac konkursowych oraz wnioskowanie do Rady Naukowej o przyznanie nagrody lub nagród oraz wyróżnień autorom najwyższej ocenionych prac.

§ 6

Nagrody przyznawane są przez Radę Naukową Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego (PTK) na wniosek Jury Konkursowego. Rada Naukowa określa rodzaj i wysokość nagród oraz wnioskuje do Zarządu Głównego o przyznanie środków na ten cel.

§ 7

W Konkursie mogą być brane pod uwagę prace o tematyce kryminalistycznej, wyróżniające się wysokim poziomem naukowym lub szczególnym znaczeniem dla praktyki. Pracami zgłaszanymi na Konkurs mogą być prace naukowe, magisterskie, dyplomowe i inne opracowania.

§ 8

Prace biorące udział w Konkursie powinny być opublikowane w roku, za który przyznawana jest nagroda. W przypadku prac doktorskich, magisterskich i dyplomowych powinny być one obronione w roku, za który przyznawana jest nagroda, przy czym nie jest wymagane ich opublikowanie. W przypadku prac habilitacyjnych nagroda może być przyznana za rok, w którym został zakończony przewód habilitacyjny. Daną pracę można zgłosić do Konkursu tylko jeden raz.

§ 9

Kandydatury prac konkursowych mogą być zgłaszane do końca trzeciego kwartału roku następującego po roku, za który mają być przyznane nagrody przez Zarządy Oddziałów Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego oraz członków Rady Naukowej i Zarządu Głównego PTK, a także przez kierowników właściwych placówek, w których praca została przygotowana lub obroniona (dziekanów, dyrektorów instytutów, laboratoriów, kierowników katedr i zakładów, komendantów szkół itp.), a także przez promotorów i recenzentów prac. Wraz ze

zgłoszeniem powinien zostać przekazany egzemplarz pracy z krótką charakterystyką uzasadniającą zgłoszenie do Konkursu, w przypadku zaś prac habilitacyjnych, doktorskich i magisterskich – dodatkowo ich recenzje. Prace nadesłane na Konkurs są archiwizowane w bibliotece PTK i nie są zwracane autorom.

§ 10

Jury Konkursu zgłosi Radzie Naukowej wniosek o przyznanie nagrody lub nagród oraz wyróżnień najpóźniej do końca listopada danego roku. Rada Naukowa na posiedzeniu podejmie uchwałę o przyznaniu nagród większością głosów.

§ 11

W każdym roku można przyznać jedną lub więcej nagród i wyróżnień. W zależności od liczby zgłoszonych prac i ich poziomu, możliwe będzie przyznanie nagród i wyróżnień w różnych kategoriach, takich jak najlepsza opublikowana monografia, najlepsza praca naukowa bądź magisterska itp. Jeśli zgłoszone prace nie będą spełniały kryteriów Konkursu lub będą reprezentowały niski poziom, można nie przyznać żadnej nagrody.

§ 12

Laureaci Konkursu, którzy otrzymali nagrodę pieniężną lub rzeczową, otrzymają także dyplom. Wysokość nagród i ich rodzaj ustala Rada Naukowa w porozumieniu z Zarządem Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego.

§ 13

Nagrody są wręczane uroczyście w obecności Prezesa Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego, członków Kapituły Konkursu i Rady Naukowej oraz zaproszonych gości.

§ 14

Wszelkie zmiany oraz sprawy nieuregulowane w niniejszym regulaminie rozstrzyga Zarząd Główny PTK po konsultacji z Radą Naukową.

***Zarząd Główny i Rada Naukowa
Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego***

**REGULAMIN
PUBLIKOWANIA PRAC
W „PROBLEMACH WSPÓŁCZESNEJ
KRYMINALISTYKI”**

1. Problemy Współczesnej Kryminalistyki są periodykiem naukowym wydawanym raz w roku przez Katedrę Kryminalistyki Uniwersytetu Warszawskiego i Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne.
2. W Problemach Współczesnej Kryminalistyki publikowane są prace: teoretyczne, eksperymentalne, syntetyzujące i analityczne oraz kazuistyczne z zakresu kryminalistyki i dziedzin pokrewnych, a także recenzje i sprawozdania z konferencji, zjazdów i zebrań naukowych.
3. Teksty prac winny być sporządzone czcionką znormalizowaną (Times New Roman, rozmiar 12), jednostronnie, na arkuszach formatu A-4, z marginesem 2,5 cm z lewej i 2,5 cm z prawej strony, z zachowaniem półtora odstępu między wierszami (30 wierszy na stronie). Zapis winien być dokonany podstawowym krojem pisma bez wyróżnień.
4. Opracowania teoretyczne nie powinny przekraczać 20, a kazuistyczne 15 stron maszynopisu wraz z rycinami, tabelami, wykazem piśmiennictwa i streszczeniem.
5. Nadsyłane prace są recenzowane.
6. Na pierwszej stronie, przed właściwym tekstem pracy, należy umieścić imię i nazwisko autora (autorów), afiliację, numer ORCID oraz tytuł pracy w języku polskim i angielskim. Dotyczy to także artykułów napisanych w innym języku niż polski. Poza językiem polskim, do druku przyjmowane są prace w języku angielskim, francuskim, hiszpańskim, niemieckim, rosyjskim i włoskim.
7. Praca winna być zakończona słowami kluczowymi (od 5 do 7) i streszczeniem w językach: polskim i angielskim nie przekraczającym 15 wierszy maszynopisu (Times New Roman, rozmiar 11 z zachowaniem jednego odstępu między wierszami).
8. Liczbę tabel i rycin winno się ograniczyć do minimum niezbędnego dla zrozumienia tekstu.
9. Ryciny i tabele oznacza się numeracją arabską.
10. Przypisy powinny zawierać pierwszą literę imienia i nazwisko autorów pracy, tytuł czasopisma oraz kolejno – rok, numer tomu i strony pracy. Przy po-

zycjach książkowych należy podać pełny tytuł dzieła, wydawcę, rok i miejsce wydania. Przypisy umieszcza się na dole strony, na której przypis jest przywoływany.

11. Na końcu pracy należy umieścić bibliografię zawierającą nazwisko i pierwszą literę imienia autora (autorów) oraz dane zawarte w przypisach, bez numerów stron. Bibliografię należy ułożyć w porządku alfabetycznym według nazwisk autorów.
12. Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania w pracy niezbędnych poprawek stylistycznych i skrótów bez porozumienia z Autorem.
13. Za prace publikowane w *Problemach Współczesnej Kryminalistyki* nie są wypłacane honoraria autorskie. *Problemy Współczesnej Kryminalistyki* to czasopismo Open Access. Wszystkie opublikowane artykuły są rozpowszechniane na warunkach licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Na tych samych warunkach 4.0 (CC BY-NC 4.0) <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>, dzięki czemu osoby trzecie, mogą kopiować i rozpowszechniać materiał na dowolnym nośniku lub w formacie oraz czerpać z materiału, pod warunkiem, że oryginalne dzieło jest prawidłowo zacytowane.
14. Autorzy przesyłając pracę do druku, wraz z podpisanym oświadczeniem, które znajduje się na stronie internetowej PWK:
<http://kryminalisty-ka.pl/pwk/>
15. Na końcu pracy należy zamieścić: adres mailowy, numer telefonu i adres zamieszkania Autorów, na które kierowana będzie korespondencja.
16. Prace nie spełniające opisanych powyżej warunków nie będą opracowywane do czasu dokonania przez Autora niezbędnych uzupełnień i poprawek.
17. Prace nie zakwalifikowane do druku nie są zwracane Autorom.
18. Prace w formie elektronicznej należy wysyłać na adres Redakcji: redakcja.pwk@gmail.com.

PROCEDURA RECENZOWANIA PRAC W „PROBLEMACH WSPÓŁCZESNEJ KRYMINALISTYKI”

Procedura recenzowania prac naukowych nadsyłanych do publikacji w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki”:

1. Procedura recenzowania artykułów jest zgodna z zaleceniami Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.
2. Przekazanie tekstu do publikacji w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki”
3. (PWK) jest jednoznaczne z wyrażeniem przez autora/autorów zgody na wszczęcie procedury recenzowania artykułu.
4. Nadesłane materiały poddawane są wstępnej ocenie formalnej przez redakcję naukową i redaktorów PWK, zwłaszcza pod kątem ich zgodności z wymaganiami wydawniczymi, jak również z obszarami tematycznymi wydawnictwa.
5. Standardowo artykuły są recenzowane przez dwóch niezależnych recenzentów.
6. Nadesłane artykuły nie są przekazywane recenzentom z tej samej placówki, z której pochodzi autor/autorzy.
7. Prace recenzowane są anonimowo. Recenzenci nie znają nazwisk autorów. Autor/autorzy są informowani o wyniku procedury recenzenckiej z zachowaniem zasady poufności recenzji. W sytuacjach spornych powoływany jest kolejny recenzent.

POLSKIE
TOWARZYSTWO
KRYMINALISTYCZNE

....., dn.....

Oświadczenie Autora / Autorów

.....
.....
.....

(imię, nazwisko, adres zamieszkania)

Wyrażam/-y swoją zgodę na publikację mojego/naszego Utworu pt.:

.....
.....
.....

(tytuł utworu)

w Wydawnictwie: **Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne (PTK)** z siedzibą w Warszawie (kod: 00 – 018) zarejestrowane pod KRS: 0000 109 111 w Sądzie Rejonowym dla m. st. Warszawy, XIII Wydział Gospodarczy, Regon 000810466, NIP 526-17-63-900 oraz zamieszczenie w utworze moich/naszych danych osobowych (wyłącznie: imię i nazwisko oraz opcjonalnie – tytuł/stopień naukowy, afiliacja, adres e-mail).

Oświadczam/-y również, że przenoszę/przenosimy na Wydawcę – Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne w Warszawie moje/nasze majątkowe prawa autorskie do Utworu oraz prawo do wydania i rozpowszechniania złożonego Utworu zarówno w wersji papierowej jak i elektronicznej. W przypadku opublikowania i rozpowszechnienia czasopisma na stronie internetowej czasopisma oraz w innych polskich i międzynarodowych internetowych bazach indeksacyjnych i informacyjnych wyrażam/y zgodę do opublikowania i rozpowszechniania opublikowanego Utworu, zgodnie z ustalonymi zasadami obowiązującymi u Wydawcy (licencja CC BY-NC <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>) oraz innymi warunkami obowiązującymi w bazach indeksacyjnych, z którymi niekomercyjnie współpracuje Wydawca.

Oświadczam/-y ponadto, że ww. Utwór (w całości lub części) nie został opublikowany wcześniej oraz jest wykonany na podstawie wiarygodnej statystycz-

nej, analitycznej i innej informacji oraz nie narusza żadnych praw osób trzecich.

Oświadczam/-y także, że za wykonanie Utworu nie przysługuje mi/nam wynagrodzenie, a przeniesienie na Wydawcę autorskich praw majątkowych do utworu nie będzie naruszało praw osób trzecich. W przypadku, gdy powyższe oświadczenie okaże się nieprawdziwe lub osoba trzecia zgłosi roszczenie wobec Wydawcy, Autor zobowiązuje się wyrównać wszelkie szkody poniesione przez Wydawcę i zwolnić Wydawcę z wszelkiej odpowiedzialności.

Ponadto wyrażam/-y zgodę na dokonanie przez Wydawcę niezbędnych korekt redakcyjnych, technicznych, nienaruszających treści Utworu, bez akceptacji i konsultacji z Autorem¹.

(podpis Autora/Autorów)

¹ **Copyright by Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne w Warszawie.** Informacje zawarte w niniejszym oświadczeniu są zgodne z obowiązującymi regulacjami stosowanymi dla publikacji naukowych, które znajdują się / lub ubiegają się / o wpis do wykazów punktowanych wydawnictw i/lub czasopism naukowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego i jako wymóg dla wprowadzania artykułów do polskich i międzynarodowych baz publikacji naukowych Open Access. Administratorem niniejszego oświadczenia jest wydawca Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne w Warszawie, które przetwarza dane osobowe zgodnie z celem niniejszego oświadczenia oraz w celach realizacji procesu wydawniczego i innych statutowych działań dotyczących upowszechniania nauki. (*Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r. w sprawie ochrony osób fizycznych w związku z przetwarzaniem danych osobowych i w sprawie swobodnego przepływu takich danych oraz uchylenia dyrektywy 95/46/WE (ogólne rozporządzenie o ochronie danych)*).

JAS Technologie Sp. z o. o. jest czołowym polskim przedsiębiorstwem innowacyjno-wdrożeniowym, działającym w obszarach: sztucznej inteligencji, analizy obrazu, biometrii, telekomunikacji oraz systemów bezpieczeństwa. W dziedzinie kryminalistyki, od lat firma zaangażowana jest w prace badawczo-rozwojowe, dotyczące zastosowania sztucznej inteligencji AI w systemach:

1. audiowizualnej identyfikacji obiektów (w tym osób postronnych) na miejscu zbrodni,
2. identyfikacji fałszerstw cech biometrycznych pisma ręcznego,
3. wspomagania decyzji w oparciu o algorytmiczną analizę obrazu w działaniach służb wymiaru sprawiedliwości,
4. automatycznej identyfikacji zdarzeń w obrazach monitoringu wizyjnego.

W dziedzinie biometrii, firma oferuje zaawansowane czytniki linii papilarnych, wykorzystujące najnowszą technologię LES (ang. Light Emitting Sensor). LES umożliwia uzyskanie wysokiej jakości obrazów linii papilarnych, bez względu na stan powierzchni palca (suchy, mokry, brudny, uszkodzony) oraz zapewnia najwyższy poziom bezpieczeństwa PAD (ang. Presentation Attack Detection).

Jednym z wielu atutów firmy jest współpraca z ważnymi ośrodkami badawczymi z obszaru bezpieczeństwa, między innymi: Polskim Towarzystwem Kryminalistycznym, Polsparem, Wyższą Szkołą Policji w Szczytnie, Wojskową Akademią Techniczną, Politechniką Warszawską, Politechniką Wrocławską, Akademią Sztuki Wojennej, Szkołą Główną Straży Pożarnej, Centralnym Laboratorium Kryminalistycznym Policji, Wojskowym Instytutem Chemii i Radiometrii, Centrum Naukowo-Badawczym Ochrony Przeciwpożarowej, Instytutem Łączności. Dotychczas firma uczestniczyła w 6 projektach badawczo-rozwojowych współfinansowanych przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju, z obszaru obronności i bezpieczeństwa państwa oraz międzynarodowym iBorderCTRL, w ramach programu H2020. Gestorami w projektach są służby podległe Ministerstwu Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Ministerstwu Sprawiedliwości. Strategia firmy zakłada ciągły rozwój w zakresie wdrażania nowoczesnych produktów, technologii i procesów. Cechą, wyróżniającą firmę wśród konkurencji jest innowacyjność oraz elastyczne podejście do zakresu, budżetu oraz indywidualnych wymagań kontrahentów. Zespół JAS Technologie stanowi grupa specjalistów z wieloletnim doświadczeniem w tworzeniu strategii, koncepcji technologicznych, projektowaniu systemów oraz realizacji złożonych przedsięwzięć technicz-

nych. Przyjęty model biznesowy firmy zakłada współpracę z dwoma głównymi grupami kompetencyjnymi:

1. specjaliści i eksperci rekrutowani z kadry naukowej wyższych uczelni, instytutów badawczych oraz kadry oficerskiej wojska i służb podległych MSWiA oraz MS,
2. specjaliści i eksperci rekrutowani z środowiska technologicznego (firmy High-Tech).

Za swoją działalność w obszarze bezpieczeństwa i obronności firma dwukrotnie otrzymała nagrodę Lider Bezpieczeństwa Państwa.

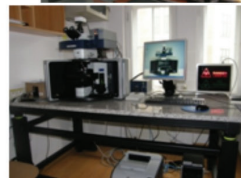
Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne jest stowarzyszeniem o zasięgu ogólnokrajowym, działającym od ponad 40 lat, mającym status organizacji pożytku publicznego. PTK prowadzi aktywną działalność popularyzującą wiedzę kryminalistyczną i wspomagającą wymiar sprawiedliwości. Prowadzi szkolenia kryminalistyczne, prace naukowo-badawcze oraz działalność wydawniczą. W strukturach Towarzystwa funkcjonuje dobrze wyposażone laboratorium kryminalistyczne (Instytut Kryminalistyki PTK) wykonujące ekspertyzy dla organów procesowych i innych instytucji oraz osób prywatnych z różnych dziedzin i specjalności kryminalistycznych, a w tym m.in.:

- **badania dokumentów** (badanie pisma i badania techniczne – pełny zakres),
- **badania audiowizualne, systemów monitoringu i fotograficzne,**
- **badania komputerowe,**
- **badania fonoskopijne,**
- **badania daktyloskopijne i traseologiczne,**
- **badania mechanoskopijne,**
- **badania biologiczne (w tym DNA),**
- **badania fizykochemiczne,**
- **badania narkotyków,**
- **badania broni i balistyczne,**
- **badania wypadków drogowych,**
- **badania antropologiczne i antroposkopijne** (w tym identyfikacja osób na zdjęciach, taśmach wideo i innych nośnikach obrazu; identyfikacja przedmiotów zarejestrowanych na ww. nośnikach itp.),
- **badania wariograficzne** (do celów procesowych i pozaprocessowych),
- **inne badania** (kominiarskie, znaków probierczych, gleboznawcze itp.).

Jako jeden z nielicznych ośrodków kryminalistycznych wykonujemy badania wieku pisma oraz chronologii zapisów.

Szczegółowe informacje na stronie internetowej www.kryminalistyka.pl
kontakt: biuro@kryminalistyka.pl, tel. 22 692 43 85

© Copyright by Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne
© Copyright by Uniwersytet Warszawski Wydział Prawa i Administracji
Katedra Kryminalistyki

ISSN 1643-2207

Lamanie, druk i oprawa

Wydawnictwo PRYMAT. Mariusz Śliwowski
ul. Hetmańska 42, 15-727 Białystok
Tel. 602 766 304, e-mail: prymat@biasoft.net
www.prymat.biasoft.net

Dystrybucja i przyjmowanie zamówień

Instytut Kryminalistyki PTK Sp. z o.o.
adres koresp. 00-018 Warszawa, ul. Zgoda 11/300
biuro@kryminalistyka.pl, www.kryminalistyka.pl
tel. 22 692 43 85, faks 22 827 01 60

Przyjmowanie prac do druku

prace w formie elektronicznej, zgodne z wymogami regulaminu PWK,
należy wysłać na adres sekretarza redakcji:
redakcja.pwk@gmail.com

Problemy Współczesnej Kryminalistyki to czasopismo Open Access. Wszystkie opublikowane artykuły są rozpowszechniane na warunkach licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Na tych samych warunkach 4.0 (CC BY-NC 4.0) <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>, dzięki czemu osoby trzecie, mogą kopiować i rozpowszechniać materiał na dowolnym nośniku lub w formacie oraz czerpać z materiału, pod warunkiem, że oryginalne dzieło jest prawidłowo cytowane.

Artykuły nadsyłane i publikowane w PWK są publikowane na licencji
Creative Commons Attribution Non Commercial 4.0 International. (CC BY-NC 4.0)

**Czasopismo „Problemy Współczesnej Kryminalistyki”
jest indeksowane w bazach referencyjnych:**
ERIH PLUS, Index Copernicus International, BazHum, CEJSH

**Punktacja Ministerstwa Edukacji i Nauki
20 punktów**

za publikację w „Problemach Współczesnej Kryminalistyki” na podstawie wykazu
czasopism naukowych i materiałów z konferencji międzynarodowych MEiN

Czasopismo ukazuje się co 12 miesięcy i jest finansowane ze środków
Polskiego Towarzystwa Kryminalistycznego oraz
Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego
Wersją referencyjną jest wersja papierowa.

Wersja elektroniczna dostępna na stronie <http://kryminalistyka.pl/pwk/>
Zasady recenzowania i wymogi edytorskie czasopisma są dostępne na stronie internetowej
<http://kryminalistyka.pl/pwk/> oraz w wersji papierowej.

Wydanie drukowane / Printed Edition 30.12.2021.

Dane o autorach dostępne w Redakcji.